DICȚIONAR DE PSIHOLOGIE SOCIALĂ

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IASI
II 196527

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DICȚIONAR DE PSIHOLOGIE SOCIALĂ

CU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRAR

Autori

Ana BOGDAN-TUCICOV *(A.B.T.)*
Septimiu CHELCEA *(S.C.)*
Mihai GOLU *(M.G.)*
Pantelimon GOLU *(P.G.)*
Cătălin MAMALI *(C.M.)*
Petru PĂNZARU *(P.P.)*

CU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRA

DICȚIONAR DE PSIHOLOGIE SOCIALĂ

319616
B.C.U. IASI

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
1981

CU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Coperta și supracoperta : GHEORGHE MOTORA

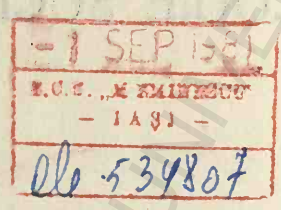

Redactor coordonator : PETRE DAN
Redactor lexicograf : RODICA CHIRIACESCU

CU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUVÎNT ÎNAINTE

Stabilirea terminologiei oricărei științe, și cu atît mai mult a psihologiei sociale, implică efortul delimitării de cunoașterea comună, cotidiană, de sistematizare, explicitare și exprimare într-un limbaj propriu a rezultatelor cercetărilor științifice acumulate.

Psihologia socială actuală nu dispune încă de un limbaj științific unanim acceptat. Departe de a se reduce doar la ansamblul termenilor tehnici utilizați, terminologia ei, prin însăși natura obiectului cercetării, cristalizează și exprimă diverse informații aparținînd unor realități sociale diferite, adesea contrastante și chiar contradictorii. În mod vădit, termenii folosiți, pe lîngă notele conceptuale definitorii pentru anumite fenomene, reflectă și pozițiile ideologice, de principiu, ale autorilor față de realitățile, faptele, fenomenele și procesele psihosociale studiate, apartenența lor la diferite curente de gîndire psihosociologică, afinitatea cu anumite școli psihologice sau sociologice, concepția filozofică generală despre om și societate. Credem că acesta este motivul principal pentru care în literatura de specialitate nu există, pînă în prezent, un dicționar de psihologie socială. Multe din tratatele editate, ca și lucrările fundamentale de referință în acest domeniu cuprind în anexă *liste de termeni utilizați*, *glosare*, *indexuri de definiții*, *lexicul textului*, *explicitări ale conceptelor* nou introduse, *note de vocabular*, fără a suplini, în mod fericit, funcțiile unui dicționar de specialitate, căci analiza lor comparată ne relevă atît unitatea de formulare și consens a unor termeni puși în circulație, cît, mai ales, marea diversitate a limbajului psihologic folosit.

Influența cercetărilor de psihologie socială asupra științelor comportamentale este în continuă expansiune. Dicționarele de filozofie, psihologie, ca și cele de politologie și pedagogie introduc frecvent numeroși termeni de psihologie socială. La

rîndul lor, lucrările psihologilor sociali sînt amplu citate și pătrund tot mai mult în ansamblul culturii sociologice și psihologice mondiale. Acest proces înlesnește, pe de o parte, o anume unificare terminologică a limbajului psihologiei sociale cu limbajele celorlalte discipline care studiază omul, și, pe de altă parte, creează numeroase interferențe și suprapuneri de sensuri conceptuale nedorite, ceea ce îngreunează adesea cunoașterea și comunicarea științifică, nu numai în domeniul psihologiei sociale, dar și în disciplinele conexe. Ambele aspecte justifică odată în plus necesitatea și oportunitatea elaborării unui dicționar de psihologie socială.

Evoluînd la confluența unor științe „mature" despre om și despre societate — ca: *psihologia*, *sociologia*, *antropologia socială și culturală*, *biologia*, *neurofiziologia* (umană), *pedagogia*— — psihologia socială și-a transferat o serie de noțiuni ale acestora, cum ar fi: *adaptare*, *educație*, *sistem* (al relațiilor), *asimilare* (psihosocială), *conștiință* (a individului și de grup), *normă*, *cultură*, *percepție* (socială), *cîmp* (relațional), *emoție* (colectivă), *organizație* (socială) și multe altele, folosindu-le dominant, fie din perspectiva proceselor și fenomenelor grupale, fie încă din perspectiva psihologiei personalității și a relațiilor interpersonale în colectivitate.

Conștienți de dificultățile și de complexitatea problemelor pe care le ridică, în condițiile date, elaborarea unui *Dicționar de psihologie socială*, autorii prezentei lucrări și-au propus să prezinte termenii și conceptele de bază ale psihologiei sociale concomitent cu relevarea tendințelor și orientărilor din gîndirea psihosocială contemporană, și să marcheze stadiul teoretic, metodologic și aplicativ al cercetării psihosociale autohtone și din alte țări.

Sîntem convinși că progresul psihologiei sociale este dependent, pe de o parte, de efortul de elaborare teoretică și, pe de altă parte, de vocația nedesmințită a aplicabilității sale. De modul în care psihologia socială va reuși să descrie și să explice legic comportamentele sociale ale indivizilor în cadrul colectivităților, dar și să contribuie la transformarea calitativă a existenței umane, sporind eficiența activităților personale, interpersonale și de grup, depinde afirmarea socială și academică a psihologiei sociale în rînd cu celelalte științe social-umane din țara noastră. Firește, departe de a reduce psihologia socială la o „colecție de tehnici de intervenție" în soluționarea problemelor sociale, considerăm că demonstrarea în practica socială

a adevărului enunţurilor ei teoretice reprezintă calea cea mai sigură a progresului acestei ştiinţe.

În acest sens, considerăm că *Directivele Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1981—1985 şi orientările de perspectivă pînă în 1990*, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XI-lea şi Congresul al XII-lea şi sarcinile de viitor ale partidului* prezentat de tovarăşul Nicolae Ceauşescu fixează cadrul de dezvoltare originală a psihologiei sociale din ţara noastră prin convertirea marilor obiective ale întregului popor în teme de cercetare. Creşterea productivităţii muncii sociale, gospodărirea cu înalt simţ de răspundere a tuturor materiilor prime, materialelor şi energiei, formarea profesională, perfecţionarea continuă a cunoştinţelor profesionale ale oamenilor muncii, ca şi celelalte orientări care prefigurează viitorul ţării sînt, după opinia noastră, tot atîtea teme de cercetare vizînd factorii psihosociali ai muncii eficiente, schimbarea modelelor comportamentale, dezvoltarea conştiinţei şi personalităţii comuniste.

Dicţionarul nu insistă, în mod deosebit, asupra originii termenilor, cît mai ales asupra conţinutului lor şi asupra caracterului operatoriu în comunicarea informaţiei ştiinţifice psihosociale pe care o cumulează. Acolo unde a fost cazul, autorii au urmărit să prezinte evoluţia sensului termenilor definiţi, schimbarea conţinutului lor în contextul istoriei psihologiei sociale, mai general, al ştiinţei.

Prezentarea metodelor şi tehnicilor utilizate în cercetarea psihosociologică s-a făcut în perspectiva surprinderii specificului aplicării lor la obiectul propriu de studiu al psihologiei sociale: interacţiunea indivizilor, schimbarea comportamentelor sub influenţa celorlalţi, a colectivităţilor umane. Aşa cum se ştie, multe din metodele şi tehnicile de cercetare ale psihologiei sociale au fost împrumutate din alte domenii: psihologie, sociologie, etnografie, ştiinţele naturii. Totuşi, în cercetarea psihosociologică ele şi-au dobîndit anumite particularităţi atît în aplicare, cît mai ales în integrarea informaţiilor obţinute. În intenţia de a oferi celor interesaţi o imagine cît mai completă pentru cercetarea fenomenelor şi proceselor psihosociale, în *Dicţionar* au fost incluse şi noţiunile elementare ale statisticii sociale, indicîndu-se formulele de calcul cele mai uzuale, fără justificarea lor matematică.

Elaborarea conţinutului conceptual ştiinţific şi specific a articolelor din *Dicţionar* ne-a confruntat cu următoarele probleme caracteristice domeniului:

a) o prezenţă masivă a omonimelor, fapt care face dificilă delimitarea sensurilor uzuale, comune, adesea „de serviciu" de cele ştiinţific consacrate;

b) caracterul inter- şi pluridisciplinar al celor mai multe noţiuni, ceea ce ne-a obligat la diferenţieri şi la reconstrucţia lor într-o accepţiune psihosocială, operaţie care nu a putut fi realizată satisfăcător în toate cazurile;

c) aspectul transdisciplinar al unor noţiuni şi categorii ale psihologiei sociale de mare generalitate, ca *interacţiune umană*, *schimbare* ş.a. ale căror sensuri nu au putut fi redate decît prin descrierea unor manifestări concrete sau modelarea de situaţii psihosociale posibile;

d) imposibilitatea de a defini noţiunile sociopsihologice, după tipul definiţiilor operate în logică, sau al noţiunilor de *reflex*, *atom*, *planetă*, *acid*, *moleculă* în ştiinţele naturii ne-a determinat să utilizăm mai mult un mod descriptiv şi idiografic, decît cel strict deductiv-logic;

e) termenii metaforici, deşi prin provenienţa lor sugerează realităţi şi procese materiale (ca de pildă *consonanţă* şi *disonanţă* cognitivă, *echilibru* (psihic) ş.a. au necesitat nu numai prezentarea lor în accepţiunea autorilor care i-au introdus, ci şi o reelaborare, analogică, a ceea ce ei pot desemna în procesele şi manifestările interacţiunii umane studiate;

f) prezenţa unui mare număr de termeni şi concepte sintetice abstracte, specifice psihologiei sociale, cum ar fi *aculturaţie*, *climat psihosocial*, *dinamica grupului*, *socializarea individului* etc., care la rîndul lor presupun alte realităţi sociale ca cele de *cultură* şi existenţă a diferite culturi în interacţiune, de *experiment psihosocial* ş.a. şi pe care le determinăm numai în baza unor manifestări de coexistenţă ale diferitelor grupuri, prin analiza comportamentului social evident, ne-au solicitat investigaţii speciale.

Cercetarea atentă a fenomenelor psihosociale nominalizate în paginile *Dicţionarului* a dus neîndoielnic spre legităţi, care, în ansamblu, oferă posibilitatea unor generalizări superioare, expresie a manifestării determinismului materialist-dialectic şi istoric. Căutarea condiţionării şi a explicaţiei materialist-dialectice în conştiinţa şi relaţiile oamenilor este — aşa cum se ştie — o sarcină primordială a cercetării în domeniul ştiinţelor so-

ciale și al formării profilului spiritual al omului nou. În această ordine de idei operele creatorilor concepției materialist-dialectice și istorice, documentele de partid și, în primul rînd, *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, lucrările secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, au constituit fundamentul teoretic și ideologic al prezentului *Dicționar*.

Fără a proceda la o inventariere a întregii bibliografii consultate menționăm că la baza alcătuirii *Dicționarului de psihologie socială* au stat atît lucrările și cercetările specialiștilor români, cît și o seamă de izvoare și lucrări reprezentative din literatura filozofică, psihologică și sociologică mondială. Am utilizat enciclopediile și dicționarele românești recent apărute, în mod deosebit, ultima ediție a *Dicționarului de filozofie* (Editura politică, București, 1978). Dintre lucrările străine, semnalăm în primul rînd dicționarele de orientare marxistă: *Wörterbuch der marxistisch-leninistischen Soziologie*, sub redacția lui Wolfgang Eichorn și alții, apărut în editura Dietz Verlag, Berlin, 1969; *Philosophisches Wörterbuch*, sub redacția lui Georg Klaus și Manfred Buhr, editat de VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1974. Urmează apoi dicționarele de referință generală: *Dictionary of Psychology* de H.C. Warren, în ed. Houghton Mifflin Company, New York, 1934; dicționarele seriei Fischer Lexikon: *Soziologie*, sub redacția lui René König, și *Psychologie*, sub redacția lui Peter R. Hofstätter, ambele în ediția Fischer Bücherei, Frankfurt a. Main, 1967 și, respectiv, 1957; Helmut Schoeck, *Kleines soziologisches Wörterbuch*, Herder-Bücherei, Freiburg, 1969; *Wörterbuch der Soziologie*, (ed) Wilhelm Bernsdorf, Enke Verlag, Stuttgart, 1969; Werner Fuchs și alții, *Lexikon zur Soziologie*, Westdeutscher Verlag, Emb., Opladen, 1973; Jean Cazeneuve și David Victoroff (ed.), *La Sociologie*, Les Idees, Les Oeuvres, Les Hommes, Paris, 1973; *Vocabulaire de la psychologie*, sub redacția lui H. Piéron, P.U.F., Paris, 1957; Jean Delay și Pierre Pichot, *Abrégé de psychologie*, Masson, Paris, 1964; *A Dictionary of Psychology* a lui James Drever, ed. 8, revizuită, Penguin Books, London, 1966; *Dictionnaire de la psychologie* al lui Norbert Sillamy, editat de Librairie Larousse, Paris, 1965; *Vocabulaire de psychologie et de psychiatrie de l'enfant*, de Robert Lafon, P.U.F., Paris, 1963; *The Encyclopedia of Human Behavior, Psychology, Psychiatry and Mental Health*, a lui Robert Goldenson, 2 vol., Ed. Dou-

bleday and Co., New York, 1970; *Vocabulaire des techniques de groupe*, de Anne Ancelin Schützenberger, Ed. ep 1, Paris, 1971; dicționarul enciclopedic cu un pronunțat profil psihosocial: *Les théories de l'action*, red. A.A. Moles și alții, Hachette, Paris, 1974; *Dictionnaire de la langue philosophique* de Paul Foulquié și Raymond Saint-Jean, P.U.F., Paris, 1962; J. Gould, W.L. Kolb, *A Dictionary of the Social Sciences*, 1964 și *International Encyclopedia of the Social Sciences*, David L. Sills (ed), The MacMillan Company & The Free Press, 1968.

Pentru termenii din domeniul psihologiei sociale a educației au mai fost consultate dicționare pedagogice — *Pedagoghiceskaia Ențiclopedia*, sub red. I.A. Kairov și alții, în Izd. Sovetskaia Ențiclopedia, Moscova, 1964; *Dicționar pedagogic*, în 2 vol. (trad. în 1. română), red. generală I.A. Kairov, apărut în Ed. Didactică și pedagogică, București, 1963; *Dicționar de pedagogie contemporană*, sub red. Ștefan Bârsănescu, Editura enciclopedică română, București, 1969 și *Pädagogisches Taschenlexikon* al lui Alfons O. Schrob, Verlag F. Kamp, Bochum, 1970. Amintim, de asemenea, apariția dicționarelor de psihologie românești, cel enciclopedic, elaborat sub redacția Ursula Schiopu, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1979 și *Dicționar de psihologie*, de P. Popescu-Neveanu, Editura Albatros, 1978.

Printre alte lucrări de sinteză și tratate propriu-zise de psihologie socială sau de sociologie, dar care cuprind noțiuni, date și probleme de psihologie socială, utilizate selectiv amintim: Gardner Lindzey și Elliot Aronson, *The Handbook of social psychology*, Addison-Wesley Co., 1954 (ed. a II-a, 1968); Paul F. Secord și Carl W. Backman, *Social Psychology*, Mc Graw-Hill Book Company, New York, 1964; tratatele cu numeroase referințe etnologice ale lui Jean Stoetzel, *La psychologie sociale*, Flammarion, Paris, 1963 și Otto Klineberg, *Psychologie sociale*, vol. I-II, P.U.F., Paris, 1963; B.D. Parîghin, *Soțialnaia psihologhiia kak nauka*, Izd., Leningradscogo Universiteta, 1965; E.S. Kuzmin, *Osnovî soțialnoi psihologhii*, Izd. Leningradscogo Universiteta, 1965; Hans Hiebsch, Manfred Vorwerg, *Einführung in die marxistische Sozialpsychologie*, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1967, (ed. a II-a, 1976), G.M. Andreeva, N.N. Bogomolova, *Teoreticeskie i metodologhiceskie problemî soțialnoi psihologhii*, Izd. M.U., Moscova, 1977; J. Szczepański, *Noțiuni elementare de sociologie* (trad. din l. poloneză), Editura științifică, București, 1972; Arnold M. Rose, *Sociology*, McGraw-Hill, New York, 1964; lucrarea colectivă

sub conducerea lui Brian M. Foss, *Orizonturi noi în psihologie* (trad. din l. engleză), Editura enciclopedică română, 1973; culegere de texte alese de psihologie socială a lui Cl. Faucheaux și S. Moscovici, *Psychologie sociale théorique et expérimentale*, în Ed. Mouton, Paris, 1971; Rudolf Bergius, *Sozialpsychologie*, Ed. Hoffman und Campl, Hamburg, 1976; volumele I-II din *Introduction à la psychologie sociale* sub red. Serge Moscovici, Libraire Larousse, Paris, 1972, și Jean Cazeneuve, *Dix grandes notions de la sociologie*, Editions du Seuil, Paris, 1976.

Pentru o serie de termeni specifici psihologiei sociale au fost cercetate glosarele din: D. Krech, R.S. Crutchfield, E.L. Ballachey, *Individual in Society — A Textbook of Social Psychology*, McGraw-Hill, New York, 1962, Melvin H. Marx și William A. Hillix, lucrare de sinteză, *Systems and Theories in Psychology*, McGraw-Hill, New York, 1963, din Th.M. Newcomb, R.H. Turner, Ph.E. Converse, *Social Psychology*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1965, Edward E. Jones și Harold B. Gerard, *Foundations of social psychology*, New York, 1967, ca și glosarul amplu al tratatului autorilor B. Raven, J. Rubin, *Social Psychology*, Ed. John Wiley and Sons, New York, 1976, „indexul de definiții" din *Initiation à la psychologie sociale* de Yv. Castellan, Armand Colin, Paris, 1970.

În descrierea unor metode și tehnici de cercetare ale psihologiei sociale am consultat lexicul seriei seminariilor Roger Mucchielli, în: *La méthode des cas*, *L'interview de groupe*, *La dynamyque des groupes*, *Le questionnaire dans l'enquete psychosociale*, editate pentru formarea permanentă în științele umane, Librairies techniques, Editions sociales françaises, Paris, 1968, precum și alte lucrări vizînd metodologia psihologiei sociale: Roger Daval și colab., *Traité de psychologie sociale* (în special, vol. I), P.U.F., Paris, 1963; Edwin P. Hollander, *Principles and methods of social psychology*, Oxford University Press, New York, 1967; *Sozialpsychologie. Theorien und Methoden*, C.F. Graumann (ed.) în Handbuch der Psychologie in 12 Bänden, vol. VII, Verlag für Psychologie Dr. C.J. Hogrefe, Göttingen, 1970. De asemenea, au fost consultate culegerile de studii, manualele și tratatele românești și străine de metode și tehnici de cercetare sociologică. Am putut beneficia de seria lucrărilor apărute în colecțiile: *Teorie și metodă în științele sociale* (Editura politică); *Sociologia militans*, *Sinteze sociologice*, și *Psyché* (Editura științifică). De mare utilitate ne-au fost volumele: *Metode și tehnici ale sociologiei*, coordonatori Miron Constantinescu și

Octavian Berlogea, Editura didactică și pedagogică, 1970; *ABC-ul investigației sociologice*, vol. I și II, de Achim Mihu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1971—1973; *Teoria și practica investigațiilor sociale*, vol.I și II de Henri H. Stahl, Editura științifică, București, 1974—1975. Din marele număr al volumelor de metode și tehnici de cercetare sociologică apărute în editurile din țările socialiste și nesocialiste, consultate de noi amintim doar cîteva lucrări ce-l pot ajuta în continuare pe cititorul interesat să se documenteze în ceea ce privește progresele metodologice ale sociologiei și implicit ale psihologiei sociale: Leon Festinger, Daniel Katz, *Research Methods in the Behavioral Sciences*, The Dryden Press, New York, 1953; Maurice Duverger, *Méthodes des sciences sociales*, P.U.F., Paris, 1961; Fred N. Kerlinger, *Foundations of Behavioral Research*, Holt, Reinehart and Winston, London, New York, 1964; René Köing (ed.), *Handbuch der empirischen Sozialforschung*, vol. I, Ferdinand Enke Verlag, 1967; A.G. Zdravomîslov, *Metodologhia i proțedura soțiologhiceskih issledovanii*, Izd. Mîsl, Moscova, 1969; Walter Friedich (ed.) *Methoden der marxistisch-leninistischen Sozialforschung*, D.V.W., Berlin, 1971; Madeline Grawitz, *Méthodes des sciences sociales*, Dalooz, 1972; Walter Friedrich, Werner Hennig (ed.), *Der sozialwissenschaftliche Forschungsprozess*, D.V.W., Berlin, 1975.

Pentru o serie de probleme teoretice privind obiectul psihologiei sociale, au fost consultate: M. Ralea și T. Herseni, *Introducere în psihologia socială*, Ed. științifică. București, 1966; Miron Constantinescu, *Introducere în sociologie* (Note de curs), Centrul de multiplicare al Universității din București, 1972; Ion Iordăchel, *Introducere în sociologie*. Academia „Ștefan Gheorghiu", București, 1974; volumul de dezbateri editat de Otto Klineberg și Richard Christie, *Perspectives in Social Psychology*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1965; indexul analitic din *Theories in social psychology*, de Morton Deutsch și Robert M. Krauss (ediția franceză), Mouton, Paris, 1972.

Cu toată varietatea și multitudinea lucrărilor de referință folosite au existat suficiente cazuri în care termenii de psihologie socială nu au putut fi identificați în textul acelor lucrări ori s-au găsit insuficient dezvoltați, fapt care a impus elaborarea lor după articole în original, studii și comunicări științifice ale cercetătorilor care i-au creat. În acest scop au fost studiate volumele *Psychologie sociale, textes fonda-*

mentaux, anglais et américains, sub îngrijirea lui A. Lévy, în seria Dunod, Paris, 1965; *Eléments de sociologie. Textes*, reunis par Henri Mendras, Libraire Armand Colin, Paris, 1968; *Lekture und Diskussion sozialpsychologischer Originalliteratur*, de Hans Anger, Universität zu Köln, 1970; *Sociologia franceză contemporană*, antologie întocmită de Ion Aluaş şi Ion Drăgan, Editura politică, Bucureşti, 1971 şi diferite articole şi studii din publicaţiile de specialitate.

Din nevoia de a nu supraîncărca textul *Dicţionarului*, trimiterile la autori au fost reduse la cele strict necesare, cuprinzînd doar numele şi anul de apariţie, luînd în considerare, unde a fost posibil, anul ediţiei princeps.

Cît priveşte traducerea celor mai mulţi termeni şi expresii ne-am străduit să le dăm o formă care să respecte cît mai mult spiritul limbii române, păstrînd numai la nevoie şi formele în original ale unor termeni intraţi în limbajul universal al disciplinelor psihologice, cum ar fi *bumerang (efect)*, *halo (efect)*, *item*, *status* şi alte cîteva.

Pentru observaţiile şi sugestiile făcute, autorii aduc mulţumiri dr. Adrian Neculau şi dr. Cătălin Zamfir. De asemenea, mulţumesc redactorului coordonator Petre Dan, care a asigurat întreaga asamblare a compartimentelor *Dicţionarului*.

Autorii vor fi bucuroşi ca prin sugestiile cititorilor şi observaţiile specialiştilor asupra realizării acestui prim *Dicţionar de psihologie socială* să-l poată dezvolta şi perfecţiona într-o viitoare ediţie.

Bucureşti, 1 decembrie, 1979

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

A

activitate 1. (În sens larg). Formă de relaţionare a organismului animal cu mediul extern, bazată pe reflectarea şi semnalizarea de ordin psihic (recepţionarea şi prelucrarea informaţiei despre proprietăţile stimulilor externi — compararea semnificaţiei informaţiei externe cu stările interne de necesitate — efectuarea unei succesiuni de reacţii cu caracter finalist, în raport cu stimulul dat). 2. (În sens restrîns). Formă specific umană de relaţionare cu mediul, de manifestare — obiectivare a structurilor psihice specific umane. La nivelul omului, a. dobîndeşte un caracter conştient şi deliberat, fiind orientată spre atingerea unui scop stabilit în prealabil (anticipat). Ea defineşte pe om ca subiect transformator în raport cu natura, cu realitatea externă. Prin a. omul nu se adaptează numai la condiţiile şi solicitările unui mediu dat, ci şi transformă acest mediu potrivit trebuinţelor şi scopurilor sale, creîndu-şi astfel propriul său mediu existenţial, umanizat. A. umană nu se reduce doar la reacţiile simple imediate de răspuns la influenţele externe, ci ea presupune o desfăşurare deliberată, intenţionată şi programată din interior a forţelor fizice şi psihice ale individului, în vederea realizării unor scopuri izvorînd dintr-o motivaţie personală sau dintr-una socială, supraordonată. A. reprezintă nu numai o formă de manifestare şi afirmare a personalităţii umane, ci şi cadrul obiectiv fundamental de plămădire şi modulare a structurilor de personalitate. Atît ontogenetic, cît şi istoric, existenţa omului este circumscrisă şi subordonată a.; omul există pentru a desfăşura o a., aceasta fiind o determinare intrinsecă a lui. Din punct de vedere psihologic, a. este o organizare ierarhică stabilă de motive (ceea ce o declanşează, direcţionează şi susţine), scopuri (ceea ce se urmăreşte să se obţină în cursul a.) şi mijloace (ansamblul de procedee, acţiuni şi instrumente prin care se asigură atingerea scopului), care acoperă o zonă relativ întinsă a registrului relaţiilor omului cu lumea externă. În realizarea a. sînt implicate, direct sau indirect, toate componentele psihologice ale personalităţii, de la percepţia elementară pînă la structurile complexe ale gîndirii, de la emoţia situativă pînă la sentimentele etico-sociale, de la trăsăturile temperamentale înnăscute pînă la complicatul sistem al convingerilor şi atitudinilor. A. angajează personalitatea în întregul ei. Ceea ce dă însă specificul structural-calitativ al a. este modul de articulare, îmbinare şi integrare a acestor componente. A. nu este o sumă simplă a funcţiilor şi proceselor psihice particulare şi nu poate fi redusă la acestea; ea posedă proprietăţi calitative specifice, de sistem. Dacă considerăm, de pildă, a. inginerului constructor, vom găsi

în alcătuirea ei elemente de percepţie spaţială, reprezentare configuraţional-spaţială, imaginaţie figurală-tridimensională, gîndire tehnică, gîndirea matematică etc.; dacă vom încerca să punem laolaltă aceste componente, nu vom reuşi niciodată să obţinem a. inginerească de construcţii în ceea ce are ea specific, esenţial. În plan obiectiv, a. se defineşte prin cîmpul sarcinilor pe care subiectul trebuie să le rezolve efectiv. Sarcina, avînd un conţinut şi prezentînd grade diferite de complexitate şi de dificultate, impune desfăşurării a. anumite condiţii şi îngrădiri. Orice a. se structurează în raport cu un domeniu mai vag sau mai precis delimitat de sarcini, traiectoria ei fiind impusă de natura şi specificul acestora. Complicarea şi diversificarea, în cursul evoluţiei istorice, a conţinutului şi tipurilor de sarcini au determinat complicarea şi diversificarea atît a structurii psihofiziologice a a., cît şi a formelor ei. După natura motivelor şi scopurilor, se delimitează trei forme fundamentale ale a. umane: a) *de joc*, izvorîtă nemijlocit din nevoia de relaxare, de mişcare şi distracţie; b) *de învăţare*, izvorîtă din necesitatea adaptării şi perfecţionării experienţei individuale şi de grup în raport cu noile solicitări ale mediului extern; c) *de muncă*, orientată în direcţia dobîndirii şi producerii bunurilor necesare satisfacerii trebuinţelor biologice, materiale şi spirituale ale fiecărui ins în parte şi ale societăţii în ansamblu. În diferitele perioade de vîrstă ale individului, se impune ca dominantă şi specifică una din cele trei forme mari de a.: jocul — în perioada preşcolară, învăţarea — în perioada şcolară, şi munca — în perioada postşcolară, odată cu trecerea de la copilărie la vîrsta adultă. Sub raportul semnificaţiei valorice, fundamentală este a. *de muncă*, ea subordonînd pe celelalte două. Întregul proces al formării personalităţii este conceput şi se desfăşoară din perspectiva integrării optime a individului în sfera unei anumite a. *de muncă*. Fiind legată de transformarea deliberată, în concordanţă cu anumite scopuri, a realităţii externe, a. *de muncă* posedă structura psihologică şi psihosocială cea mai complexă; în acelaşi timp, în cursul evoluţiei istorice, ea a suferit cel mai amplu proces de diferenţiere şi diversificare. Adîncirea diviziunii sociale a muncii a fost însoţită de diversificarea şi individualizarea tot mai pregnantă a ariilor profesionale şi specializărilor. Profesiunea a devenit modalitatea specifică de integrare şi afirmare a omului în cadrul larg al a. *de muncă*. În epoca actuală, pregătirea pentru muncă impune cu necesitate însuşirea unei profesiuni, adică elaborarea în cursul unui proces organizat şi selectiv de instruire, a unui sistem de cunoştinţe, aptitudini şi deprinderi care să permită individului rezolvarea pe termen lung şi la nivel optim de performanţă a sarcinilor dintr-un domeniu dat (ştiinţific, tehnic, agricol, administrativ, pedagogic, artistic etc.). Astfel, a. *de muncă*, concretizată în plan individual în exercitarea unei anumite profesiuni, defineşte în modul cel mai pregnant sensul existenţei şi al vieţii omului ca subiect, ca membru al societăţii. Întrucît a., în general, cea *de muncă*, în special, implică întotdeauna un cadru social istoric determinat, relaţionarea multiplă — în planuri şi la niveluri diferite — a indivizilor şi grupurilor, ea se impune atît ca obiect, cît şi ca punct de referinţă al cercetărilor de psihologie socială. (*M.G.*)

acţiune, componentă de bază a activităţii umane, constînd dintr-un ansamblu integrat de transformări aplicate unui obiect material sau ideal în vederea obţinerii unui rezul-

tat cu caracter adaptiv. A. se raportează întotdeauna la o sarcină precis delimitată și se desfășoară *hic et nunc* (spre deosebire de activitate (v.), care are o sferă largă de cuprindere, întinzîndu-se pe coordonate spațio-temporale indefinite). Tipul și complexitatea sarcinii (scopului) determină tipul și complexitatea a. Din punct de vedere psihologic, se delimitează a. *mintale* (în plan intern) și a. *motorii* (în plan extern), a. *simple*, alcătuite dintr-un număr mic de secvențe (transformări) și a. *complexe*, care includ un număr mare de transformări cu relații variate între diferitele faze. Din punct de vedere psihosocial, a. devine indicatorul obiectiv principal de apreciere a valorii indivizilor — luați izolat — și a grupurilor, din perspectiva obiectivelor și idealurilor sistemului social. A. se organizează, în principiu, după aceeași schemă psihologică ca și activitatea, incluzînd următoarele verigi (secvențe): motivul → scopul → mijlocul → efectul → evaluarea→ conexiunea inversă. (*M.G.*)

aculturație, proces psihosocial, lent și selectiv, de preluare parțială sau integrală, de către un individ sau un grup de indivizi, a unei alte culturi; are loc, de obicei, fie în rîndurile emigranților, fie cu ocazia unor contacte mai îndelungate dintre două culturi vecine. În acest din urmă caz, după un timp, ambele culturi sînt afectate prin a. selectivă, reciprocă, și poate lua naștere o nouă cultură. În condițiile în care una din culturi, mai dezvoltată, se impune ca dominantă pentru cultura în curs de dezvoltare, procesul capătă, de la caz la caz, forme accentuate de „germanizare", „americanizare", „europenizare" (R. Lafon, 1963). De regulă, populațiile mai puțin emancipate, tind să adopte formele culturii mai evoluate. V. și **asimilare, socializare.** (*A.B.T.*).

adaptare, produs al acumulării și condensării în timp a interacțiunii interpersonale (perceptive, comunicative, simpatetice), caracterizat printr-o serie de transformări și ajustări mutuale ale trăsăturilor de personalitate și conduitelor indivizilor participanți la interacțiune. Esența a. psihosociale rezidă în trecerea de la obiceiuri, atitudini, valori și interese deosebite, definitorii pentru fiecare partener luat separat, la cunoașterea, acceptarea și respectarea lor de către fiecare din ei. Grație a., partenerii de interacțiune formează un tot unitar. Se poate vorbi de a. la nivelul cuplului conjugal, al cuplului de prieteni, la nivelul interacțiunii din interiorul oricărui tip de grup social mic: de muncă, de învățătură, sportiv, artistic, cultural, științific etc., a. interpersonală fiind, în toate cazurile, una din pîrghiile de optimizare a relațiilor interumane și de creștere a coeziunii de grup. (*P.G.*)

afectivitate (umană), ansamblu de reacții emoționale spontane, de sentimente-stări conștiente și atitudini-pasiuni ale persoanelor, manifestate în diferite situații sociale și care sînt trăite subiectiv, ca satisfacții ori insatisfacții, plăcere-neplăcere, apropieri-respingeri etc., individuale sau de grup. Psihologia socială analizează a. sub trei aspecte principale: a) ca experiență afectivă interpersonală, b) comportament afectiv și c) ca formă de expresie emoțională. Cea mai mare parte din experiența afectivă a persoanelor este de natură socială, determinată de relațiile din colectivitate, de modul în care indivizii se întîlnesc în procesul producției, în care trăiesc și activează ca membri ai societății. Numai afectarea primară a copilului, strict legată de instinctul de apărare a organismului, este un dat al speciei, cuprins în programul ereditar al fiecăruia. Toate trăirile

afective pozitive: zîmbetul, veselia, dragostea, admirația, entuziasmul, compasiunea ș.a., precum și procesele negative: de ură, invidie, gelozie, dispreț sînt dobîndite social, ca experiențe de interacțiune a subiectului cu ceilalți din colectivitate. Comportamentele afective sînt moduri de structurare și realizare a a. în tipare (patterns) culturale, social modelate. Ele se constituie și se consolidează sub influența cerințelor, a normelor și sistemului de valori din societatea dată. De exemplu, în cultura europeană plînsul la băieți nu este deloc încurajat, ceea ce face să le crească de timpuriu sentimentul de siguranță și încredere în forțele proprii. În genere, atît societatea globală cît și grupurile sociale acționează în direcția selectării și a promovării unor manifestări afective, cu deprecierea și descurajarea altora. „Utilizarea socială" a a. diferă de la o colectivitate la alta. Astfel, privarea temporară de afecțiune, în chip de pedeapsă, este folosită de unele colectivități sociale în educație; rîsul (v.) este utilizat în scop critic și pentru a îndepărta unele defecțiuni din comportarea membrilor grupului, ori ca sentiment de dispreț (de ex. la eschimoși). Standardizarea socio-culturală a expresiilor afective: de mimică, pantomimă, intonația vorbirii etc., prin generalizarea unor semnificații proprii, duce la formarea unui limbaj afectiv, a cărui cunoaștere este deosebit de importantă în comunicarea dintre diferite culturi. Cele mai adînci modificări în a. indivizilor se produc, din punct de vedere social, sub influența intereselor de grup-clasă socială și a sistemului său de valori, adevăr relevat încă de Marx și Engels, în *Manifestul Partidului Comunist* (1848), unde, caracterizînd burghezia în goana ei după înavuțire, se arată că aceasta „a schimbat pe bani pesin" pînă și cele mai nobile sentimente umane. În viața socială a indivizilor procesele afective îndeplinesc importante funcții: de coeziune grupală, de influență reciprocă, de integrare socială a persoanelor, de motivație individuală și colectivă, de dezvoltare morală. Cercetările au stabilit că cele mai grele probleme în educația indivizilor, ca și a grupurilor umane, se datorează carențelor afective, sau lipsei lor de a. pozitivă necesară. (*A.B.T.*)

afiliere, alăturare, asociere a unor persoane la grup sau a unor grupuri la organizații sociale. A. se face prin acord reciproc, ori prin convenții care fixează obligațiile reciproce ale celor afiliați. Deși tendința de a. este un fenomen general uman, la nivelul personalităților, ea se manifestă în diferite grade de sociabilitate. Premisele a. indivizilor rezidă în nevoia de interacțiune socială, resimțită și manifestată încă din copilărie, în timp ce capacitatea de a. se formează și se educă în cursul socializării lor, sub influența unor factori instituționali și de grup, din colectivitate. (*A.B.T.*).

afinitate, relație socioafectivă pozitivă, caracterizată prin tendințe de apropiere între indivizi, sau grupe umane, prin atracție reciprocă, suscitate de întîlnirea lor și promisiunea de atașament (J. Maisonneuve). În literatura psihosociologică se utilizează și termenul de *compatibilitate socială* (G. Simmel, M. Young, J. Mogey), exprimînd raporturi pozitive determinate de proximitatea spațială a persoanelor, de corespondența de vîrstă, de sex, status social, apartenența națională etc. A. dintre persoane este indispensabilă în alcătuirea oricărui grup sau organizații sociale, ea formînd premisa necesară aderării lor la scopuri comune, desfășurării unor activități colective. (*A.B.T.*).

agresivitate, formă de comportament ofensiv a individului, care se consumă în plan acţional sau verbal, constituind reacţia sa la o opoziţie, reală ori numai imaginară, din partea celorlalţi. Opus a. este comportamentul autistic, de închidere în sine în cazul unei situaţii frustrante pentru individ (J. Dollard). Studiile asupra originii biologice-naturale ale a. umane (K. Lorenz, A. Storr, F. Hacker), ca şi cele privind rădăcinile ei socioculturale (L. Bercowitz, K. Horney ş.a.), nu aduc rezultate definitive. Dintre toate teoriile formulate se impune teza sociogenetică a a., în favoarea căreia pledează şi faptul că echipamentul biologic uman conţine nu numai mecanisme ofensive (fight), dar şi o aparatură defensivă (flight), care pot fi (şi sînt adesea) utilizate alternativ. Astfel, a. este o formă de comportament învăţată, care se manifestă cu tărie, ducînd adesea la violenţe şi crime, acolo unde asemenea comportamente sînt social încurajate. Actele agresive se produc individual sau ca acţiuni colective. Ele sînt inevitabile într-o societate bazată pe concurenţă şi mai ales în care abundă barierele sociale, nedreptăţile şi frustrările (R.M. Goldenson). (*A.B.T.*).

alter ego, relaţie de puternică similitudine şi întrepătrundere psihologică a unei persoane cu o alta, astfel că aceasta din urmă tinde să ocupe în conştiinţa şi trăirea celei dintîi locul unui al „doilea eu". Ea este rezultatul unui proces îndelungat de comunicare interpersonală şi coacţiune în diverse situaţii sociale, de ordin formal sau informal. În cadrul acestui proces, are loc un transfer reciproc de semnificaţii, preţuiri şi simpatii, care face ca structurile intime ale personalităţii celor incluşi într-o astfel de relaţie să devină puternic consonante. Frecvent, procesul se întîlneşte în relaţiile intime de prietenie şi iubire; este posibilă realizarea lui şi la dimensiunea unor întregi microgrupuri, determinînd, în acest caz, ridicarea valorii coeficientului de coeziune (intragrupală) la punctul maxim. (*M.G.*)

altruism, tip de comportament, adesea fixat ca trăsătură de personalitate, care constă în renunţarea la sine şi abnegaţie în favoarea altor persoane. A. este definit şi ca acel comportament psihosocial prin care subiectul îşi micşorează în mod conştient şansele de satisfacere a propriilor sale trebuinţe pentru a favoriza satisfacerea trebuinţelor altor persoane sau grupuri. A. este studiat în raport cu alte procese psihosociale, cum sînt percepţia socială, identificarea, atribuirea cauzelor (M. Takala, J. Karylowski etc.). A. se manifestă în tendinţa şi dorinţa permanentă a individului de a ajuta pe alţii. După R.B. Cattell (1950) a., alături de entuziasm şi naivitate, constituie baza „tipului adolescentin" de personalitate. Contrar egoismului (v.), a. este premisa unei facile cooperări în grup a indivizilor. (*A.B.T.*)

ambiguitate (a stimulului), caracter nestructurat al unei situaţii, al unui comportament social, ori al unor expresii verbale (propoziţii), care permite concomitent două interpretări şi, deci, două înţelesuri. Expresii ca: „părul a albit", „era o mare tăcută" sînt ambigue, fiecare purtînd două sensuri (de îmbătrînire sau pom înflorit; de mare liniştită sau prezenţa unei persoane necomunicative). La prima lor percepţie, cele mai multe din comportamentele sociale ale persoanelor prezintă caracter ambiguu. Astfel, cineva care se oferă din proprie iniţiativă să ajute colectivul poate fi interpretat fie ca o persoană care dă dovadă de spirit tovărăşesc şi solidaritate cu colectivul, fie ca o persoană dor-

nică de evidențiere. În percepțiile complexe a. exprimă două moduri opuse de a interpreta și valorifica aceeași situație: neșansa lui Ernest Hemingway de a fi avut două accidente de avion este apreciată, totodată, ca o mare șansă — de a fi supraviețuit (Th. M. Newcomb, 1965). Intoleranța față de a. situațiilor constituie, la un moment dat, o trăsătură de personalitate, care se manifestă, în genere, prin tendința subiectului spre claritate, spre simetrie și certitudine în organizarea stimulilor și a situațiilor sociale stimulatoare (*A.B.T.*).

ambivalență, stare psihologică internă caracterizată prin activarea simultană a unor tendințe și trăiri contradictorii (atracție-repulsie, iubire-ură, simpatie-antipatie) în raport cu unul și același obiect (sau persoană). Ca fenomen psihologic normal, a. se întîlnește mai frecvent la copil, în perioada de formare a personalității. La adult, manifestarea repetată a stării de a. reprezintă o tulburare patologică în structurile de orientare-evaluare-selecție ale personalității La nivelul relațiilor interpersonale a. se manifestă prin simultaneitatea sentimentelor de atracție și respingere între două sau mai multe persoane, fiind evidențiată mai ales prin folosirea mai multor criterii (profesionale, fizice, afective, morale etc.) de alegere interpersonală. (*M.G.*)

analiză calitativă, tehnică de lucru, utilizată în examinarea datelor culese de cercetarea psihosocială, constînd în depistarea articulațiilor interne ale materialului obținut prin diferite metode — studiul izvoarelor documentare, anchetă, experiment,— în degajarea sensurilor și a legăturii de idei dintre părțile lui componente. A.c. urmează, de regulă, prelucrării cantitative a datelor și reprezintă o muncă de interpretare în cursul căreia se pun în evidență raporturile cauzale dintre variabile și se caută explicația fenomenelor cercetate. (*P.G.*)

analiză de caz, tehnică specifică analizei calitative folosită în cercetarea psihosocială, avînd ca obiect: studiul dezvoltării unor persoane, sisteme de relații sau grupuri sociale (Horst Berger, 1969), cu surprinderea acestora în calitate de unități tipice, de întreguri reprezentative pentru realitatea studiată. Numită și *studiu de caz* această analiză se aplică cu deosebire în psihologia clinică, psihologia judiciară, în psihoterapie și psihiatrie (H. Szewczyk, 1970). Fără a fi metodă probantă, a. de c. prezintă valoare deosebită în stabilirea ipotezelor de cercetare, aducînd informații specifice și primare (W. Friedrich, W. Hennig, 1975) asupra fenomenelor investigate, permițînd totodată lărgirea și precizarea unor ipoteze. După R. Kōnig (1969) a. de c. are mai mult o valoare euristică în cercetare. A. de c. este privită și ca un mod de abordare a realităților psihosociale, considerate drept întreguri sau totalități unitare: om, personalitate, relațiile umane, caracterul, sistem social, orice fenomen de cultură etc. și în care pe prim plan se menține dezvoltarea unităților date (W. J. Goode, P. K. Hatt, 1952). Tehnic, a. de c. presupune parcurgerea următoarelor momente și operații: a) de lărgire a analizei, prin realizarea unei colecții mari de date despre obiectul social investigat; b) de nivel a datelor, înțelegînd o informare și cuprindere complexă, de multiple nivele, folosind date economice, medicale, juridice, sociologice, psihologice, istorice etc., în tot ce interesează direct problema studiată; c) de conservare a întregului prin dezvoltarea unor tipuri și indici, făcînd astfel cazul clasificabil, cu posibilitatea introducerii lui în tipuri, de dorit „naturale“ și discernute în cultură; d) de dimen-

sionare temporală, care să permită surprinderea corelațiilor dintre datele analizate și o înfățișare dinamică a cazului, asigurînd tocmai dezvoltarea unității studiate. În acest fel, tehnica a. de c. poate aduce și noi aspecte, de detaliu asupra dezvoltării structurii studiate, relevînd unele tendințe din dezvoltarea respectivei realități, precum și a ansamblului în care aceasta este integrată. Într-o accepțiune pedagogică, tehnica studierii cazului (R. Mucchielli, 1968) este folosită ca mijloc de autoinstruire profesională. Ea se recomandă ca modalitate activă și eficace pentru formarea viitorilor profesioniști, în reciclarea specialiștilor, în antrenarea persoanelor la luarea unor decizii în legătură cu anumite cazuri de educație, la stabilirea diagnosticului unor situații psihosociale și, în genere, peste tot unde se pregătesc specialiștii pentru probleme umane. (*A.B.T.*)

analiză de conținut, ansamblu de tehnici aplicate în mod științific comunicațiilor orale sau scrise ale indivizilor, în vederea interpretării lor științifice (A. Akoun, 1971). Ea constituie o formă de analiză și, totodată, tehnică derivată din metoda observației (v.), în care, în locul examinării directe sau a interviewării subiectului, se supune analizei materialul comunicat, fie că acest material a fost produs anterior de subiect, sub formă de discursuri, articole, conferințe, film etc., fie că este rezultatul unor probe aplicate de cercetător, ca în cazul testelor proiective (de tip Rorschach, T.A.T. etc.). A. de c. a fost folosită de H. D. Lasswell în timpul celui de-al doilea război mondial pentru a stabili dacă revista „The True American" poate fi acuzată de propagandă nazistă. Astfel, împreună cu o echipă de sociologi, luînd toate numerele revistei incriminate, apărute între martie-decembrie 1943 și supunînd a. de c. articolele publicate, Lasswell a găsit următoarele frecvențe de incidență, în sprijinul (+) sau împotriva (—) aserțiunilor considerate:

Tezele considerate	frecvențele	
	+	—
Statele Unite sufereau de corupție internă	301	34
Politica externă a S.U.A. era necreștinească	41	0
Președintele S.U.A. era criticabil	150	17
Anglia suferea de corupție internă	34	0
Politica externă a Angliei era necreștinească	80	2
Germania nazistă era dreaptă și virtuoasă	56	2
Politica externă a Japoniei era justificabilă moral	22	6
Japonia era puternică	30	2
S.U.A. era slabă	345	41
Germania era puternică	41	2
S.U.A. și întreaga lume era amenințată de comuniști	55	0
evrei	99	0
agitatori străini	45	0

Precum rezultă dintr-o asemenea tratare a datelor, a. de c. se opune descrierii lor intuitive, calculînd proporția conținuturilor care aprobă sau resping tezele date. Ea opune, totodată, complexitatea calitativă a conținutului analizat simplificării lui pur cantitative. Tot astfel au fost supuse a. de c. diferite producții literare populare, de unde s-a putut studia și desprinde imaginea sintetică a diferitelor grupe etnice. Erich Fromm supunînd a. de c. popularele filme cu Mickey-Mouse, a reușit să releve pe această cale nu numai conținutul vizibil, ci și mesajele ascunse care influențează subliminal pe spectatori. În această direcție au fost desfășurate multe cercetări care au dezvăluit conținutul nociv al unor materiale publicitare sau propagandistice. Deși la prima vedere această tehnică pare a fi foarte simplă, totuși metodologia utilizării ei cere o elaborare foarte minuțioasă și nuanțată. În primul rînd, stabilirea universului cercetării și delimitarea lui tematică constituie o sarcină destul de dificilă. Pasul următor este fixarea categoriilor (în limbaj tehnic a „tag-"urilor) și a subcategoriilor domeniului cercetat, înțelegînd aici ce anume va fi sau nu evidențiat din articolele, jurnalele intime, procesele verbale de ședințe etc. care constituie materialul fixat pentru analiză. Tipurile de categorii — arată A. Akoun — pot fi diverse, în funcție de ipoteza de lucru și de materialul existent la dispoziția cercetătorului. Iată cîteva din cele mai des utilizate:

— La ce se referă comunicarea de analizat? Aceasta ar corespunde cu tabla de materii a unei lucrări.

— Sensul propozițiilor (judecăților) relevate: pozitiv, negativ, neutru.

— Valorile implicate, adică ce apare ca valoare indicată în material: bani, familie, eroism etc. Valorile pot fi, bineînțeles și negative.

— Mijloacele indicate prin care se poate ajunge la valorile respective: amenințare, convingere, aplicarea forței, negocieri etc.

— Actorii repertoriați după cîteva criterii: vîrstă, sex, profesiune, religie, naționalitate etc.

— Originea comunicației.

B. Berelson (1954) și O. Holsti (1968) se referă la cinci unități majore de analiză: cuvinte, teme, caractere (personaje), item-uri și unități de timp-spațiu. Materialul obținut prin analiză poate fi cuantificat în trei feluri (Fred N. Kerlinger, 1971): 1) numărarea obiectelor, după ce au fost categorisite (de pildă, din declarațiile părinților cu privire la educarea copiilor 38 s-au arătat a fi „permisivi", 85 „exigenți" și 28 „nepăsători"); 2) măsurarea ordinală (ranking) după un criteriu dinainte stabilit; 3) scalarea (rating) datelor obținute. Apariția calculatoarelor a deschis noi perspective a. de c. Un sistem complex de analiză, denumit „General Inquirer", a fost elaborat în 1962 de cercetătorii Universității Harvard. Sistemul scutește pe cercetător de operații îndelungate și migăloase, calculatoarele efectuînd numărătorile, întabulările și discriminarea caracteristicilor „textului natural". Baza acestui sistem este „dicționarul", în care un număr mare de cuvinte, sau de propoziții sînt definite prin „tag"-uri, ori categorii. De pildă, cuvintele: eu, mie, pe mine, corespund „tag"-ului „sine"; armata, biserica și statul au ca „tag" „grupe mari". Acestea reprezintă „tag"-uri de prim ordin, referindu-se la sensul comun sau manifest al cuvintelor. „Tag"-uri de categoria a doua reprezintă sensul conotativ al cuvintelor, conotații de status și contexte instituționale. Astfel, cuvîntul „profesor" este conotat (tagged) cu trei înțelesuri: rol profesional, status superior și pregătire academică. A. de c. efectuate de calculatoare de ultimă

generaţie cresc mereu în preciziune, în viteză şi deci în eficienţă, ele devenind adesea de mare utilitate în actele decizionale ale organizaţiilor sociale. (*A.B.T.*)

analiză funcţională, metodă modernă de cercetare a entităţilor reale considerate ca sisteme. Ea se opune metodei tradiţionale a analizei de tip atomar, care urmărea să determine caracteristicile obiectului pe baza descrierii elementelor componente luate separat. A.f. pune accentul pe evidenţierea articulaţiilor reciproce ale elementelor şi pe descrierea traiectoriei ce caracterizează dinamica de ansamblu a obiectului considerat. Elementul este important numai în virtutea funcţiei pe care o îndeplineşte în cadrul ansamblului, funcţie ce decurge sau este „impusă" de schema logică generală de organizare a ansamblului. Potrivit unui principiu formulat de John von Neumann, cu cît un sistem este mai complex—se compune dintr-un număr mai mare de elemente şi de conexiuni interne —, cu atît importanţa unui element singular oarecare pentru determinarea funcţionalităţii generale a sistemului este mai mică. A.f. presupune includerea sistemului într-un cîmp specific de influenţe (sarcini) şi înregistrarea efectelor asupra stării sale iniţiale, precum şi a tendinţei lui de mişcare în raport cu un indicator de eficienţă (echilibru) considerat. În a.f. pot fi delimitate două momente esenţiale: a) statica funcţională (*s.f.*) şi b) dinamica funcţională (*d.f.*). *S.f.* exprimă valorile concrete ale coordonatelor de definiţie ale sistemului ($Y_1, \ldots, Y_n$), în interacţiunea lui cu mediul, la momente date de timp ($t_1, t_2, t_3 \ldots$) şi o putem reprezenta ca o succesiune de stări globale: $F(t_1)=Y_1, Y_2, Y_3, \ldots, Y_n$, $F(t_2)=Y_1', Y_2', Y_3', \ldots, Y_n'$, $F(t_3)=Y_1'', Y_2'', Y_3'', \ldots, Y_4'', \ldots$. Compararea acestor stări ne permite să apreciem gradul de stabilitate al sistemului de-a lungul unui interval de timp şi factorii care favorizează o asemenea stabilitate. A.f. exprimă traiectoria trecerii sistemului de la o stare la alta în decursul unui interval oarecare de timp (t_1—t_n), sub acţiunea unor factori externi sau interni. *D.f.* se poate exprima fie cu ajutorul unor ecuaţii diferenţiale $\left(\frac{dx}{dt} = X(x_1, x_2, x_3, \ldots, x_n)\right.$, fie cu ajutorul unui tabel de transformări, în care se notează: a) momentele succesive de timp ($t_0, t_1, t_2, \ldots, t_n$); b) starea sistemului la momentul respectiv, căreia i se dă denumirea de *operand* ($a_0, a_1, a_2, \ldots, a_{m-1}$); c) operatorul care efectuează transformarea ($Pa_0, Pa_1, Pa_2, \ldots, Pa_{n-1}$); d) rezultatul transformării (imaginea) ($a_1, a_2, a_0, \ldots, a_n$). Se admite convenţia că rezultatul unei transformări actuale devine operand pentru transformarea ulterioară. Analizînd sensul transformărilor de-a lungul unui interval de timp suficient de lung, se deduce legea (posibilă) de evoluţie a sistemului în viitor. Metoda a.f. îşi găseşte astăzi o largă aplicaţie şi în ştiinţele sociale, inclusiv în psihologia socială. Ea poate fi utilizată cu mult succes în studiul procesului de formare şi consolidare a microgrupurilor, în determinarea indicilor de coeziune internă a lor, în evaluarea eficienţei individuale şi colective în domeniul diferitelor activităţi specifice. Cerinţa fundamentală pentru aplicarea a.f. în analiza fenomenelor sociale constă în delimitarea şi controlul riguros asupra variabilelor independente (diferite tipuri de influenţe externe) care condiţionează atît starea, cît şi dinamica grupului ca ansamblu unitar. (*M.G.*)

analiză primară, tehnică de lucru integrată metodelor de anchetă, în speţă etapei de prelucrare a rezultatelor

obţinute. A.p. se referă la latura cantitativă a fenomenelor, făcîndu-se din perspectiva obiectivelor şi ipotezelor anchetei. În cursul ei se procedează la evaluarea dinamicii variabilelor cu care s-a lucrat în cercetare, spre a se vedea care este ponderea influenţei lor asupra diferitelor categorii de evenimente. Se calculează şi se exprimă statistic partea de influenţă a fiecăreia din variabilele independente avute în vedere (de ex.: vechime în muncă, studii, calificare, stabilitate la locul de muncă) asupra variabilei dependente (de ex.: nivelul de integrare în profesiune). Cu cît este mai amplu raportul dintre variabila dependentă şi variabilele independente cu atît devine mai semnificativă, din punct de vedere statistic, influenţa celor din urmă asupra celei dintîi. V. şi analiză secundară. (*P.G.*)

analiză secundară, nivel superior de prelucrare cantitativă a datelor recoltate prin ancheta psihosocială; continuare firească a analizei primare, dar la un grad sporit de profunzime, a. s. încearcă să extragă noi informaţii din datele furnizate de analiza primară. La acest nivel de analiză, accentul se pune, îndeosebi, pe raportul dintre variabile, luate *ca un tot* şi intră în funcţiune procedeul statistic al calculului corelaţiilor spre a vedea, mai exact, cît de strînsă este legătura dintre variabilele independente şi variabila dependentă. V. şi analiză primară. (*P.G.*)

analiză sistemică, metodă dezvoltată în cadrul teoriei generale a sistemelor. Ea se întemeiază pe următoarele postulate: a) abordarea oricărei entităţi reale ca sistem — ca ansamblu determinat de obiecte (elemente), atribute şi relaţii între ele; b) studiul obiectului — sistem în interacţiunea sa cu mediul; c) admiterea principiului organizării ierarhice a sistemelor: un sistem de la nivel ierarhic inferior devine parte componentă a unui alt sistem de la nivel ierarhic superior; în sens invers, desprinderea dintr-un sistem general (supraordonat) a unui subansamblu presupune abordarea acestui subansamblu tot ca sistem (de ex.: individ → microgrup → macrogrup → societate); d) operaţiile de analiză şi simplificare, necesare în studiul sistemelor complexe, trebuie raportate şi subordonate în permanenţă sarcinii finale de sinteză şi integrare a datelor; e) accentul principal trebuie pus pe interpretarea şi explicarea aspectelor funcţional-comportamentale esenţiale ale sistemului, făcîndu-se relativ abstracţie de structura substanţială internă (postulatul „cutiei negre"). În psihologia socială, a.s. dobîndeşte o importanţă majoră, întrucît ea fundamentează, din punct de vedere ştiinţific, ireductibilitatea psihologiei grupurilor — ca entităţi sistemice — la o simplă sumă a psihologiilor individuale. În lumina acestei metode, grupul, ca obiect de cercetare, trebuie considerat ca un sistem de tip deschis, cu autoreglare şi autoorganizare. În această ipostază, el posedă anumite caracteristici specifice, prin prisma cărora trebuie analizat şi interpretat. Printre indicatorii globali ai organizării sistemice, trebuie luaţi: coeficientul de coeziune, configuraţia reţelei comunicaţionale, randamentul şi tendinţa de evoluţie. (*M.G.*)

anamneză. 1. (În medicină). Cunoaştere, pe baza discuţiei directe cu pacientul (sau cu cei apropiaţi), a antecedentelor unei boli. 2. (În psihologie). Cunoaştere, prin discuţie directă sau anchetă, a evenimentelor şi întîmplărilor celor mai semnificative din viaţa şi activitatea unei persoane sau grup, pentru înţelegerea mai profundă a stării şi comportării actuale şi pentru stabilirea modalităţilor optime de acţiune în viitor. În planul psihologiei

sociale, a. dobîndește o importanță cu atît mai mare cu cît grupul pe care-l studiem este mai trainic constituit și are un trecut (istoric) mai îndelungat. Modul de percepere, interpretare și asimilare a influențelor actuale este puternic condiționat de structurile psihosociale (individuale și grupale) elaborate anterior. Datele a. ne permit să interpretăm mai corect rezultatele pe care le obținem fie la diferite probe, fie în cazul diferitelor influențe educative.(*M.G.*)

anchetă **Delphi**, metodă de prospectare a viitorului creată de Olaf Helmer (1960). Ideea fundamentală a metodei D. este aceea că imaginile despre viitor, neputînd fi imediat comparate cu realitatea, pot fi verificate prin consensul specialiștilor. Numele metodei — propus de A. Kaplan — amintește de vestitul oracol din Delphi din Grecia antică, unde, în grandiosul templu al lui Apolo, preotesele (pythia) preziceau viitorul. Metoda constă din următoarele etape: a) definirea temei (elaborarea unei liste cît mai complete de fenomene posibil să apară în viitor, aprecierea momentului producerii respectivelor fenomene, evaluarea intensității lor, a consecințelor etc.); b) alcătuirea grupului de conducere a anchetei (format din specialiști în domeniu, psihologi și sociologi); c) stabilirea specialiștilor care vor participa la anchetă (între 8 și 4 000 de specialiști, care vor fi recompensați pentru participarea lor); d) difuzarea chestionarului și materialului documentar (în vederea familiarizării specialiștilor cu tema anchetei și cu modul de desfășurare a ei); e) desfășurarea anchetei în mai multe runde (trei pînă la șase, pînă cînd se ajunge la o convergență acceptabilă a ideilor emise de specialiști, reprezentînd imaginea probabilă a viitorului). În prima rundă, se înregistrează opinii relativ divergente din partea specialiștilor. Răspunsurile se analizează, se cuantifică și, în runda a doua, se redistribuie chestionarul, cu rugămintea reconsiderării și motivării răspunsurilor. În runda a treia se cere reconsiderarea răspunsurilor, de această dată, pe baza informațiilor obținute în runda anterioară. De regulă, în trei runde se obține o convergență acceptabilă a răspunsurilor. În esență, ancheta D. reprezintă o metodă de sistematizare a circulației informațiilor între specialiști, urmărind depășirea dificultăților întîmpinate în reunirea acestora, înlăturarea riscului adoptării în discuțiile dintre specialiști nu a celor mai fundamentate puncte de vedere, ci a părerilor exprimate de persoanele mai influente, cu capacitate de convingere și elocință. (*S.C.*)

anchetă **psihosocială**, metodă fundamentală a psihologiei sociale, constînd în culegerea de date prin intermediul tehnicii operaționale de tipul „întrebare-răspuns". Recoltarea informațiilor decurge metodic, sistematic, trecînd prin observațiile și opiniile indivizilor și ajungînd la rezultate cuantificabile privind fenomenele psihosociale, cum sînt: comportamentele colective, gusturile și trebuințele membrilor grupului, motivele și interesele care stau la baza conduitei lor, reacțiile și atitudinile lor în diverse situații, modul în care se raportează la profesiune, la petrecerea timpului liber etc. Specificul metodologic al a.p. rezidă tocmai în faptul că, într-un fel, cunoaștem omul cu ajutorul lui însuși, făcînd apel la experiența și priceperile lui psihologice (de cunoaștere a sa și a celorlalți) și ajungînd, în cele din urmă, la o exprimare cantitativă a frecvenței, expansiunii, regularității și semnificației statistice a impresiilor, opiniilor și atitudinilor sale. Este vorba, bineînțeles, de omul luat în ipostaza lui colectivă, ca parte componentă a unei populații. A.p. apa-

re în sec. 19 şi se impune, îndeosebi, după cel de-al doilea război mondial, în strînsă legătură cu problemele specifice acestei perioade: concentrarea şi masificarea populaţiei în instituţii şi întreprinderi; creşterea indicelui de urbanizare, conturarea importanţei deosebite a conduitelor de grup, a proceselor integrării socioprofesionale la locul de muncă etc. Direcţiile în care poate să evolueze cercetarea pe bază de anchetă sînt multiple, în funcţie de diversitatea obiectivelor pe care le urmăreşte ea. Acestea pot cuprinde: aspecte factuale, obiective privind apartenenţa socială, politică şi profesională a membrilor colectivităţii cercetate, situaţia lor economică şi familială, nivelul de instruire, condiţiile de locuit şi de trai etc.; aspecte predominant psihologice, subiective — opinii, motivaţii, atitudini, satisfacţii, trebuinţe, gusturi, preferinţe — care indică moduri de percepere, de gîndire şi de valorizare, de către subiecţi, a realităţilor în care trăiesc şi muncesc. A.p. poate recurge fie la tehnica chestionarului, fie la tehnica interviului. În primul caz, al anchetei pe bază de chestionar, se pot distinge două modalităţi de lucru: *chestionarea prin autoadministrare* (subiectul se află faţă-n faţă cu formularul la care trebuie să răspundă, fără ca anchetatorul să fie prezent); *chestionarea prin intermediul anchetatorilor*, care sînt prezenţi şi adresează nemijlocit întrebările la care trebuie să răspundă subiecţii. Cercetarea străbate o serie de etape: a) etapa pregătitoare, avînd drept componente documentarea prealabilă asupra problemelor anchetei (aşa-numita preanchetă), determinarea populaţiei anchetei şi fixarea eşantionului de cercetat; b) etapa redactării şi aplicării chestionarului, în cursul căreia se rezolvă problema alegerii tipului de întrebări ce vor fi utilizate (închise, deschise, factuale, de cunoştinţe, de opinii şi atitudini, de motivaţii), a formei, dimensiunilor, preciziei şi ordinei de introducere a întrebărilor în chestionar, ceea ce reclamă luarea în consideraţie a implicaţiilor psihosociale ale situaţiei de răspuns la chestionar (între acestea pot fi menţionate atitudinea de prudenţă, de reţinere a subiecţilor faţă de angajarea în chestionar, teama de risc, reacţia defensivă, efectul de sugestibilitate pe care poate să-l aibă asupra subiecţilor modul defectuos în care sînt formulate întrebările, toate acestea constituind surse de distorsiune în raport cu răspunsurile subiecţilor); c) etapa prelucrării şi interpretării rezultatelor obţinute, constînd în despuierea, codarea, analiza cantitativă şi calitativă a datelor; etapa redactării şi comunicării rezultatelor anchetei, constînd în cuprinderea sintetică, într-un raport scris, a concluziilor anchetei, urmînd ca raportul să fie pus la dispoziţia factorilor la a căror sugestie şi în beneficiul cărora a fost întreprinsă ancheta. În al doilea caz, ancheta recurge la un *ghid de interviu*, care prezintă subiecţilor mai degrabă o succesiune de teme de discuţie decît o listă de întrebări. Aici informaţia este culeasă prin intermediul anchetatorului, care interacţionează nemijlocit cu subiectul într-un context de întrevedere şi întreţinere nemijlocită pe o tematică dinainte fixată. Sensul cercetării psihosociale pe bază de anchetă este nu numai acela de a releva o stare de fapt, dar şi de a ajuta la ameliorarea ei. Ceea ce presupune cooperare, contacte permanente şi continue între autorii anchetei şi beneficiarii ei. Pe baza concluziilor desprinse prin analiză şi în urma sugestiilor rezultînd din practica aplicării lor, se poate trece la organizarea şi declanşarea unei noi anchete, deschizătoare de noi orizonturi asupra dinamicii fenomenelor de grup şi colective. (*P.G.*)

anomie, stare de dezorganizare a societăţii, caracterizată prin lipsa regulilor morale şi juridice sau prin existenţa unor multiple şi adînci contradicţii şi conflicte între normele sociale, ceea ce face imposibilă orientarea acţiunii umane şi integrarea individului în colectivitate. A. exprimă dificultatea de raportare a indivizilor la normele sociale şi ruperea solidarităţii sociale. În literatura engleză de specialitate termenul de a. este semnalat încă din 1591. În teologie, în sec. 17 prin a. se înţelegea dispreţuirea „poruncilor divine". În lucrarea *De la division du travail social* (1893) E. Durkheim introduce termenul de a. pentru a desemna patologia socială generată de lipsa de reguli morale şi juridice care să organizeze viaţa economică. Prin dezvoltarea diviziunii sociale a muncii — consideră E. Durkheim — se trece de la solidaritatea mecanică tradiţională la solidaritatea organică, în care indivizii sînt dependenţi unii de alţii datorită caracterului parcelar al muncii lor. În acelaşi timp, existenţa unui număr mare de roluri sociale dă naştere unei diferenţieri puternice a indivizilor. Starea de a. reprezintă o ruptură a solidarităţii; instituţiile mediatoare (familia, biserica, corporaţiile) nu mai pot asigura integrarea individului în colectivitate, datorită individualizării scopurilor. Într-o lucrare ulterioară, *Le Suicide* (1897), E. Durkheim accentuează un alt aspect al a., şi anume, asimilarea de către individ a normelor sociale. A. este pusă în legătură cu aspiraţiile şi trebuinţele oamenilor, pe care, la un moment dat, societatea le poate satisface doar în mod limitat. După E. Durkheim, indivizii disciplinaţi, cu o construcţie morală sănătoasă, care recunosc autoritatea colectivă, simt că cerinţele lor nu trebuie să se ridice peste un anumit nivel. Dar în societăţile industriale schimbările sînt rapide şi crizele modifică normele sociale, astfel încît individul nu mai are norme clare. În sociologia structuralist-funcţionalistă contemporană termenul de a., desemnînd starea societăţii caracterizată prin absenţa unor norme clare referitoare la mijloacele instituţional acceptate pentru atingerea unor scopuri specifice, a fost utilizat de Robert K. Merton în analiza devianţei în societatea americană. Goana după cît mai mult profit reprezintă, în societatea americană, scopul, valoarea centrală şi simbolul succesului. Mijloacele pentru atingerea acestui scop, în viziunea lui Merton, nu sînt însă clar stabilite. O astfel de stare a societăţii este desemnată de Merton prin termenul de a. De reţinut este contribuţia lui Merton la teoria a. care constă, în principal, în elaborarea unei tipologii a modurilor de adaptare individuală. Această tipologie ia în consideraţie comportamentul individului în situaţii sociale determinate. În funcţie de personalitate, scopurile culturale şi mijloacele instituţionalizate pot fi acceptate (+), respinse (—) sau înlocuite (— +). Rezultă următoarea tipologie propusă de R.K. Merton (1949) şi dezvoltată de Robert Dubin (1959):

Mod de adaptare	Scop cultural	Mijloc instituţionalizat
I. Conformism	+	+
II. Inovaţie	+	—
III. Ritualism	—	+
IV. Evaziune	—	—
V. Rebeliune	—+	—+

Fiecare mod de adaptare poate fi, în cadrul anchetelor psihosociale, operaționalizat, identificîndu-se astfel tipul individual de adaptare. De asemenea, în cercetarea psihosociologică, pentru măsurarea a. sînt utilizate scale de a. (Leo Srole, 1956). (*S.C.*)

antipatie, sentiment negativ (neplăcere, repulsie) pe care îl nutrește o persoană față de altă persoană, în virtutea unor cauze variate, începînd de la factori pur exteriori, cum ar fi vocea, înfățișarea fizică și terminînd cu motive interne, cum ar fi opoziția de interese, idei, atitudini, opinii, aspirații, valori, credințe, obiceiuri etc. În plan relațional, a. indică existența unei incompatibilități afective între parteneri și acționează ca un factor de slăbire sau chiar de anulare a contactului interpersonal. (*P.G.*)

anturaj, mediu social-uman apropiat individului, înțelegînd mai ales persoanele cu care subiectul se găsește în relații frecvente, de la care împrumută modele de comportare și în raport cu care își construiește sistemul de aspirații și așteptări. A. include atît dispoziția în spațiu apropiat a persoanelor, cît și frecvența în timp a comunicărilor interpersonale ale individului în contactele sale cu cei din apropiere. În funcție de valorile sociale promovate, a. sînt pozitiv-educative, sau precare, exercitînd o influență negativă asupra indivizilor. Impropriu, conceptul este utilizat alternativ cu cel de ambianță a subiectului, care se referă atît la mediul biotic și cel abiotic, precum și la cel social. (*A.B.T.*).

apartenență, calitate a individului de a fi legat, de a face parte în mod conștient dintr-o grupare sau organizație socială, politică, culturală (de ex.: a. de clasă, a. la un partid politic, la o asociație sportivă ș.a.). În psihologia socială sentimentul de a. al indivizilor la grup constituie unul din criteriile definitorii ale grupurilor umane. Atît în plan subiectiv, cît și în cel obiectiv-funcțional, a. persoanelor la grup se realizează prin aderența lor la scopurile grupului, prin drepturile și obligațiile ce și le asumă ca membri ai organizației, prin statusuri și roluri definite în cadrul grupului de a., prin interiorizarea de norme și valori ale grupului. (*A.B.T.*).

apolinic (apolonic), termen utilizat de Nietzsche pentru a desemna echilibrul în acțiune, forma perfectă, moderată, sensul măsurii, ori seninătatea și stăpînirea de sine, calități în genere atribuite în mitologia greacă zeului Apolo. Se opune termenului *dionisiac*, (derivat de la Dionisos) folosit în sensul de „dezordine", dizarmonie în acțiune, haos, anarhie și „creație distructivă". În antropologia culturală caracterul a. aparține unui tip de cultură primitivă, în care orice exces este prohibit, moderația fiind comportamentul fundamental al colectivității, care cultivă personalitatea ștearsă, uniformă (J. Pucelle). De exemplu, populația Zuni a tribului de indieni din S.U.A. ar aparține tipului cultural a., membrii săi dînd dovadă de mare calm și conformism, în timp ce membrii tribului Kwakiutl sînt dominatori și războinici (Ruth Benedict, 1950). (*A.B.T.*).

apreciere obiectivă a personalității, tehnică de studiere a indivizilor din același grup (Gh. Zapan, 1933, 1957), bazată pe cunoașterea reciprocă și pe realizarea unei percepții sociale a lor cît mai adecvate. Fenomenul aprecierii în sine este un act subiectiv, un proces ce parcurge în activitatea cognitivă a individului trei momente: 1) de observare a comportamentelor celuilalt (celorlalți); 2) de evaluare a lor, folosind judecata analitică și comparația

socială și 3) de obiectivare a deciziei rezultate cu privire la caracteristicile persoanei observate. Tehnica aprecierii presupune: a) colectarea aprecierilor emise de membrii unui grup asupra performanțelor proprii, ca și ale celorlalți, înainte de aplicarea unor probe (A_1); b) efectuarea de aprecieri cu privire la rezultatele probei (A_2) și ierarhizarea indivizilor în raport cu aceste rezultate; c) corelarea acestor două ierarhii A_1 și A_2 cu ierarhia reală a rezultatelor obținute. Cu cît această evaluare și decizie exprimă mai veridic însușirile existente, cu atît aprecierea efectuată devine mai obiectivă. Se supun aprecierii empirice a indivizilor atît comportamentele individuale cît și cele colective, calitățile și însușirile personale, precum și cele aparținînd altor persoane. În toate împrejurările, aprecierea persoanelor presupune raportarea lor, prin însușirile considerate, fie la un model etalon, la o imagine generalizată existentă în grup, fie clasificîndu-le între ele. Tehnica aprecierii reciproce a persoanelor, după activitățile lor curent desfășurate și prin confruntarea estimărilor efectuate individual cu rezultatele reale ale activităților, ca și cu media de evaluare pe întregul grup, educă la indivizi o a.o., apropiind-o tot mai mult de exactitate (A. Neculau). Cercetările au stabilit că într-un grup unde oamenii se cunosc, aprecierea în colectiv este mai obiectivă decît aprecierile individuale, iar alteoaprecierea este mai obiectivă decît autoaprecierea (V. Levy, 1975). Un mod de apreciere mai obiectivă decît cel empiric este *tehnica scalării* (G. Clauss, 1968), care permite măsurarea aprecierilor prin raportarea lor la dimensiunile numerice, grafice ori verbale ale respectivelor scale de apreciere (W. Hennig, 1975). (*A.B.T.*)

asimilare, proces de încorporare a individului, ori a grupului de indivizi unui nou mediu social, prin care persoanele date își însușesc formele culturale, limba, obiceiurile, sistemul valoric al noii colectivități asimilatoare. A. se desfășoară în dublu sens: atît persoanele, cît și grupurile umane *se asimilează* și *sînt asimilate*, încorporate noului mediu socio-cultural. De regulă, se are în vedere situația imigranților care se asimilează la grupul gazdă. S-a putut constata că o a. totală în asemenea situații are loc abia la cea de a doua generație de imigranți. Deosebit de fenomenul a. psihice, caracterizat prin interiorizarea mintală, în scheme, imagini, operații a fenomenelor realității (J. Piaget), a. ca proces psihosocial este mult mai largă; o întîlnim în colectivitățile multinaționale, la nivelul unor căsătorii mixte, ca adoptare a unor noi moduri de viață în condițiile urbanizării unor populații rurale etc. Ca efect al interacțiunii persoanelor, rezultatul a. psihosociale este întotdeauna o sinteză nouă, o achiziție diferită de structurile vechi ale subiectului, dar și de formele ca atare ale grupării asimilatoare. V. și **aculturație**, **integrare psihosocială**. (*A.B.T.*).

aspirație, dorință a individului uman, a grupului, colectivității sociale de a realiza un scop, un ideal într-o perioadă de timp determinată. A. este intim legată de caracterul proiectiv, anticipativ al conștiinței umane și exprimă o orientare dinamică, preferențială. Comportamentul uman este prin definiție teleologic, orientat spre scopuri și idealuri, intenționat și selectiv. „Cu cît oamenii se distanțau mai mult de animal, cu atît influența exercitată de ei asupra naturii ia caracterul unei acțiuni premeditate, metodice, intenționate, orientate spre un scop determinat. În societate nimic nu se întîmplă fără intenție conștientă, fără un scop voit“ (Fr. Engels). A. individuale sînt legate de a. colective și sînt socialmente determinate.

„Aspiraţiile se află la încrucişarea individualului cu socialul şi e imposibil a le studia fără a plasa individul care le exprimă în ansamblul structurilor sociale, în cultura lui particulară, în mişcarea istorică în care el este implicat" (P.H. Chombart de Lauwe, 1964). Acelaşi autor a făcut o analiză a raporturilor dialectice dintre a. şi nevoi, demonstrînd modalitatea în care, sub incidenţa dezvoltării sociale (industrializare, urbanizare şi explozie informaţională) nevoile-obligaţii — — cărora le corespund comportamentele de preocupare — odată satisfăcute lasă cîmp liber pentru noi a. care devin la rîndul lor nevoi-obligaţii ş.a.m.d. În genere, noţiunea de nevoi nu poate fi utilizată independent de noţiunea de a., aceasta fiind legată de altele: dorinţă, interes, valoare, proiect, scop, finalitate. A. constituie un element constitutiv al sistemului motivaţional, un factor motor al dezvoltării economico-sociale, politice, culturale etc. Nici un progres nu se realizează chiar în condiţii obiective favorabile dacă nu e declanşat de un înat nivel de a., a. fiind o condiţie dacă nu suficientă, în orice caz necesară, a creşterii şi progresului. În psihologia socială, s-a dezvoltat studiul de laborator şi experimental al dinamicii nivelului de a. în funcţie de succes sau eşec în activitate (A. Hoppe — 1930, T. Dembo — — 1931, Franck — 1935 şi în special K. Lewin — 1935, Wright — — 1935, L. Festinger — 1942, Thomson — 1943, Robaye — 1955 etc). *Nivelul de* a. defineşte performanţa pe care subiectul — individ sau grup — doreşte s-o realizeze într-o activitate anumită într-un timp determinat. În sens larg, termenul de *nivel de* a. se foloseşte pentru a descrie ţelurile sau speranţele unui individ. Folosirea lui în psihologie s-a limitat la analiza gradului obiectiv de deviere între realizarea unor anumite sarcini şi previziunea performanţelor viitoare. Accentul s-a mutat de la dorinţă la întrebarea: „Ce credeţi că veţi face data viitoare"? Iată o ilustraţie: „Subiectului i se dă o sarcină motorie; după cîteva încercări, suficiente pentru a-l familiariza cu dificultăţile acestei sarcini, i se cere să aprecieze cît de bine o va îndeplini la încercarea următoare. Discrepanţa între estimarea rezultatului viitor şi îndeplinirea reală se ia ca măsură a nivelului de aspiraţie al subiectului" (H.T. Himmelweit, 1953). S-au constatat variaţii foarte ample în ceea ce priveşte capacitatea de a prezice exact propria sa realizare viitoare. K. Lewin şi şcoala sa au efectuat numeroase studii pentru a defini conceptul prin izolarea factorilor implicaţi. Potrivit lui K. Lewin, T. Dembo, L. Festinger şi P.S. Sears, *valenţa sau atractivitatea unui anumit nivel de dificultate* pentru un individ este egală cu suma necesităţii (sau valenţei) de a realiza indicele de probabilitate subiectivă a succesului, minus necesitatea de a evita indicele de probabilitate subiectivă a eşecului. Valenţa succesului unui nivel de dificultate dat este, în parte, în funcţie de scala de referinţă folosită de subiect. Atunci cînd i se spune, sau atunci cînd crede că nivelul de dificultate a fost atins cu succes de către indivizi sau grupuri pe care îi consideră mai puţin capabili ca el, nevoia de a reuşi creşte odată cu nivelul de a. al individului (grupului) respectiv. Experienţa din trecut determină perceperea lui ca probabilitate a succesului. În ultimii cîţiva ani, atenţia s-a concentrat şi asupra testelor de nivel de a. ca indici de ajustare a personalităţii. S-a constatat că indivizii anxioşi şi deprimaţi au un nivel de a. neobişnuit de ridicat. Caracteristică pentru acest

tip de indivizi este rigiditatea cu care aderă la un scop, indiferent de nivelul de realizare sau de probabilitate de succes. Au fost elaborate metode de măsurare a nivelurilor de a. şi s-au efectuat cercetări în domeniul dinamicii personalităţii şi în cel al factorilor sociali în legătură cu diferenţele în ceea ce priveşte amploarea scopurilor propuse. Cercetarea raporturilor dintre cunoaşterea performanţei în activitate şi dinamica nivelului de a. a fost făcută în România de Gh. Zapan (1954). Studiul a. şi dinamicii acestora la diferite categorii socio-profesionale, de vîrstă, rezidenţiale etc., are o deosebită importanţă pentru orientarea activităţii educaţionale, inclusiv pentru educaţia permanentă şi armonizarea raporturilor dintre individ şi societate în conformitate cu valorile şi normele eticii socialiste. (*P.P.*)

ataşament, gen de comportament interindividual prin care subiectul se leagă afectiv de o persoană sau grup de persoane. Acesta începe prin a. spontan al sugarului faţă de mamă, ca o relaţie biologic motivată. Ulterior, motive raţionale şi valorice determină a. individului faţă de alţii, faţă de grupul de provenienţă, ori/şi faţă de grupul de opţiune. Ca fapt de interacţiune umană, a. îmbracă diferite forme comportamentale: de solidaritate, interdependenţă mutuală, obedienţă, supunere. Cînd a. se stabilizează la individ ca trăsătură de personalitate, el poate transforma subiectul în acolit al unui lider, independent de valoarea morală a acestuia. (*A.B.T.*)

atitudine, variabilă psihologică latentă, stabilă, structurată în timp, în cadrul relaţiilor dintre persoană şi ambianţa sa. A. se situează la intersecţia mai multor categorii de fenomene psihice (cognitive, afective, voliţionale), fiind expresia organizării lor selective într-o structură care ne permite să ne explicăm, pentru o durată de timp mai mare, cum anume vor funcţiona procesele psihice ale persoanei şi să anticipăm asupra conduitei probabile pe care o va manifesta persoana într-o anumită situaţie. A. este o organizare durabilă de motive, emoţii, percepţii în raport cu un anumit aspect al universului individual (Krech şi Crutchfield); un răspuns implicit, anticipat şi mediator, actualizat de modelele stimulilor şi avînd o anumită semnificaţie socială (Doobs); o stare mentală şi neurologică a unei dispoziţii care exercită o influenţă orientativă sau dinamică asupra răspunsurilor individului la obiectele şi situaţiile cu care este relaţionat (Allport); un sindrom durabil de răspunsuri consistente la anumiţi stimuli sociali (Campbell); probabilitatea producerii unui comportament definit, într-o situaţie definită (Freson). A. reflectă fidel forma în care experienţa anterioară este acumulată, conservată şi organizată la individ, cînd acesta abordează o situaţie nouă (T.M. Newcomb). Fiind cheia înţelegerii organizării comportamentului pe termen lung, a. nu se confundă cu comportamentul, între cele două categorii neexistînd o relaţie directă, liniară, izomorfă: a. se manifestă probabilistic în comportament; ceea ce face ca în planul cercetării concrete să devină necesară elaborarea unor modele de concordanţă între comportament şi a. Termenul de a. poate fi folosit atît în raport cu individul izolat, exprimînd o stare subiectivă sau mentală de pregătire pentru acţiune, cît şi în raport cu conduita unui grup, care urmează anumite modele culturale, exprimate în atitudini comune. În psihologia socială termenul păstrează îndeosebi această din urmă semnificaţie, studiul a. reprezentînd un domeniu prioritar al cercetărilor

de psihologie socială. Personalitatea umană se prezintă ca o construcţie diversă şi, totuşi, unitară, funcţionînd ca un ansamblu de condiţii interne care mediază reflectarea psihică şi conduita omului. În acest „ansamblu de condiţii interne", alcătuit din numeroase stări, însuşiri, montaje, predispoziţii se includ şi a. aducîndu-şi, din interior, aportul la medierea şi condiţionarea a ceea ce e tipic în reacţiile persoanei la o anumită situaţie. Formarea omului ca „ansamblu de condiţii interne" decurge însă în procesul interacţiunii lui cu lumea socială, a relaţiilor şi activităţilor din societate. Categoriile de relaţii sociale cu care interacţionează omul se dispun oarecum „concentric" în structura personalităţii sale, în funcţie de vîrstă, sex, cultură, profesiune, ele se asimilează, devenind a. Sociogenetic, a. nu sînt altceva decît relaţii sociale interiorizate. Omul este solicitat, angajat şi modelat de situaţii, personalitatea lui împrumută forma şi particularităţile raporturilor sociale pe care le personifică. El este nu numai un „ansamblu de condiţii interne", dar, şi un „ansamblu de relaţii sociale" (K. Marx). Abordarea persoanei din această dublă perspectivă — substanţialistă, care pune accentul pe ceea ce este persoana, pe tipologia ei, şi interacţionistă, care subliniază faptul că, fiind plasat în anumite situaţii, omul se comportă specific în raport cu ele — ne permite să înţelegem a. atît ca „piatră unghiulară" stabilă a lumii interne a persoanei, cît şi ca element mobil al dinamismului ei comportamental, implicată în adoptarea şi practicarea de către persoană a diferitelor roluri sociale. Termenul de a. serveşte ca punte de legătură între starea psihologică dominantă a individului şi între obiectele sau clasele de obiecte (concrete sau abstracte, materiale sau ideale) persistente ale orientării individului. De aici pot fi deduse şi proprietăţile fundamentale ale oricărei a.: a) *direcţia* sau *orientarea* a. dată de caracterul pozitiv (favorabil) sau negativ (nefavorabil) al sentimentului pe care îl avem faţă de un obiect; a. pozitivă induce persoanei tendinţa de a se apropia de obiect, în vreme ce a. negativă predispune la o conduită de îndepărtare de obiect; între aceşti doi poli, ca şi înlăuntrul fiecărui pol, pot fi înregistrate numeroase nuanţe afective ale pozitivului sau negativului atitudinal, ca şi ale trecerii de la pozitiv la negativ; b) *gradul* sau *intensitatea*, care exprimă tocmai nuanţele de pozitiv sau negativ pe care subiectul le atribuie obiectului a. Dinamica a. este condiţionată, în primul rînd, de caracteristicile obiectului a., între care putem menţiona (după T.M. Newcomb): a) dimensionalitatea obiectului cunoscut, constînd în numărul şi varietatea elementelor sau proprietăţilor care îl compun, mergînd de la stimuli unidimensionali pînă la cei cu multe sau foarte multe dimensiuni, cum sînt, de regulă, cei socio-umani; b) suprafaţa sau întinderea comprehensibilă a obiectului constînd în numărul de însuşiri accesibile observaţiei şi înţelegerii, faţă de care subiectul a reuşit să-şi elaboreze o atitudine unică, generalizată; c) centralitatea psihologică a obiectului pentru individ, constînd în faptul că unele obiecte se situează aproape permanent în prim-planul conştiinţei subiectului, în timp ce altele rămîn, psihologic, îndepărtate de subiect, principala sursă a diferenţei de centralitate izvorînd din stările motivaţionale interne ale subiectului; d) caracterul social al obiectului a.: obiectele sociale (în speţă, celelalte persoane) au în mai mare măsură „privilegiul" sau şansa de a suscita formarea de a., deoarece ele sînt capabile să aibă un comportament în raport cu noi. A. depozitează

trăiri venind din trecut și, în virtutea acestui fapt, ele se plasează în însuși nucleul organizării psihologice a persoanei, ceea ce face ca ele să se repercuteze nu numai asupra comportamentului manifest, ci și asupra altor procese psihologice, cu care conlucrează. A. amintește întrucîtva de credința în ceva anume (o persoană, un sistem politic, o teorie); aceasta include un mare număr de structuri cognitive și comportă o a. de implicare și de identificare a subiectului cu obiectul atitudinii. A. interferează cu ceea ce se cheamă înclinare, părtinire, care are la bază premise deductive, preconcepute, anumite prejudecăți, chiar dacă acestea nu ating intensitatea unei convingeri. Combinată cu părtinirea, a. (a. *de părtinire*) exprimă, față de obiectul ei, o poziție lipsită de obiectivitate. A. implică judecata, ca proces de clasificare a obiectelor — stimuli în anumite categorii, dar nu orice judecată poate fi considerată o a. socială, ci numai aceea care conține autoimplicare, o proprietate afectivă, o încercare de plasare a altora pe o scară de valori. A. este strîns legată de opinie (v.), în măsura în care ideile, judecățile, părerile, afirmațiile, credințele indivizilor sau grupurilor în raport cu anumite chestiuni de ordin economic, politic, administrativ, profesional, organizațional, cotidian etc. apar ca fiind structurate într-un proces constant de explorare cognitivă. Opinia devine astfel un mod de exprimare al a., un comportament (de tip verbal) mulat pe a. Acest lucru apare și mai clar la nivelul termenului mai general de „opinie publică", care semnifică un consens atitudinal. A. este inseparabilă, în psihologia socială, de noțiunea de valoare (v.) — corespondent obiectiv al a. A. reprezintă corespondentul individual al valorii sociale, care exercită o funcție normativă în raport cu a. influențînd selecția modurilor, sensul și efectul acțiunii individuale și colective. A. se implică în valoare ca mod subiectiv de interpretare a proprietăților obiectelor adecvat scopurilor și motivelor umane. Privită ca sistem, valoarea este o organizare de a. elaborată, articulată și obiectivată. A. se corelează strîns și cu motivația : a. predispune la actualizarea selectivă a unui ansamblu de motive care determină conduita, iar motivația face ca obiectele să ocupe poziții diferite în sistemul a. Individul poate avea a. față de cele mai variate domenii și valori ale vieții sociale: față de muncă, de profesie, de familie, de organizația și instituția din care face parte, de sine, de alții și de societate, considerate în sensul larg al cuvîntului. Întregul proces educativ al societății noastre urmărește cu consecvență formarea tuturor acestor tipuri de a. în consonanță cu valorile conținute în codul eticii și echității socialiste, în concordanță cu cerințele afirmării omului nou, constructor al socialismului multilateral dezvoltat. (*P.G.*)

atracție, înclinație afectivă pozitivă a unei persoane față de o altă persoană, exprimată (operațional) în numărul de alegeri (preferințe) emise sau primite de cineva în interiorul grupului din care face parte. A. interpersonală influențează pozitiv coeficientul coeziunii colective a grupului. A. — *repulsie* indică doar tonul de bază, polii extremi (pozitivul și negativul) în interacțiuni; între cei doi poli poate exista o mare varietate de nuanțe afective. Însușirea cuiva de a se manifesta ca persoană atrăgătoare „în ochii" altcuiva este strîns legată, psihologic, de acțiunea de „înzestrare" a ei, de către „altcineva", cu valențe pozitive. De asemenea a. este dependentă de fenomenul de auto-evaluare (W. Stroebe 1977). (*P.G.*)

atribuire, proces prin care subiectul proiectează asupra obiectului percepţiei sale sociale — constituit din persoane, acţiuni, situaţii psihosociale — anumite caracteristici şi stări proprii, care-i permit în acest fel o structurare mai bună şi o organizare subiectivă a obiectelor sociale percepute. Astfel, în percepţia persoanei celuilalt, multitudinea de mesaje primite se codifică în funcţie de subiectul care percepe, dar sînt atribuite de către acesta motivaţiei, sentimentelor, credinţelor celuilalt (Fr. Heider, 1957). A. se realizează adesea prin ataşarea unor calităţi fizice ori morale obiectelor sociale percepute: de ex. unei şedinţe la care iau cuvîntul multe persoane i se atribuie calitatea de a fi „şedinţă activă"; sau, dacă cineva se abţine să-şi etaleze meritele, el poate fi perceput ca un om care se subapreciază, atribuindu-i-se o slabă autocunoaştere. (*A.B.T.*)

autism, mod special de gîndire care face abstracţie de realitate, detaşîndu-se mult de ea (Bleuler). La indivizii normali *gîndirea autistică* afectează doar unele planuri ale activităţii mintale manifestînd divagaţii şi reverii spontane. A. apare şi ca o reacţie a individului la situaţii sociale, persistent frustrante. În acest sens, comportamentul a., ca o retragere şi întoarcere patologică spre sine, este opus reacţiei agresive. Sursa socială comună a a. şi agresivităţii este azi acceptată de cei mai mulţi psihologi. Sin. *dereism*. (*A.B.T*)

autochestionare, tehnică care porneşte de la afirmarea dublului status cognitiv al fiecărei personalităţi în cadrul interacţiunii umane: statusul de observat şi statusul de observator. Tehnica a. (elaborată de C. Mamali, 1970) reprezintă un mijloc de *stimulare* şi *instrumentalizare*, în procesul cercetării, *a statusului de observator natural* al subiecţilor. Modul de utilizare al a. include: a) precizarea problemei ce urmează a fi studiată; b) cerinţa ca subiecţii înşişi să elaboreze, să emită întrebările pe care le consideră necesare să facă parte dintr-un chestionar, alcătuit pentru studierea problemei puse în discuţie. „Noi ne propunem să studiem capacitatea unui tînăr de a se adapta la relaţiile interpersonale care există între membrii unui grup, abilitatea lui de a percepe şi a acţiona în relaţiile lui cu ceilalţi membri ai grupurilor din care face parte. Vă rugăm să emiteţi chiar dumneavoastră întrebări cu ajutorul cărora credeţi că se pot surprinde cele mai importante aspecte ale problemei enunţate. Încercaţi să înlăturaţi orice reţinere şi notaţi toate întrebările referitoare la problema enunţată care vă vin în minte". Aceste indicaţii pot fi modificate şi dezvoltate în funcţie de obiectivul cercetării, de categoria de subiecţi la care sînt aplicate. În aplicarea acestei tehnici sînt posibile trei variante principale, care sînt determinate, în esenţă, de poziţia pe care se va plasa subiectul, pornind de la indicaţiile instructajului: 1) subiectului i se va cere, la modul impersonal, să emită întrebări pe care le consideră necesare în studierea unei probleme sociale date, fără a se preciza cui vor fi puse aceste întrebări; 2) subiectului i se poate cere să enunţe întrebări pe care le consideră necesare pentru studierea unei probleme, precizîndu-se în instructaj persoanele şi rolurile pentru care trebuie elaborate întrebările. Astfel, subiecţilor dintr-un colectiv X li se va cere să emită întrebări care să fie folosite la cunoaşterea colectivului Y. În acest caz se pot crea mai multe situaţii experimentale (de ex.: lui X i se poate cere să emită întrebări asupra lui Y, el fiind informat că şi Y va avea acelaşi drept sau nu). Situaţia aceasta reprezintă, de fapt, o *interchestionare* care depinde foarte mult de procesul de identificare şi proiectare; 3) subiec-

tului i se poate cere în mod explicit să enunţe întrebări care să-i fie puse chiar lui, fapt ce conferă subiectului un *status de autoanchetator*. Plasarea subiectului în una din cele trei situaţii expuse mai sus poate modifica orientarea în raport cu problema pusă de cercetător şi, deci, poate influenţa chiar întrebările pe care le va enunţa subiectul. În cele trei situaţii i se poate cere subiectului să motiveze fiecare întrebare emisă. Nivelurile şi structurarea în timp ale a. pot fi următoarele:

Datele culese prin tehnica a. pot fi prelucrate şi interpretate, în principal, prin următoarele procedee: 1) Analiza dublei naturi a întrebărilor construite de subiecţi. Fiecare întrebare elaborată de subiect are, de regulă, două niveluri: un nivel la care întrebarea poate fi o întrebare propriu-zisă; un altul, la care întrebarea emisă este, de fapt, un răspuns la o altă întrebare. 2) Dinamica dintre universul de discurs şi persoanele (sau rolurile) pentru care subiectul construieşte întrebările. La nivelul impersonal, subiectul

Nivelul autochestionării direcţionate	Timpul	Cadrele de referinţă care ordonează construcţia întrebărilor către subiecţi. Dinamica universului de discurs şi a persoanelor în funcţie de care se construiesc întrebările
Nivelul chestionării impersonale	T_1 ...	Numai universul de discurs este definit U.D.
Nivelul chestionării interpersonale		Universul de discurs rămîne neschimbat; la acest nivel sînt indicate: statusurile de organizaţie (S), persoanele (P) sau rolurile (R) persoanelor cărora trebuie să le fie adresate întrebările.
	T_2...	UD + P_1, sau UD + $Rolul_1$ al P_1 sau UD + S_1
	T_3...	UD + P_2 sau UD + $Rolul_2$ al P_2 sau UD + S_2
	⋮	
	Tk...	UD + P_k sau UD + $Rolul_k$ al P_k sau UD + S_k
Nivelul autochestionării explicite		UD rămîne neschimbat. Întrebările trebuie adresate de către subiect propriului său EU sau unuia din rolurile jucate de acesta.
	$T_k + t_1$	UD + P (persoana subiectului luată în totalitate)
	$T_k + t_2$	UD + $Rolul_2$ al P
	$T_k + t_n$	UD + $Rolul_n$ al P

are de definit doar universul de discurs, el putînd alege liber persoanele sau statusurile către care el vrea să-şi orienteze întrebările. Prin libera alegere a persoanelor către care subiectul adresează întrebările sale, acesta realizează, în funcţie de problematica dată, o ierarhizare spontană a persoanelor din grup cu care el are relaţii de un anumit tip. 3) Corelarea a. cu o fişă suplimentară care poate conţine variabile de bază (sex, vîrstă, ocupaţia părinţilor), precum şi o serie de întrebări referitoare la problema supusă a. Fişa trebuie oferită subiecţilor spre completare numai după ce ei au emis toate întrebările. (*C.M.*)

autocinetic (efect), v. efect autocinetic.

autoconducere, principiu şi factor esenţial al democraţiei socialiste, formă organizatorică calitativ superioară a acesteia în etapa făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi care dă expresie statutului oamenilor muncii de proprietari, producători şi beneficiari ai tuturor bunurilor materiale şi spirituale ale societăţii. Împreună cu autogestiunea, a. face parte integrantă din sistemul democraţiei economice, politice şi sociale, sistem conceput de partidul nostru în concordanţă deplină cu condiţiile concret-istorice şi cu stadiul actual de dezvoltare a ţării. A. e menită să realizeze consecvent principiul fundamental de conducere şi organizare a societăţii socialiste: centralismul democratic, să asigure efectiv rolul conducător al clasei muncitoare, să îmbine formele democraţiei reprezentative, cu formele democraţiei directe. A. se realizează prin organisme de conducere colectivă, de la unităţile economico-sociale şi administrative de bază pînă la organele centrale, în care este asigurată participarea directă a reprezentanţilor maselor de oameni ai muncii, în primul rînd, ai clasei muncitoare. Astfel au fost instituţionalizate, perfecţionate şi lărgite atribuţiile *consiliilor oamenilor muncii* — organe colective de conducere din întreprinderi şi centrale, din unităţile economice şi sociale la care participă muncitori din producţie, ingineri şi specialişti, reprezentanţi ai organizaţiei de partid, de sindicat şi U.T.C. (secretarul de partid e preşedintele C.O.M., preşedintele sindicatului conduce Adunările generale ale oamenilor muncii sau reprezentanţilor acestora, secretarul U.T.C. este vicepreşedinte al C.O.M.) — *adunările generale ale oamenilor muncii* — foruri supreme de conducere colectivă, avînd dreptul să ia hotărîri în toate problemele economice şi sociale ale unităţii respective, să dezbată şi să aprobe planul de producţie şi bugetul de venituri şi cheltuieli, cît şi dările de seamă ale organelor de conducere. O expresie a perfecţionării în continuare a democraţiei muncitoreşti, a creşterii rolului clasei muncitoare în conducerea nemijlocită a economiei, este instituţionalizarea *Congresului consiliilor oamenilor muncii* ca for suprem de conducere a activităţii din sfera industriei, construcţiilor şi transporturilor care are, la rîndul său, un organism permanent de conducere — *Consiliul naţional al oamenilor muncii* care cuprinde în afara reprezentanţilor diferitelor organe şi organizaţii centrale, cca 300 reprezentanţi direcţi ai oamenilor muncii. A. muncitorească a fost ridicată pe o nouă treaptă odată cu introducerea şi aplicarea noului mecanism economico-financiar care pune la îndemîna organismelor de conducere colectivă, a adunărilor generale ale oamenilor muncii mijloace materiale-financiare necesare pentru îndeplinirea în cele mai bune condiţii a rolului lor în conducerea întregii activităţi economico-financiare. Principiul a. şi autogestiunii economice

e menit să ducă la mai buna gospodărire a mijloacelor de producţie, a părţii din proprietatea comună dată în administrarea fiecărei unităţi, a fiecărui colectiv de oameni ai muncii care poartă răspunderea directă pentru obţinerea unor rezultate economice maxime, pentru o înaltă eficienţă economică. Modul în care concepe partidul nostru a. şi autogestiunea muncitorească, învederează rolul activ al unor factori psiho-sociali cum sînt: creşterea *spiritului de răspundere* a organismelor colective, a adunărilor generale, a tuturor muncitorilor în realizarea planului, în obţinerea de beneficii şi valorificarea deplină a rezervelor interne, în creşterea productivităţii muncii şi a calităţii producţiei; întărirea *spiritului de ordine şi disciplină*; ridicarea nivelului de calificare şi competenţă, *stimularea iniţiativei* creatoare a oamenilor muncii, a *spiritului gospodăresc* etc. Congresul al XII-lea al P.C.R. (1979), care a acordat o atenţie de prim ordin dezvoltării democraţiei socialiste — şi ca parte a ei a. muncitoreşti — a accentuat — că esenţialul este ca „organismele democraţiei noastre socialiste — consiliile oamenilor muncii, adunările generale, consiliile populare, organele de conducere democratică la nivel naţional — trebuie să capete un conţinut tot mai profund, să acţioneze efectiv ca foruri de dezbatere responsabilă şi soluţionarea justă, operativă a tuturor problemelor". (*P.P.*)

autocunoaştere, cunoaştere de sine a subiectului, cu stăpînirea directă a unor informaţii cît mai complete şi reale despre propria persoană. În psihologia socială a. include conştientizarea propriilor statusuri, percepţia socială adecvată a propriei persoane, ca şi a relaţiilor sale cu semenii, o cît mai reală imagine despre sine. O asemenea a. este însă posibilă numai printr-o bună cunoaştere a celorlalţi, prin raportarea *eu*-lui propriu la ceilalţi, ca şi la imaginea pe care şi-a format-o ceilalţi despre propria-ţi persoană. Dovada optimei a. a individului este autodeterminarea sa, exprimată în raportul cît mai adecvat şi unitar dintre aspiraţiile, proiectele, dorinţele subiectului şi capacităţii reale pe care le deţine. Gradul de a. al individului indică maturizarea sa psihosocială. (*A.B.T.*)

autonomie 1. Tendinţă de a rezista presiunilor din afară şi de a persista în tipul de conduită practicat anterior; fixare a conduitei la un nivel de independenţă care permite persoanei să acţioneze spontan, pe cont propriu, oarecum în absenţa stimulului care activează în mod normal răspunsul. De-a lungul dezvoltării sale biopsihosociale, în procesul socializării, copilul învaţă să se autocontroleze şi să se autoconducă în raport cu solicitările externe. 2. Gradul de independenţă în funcţionarea unui grup în raport cu alt grup. (*P.G.*)

autoritate, raport psihosocial, între puterea legitimă, recunoscută, care atrage după sine supunere şi dreptul unor persoane (şi instituţii) de a comanda, aproba, permite şi exercita influenţă asupra altor persoane, ori grupuri umane, fără consultarea acestora. În psihosociologia organizaţiilor a. ocupă un loc central, deoarece prin aceasta se obţine comportamentul necesar de supunere a membrilor organizaţiei, ceea ce duce la realizarea scopului urmărit. Cercetările actuale disting două forme principale de a.: *formal-legală*, bazată pe legitimitatea, pe poziţia şi capacitatea de a sancţiona a celui care deţine autoritatea şi *funcţională*, bazată pe competenţă profesională, inteligenţă şi contacte sociale, pe experienţa de conducere. Sînt posibile atît coexistenţa, cît şi disjuncţia acestor forme. Cînd ele coexistă a. *funcţională* susţine şi întăreşte a

formală. În unele cazuri însă, a. *funcţională* este în competiţie cu cea formală şi atunci ea devine o sursă de tensiuni şi disfuncţii organizaţionale. În viziunea unor autori (P. Blau, 1956) există o a. bazată pe poziţie, alta pe competenţa profesională şi alta pe calităţi psihice individuale. A. *de poziţie*, putere de control care derivă dintr-un status cu rol recunoscut şi rezidă în oficiul şi nu în persoana care deţine rolul oficial. Din a. *de p.* derivă dreptul de a angaja, a demite, a promova, a retrograda, a sancţiona sau a acorda recompense premiale. Acest gen de a., de esenţă birocratică, care se bazează mai mult pe măsuri punitive, slăbeşte, în mod paradoxal prin apelul frecvent la sancţiuni (R.L. Peabody, 1956). A. *de competenţă*, puterea bazată pe o tehnicitate adecvată poziţiei de conducere, fiind acceptată şi formal de către subalterni. Deşi, a. *de c.* profesională se leagă de obicei de experienţa acumulată, totuşi, cele două subtipuri de a., se pot distinge în momentul în care — celelalte calităţi fiind egale — se promovează cel care are experienţa mai îndelungată. A. bazată pe calităţi personale caracterizează liderul real. Ea este foarte puternică, deoarece decurge dintr-o cunoaştere profundă a aspectelor umane ale administraţiei şi se îmbină cu abilitatea de a veni în întîmpinarea nevoilor individuale ale membrilor organizaţiei. În general, o a. de poziţie oficială este puternică atunci cînd ea este susţinută atît de o a. competentă, cît şi de cea bazată pe calităţi personale. Exercitarea a. este în funcţie şi de percepţia socială a acesteia de către subalterni. Cînd aceştia nu percep persoana direct superioară ca sursă potenţială de asistenţă şi îndrumare, atunci a. slăbeşte. Tot astfel, cînd superiorul nu este perceput de subalterni ca un bun organizator, a. sa de poziţie scade. Cînd acesta nu este perceput nici ca un bun îndrumător profesional şi nici ca un bun conducător organizaţional, atunci se prăbuşeşte întreaga sa a. Efectele a. depind şi de modul ei de exercitare; manifestarea excesivă duce la alienarea persoanelor, după cum cea concesivă poate determina conduite calculate la cei ce se subordonează. Exercitarea a. în şcoală se recomandă sub forma unei exigenţe afective, plină de înţelegere faţă de copii. În sistemul socialist bazele a. sînt legate de calitatea superioară a muncii efectuate, astfel încît conceptul de a. devine un concept de valoare (Horst Taubert, 1966), exprimînd recunoaşterea colectivă a unei a. morale, a adevărului ştiinţific, a frumosului desăvîrşit în artă etc. În societatea noastră a. indivizilor este apreciată pe baza pregătirii lor multilaterale, a aportului la edificarea noii vieţi socialiste, a forţei cu care impun şi dezvoltă umanismul revoluţionar (v.) în diferite sectoare ale activităţii sociale. (*A.B.T.*)

B

bilingvism, stăpînire naturală, concomitentă, cu posibilitate de utilizare în aceeaşi măsură, de către un individ sau colectivitate a două limbi. Fenomenul apare firesc la copii în familiile cu căsătorie mixtă, unde un părinte deţine şi foloseşte o limbă maternă, iar celălalt o altă limbă, fiecare comunicînd cu copilul, de preferinţă, în limba sa. De asemenea, b. caracterizează în mod natural ţările unde convieţuiesc colectivităţi naţionale diferite (Belgia, Canada ş.a.), precum şi regiunile de contact între două grupări etnice deosebite. Psihologia socială distinge o formă a bilingvismului ca efect al procesului de aculturaţie, unde stăpînirea limbii dominante pînă la nivelul celei materne poate facilita integrarea socială a imigrantului, cîtă vreme insuficienta ei cunoaştere, ori poeesia unui „accent străin" pot expune individul încă din şcoală la un tratament discriminator din partea celor din jur. În condiţiile naţiunii noastre socialiste b. este considerat ca unul din mijloacele de apropiere a indivizilor aparţinînd diferitelor naţionalităţi. (*A.B.T.*)

biografie socială, metodă de (auto-) înregistrare a experienţei de viaţă a individului utilizată în studierea faptelor, activităţilor, aspiraţiilor, a universului de gîndire şi simţire proprii individului, dar şi a condiţiilor social-economice concrete în care acesta trăieşte. W.J. Thomas (1863—1947) şi Florian Znaniecki (1882—1952), în lucrarea *The Polish Peasant in Europe and America. Monograph on an immigrant group* (1918—1920) au demonstrat importanţa documentelor personale, inclusiv a b.s., pentru studierea unor fenomene psihosociale cum sînt cele de adaptare şi integrare social-culturală, destructurare a vechilor obiceiuri şi cutume, adoptarea şi internalizarea unor noi norme şi valori, oferind astfel o alternativă la abordarea statistică a faptelor sociale, militînd pentru o sociologie bazată pe existenţa concretă a indivizilor umani, pe experienţa lor de viaţă, în strînsă dependenţă de influenţa evenimentelor sociale. Sub influenţa lui Florian Znaniecki, care considera b.s. „document sociologic prin excelenţă", această metodă a fost larg utilizată în Polonia, între cele două războaie mondiale, fiind astăzi supranumită „metoda poloneză" (Zygmunt Dulczewski, 1975), a cărei trăsătură caracteristică este aceea a lansării unor concursuri cu premii pentru colecţionarea de autobiografii. Utilizarea b.s., ca şi a celorlalte documente personale neoficiale, ridică o serie de probleme metodologice: 1) dificultatea colecţionării unui număr suficient de mare de (auto-)biografii în vederea asigurării reprezentativităţii datelor şi concluziilor; 2) greutatea stabilirii autenticităţii documentului. Totdeauna trebuie sta-

bilit cu precizie dacă (auto-)biografia a fost scrisă sau nu de către persoana care o semnează sau care pretinde că a trăit evenimentele relatate. Odată dovedită autenticitatea b.s., trebuie să ne întrebăm: în ce condiții a fost scrisă? Ce rol a jucat autorul în desfășurarea evenimentelor relatate? Ce l-a determinat s-o scrie? Încercînd să răspundă la această ultimă întrebare, G.W. Allport a sintetizat în *The use of personal documents in psychological science* (1942), motivele care îi fac pe oameni să-și consemneze experiența de viață: autoapărarea, exhibiționismul, încercarea de a-și pune în ordine propria existență, încercarea estetică, căutarea unor modalități de rezolvare a problemelor personale, explicarea conflictelor, dorința de publicare și, în fine, necesitatea de a răspunde oficialităților prin ceea ce se numește „curriculum vitae". O clasificare a b.s. trebuie să facă distincție între biografiile *provocate* și *neprovocate*. La rîndul lor, b.s.*p*. pot fi *spontane* (în care individul își relatează experiența de viață așa cum consideră el însuși) și *dirijate* (în care individul este invitat să urmărească un ghid biografic, răspunzînd unor întrebări formulate de cercetător). Sub raportul modalității de înregistrare, există b.s. *vorbite* (înregistrate pe bandă de magnetofon) și b.s. *scrise*. Valorificarea cantitativă și calitativă a datelor din b.s. se face prin: desprinderea unor idei generale referitoare la problema studiată, stabilirea unui sistem de ipoteze, ca material ilustrativ, pentru verificarea acestora, pentru înțelegerea intuitivă a motivelor psihosociale ale acțiunilor umane, pentru formularea mai precisă a problemelor studiate (Robert C. Angell, 1945). Istoricul metodei, valoarea și limitele ei, tipologia și integrarea b.s. cu alte metode și tehnici au fost remarcabil realizate, de pe poziții materialist-dialectice, de prof. Jan Szczepański (1962). În literatura modernă de specialitate, lucrarea lui Oscar Lewis *The children of Sánchez. Autobiography of a Mexican Family* (1961), fiind alcătuită exclusiv din autobiografiile dirijate, înregistrate pe bandă de magnetofon, ale celor cinci membri ai familiei Sánchez, ocupă un loc important prin valoarea ei de document pentru ceea ce înseamnă să trăiești într-o „cultură a mizeriei", dar și prin aportul său metodologic. Pentru obținerea autobiografiilor, care conțin multe aspecte intime (fapt pentru care numele real al familiei nu a fost dezvăluit), Oscar Lewis nu a utilizat metoda clasică a recompenselor materiale (preconizată de Fl. Znaniecki) și nici nu s-a folosit de vreo tehnică secretă de înregistrare a discuțiilor, ci și-a făcut înțeles scopul științific al lucrării lui (acela de a prezenta cît mai veridic viața țăranilor mexicani veniți în căutare de lucru în capitală) prin cîștigarea simpatiei membrilor familiei Sánchez, cu care a discutat îndelung. Înregistrarea b.s. s-a făcut individual, dar s-au purtat și discuții colective. Problemele puse în discuție urmăreau evidențierea universului de gîndire și simțire al oamenilor simpli — primele amintiri, visurile și speranțele lor, grijile și temerile, prietenii și dușmanii, activitatea de muncă, relațiile cu prietenii, cunoscuții și tovarășii de muncă, viața sexuală, reprezentările despre justiție, religie și politică, cunoștințele de geografie, istorie etc. Sub raport metodologic este de reținut și faptul că prezentarea biografiei este precedată de o amplă analiză a indicatorilor statistici și sociali, astfel încît b.s. apar ca ilustrații tipice ale situației social-economice. În țara noastră, T. Herseni, Ligia Gherguț și Elena Cioată, în cadrul secției de psihologie socială de la Institutul de psiho-

logie al Academiei R. S. România, aplică (1965/66) extensiv și intensiv (pe două grupe de 9 și 10 persoane) b.s., punînd în evidență fenomene de psihologie socială care privesc oamenii contemporani în generalitatea lor. Pe baza b.s. efectuate s-au identificat trei etape principale în viața omului contemporan: naștere-școlarizare; școlarizare-muncă; muncă-prezent. Trecerea de la o etapă la alta reprezintă momente psihosociale decisive pentru formarea și dezvoltarea personalității. În fiecare etapă, alături de alte „compartimente", există un „ax principal" spre care este orientat individul. La frontiera diferitelor compartimente apar probleme psihosociale pe care individul trebuie să le rezolve. Identificarea problemelor psihosociale apărute la frontierele „zonelor de contact" și în „momentele de trecere" permite tipologizarea oamenilor (din punct de vedere evolutiv al orientării lor spre trecut, prezent sau viitor), dar și din punct de vedere structural (al centrării oamenilor pe anumite „compartimente": muncă, familie, activități obștești). Ghidul biografic utilizat cuprindea următorul punctaj: date personale, familia părintească și copilăria, pregătirea școlară și profesională, ruta profesională, situația actuală, aspirații, probleme speciale. În psihosociologia românească valoarea metodei b.s. a fost evidențiată și în studiile mai recente ale lui N. Radu (1970), A. Cosmovici (1977), Ursula Șchiopu (1978) ș.a. În prezent, pe plan mondial se înregistrează o reînviere a interesului pentru metoda b.s., fapt probat și de numărul relativ sporit al comunicărilor pe această temă la cel de al IX-lea Congres mondial de sociologie (Uppsala, 1978) unde specialiști marxiști (Karpaty Zoltan — Ungaria) și nemarxiști (Franco Ferarotti — Italia) au subliniat valoarea deosebită a metodei nu numai pentru cunoașterea trecutului și a prezentului unei persoane sau colectivități umane, dar și pentru prognosticarea evoluției acestora. (*S.C.*)

biotip, ansamblul însușirilor constituționale, structurale și fiziologice — ereditare și înnăscute — care determină, pe de o parte, individualitatea unică a membrilor unei colectivități, iar pe de altă parte, similitudinea și specificul etnico-rasial al grupurilor. În componența b. intră: a) indicatorii metrici care exprimă dimensiunile corporale și raporturile dintre diferite segmente ale corpului; b) indicatorii de ordin metabolic și biochimic care caracterizează dinamica proceselor vegetative interne și a principalelor umori ale organismului; c) indicatorii de pigmentație (care dau culoarea pielii, ochilor și părului); d) indicatorii de ordin neurodinamic, care caracterizează proprietățile naturale ale excitației și inhibiției (forța, mobilitatea și echilibrul) și raporturile cortico-subcorticale sub aspectul lor energetic. B. reprezintă baza primară pe care se construiesc structurile psihocomportamentale. El nu poate fi însă în nici un caz considerat ca factor determinant al nivelului dezvoltării intelectuale și sociale, așa cum procedează doctrinele rasiste, reacționare. Însăși interpretarea b. trebuie subordonată unor criterii social-istorice, întrucît constituirea și evoluția lui sînt puternic influențate, orientate de condițiile vieții materiale a societății. În plan comportamental, caracteristicile b. se reflectă în trăsăturile temperamentale care nu definesc decît latura externă, dinamico-energetică a personalității. (*M.G.*)

birocrație (în sociopsihologia organizațională, după Max Weber), organizație rațională caracterizată prin autonomia funcțiilor în raport cu persoanele ce le îndeplinesc și prin proceduri tehnice raționalizate. Ca fe-

nomen social-istoric b. a fost criticată de Marx şi Engels, apoi de Lenin, deoarece atît statul prusac, cît şi cel rus ţarist o utilizau drept unealtă represivă pusă în slujba claselor dominante. În literatura social-politică actuală, b. a dobîndit un sens peiorativ, echivalent cu munca rutinieră, lipsa de iniţiativă, anchilozarea şi insensibilitatea faţă de nou, faţă de elementele de progres social. Birocratismul, ca formă de comportament derivat dintr-o asemenea organizare şi interacţiune a oamenilor, este la fel de repudiat în concepţia noastră socialistă. *(A.B.T.)*

biunivocitate, raport de reciprocitate a unei relaţii interpersonale în cadrul unui grup (A ⟨---⟩ B). Cînd b. se verifică pentru toate corespondenţele ce se pot stabili între membrii a două grupuri, acestea din urmă devin izomorfe, ceea ce permite ca, în cursul cercetării, ele să poată fi reciproc substituite. *(M.G.)*

blam public, opinie publică de dezaprobare a acţiunilor individuale sau de grup aflate în dezacord cu normele şi valorile social acceptate; este o formă de control social. În societatea socialistă rolul formelor neinstituţionalizate de control social are o pondere din ce în ce mai mare, opiniei publice revenindu-i sarcini mereu mai complexe de reglare a comportamentelor umane. *(S.C.)*

blocaj psihic, inhibare (inactivitate sau oprire) a fluxului ideaţional provocată de factori interni — psihogeni (activarea unor tensiuni inconştiente conflictuale), sau externi (prezenţa sau influenţa stresantă a altor persoane). Stările de b.p. se produc frecvent atunci cînd indivizii sînt confruntaţi cu situaţii sociale care îi afectează puternic. Prezenţa unor asemenea stări este de nedorit în viaţa grupurilor, întrucît slăbeşte coeziunea internă şi forţa lor de acţiune. *(M.G.)*

brainstorming (<engl. *brain* „creier" şi *storm* „a asalta"), tehnică pentru stimularea în grup a gîndirii creatoare a indivizilor (Alex Osborn, 1939). Se bazează pe emiterea liberă, pe cale asociativă, a cît mai multor idei, în mod spontan, fără vreo reflexie critică asupra lor, urmînd ca abia într-o altă fază a cercetării acestea să fie analizate şi validate. Metoda emiterii libere a ideilor în comun asupra unei probleme, propusă de Osborn, prevede trei momente: 1) de preparare a grupului cu ajutorul unui specialist privind cadrul în care vor lucra; 2) de căutare propriu-zisă a cît mai multe soluţii la problema pusă (emitere de idei) şi 3) un timp final de selectare a ideilor. Tehnica b. se aplică celui de al doilea moment, funcţionînd potrivit următoarele principii: a) exprimarea scurtă, liberă a oricărei idei sugerate de chestiunea pusă; nici o idee emisă nu trebuie criticată; b) încurajarea exprimării oricărei idei, indiferent de neobişnuitul ei; c) accentul se pune pe emiterea a cît mai multor idei, plecînd de la prezumţia că şansele de a găsi ideea optimă cresc odată cu numărul de idei generate; d) încurajarea „agăţatului" (hitchhiking), adică ralierea la ideea emisă de altul şi îmbunătăţirea ei, ca şi combinarea mai multor idei pentru a ajunge la altele mai complexe. O tehnică apropiată b. pentru a stimula creativitatea în grup este sinectica introdusă de W. J. Gordon (1961), în care grupurile reunesc persoane cu pregătire şi experienţă intelectuală diferite şi în care atît elementele emoţionale cît şi cele raţionale sînt deopotrivă stimulate. *(A.B.T.)*

bumerang (efect), v. **efect bumerang.**

C

cadru de referinţă, sistem de criterii care mediază judecăţile apreciative şi le fac să fie pe măsura standardurilor sociale acceptate; ansamblu de norme care exercită o funcţie reglatoare, normativă asupra percepţiilor, atitudinilor şi conduitelor indivizilor în grup. Membrii grupului se autoapreciază, de regulă, prin referire la sarcinile activităţii, la exigenţele comune, prin comparare cu ceilalţi, după aprecierile altora, prin raportare la etapele parcurse anterior. Fenomenul a fost ilustrat şi experimentat de M. Sherif, care, întreprinzînd o cercetare asupra importanţei c. de r. în percepţia vizuală, descoperă că în situaţia de grup, răspunsurile subiecţilor tind spre convergenţă (este vorba de determinarea poziţiei unui punct luminos în cîmpul vizual, în condiţiile absenţei unor cadre de referinţă externe — punctul luminos era perceput într-o cameră cufundată în întuneric, deci în condiţii care fac dificilă localizarea în spaţiu, — subiecţii trebuind să creeze ei înşişi astfel de cadre-repere). În procesul interperceperii şi al interinfluenţei, se creează o normă socială în miniatură, care serveşte drept c. de r. şi care controlează percepţiile şi estimările individuale. (*P.G.*)

capacitate, posibilitate de reuşită a individului sau a grupului în efectuarea unei activităţi, a unor „sarcini în exercitarea profesiunii" (H. Piéron, 1957), a conducerii grupului etc. C. grupului în realizarea activităţii nu se reduce la suma c. individuale, ci depinde de calitatea interacţiunii persoanelor, de gradul de complementaritate a eforturilor angajate în activitatea dată, de motivaţia şi experienţa acumulată de grup. Cercetările experimentale au stabilit că, acţionînd în grup, subiecţii tind să efectueze sarcini corespunzătoare c. lor şi evită pe acelea unde c. celorlalţi îi frustrează (J.M. Jackson, 1959), deoarece aprecierile membrilor grupului sînt în funcţie de contribuţia indivizilor la atingerea scopurilor grupului sau a organizaţiei sociale date. (*A.B.T.*)

caracteristici naţionale, ansamblu de trăsături de conştiinţă şi de comportament ale unei comunităţi etnice, naţionale în care se exprimă particularităţile istorice, economice, social-politice, geografice, etnologice, culturale ale vieţii şi dezvoltării unei naţiuni în raport cu alte naţiuni sau naţionalităţi. C.n. decurg din condiţiile obiective specifice ale vieţii fiecărei comunităţi naţionale şi se exprimă în anumite particularităţi ale modului de viaţă şi în comportamente relativ comune. Termenul c.n. exprimă mai adecvat decît expresia caracter naţional sau „suflet naţional" (W. Wundt) atît elementele comune, cît şi cele specifice ale tuturor popoarelor, naţiunilor, naţionalităţilor, fiind preferat de

psihologii sociali (W. Sprott, 1952; O. Klineberg, 1956; M. Gingsberg, 1967). Specificul psihosocial al naţiunilor (caracteristicile naţionale) este unanim recunoscut, dar adesea greşit interpretat, din cauza dificultăţilor de cercetare obiectivă, ştiinţifică şi a influenţelor prejudecăţilor naţionale. Se dovedeşte inoperantă şi, peste anumite limite, chiar dăunătoare, metoda întocmirii unor „tabele" de caracteristici imuabile (pozitive sau negative) ale specificului naţional, acestea fiind, de regulă, tributare unor stereotipii ale grupului naţional de apartenenţă (Ath. Joja, 1962). Dificultăţile în studierea obiectivă, ştiinţifică a caracteristicilor naţionale, precum şi unele prejudecăţi şi stereotipii privind specificul psihosocial al propriei naţiuni şi al celorlalte naţiuni nu justifică însă negarea existenţei şi manifestării în multiple forme a acestui specific. Utilizarea combinată a mai multor metode (culturaliste şi structuraliste, a studiilor „segmentare", comparative etc.) permit sesizarea unor c.n. pe fondul general al caracteristicilor comportamentale general-umane, de care sînt indisolubil şi permanent legate. Avînd în vedere influenţa formativă a culturii asupra membrilor fiecărei comunităţi naţionale, antropologia culturală surprinde efectele similare ale socializării, prin aceleaşi sisteme de norme şi valori, asupra unei colectivităţi etnice, naţionale (R. Linton, M. Mead, R. Benedict, Cl. Levy-Strauss, A. Kardiner, M. Dufrene ş.a.). Studiile comparative şi segmentare surprind, şi ele parţial, o serie de trăsături comune şi diferenţe specifice atitudinal-comportamentale ale membrilor aceluiaşi grup naţional-etnic, alegîndu-se comunităţi sau localităţi considerate tipice. Metoda analizei de conţinut a produselor cultural-ideologice ale diferitelor naţiuni, a percepţiei şi atitudinilor reciproce exprimate în aceste produse permite conturarea unei anumite imagini despre unele caracteristici psihocomportamentale ale diferitelor etnii, naţiuni sau naţionalităţi. Evitîndu-se atît tendinţele de a extrapola (şi identifica) caracteristicile unei persoane individuale, considerată tipică pentru naţiunea respectivă, cu caracteristicile psihosociale ale întregii naţiuni, cît mai ales tendinţele de a construi tipologii rigide, de a rezerva trăsăturile comportamentale pozitive (calităţile) pentru propria naţiune şi a atribui defectele celorlalte naţiuni sau naţionalităţi, se pot formula unele aprecieri valide asupra caracteristicilor naţionale, accentuînd natura social-istorică şi evolutivă a acestora, deschiderea reciprocă, comunicarea şi interinfluenţarea dintre naţiuni, colaborarea şi schimbul de valori (D. Petcu, 1980). Reliefarea c.n. nu poate în nici un caz servi la fundamentarea „superiorităţii" unei naţiuni asupra altora, la justificarea politicilor de învrăjbire şi asuprire naţională, de desnaţionalizare. Înflorirea naţiunilor şi a statelor naţionale, caracteristică definitorie a epocii contemporane este însoţită atît de cristalizarea şi afirmarea specificului naţional, cît şi a cooperării în condiţii de deplină egalitate în drepturi, între naţiuni mari şi mici, vechi şi noi, într-o atmosferă de stimă şi respect reciproc. (*P.P.*)

carierism (în sens psihosocial), tendinţă a individului de a deţine cu orice preţ putere şi onoruri, pentru obţinerea unor beneficii morale sau materiale, în grup ori societate, indiferent de mijloacele la care recurge. C. nu are nimic comun cu devenirea unui bun profesionist, apreciat şi promovat de colectivitate. În genere, c. este propriu indivizilor tributari mentalităţii burgheze. Societatea socialistă promovează capacităţile reale, contribuţia valoroasă pe care o aduc indivizii la progresul societăţii, metodele şi mijloacele de

recunoaştere socială şi stimulare prin muncă a traiectoriei de evoluţie a indivizilor, dezaprobînd practicile şi atitudinile carieriste. (*A.B.T.*)

cauzalitate psihosocială, relaţie dintre două evenimente, unul (cauza) fiind prioritar în timp şi determinînd producerea celuilalt (efectul). Fenomenele pe care le studiază psihologia socială fiind fapte de conştiinţă, au cauze obiective, sînt formate, influenţate şi condiţionate social. Dar odată produse, ele au capacitatea de a genera, la rîndul lor, efecte în realitatea obiectivă, materială. Concepţia marxistă respinge abordarea mecanicistă, pasivistă a fenomenelor psihice din societate şi afirmă rolul lor activ, creator, fapt concretizat în teza despre rolul factorului subiectiv în viaţa socială. C.p. exprimă tocmai faptul că nimic nu există în societate care să nu aibă corespondenţe, componente şi implicaţii psihosociale, faptul că omul nu este numai receptor al influenţelor sociale, ci şi un subiect activ care concură la producerea fenomenelor sociale. Desfăşurarea vieţii sociale, a activităţilor şi relaţiilor de toate tipurile (economice, politice, juridice, educaţionale etc.) presupune cunoştinţele, eforturile, interesele şi atitudinile personale ale oamenilor concreţi. Factorii psihici se includ, inevitabil, în mecanismul producţiei şi al culturii, psihismul uman fiind cel care insuflă viaţă structurii şi suprastructurii sociale. Fenomenele sociale, colective sînt de esenţă umană şi, deci, şi psihică. Dacă ne referim, de pildă, la astfel de fenomene sociale structurate, sistematizate, cum sînt formele ideologiei, putem afirma că, genetic, structura lor a fost precedată şi condiţionată de acele idei, reprezentări şi relaţii afective, despre care Marx şi Engels spuneau că izvorăsc direct din comportarea materială a oamenilor şi care nu sînt altceva decît fenomene psihosociale. Pe de altă parte, valorile şi ideile sociale devin active în planul social numai pe măsură ce se realizează şi psihosocial. Factorii sociali externi — extraindividuali, extrapsihologici — nu generează direct efecte comportamentale, ci numai în măsura în care sînt prezente anumite premise psihologice, numai dacă se întîlnesc şi se combină cu anumite trebuinţe, interese, aşteptări şi aspiraţii, cu această variată gamă de „mobiluri interne, ideale" (Fr. Engels), care devin cauza apropiată a conduitei individuale şi de grup. În acest sens, putem vorbi de o c.p. pe care o vedem nu în afară, deasupra sau alături de cea socio-economică obiectivă, ci înlăuntrul şi subordonată ei. Un exemplu tipic privind modul de inserţie a c.p. în fluxul general al cauzalităţii sociale ni-l oferă măsurile iniţiate de partidul nostru referitoare la comensurarea rezultatelor obţinute în muncă prin intermediul valorii nou create, al valorii efective, ca expresie a muncii vii. Axarea pe valoarea producţiei nou create duce la valorificarea superioară a materialelor şi materiilor prime, la rentabilitate (fapt obiectiv), iar aceasta are drept urmare îmbunătăţirea cointeresării oamenilor muncii, fenomen psihosocial, care, la rîndul lui, stimulează ridicarea pe o treaptă superioară a forţelor de producţie ale societăţii (fapt obiectiv), îmbogăţirea mijloacelor de creştere a bunăstării materiale (fapt obiectiv). Socialul precede, determină şi înglobează psihologicul; psihologicul înglobează în sine socialul şi generează efecte sociale. Între cei doi termeni există conexiune şi interacţiune. De aici şi una din consecinţele majore ale strategiei metodologice a ştiinţelor sociale: pentru ca abordarea diferitelor probleme de pe poziţiile socialului să fie corectă, ea trebuie să fie o abordare sociopsihologică şi invers, pentru ca abordarea diferitelor feno-

mene psihice de pe poziţiile psihologicului să fie corectă, ea trebuie să fie o abordare psihosociologică. Numai astfel societatea ne apare ca un sistem determinist complet. Studiile de psihologie socială genetică au demonstrat că pe măsura maturizării sociale se transformă şi modelele cauzale care sînt utilizate de individ pentru explicarea comportamentului interuman. În acest proces se disting următoarele etape mai importante: a) cauza este plasată în afara persoanelor; b) cauza este plasată la nivelul uneia dintre persoanele aflate în interacţiune; c) cauza este plasată la nivelul interacţiunii. C.p. mai este înţeleasă şi ca un proces prin care un individ recunoaşte locul şi natura factorilor cauzali în comportamentul psiho-social, c.p. fiind un proces de acordare a rolului de „cauză" unor factori interni sau externi, personali, interpersonali sau extra-personali (J. W. Thibault şi H.H. Kelley 1959). Cercetările (E.E. Jones şi V.A. Harris 1967, H.H. Kelly 1967, R. Nisbet 1973, G. Bierbrauer 1974) au evidenţiat un fenomen de distorsionare în perceperea legăturilor cauzale la nivelul relaţiilor psihosociale, fenomen denumit „prejudecata dispoziţiilor interne" (dispotional bias) prin care se defineşte tendinţa observatorilor de a subestima influenţa forţelor externe, a factorilor situaţionali asupra compartamentului şi de a supraaprecia rolul cauzelor şi dispoziţiilor interne (atitudini, trăsături caracteriale, motivaţie, aptitudini etc.) (M. Takala). (*P.G.*)

ceremonial, ansamblu regulilor de comportare în cadrul solemnităţilor civile, militare sau religioase. C. se schimbă de la o orînduire socială la alta, de la o epocă la alta; c. militar şi civil mai rapid decît cel religios. Psihologia socială studiază mecanismele şi dinamica schimbării comportamentelor ceremoniale, importanţa c. pentru formarea personalităţii şi viaţa colectivităţii. Astfel, în procesul urbanizării din ţara noastră s-a cercetat modul în care se modifică c. legat de diferitele momente din viaţa omului (naştere, botez, căsătorie etc.) şi de sărbătorile de peste an (de Anul Nou, sărbători religioase, sărbători agrare). S-a evidenţiat faptul că în structura comportamentului c. există elemente relativ stabile, alături de elemente mai uşor modificabile, care joacă un rol instrumental pentru primele. De asemenea, s-a constatat că, în procesul urbanizării şi al modernizării, anumite c. proprii altădată unei populaţii de vîrstă mai mare se transferă la categorii de vîrstă mai mică (*Industrializare şi urbanizare*, sub red. lui T. Herseni, 1970). Rolul ceremoniilor în formarea personalităţii a fost pus în evidenţă de cercetările efectuate de Gregory Bateson şi Margaret Mead în insulele Bali din estul arhipelagului indonezian (1942). Pentru viaţa colectivului şi dezvoltarea sentimentului de grup, comportamentul ceremonial este deosebit de important. Psihosociologul englez J.C.A. Brown distinge, în cadrul organizaţiilor, următoarele tipuri de c.: *de iniţiere*, prin care se consfinţeşte includerea individului în organizaţie, *de trecere dintr-o poziţie socială în alta* şi *de intensificare a sentimentului de „noi" a membrilor organizaţiei*. (*S.C.*)

chestionar (psihosociologic), tehnică şi instrument de investigare a opiniilor, motivaţiilor, intereselor, sentimentelor, atitudinilor etc. Utilizat pentru cercetarea ştiinţifică a unor astfel de fenomene, c. reprezintă o succesiune logică şi psihologică de întrebări scrise sau de imagini grafice cu funcţie de stimuli, în raport cu ipotezele cercetării, care, prin administrarea de către operatorii de anchetă sau prin autoadministrare, determină din partea celui anchetat un comportament verbal sau nonverbal, ce urmează a fi înregistrat în scris. După numărul te-

melor abordate în c. psihosociologic, se disting c. *speciale*, cu o singură temă și c. „*omnibuz*", cu mai multe teme. Această distincție are importanță în elaborarea c., cînd trebuie urmărită „dramaturgia" succesiunii întrebărilor și plasarea întrebărilor centrale în zonele de concentrare maximă a atenției celui anchetat. După forma întrebărilor, se pot distinge c. *cu întrebări deschise, închise și mixte*. C. *cu întrebări deschise* (libere sau postcodificate) dau posibilitatea celui anchetat să formuleze singur răspunsurile, furnizînd cercetătorului informații atît despre fenomenele și procesele psihosociale, cît și despre trăsăturile de personalitate ale subiectului. Astfel de întrebări sînt utilizate în c. psihosocial cînd tema anchetei este mai puțin cunoscută, cînd se urmărește capacitatea de reproducere a subiectului. C. *cu întrebări închise* sau *precodificate* nu permite decît alegerea, dintre mai multe răspunsuri prestabilite, a răspunsului care corespunde cel mai exact situației sau opiniei subiectului anchetat. Întrebările închise (dihotomice, trihotomice sau cu alegere multiplă, în evantai) implică un proces de recunoaștere, astfel că ele sînt mai puțin adecvate cînd se urmărește evaluarea cunoștințelor. C. *cu întrebări deschise* și cel *cu întrebări închise* au limite și avantaje inverse. În cadrul c. psihosociologice aceste întrebări vor fi utilizate concomitent (c. *mixte*), într-o structurare care să corespundă cît mai deplin logicii cercetării. Schema c. utilizată pentru sondarea opiniei (v.), elaborată de George Gallup, constă din: a) întrebări închise, cu răspunsuri în evantai, pentru stabilirea gradului de cunoaștere a temei abordate (întrebări, filtru); b) una sau mai multe întrebări deschise, privind atitudinea populației față de problema pusă în discuție; c) un sistem de întrebări închise, cu răspunsuri multiple referitoare la aceeași problemă; d) mai multe întrebări deschise vizînd motivația opiniilor exprimate; e) un set de întrebări închise, cu răspunsuri multiple precodificate pentru măsurarea intensității opiniilor. În structurarea c. psihosociologice trebuie luată în considerație și funcția întrebărilor, în afară de forma lor. După funcția lor, întrebările pot fi clasificate astfel: a) întrebări introductive (care au rolul de a crea un climat psihosocial favorizant anchetei); b) întrebări de trecere (cu funcție de marcare a limitelor fiecărei teme din c.); c) întrebări filtru (care limitează posibilitățile unor categorii de subiecți anchetați de a răspunde la întrebările succesive); d) întrebări bifurcate (cu funcția de a orienta răspunsurile în acord cu opțiunea pro sau contra afirmațiilor incluse în c.); e) întrebări de justificare a răspunsurilor date (cel mai adesea de forma „de ce"?); f) întrebări de control (pentru verificarea consistenței răspunsurilor) și g) întrebări de identificare (care servesc la prelucrarea informațiilor în funcție de caracteristicile persoanelor anchetate). Indiferent de funcția întrebărilor în cadrul c. psihosociologic, pentru formularea lor trebuie să vedem dacă: sînt greutăți de înțelegere a limbajului?; întrebarea este prea abstractă?; depășește elocvența celui anchetat?; necesită capacitatea de observație prea bogată pentru a răspunde?; suprasolicită gîndirea?; este obositoare.? este plicticoasă?; generează teamă?; generează reacție de prestigiu;? tema este prea intimă?; generează conflict cu idealul propriu? (Elisabeth Noelle, 1963). În tehnica c. de reținut este faptul că: răspunsurile trebuie analizate prin prisma modului de formulare a întrebărilor; diferitele modalități de formulare a întrebărilor conduc la răspunsuri diferite. Formularea corectă a întrebărilor implică alegerea

judicioasă a cuvintelor, respectîndu-se următoarele reguli de selecţie: să fie înţelese de întreaga populaţie anchetată, să se evite cuvintele cu sensuri multiple, cuvintele afectogene, termenii tehnici şi de jargon, cuvintele ambigue. Structura c. psihosociologic este condiţionată şi de modul de aplicare a lui. Din acest punct de vedere se face distincţie între c. *autoadministrate* (poştale, publicate în ziare şi reviste etc.) şi c. *administrate* de către operatorii de anchetă. C. nu reprezintă nicidecum „calea regală" de cercetare (R. König) a fenomenelor psihosociale, dar nu constituie nici o tehnică de investigare de rang secundar. Utilizat împreună cu alte tehnici de investigare, într-o metodologie materialist-dialectică şi istorică, respectîndu-se principiile de elaborare şi aplicare, în spiritul deontologiei, c. psihosociologic constituie o tehnică specifică pentru cunoaşterea fenomenelor psihosociale constituite prin, şi mijlocite de limbaj (v.), (vezi şi S. Chelcea, *Chestionarul în investigaţia sociologică*, 1975) (*S.C.*)

cîmp psihosocial, ansamblu al condiţiilor de ordin intern şi extern, dar mai ales de ordinul interacţiunii persoanelor, care determină la un moment dat comportamentul subiectului (prin analogie cu „cîmpul de forţe" din fizică). Prin conceptul de c.p. (creat de Kurt Lewin, 1935) înţelegem cîmpul social şi interpsihic al subiectului, cîmpul de experienţă umană, în care factorii psihosociali şi relaţiile interpersonale au rol hotărîtor. Situaţiile psihosociale, în care indivizii se găsesc în mod frecvent, pot influenţa pozitiv sau negativ tendinţele acestora de a-şi atinge scopurile urmărite, ceea ce provoacă în c.p. al persoanelor restructurări pozitive, înaintarea lor spre noi calităţi sau stări tensionale, conflictuale, frenatoare. Rădăcinile concepţiei lui Lewin se găsesc în psihologia gestaltistă care prin *cîmpul psihic* desemna iniţial „cîmpul perceptiv" (K. Koffka) ca pe o alcătuire globală, într-un tot, a stimulărilor şi tensiunilor individului în raport cu o situaţie-problemă dată şi în care configuraţia acestui cîmp psihic (a gestaltului) al persoanei ar fi decisivă pentru comportamentul manifestat. Dincolo de imaginea c.p. ideea cîmpului total depăşeşte la K. Lewin fenomenul percepţiei şi componentele exclusiv conştiente ale subiectului, incluzînd o mulţime de configuraţii psihice: percepţia elementelor materiale ale situaţiei, atracţiile afective ale persoanei, barierele psihice impuse de interdicţii, conflictul dintre subiect şi situaţie, speranţa unei reuşite şi de aici satisfacţia individului, tendinţe posibile de violare a consensului, ori renunţarea la acţiune etc. În cadrul unui asemenea cîmp total comportamentul subiectului (C) este o funcţie a interacţiunii personalităţii (P) cu factorii de mediu social (M), care se exprimă simbolic: C = f (P,M). (*A.B.T.*)

climat psihosocial, stare mintală şi emoţional-atitudinală care domină, cronic ori temporar, în rîndul membrilor unei organizaţii şi care exercită acţiunea, cu precădere asupra fiinţelor umane, cum ar fi în: învăţămînt, armată, instituţii de sănătate publică, organizaţiile publice, colective sportive ş.a. Sinonim cu atmosfera ori moralul grupului, climatul instituţional pozitiv este un factor de întărire a grupului în mişcarea sa spre atingerea scopurilor organizaţiei, în timp ce climatul negativ constituie o sursă de perturbări şi disfuncţii, atît la nivelul activităţii indivizilor, cît şi al întregii organizaţii. Indicatorii principali ai c.p. sau ai stării de spirit a unei organizaţii sînt: nivelul şi calitatea realizării relaţiilor interpersonale ale membrilor, satisfacţia (sau insatisfacţia) membrilor faţă de statusul

lor în organizaţie, faţă de normele şi criteriile de promovare, faţă de schimbările intervenite în scopul principal sau în scopurile parţiale, precum şi disciplina individuală şi cea de grup. Se constată că orice act de conducere are implicaţii şi se răsfrînge în mod direct, sau indirect asupra c. organizaţional. În consecinţă c.p.: poate fi influenţat prin deciziile conducerii, prin stilul de conducere, prin dezvoltarea scopurilor majore ale organizaţiei, ca şi prin cultivarea unor raporturi mutuale pozitive în rîndul membrilor organizaţiei. (*A.B.T.*)

coacţiune, desfăşurare convergentă a eforturilor fizice şi intelectuale ale membrilor unui grup în vederea atingerii unui obiectiv comun. Relaţia de c. dobîndeşte semnificaţia socială cea mai înaltă în cadrul grupurilor instituţionalizate, constituite în sferele diferitelor activităţi profesionale. Formal, orice grup profesional se defineşte printr-un comportament de c. Calitativ, însă, valoarea şi eficienţa acestui comportament sînt condiţionate de o serie de factori psihosociali, esenţiali fiind următorii: a) nivelul de competenţă al membrilor care alcătuiesc grupul; b) gradul de coeziune internă (socio-afectivă) a grupului; c) motivaţia grupului în raport cu sarcinile specifice de muncă; d) conştiinţa de sine a grupului (prestigiul, autoritatea, rangul în ierarhia valorică a grupurilor din acelaşi domeniu de activitate); e) gradul de satisfacţie individuală şi colectivă pe care-l asigură c. de-a lungul unui interval mai mare de timp. C. presupune o comunicare multiramificată şi o influenţă modeatoare reciprocă între membrii grupului. (*M.G.*)

coerciţie, relaţie în cadrul căreia o persoană, un grup sau o instituţie, folosind diferenţa de putere — formal-juridică sau reală (fizică şi spirituală) — îşi impune ideile, scopurile şi voinţa sa altei persoane, altul grup sau colectivităţi. Poziţia factorului de c. este preponderent activ-dominatoare, iar a celui de-al doilea, preponderent pasiv-subordonată. În sistemul relaţiilor instituţionalizate, c. vizează, de regulă, corectarea deviaţiilor conduitelor individuale de la codul legilor juridice sau al normelor etico-civice impus de societate. (*M.G.*)

coeziune, proprietate fundamentală a grupurilor sociale, exprimînd raporturile de îmbinare, solidaritate şi unitate dintre membri, raporturi în virtutea cărora grupul funcţionează ca o entitate coerentă, relativ de sine stătătoare. C. în viaţa de grup poate fi văzută atît la modul sintetic, ca o îmbinare de factori care influenţează univoc şi simultan o formă de comportament sau alta, ducînd la elaborarea unui acord între membrii grupului în raport cu o anumită problemă, cît şi la modul analitic, ca o proprietate susceptibilă de a fi descompusă în componente mai simple, traductibile în indicatori distincţi, separaţi, cum ar fi, de pildă, frecvenţa relativă a utilizării pronumelor „eu" şi „noi", în condiţiile aplicării diferitelor stiluri de conducere, proporţia alegerilor sociometrice în interiorul grupului, productivitatea grupului etc. În ambele cazuri, pivotul c. îl constituie consensul membrilor în raport cu o problemă sau alta, iar consensul este cu atît mai ridicat cu cît predomină mai mult, în cadrul relaţiilor interpersonale din grup, atracţia mutual împărtăşită. Cercetările psihosociale experimentale au arătat că în grupurile coezive există o proporţie mai mare de reacţii active decît în grupurile noncoezive, unde predomină acceptarea pasivă a opiniilor partenerului de discuţii. C. corelează în mod specific cu alte proprietăţi de grup: cu *mărimea*, raporturile fiind indirecte (mediate de intensitatea comunicărilor

și a participării la viața de grup), coeficientul de coeziune fiind cu atît mai ridicat, cu cît grupurile sînt mai mici; cu *capacitatea de autoorganizare*, care contribuie în mod direct la creșterea c., deoarece constituie unul din mecanismele integrării membrilor în viața de grup; cu *așezarea spațială*, asupra c. influențînd pozitiv îndeosebi acel mod de așezare care îmbină conducerea centralizată cu o comunicare interpersonală dezvoltată; cu *conformitatea* și *consensul*, c. fiind inseparabilă de similitudinea atitudinilor individuale. C. izvorăște din multiple surse obiective (stimulenți externi, succesul în activitatea comună) și subiective (atracția interpersonală, consensul cognitiv și afectiv al membrilor, angajarea în sarcina comună) ea jucînd rolul de variabilă intermediară între mărimile de „intrare" (mărimea grupului, așezarea spațială) și cele de „ieșire" (eficiența, productivitatea) ale vieții de grup. Direcția de acțiune a c. este oarecum univocă, ea producînd, indiferent de sursă, efecte similare: uniformitatea, unitatea, solidaritatea indivizilor. Contează însă sensul valoric al c., generat de calitatea criteriului și a sursei din care se alimentează c. Așa, de pildă, membrii unei echipe de muncă sau elevii unui grup școlar pot fi solidari între ei în ceea ce privește nerespectarea normelor disciplinei în muncă și, respectiv, ale disciplinei la învățătură. Grupul lor — de muncă, de învățătură — este coeziv, dar, în acest caz, este vorba de o c. cu sens valoric negativ. De aici rezultă că un grup coeziv nu este întotdeauna și un grup superior din punct de vedere valoric. Valabilă este și reciproca: un grup mai puțin coeziv nu ocupă întotdeauna o treaptă inferioară în ordine valorică. De pildă, un microgrup, în care se dezbate aprins problema căilor de sporire a productivității muncii, prilejuind confruntarea de opinii diverse, chiar contradictorii, nu este (cel puțin în faza respectivă) un grup prea coeziv, dar lui i se poate asocia o poziție valorică superioară, dacă confruntarea de opinii se face în sensul sprijinirii și afirmării noului în conduita de muncă a membrilor grupului. De c. se poate vorbi și la nivelul marilor ansambluri umane (clasele, masele, națiuni, popoare), ea fiind expresia solidarității miilor de oameni ai muncii în lupta comună pentru libertate, dreptate și o viață mai bună, pentru triumful cauzei socialismului și comunismului. O direcție constantă a politicii științifice a partidului nostru este asigurarea deplinei egalități în drepturi a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, pentru afirmarea lor nestingherită în toate domeniile vieții sociale, pentru întărirea continuă a unității și frăției celor ce muncesc în vederea ridicării țării pe noi trepte de civilizație. (*P.G.*)

colectivism. 1. Principiu de bază al relațiilor sociale în orînduirea socialistă și al moralei comuniste. C. exprimă colaborarea, solidaritatea, spiritul tovărășesc, unitatea și comunitatea de interese a oamenilor muncii și devotamentul lor față de cauza generală — construirea socialismului și comunismului. 2. Dimensiune a profilului personalității omului de tip nou, constînd în subordonarea intereselor individuale intereselor generale și în participarea conștientă la progresul economico-social al patriei socialiste, la făurirea bunăstării și fericirii întregului popor. C. este opus individualismului (v.) și egoismului (v.). Munca politico-educativă desfășurată de partid în rîndul maselor largi populare, al tinerei generații, de formare a omului nou — debarasat de mentalitatea retrogradă, de egoism, individualism și alte manifestări negative — are drept împlinire apariția unei noi personali-

tăţi umane animată de spiritul prieteniei şi întrajutorării în muncă şi viaţă, care îmbină interesele personale cu cele ale întregii societăţi, pentru bunăstarea şi fericirea fiecăruia odată cu a întregului popor. (*S.C.*)

compensaţie, formă de comportament relativ stabil, care poate deveni trăsătură de personalitate, prin care subiectul, în baza unei inferiorităţi reale, ori numai imaginate, tinde să repare, în mod conştient sau inconştient, deficienţa de care suferă. Fenomenul a fost semnalat încă de S. Freud (1900) şi dezvoltat ulterior de A. Adler (1917), prin analogie cu procesele compensatoare cunoscute în fiziologie, unde funcţiile unor aparate sau organe deficitare sînt suplinite pînă la un punct prin alte funcţii — cele ale organelor intacte. În înţelegerea adleriană c. *psihică* izvorăşte din sentimentul de inferioritate al individului şi devine o forţă motrice, motivul unor acţiuni „reparatorii". În acest caz, acţiunile compensatorii ale subiectului se realizează în relaţiile sale cu semenii, manifestînd adesea tendinţe de dominare exagerate. Încercarea şcolii lui Adler de a explica pînă şi fenomenele istoriei prin sentimentele de inferioritate şi deci, prin nevoia de c. a marilor personalităţi istorice este total nefondată ştiinţific. În psihologia socială ideea de c. p. a fost dezvoltată de K. Lewin (1936) prin analiza comportamentului de substituţie al subiectului în faţa unor dificultăţi. Efectuarea de către o persoană a unei acţiuni începută de altcineva şi neterminată prezintă o slabă valoare substitutivă în special dacă sarcina este legată de autoaprecierea subiectului. În condiţiile în care un cuplu lucrează cooperativ, îndeplinirea activităţii de către unul dintre membrii capătă pentru partenerul său o valoare de substituţie considerabilă. În interacţiunea psihosocială a persoanelor lipsa unei relaţii filiale poate fi compensată de una de amiciţie, a unor motivaţii afective prin cea cognitivă etc. (*A.B.T.*)

competenţă, capacitate a unei persoane sau a unui grup de a interpreta un fenomen, de a soluţiona o problemă, de a lua o decizie sau de a efectua o acţiune; sfera de extindere a atribuţiilor cuiva în exercitarea unei funcţii. În plan social-obiectiv, ierarhia (piramida) c. este determinată de natura şi complexitatea sarcinilor care alcătuiesc conţinutul diferitelor sfere de activitate şi al diferitelor funcţii; în plan subiectiv-psihologic, c. este o rezultantă a cunoştinţelor, deprinderilor, priceperilor, aptitudinilor şi trăsăturilor temperamental-caracterologice de care individul dispune în vederea îndeplinirii funcţiei sociale cu care este investit. Cum gradul de elaborare a componentelor psihice menţionate variază de la o persoană la alta, rezultă că vor exista diferenţe interindividuale semnificative şi la nivelul de c., în raport cu una şi aceeaşi categorie de sarcini. Obţinerea unei eficienţe optime în orice sferă de activitate socială presupune o corespondenţă organică între latura obiectivă şi cea subiectivă ale c. Partidul Comunist Român acordă cea mai mare atenţie creşterii c. în conducerea tuturor sectoarelor activităţii economico-sociale, urmărind pregătirea temeinică a cadrelor, repartizarea lor corespunzătoare, precizarea clară a răspunderilor şi îndatoririlor pe toate treptele organizatorice. (*M.G.*)

competiţie, formă a interacţiunii psihosociale mutuale, constînd în concurenţa dintre două sau mai multe persoane pentru atingerea unui scop indivizibil. Modelată de cultură, tradiţii, învăţare, c., ponderată ca intensitate, apare ca un procedeu de stimulare a conduitei individuale în diverse situaţii sociale şi ca o forţă

motrice a menţinerii unui standard ridicat de activitate, a aspiraţiei spre un status avansat. Se poate vorbi de o tipologie a c. interpersonale (există şi o c. a persoanei cu sine însăşi), în funcţie de genurile activităţilor în care sînt angrenaţi oamenii şi de obiectivele pe care le urmăresc ei: materiale, profesionale, cultural-spirituale. (*P.G.*)

comportament, totalitatea faptelor, actelor, reacţiilor — motorii, verbale, afective — prin care o persoană răspunde solicitărilor de ordin fizic sau social ale lumii externe. În psihologia socială se are în vedere, ca sistem de referinţă specific pentru c. uman, situaţia socială în care este plasată persoana (aici includîndu-se şi prezenţa celorlalţi) şi căreia trebuie să-i răspundă prin c. său. La nivelul persoanei, c. apare ca un traductor de atitudini, cele două categorii aflîndu-se în raporturi de complementaritate: atitudinea este un c. virtual iar c., la rîndul său, este o atitudine explicită. De regulă, c. exprimă atitudini multiple; este rezultanta configuraţiei totale a atitudinilor. Atitudinile nefiind egale ca intensitate şi valoare, rezultă că în interiorul sistemului atitudinal se petrece o selecţie, în urma căreia este „desemnată" şi „promovată" pe primul plan atitudinea cu implicaţiile cele mai profunde în forma de c. dată. Decizia subiectului de a se comporta într-un mod oarecare (în concordanţă cu direcţia imprimată de o anumită atitudine) exprimă măsura consistenţei uneia sau alteia dintre atitudini, gradul ei de reprezentativitate în acel moment, pentru întregul sistem atitudinal. Deşi esenţială, mai ales pentru înţelegerea organizării c. atitudinea nu este singura variabilă internă reprezentată în c. Deosebit de importante pentru înţelegerea c. uman sînt motivele — cu rolul lor de suport energetic — şi scopurile — ca modele mentale care prefigurează şi orientează anticipat c. Prin acestea, c. uman se află în cea mai strînsă legătură cu conştiinţa şi funcţionează sub controlul ei. La rîndul ei, conştiinţa şi, într-un sens mai larg, întreaga viaţă psihică a omului se oglindesc şi se regăsesc, mai pregnant sau mai şters, mai mult sau mai puţin fidel, în c. C. exprimă lumea internă a persoanei şi decurge ca o suită de evenimente — fapte, acţiuni, — reglate psihic, conştient, voluntar. Deşi condiţia imediată a c. este una psihică, subiectivă, cauza producerii lui, factorii lui determinanţi sînt obiectivi şi ei rezidă în situaţiile de viaţă cu care se confruntă şi interacţionează persoana. Sînt cazuri cînd c. pare a nu avea nici o legătură cu atitudinea şi motivul intern, tocmai pentru că subiectul sesizează, în situaţia respectivă, existenţa unor factori care îl obligă la c. neaşteptate, deviate oarecum de la firul normal al „comenzii" interne. Noţiunea de c. exprimă o realitate psihologică dependentă simultan de lumea externă şi de lumea internă, în funcţie de modul în care se conjugă situaţia, pe de o parte, cu atitudinea, motivul şi scopul, pe altă parte. C. nu este un simplu expozeu extern şi dezarticulat de reacţii şi mişcări, ci este un tot unitar şi integrat, graţie acţiunii unificatoare pe care o exercită asupra lui conştiinţa, cu sistemele ei de imagini reflectorii, mobiluri şi scopuri şi care imprimă c. o notă din ce în ce mai personală. Datorită acestui fapt, c., deşi pasibil de decelat în unităţi foarte mici, mergînd pînă la reacţia musculară — care poate fi înregistrată obiectiv şi interpretată fizic — rămîne totuşi o categorie psihologică cu rolul de a servi ca întruchipare şi obiectivare a conţinutului intern al persoanei şi, prin aceasta, ca mijloc de cunoaştere a particularităţilor ei psihice, de a permite confruntări cu realitatea şi, implicit, de a întări şi confirma sau, dimpotrivă, de a

infirma, prin legături retroactive, anumite idei, stări şi atitudini ale persoanei. C. tinde să devină din ce în ce mai compact şi mai coerent, căpătînd, printr-un proces de reverberaţie, capacitatea de a se autoreproduce: subiectul emite un răspuns în raport cu care manifestă tendinţa de a-l repeta. C. acesta iterativ, repetitiv, se întîlneşte şi la nivel interpersonal. Prezenţa şi influenţa socialului se concretizează, la nivelul c. uman, în ceea ce numim status-ul şi rolul persoanei. Înlăuntrul grupurilor şi colectivităţilor din care face parte, persoana ocupă întotdeauna o anumită poziţie din care decurg anumite sarcini, funcţii, obligaţii, care reprezintă un fel de c. *prescrise*, c. *modele*, pe care societatea le aşteaptă în mod legitim de la individ. La rîndul lui, individul ocupînd o anumită poziţie este şi el îndreptăţit să aştepte şi să pretindă de la ceilalţi anumite c. în raport cu el. Aşadar, persoana se raportează la un anumit status şi „joacă" un anumit rol. Intrarea efectivă în rol şi satisfacerea exigenţelor statusu-lui se realizează prin intermediul c. care, la rîndul lui, poartă amprenta însuşirilor psihice subiective ale persoanei. Dacă ne reprezentăm persoana ca un sistem dispunînd de „intrări" şi „ieşiri", atunci ceea ce decurge din status reprezintă variabilele de „intrare", în raport cu care persoana are anumite aşteptări dependente de rolul ei social. Pentru ca rolul să fie transpus în conduită, trebuie ca, în prealabil, el să fie perceput, înţeles şi acceptat, operaţii care, la rîndul lor, reclamă punerea în funcţiune a componentelor psihice ale persoanei: trebuinţe, motive, interese, capacităţi, temperament, atitudini. C., care înseamnă, în acest caz, tocmai interpretarea efectivă a rolului, reprezintă variabilele „de ieşire" ale sistemului persoanei şi în el se regăsesc sintetizate psihologia concretă a omului şi cerinţele sociale care decurg din status şi rol. Relaţia status-rol-c. comportă două tipuri: a) existenţa unor similitudini între c. unor persoane cu particularităţi individuale diferite şi b) existenţa unor similitudini între c. aceloraşi persoane, aflate în situaţii diferite. În primul caz, interpretarea rolului (c.) se desfăşoară cu precădere în direcţia statusurilor, fiind dominată de prescripţiile lor; în cazul al doilea, c. se desfăşoară, cu precădere, în direcţia trăsăturilor psihice ale persoanei, fiind dominat de factorii de personalitate. De regulă, însă influenţele şi condiţiile emanînd de la status-ul social sînt determinante în ceea ce priveşte amprenta lor asupra c. Faptul că o persoană poate să aparţină, simultan, unor grupuri diferite, care emit prescripţii de rol diferite sau chiar contradictorii, face ca adesea să apară *dileme de* c. (oscilaţii între diferitele genuri de solicitări). Depăşirea acestor situaţii reclamă din partea persoanei plasticitate psihică, supleţe comportamentală, maturitate socială. Oamenii îşi desfăşoară viaţa şi activitatea într-un „spaţiu" relaţional, interpersonal şi de grup, ceea ce face ca dimensiunile c. lor să se interpersonalizeze şi ele, şi să se afle într-o perpetuă interdependenţă şi interacţiune: fiecare individ influenţează c. partenerilor cu care interacţionează şi, la rîndul lui, este influenţat şi depinde de c. partenerilor de interacţiune. Desigur, această contingenţă comportamentală poate fi simetrică sau asimetrică, mai extinsă sau mai restrînsă, dar, indiferent de nuanţele particulare, producerea ei este un fapt psihosocial legic. În procesul interacţiunii, oamenii îşi furnizează reciproc modele de c. susceptibile de a fi transferate, prin imitaţie, de la unul la altul. Ia naştere un fel de circularitate intercomportamentală, caracterizată prin faptul că, spre deosebire de relaţia stimul fizic-reacţie com-

portamentală, aici, în planul interuman, c. se manifestă atît ca sistem de stimuli, cît şi ca sistem de răspunsuri: ceea ce întreprinde cineva pe linie de c. incită la răspunsuri comportamentale din partea altcuiva, tot acest circuit fiind unul din mecanismele care concură la adaptarea interpersonală. Datorită marii varietăţi de situaţii cu care se confruntă persoana de-a lungul vieţii sale, c. suportă un proces de specializare şi diferenţiere, în funcţie de spaţiu şi de timp, de vîrstă şi de sex, de mediu şi cultură, de profesiune şi ocupaţie, de grupul şi categoria socială cărora le aparţine individul. Înlăuntrul formei iniţiale de c. — încă vagi şi nediferenţiate — se conturează tipuri şi subtipuri de c. care atestă productivitatea psihologică şi socială a persoanei, progresiva ei maturizare şi integrare socio-umană. C. pot fi de mai multe tipuri: profesional, prin care persoana se obiectivează în cadrul relaţiilor de muncă; economic, prin care persoana se raportează, în calitate de consumator, la bunurile materiale din societate; cultural, prin care se raportează la valorile spirituale din societate, politic, moral şi juridic, prin raportare la structurile politico-juridice şi etice ale societăţii, de lider, cotidian, de om printre oameni în sensul cel mai larg al cuvîntului.

V. şi atitudine, relaţii interpersonale, rol, status. (*P.G.*)

comprehensiune, înţelegere a unor situaţii şi probleme psihosociale de către subiect, în aspectele lor principale, marcînd astfel o dimensiune de adîncime în cunoaşterea umană şi totodată, o cuprindere, în ansamblu, a însuşirilor ce definesc un concept. În acest al doilea sens, logic, comprehensiunea noţiunilor se opune extinderii lor (R. Lafon, 1963). În sens psihosocial c. exprimă un gen de înţelegere complexă a realităţilor sociale. Pentru analiza fenomenelor psihosociale, R. Duchac (1958) propune: „în locul criteriului extensiv *criteriul*, comprehensiunii, al unghiului specific de vedere, al nivelului de analiză adîncită, a unei realităţi atît de complexe cum este viaţa psihică a oamenilor, care este în acelaşi timp şi conştiinţă personală şi interrelaţie de grup şi determinare culturală". Intercunoaşterea persoanelor (v.) se bazează pe c. reciprocă. (*A.B.T.*)

comunicare (umană), mod fundamental de interacţiune psihosocială a persoanelor, realizat prin intermediul simbolurilor şi al semnificaţiilor social-generalizate ale realităţii, în vederea obţinerii stabilităţii ori a unor modificări de comportament individual sau la nivel de grup. Deosebit de celelalte animale, a căror c. este redusă la simple semnalizări de ordin senzorial, c. indivizilor umani se efectuează în sisteme şi limbaje complexe prin: gesturi, expresii afective standardizate, în principal prin simboluri verbale, efectuare de acţiuni, comportamente atitudinale, ca şi multiple limbaje artificial create (logico-matematice, ştiinţifice, artistic-plastice). Prin c. umană — unul din sistemele fundamentale de „schimb social" —, se operează „schimburile de semnificaţii", distincte de schimburile economico-materiale, tehnice ori parentale, cu care, dealtfel, aceasta se găseşte în raporturi complementare şi de reciprocitate (Cl. Lévi-Strauss). Procesual, activitatea de c. constă în transmisia şi schimbul de informaţii (mesaje) între persoane, în circulaţia de impresii şi comenzi, în împărtăşirea unor stări afective, de decizii raţionale şi judecăţi de valoare, cu finalitatea expresă de a obţine efecte în reprezentările şi opiniile indivizilor, în practicile sociale pe care le efectuează. Necesitatea de a comunica cu alţi oameni, arăta Marx, a stat la baza formării

limbii şi a conştiinţei umane. În mod curent, trăind în colectivitate, fiecare persoană este influenţată pe de o parte de c. ce le recepţionează din jur, iar pe de altă parte, de efectele pe care le produc propriile c. asupra conduitei celorlalţi, a interlocutorilor. Tocmai acest aspect, de percepţie a efectului pe care îl produce receptarea mesajelor emise asupra interlocutorului şi de modificare, în consecinţă, a cursului c. la subiectul emitent, deosebeşte calitativ c. umană vie de transmisia şi recepţia informaţiilor în sistemele automate. Oricare ar fi modalitatea şi limbajul în care indivizii comunică, trăsătura lor obligatorie şi esenţială rămîne calitatea de a asigura schimbul unor semnificaţii generalizate (= de informaţii), cu acele elemente cognitive comune şi generalizatoare pe care le percep şi înţeleg toţi indivizii care comunică între ei. Abstractizînd şi încorporînd în conţinutul lor semantic o largă experienţă social-istorică a indivizilor, cuvintele au dobîndit, în c., cea mai mare forţă de generalizare. În funcţie de poziţia interlocutorilor, în actul c., aceasta se realizează direct, într-o formă interpersonală, cu adresă precisă şi schimb reciproc de mesaje, fie indirect, fără adresă la persoană (transmisia prin radio, emisiunile TV, comunicările din presă), „feedback"-urile manifestîndu-se ulterior şi pe căi mediate. Procesele de c. umană sînt indispensabile în constituirea oricărui grup social, la organizarea activităţilor comune ale oamenilor, în coordonarea şi conducerea acţiunilor lor colective, precum şi la influenţarea educativă a persoanelor. În cazul muncii în echipă, c. dintre persoane are un important rol de reglare şi de sincronizare a eforturilor individuale, dezvoltînd un „limbaj al muncii", „limbaje profesionale", ori „tehnice". Sub aspectul ei cel mai general, c. poate fi reprezentată ca un sistem de acţiuni succesive, de momente emisie-recepţie a informaţiilor, de codificare şi decodaj al lor, în felul următor:

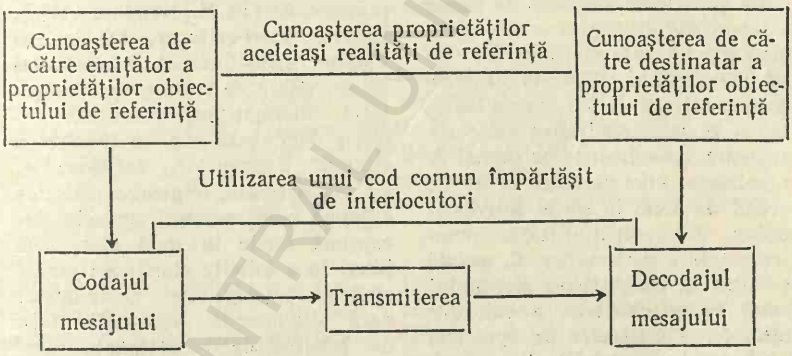

(Adaptare după Th. M. Newcomb, 1965)

În realitate, o asemenea schemă se particularizează în funcţie de contextul social al c., de modul de distribuţie a mesajelor în reţele, de momentul şi finalitatea comunicării, de specificul cîmpului lingvistic angajat de interlocutori în comunicarea dată (T. Slama Cazacu, 1968). Mesajele pot fi corect codificate şi interpretate numai dacă interlocutorii împărtăşesc acelaşi cod, dacă stăpînesc acelaşi sistem de semnale,

iar în cadrul comunicării verbale aceeași limbă. Sub aspectul interacțiunii persoanelor, c. cuprinde: 1) persoana care inițiază și formulează mesajul, declanșînd actul c.; 2) sistemul de emisie, în care se codifică mesajele devenind semnale verbale, grafice, vibratorii sau impulsuri; 3) calea de comunicație sau canalul prin care pătrund și se transmit semnalele; 4) aparatul de recepție și 5) destinatarul, care decodifică, înțelege și interpretează mesajul dat. Este semnificativ faptul că aceiași indivizi angajați în c. devin reciproc expeditori și destinatari, asigurînd prin aceasta funcționarea completă a sistemului de c. interumană. Condițiile optimei c. sînt: a) consistența de conținut a mesajelor, dată de cantitatea de informație principală cuprinsă în mesaj și semnificativă pentru ambii interlocutori; b) expresivitatea c., social elaborată și asigurată prin intonație, calități de stil, pauze logice etc. și c) inteligibilitatea celor comunicate, care depinde nu numai de organizarea informațiilor, ci și de nivelul de acces la ele al interlocutorilor, de compatibilitatea comunicațională a partenerilor. C. *socială* se referă la transmiterea sistemului limbii în colectivitate, a valorilor culturale, a criteriilor de apreciere și a normelor sociale de la o generație la alta. Este c. prin care se realizează socializarea (v.) indivizilor, învățarea socială și în general devenirea lor ca membri ai colectivității date. C. *socială* se realizează în grup sau organizație socială — în familie, școală, echipe de muncă, instituții culturale. În cadrul ei, L. Festinger (1950) distinge: c. *instrumentală*, care urmărește o anumită eficiență la indivizi și c. *consumatorie*, care nu depinde de efectele mesajului produse la nivelul interlocutorului, neinteresînd în acest proces nici informația secundară posibilă, nici traficul informațional concomitent de pe canalele comunicării. După G. Miller (1951) la baza C. *sociale* (= în grup) a indivizilor stau următoarele temeiuri: a) creșterea uniformității informațiilor pe întreg grupul și la nivelul dorit; b) creșterea uniformității opiniilor, unificarea lor la modul dorit; c) necesitatea resimțită de subiecți de a-și modifica poziția în ierarhia grupului; și d) nevoia subiecților de a-și exprima emoțiile, stările afective, în sensul c. consumatoare a indivizilor. Procesele de c. în grup restrîns au constituit obiectul a numeroase cercetări psihosociale (Th.M. Newcomb, H.J. Leavitt, L. Festinger, iar la noi Tatiana Slama-Cazacu). S-au studiat astfel: viteza de c. în grup, integritatea informațiilor transmise, direcția dominantă a c. în funcție de statusul persoanelor, calitatea c. ș.a. Se apreciază, în genere, calitatea c. după cum membrii grupului își exprimă ideile în mod clar, sînt liberi în a solicita clarificări atunci cînd nu înțeleg cele comunicate, dacă răspunsurile persoanelor față de informațiile recepționate sînt adecvate. Modelul de analiză a c. în grup elaborat de R. Bales (1950) depășește tehnicile sociometrice, clinice și psihoanalitice, grupînd comportamentele verbale ale subiecților în trei zone: socio-emoțională pozitivă (I), zona neutră a sarcinii (II) și zona socio-emoțională negativă (III), raportate la șase tipuri de probleme: a) de comunicație, b) de evaluare, c) de influență, d) decizie, e) tensionale și f) de integrare, obținînd astfel, în cadrul comunicării 12 categorii de comportamente:

Zonele

I. *Reacţii pozitive*

1. *Solidaritate*: denotă solidaritate, încurajează, ajută, valorifică, efortul altora;
2. *Destindere*: caută diminuarea tensiunii, glumă, rîs, se declară satisfăcut;
3. *Acordul*: îşi dă acordul, acceptă tacit, are înţelegere.

II. *Răspunsuri*

4. *Dă sugestii şi indicaţii* respectînd libertatea altuia;
5. *Îşi spune părerea*, analizează, exprimă sentimentul, îşi exprimă dorinţa;
6. *Dă o orientare*, informează, repetă, confirmă.

Probleme

7. *Cere orientare*, informare, repetare, confirmare;
8. *Cere o opinie*, o evaluare, analiză, expresie de sentiment;
9. *Cere sugestii*, direcţionări, mijloace de acţiune posibile.

III. *Reacţii negative*

10. *Dezacord*, dezaprobare, respingere pasivă, refuză ajutorul;
11. *Tensiune*: manifestă o tensiune, cere ajutor, se retrage de la discuţie;
12. *Antagonism*: face dovadă de opoziţie, denigrează pe alţii, se afirmă pe sine.

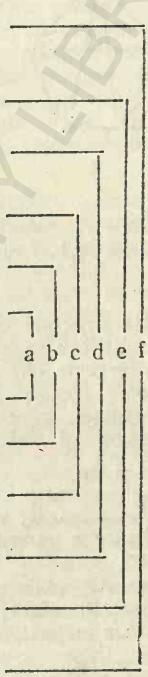

Pentru o bună funcţionare a organizaţiei sociale interesează în mod deosebit: dacă mesajele conducătorului, în genere, a forurilor de decizie parvin operativ în grupuri şi la persoanele vizate?, unde anume şi din ce cauze se întrerupe c?, de ce natură sînt barajele şi sursele de zgomot (bruiaj) în sistemul c.? În mod experimental, punînd un grup de parteneri să comunice în vederea rezolvării unor probleme s-au putut releva modul de organizare a c. şi diferite structuri sau reţele de c.: *reţeaua primară*, cu statusuri de c. echipotenţiale pentru fiecare partener, fără nici o organizare a fluxului informaţiilor; *reţeaua circulară*, fiecare subiect transmiţînd vecinului său, din dreapta sau din stînga; în formă de *lanţ*, în care unul din dispozitive este închis împiedicînd transmisia; reţeaua *furcă* (Y), unind o parte din membrii grupului, iar ceilalţi avînd posibilitatea comunicării doar cu unul din membrii acestuia; şi, o structură în formă de *roată*, cu persoană centrală în procesul c. şi care interacţionează cu fiecare dintre ceilalţi (v. fig. a, b, c, d, e).

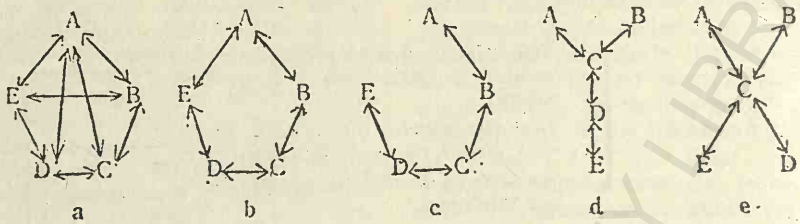

Rețele de comunicare: a) primară, b) în cerc, c) în lanț, d) în furcă, e) roată (după M.J. Leavitt, 1951)

Alte structuri s-au putut descrie în condițiile c. spontane, unde apar păreri *convergente* (A, B, C...) și alte *deviante* (notate X), studiate de L. Festinger, care a stabilit un mod general al estimărilor în grup:

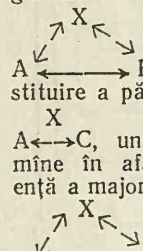

; un alt mod de constituire a părerii majoritare, de felul

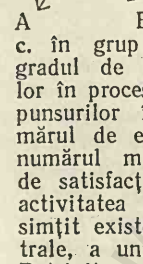

, unde participantul X rămîne în afară; și, modul de influență a majorității asupra deviantului

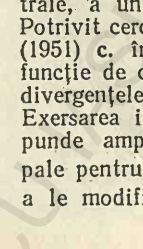

. În funcție de structura c. în grup s-au putut stabili: gradul de participare al membrilor în procesul c., rapiditatea răspunsurilor în găsirea soluției, numărul de erori comise de fiecare, numărul mesajelor emise, gradul de satisfacție al participanților la activitatea c., faptul dacă au simțit existența unei persoane centrale, a unui lider în comunicare. Potrivit cercetărilor lui S. Schachter (1951) c. în grup se realizează în funcție de coeziunea grupului și de divergențele de opinii existente. Exersarea influenței în grup corespunde amplitudinii presiunii grupale pentru a convinge devianții și a le modifica opiniile. C. în grup mai este în funcție de tipul de organizare a grupului, precum și de stilul său de conducere. În condițiile unei organizări democratice participarea indivizilor la viața grupului este legată de o bună și largă c. socială a membrilor. C. *în masă* este forma c. sociale realizată la nivelul grupurilor mari, cu mijloace, căi și condiții specifice fenomenelor macrosociale. Există o c. *formală în masă*, oficial organizată și mînuită de societate, cu scopul de a-și informa prompt membrii, de a le cunoaște și influența opiniile în sensul dorit, de a da o orientare necesară maselor largi de oameni din diferite domenii de activitate; dar și o c. *informală* în masă (natural-spontană) realizată adesea prin mijloace empirice, de la om la om, din nevoia de a transmite practici sociale descendenților, obiceiuri, tradiții, folclor. Cea mai mare parte a c. formale azi se realizează prin mass-media. Efectele de masă ale c. în macrogrupuri sînt de natura atitudinilor colective, a unor stări afective — pozitive sau negative — generalizate, ori idei dominante, a unor credințe, așteptări etc. După valoarea mesajelor transmise maselor c. pot fi *știri*, ceea ce înseamnă informații despre fapte verosimile, pornite de la surse autorizate și intenționat răspîndite de societate,

urmărind un scop anume, ca şi efecte precise în comportamentul social al indivizilor şi *zvonuri*, care transmit informaţie falsă. „Cînd o falsă informaţie atinge un vast auditoriu, scrie G. Miller, şi circulă de la persoană la persoană, fără a manifesta o probă sigură despre evenimentul dat, acest fenomen e zvon". Căile de răspîndire a zvonurilor sînt multiple şi informale, greu controlabile de societate. Folosirea persuasivă a c. umane în scopul convingerii maselor şi a obţinerii schimbării comportamentului lor social în direcţia dorită constituie *propaganda*. (*A.B.T.*)

concepţie, punct de vedere al unei persoane sau al unui grup cu privire la evenimente sociale, activităţi umane, domenii de cunoaştere, ori adevăruri generalizate etc. Obişnuit, c. reprezintă modul de înţelegere al individului, sau grupului, a respectivelor realităţi. C. *despre lume* (Weltanschaunng), sau viziunea asupra lumii, constituie un sistem de imagini, reprezentări, idei cu privire la lume ca întreg, incluzînd „maxime" asupra conduitelor pe care le promovează. După K. Marx, o asemenea privire asupra lumii exprimă esenţa spirituală a timpului, c. şi ideile oamenilor reflectînd condiţiile materiale şi sociale în care ei produc bunuri necesare traiului şi se influenţează reciproc. În filozofie c. *despre lume*, reprezintă sistemul celor mai înalte generalizări cu privire la originea lucrurilor, la dezvoltarea şi sensul omenirii, la condiţiile vieţii umane etc. Engels a definit materialismul dialectic ca o c. asupra lumii, ce se bazează pe o profundă şi ştiinţifică înţelegere a relaţiei dintre materie şi spirit. Sub raport psihosocial, c. oamenilor sînt rezultatul influenţei lor culturale şi al educaţiei. Ele exprimă, de obicei, poziţia de clasă a indivizilor, interesele grupului de apartenenţă, condiţiile în care oamenii interacţionează, ideile şi cunoştinţele dominante ale epocii şi respectivei colectivităţi. Din punct de vedere al angajării lor în progresul social şi în raport cu perspectivele colectivităţii, c. indivizilor pot fi optimiste sau pesimiste, revoluţionare, retrograde, neştiinţifice, ori reacţionare etc. V. şi **mentalitate**. (*A.B.T.*)

condiţionare. 1. Stabilire a unui raport de dependenţă între un comportament individual sau de grup şi anumiţi stimuli din mediul extern. Atribuindu-li-se anumite semnificaţii, diverşii stimuli (semnale fizice, simboluri, semne, reguli, norme etc.) dobîndesc, prin învăţare, proprietatea de a declanşa anumite tipuri de răspuns sau de a regla într-un anume fel comportarea indivizilor într-o situaţie sau alta. La nivelul relaţiilor interumane, c. are un caracter reciproc, răspunsurile unei persoane fiind, în acelaşi timp, rezultat şi cauză a reacţiilor şi caracteristicilor celeilalte persoane. 2. Modificare a stărilor psihice interne (trăiri, atitudini, convingeri etc.) şi a modului de conduită al unei persoane sub influenţa exercitată asupra ei, din afară, de o altă sau alte persoane (în cadrul comunicării sau al relaţiilor interpersonale). Cea mai importantă parte a comportamentelor umane este rezultatul unui îndelungat proces de c. socio-culturală. (*M.G.*).

conducere, ansamblu de funcţii şi procese, constînd în informare şi decizie, organizare şi participare, previziune şi control, procese menite să imprime o anumită calitate socialului, transpusă în funcţionarea lui precisă, operativă, eficientă. Prin intermediul c. — ca relaţie de tip ciclic şi ierarhic care se naşte în interiorul grupurilor şi între grupuri — unele persoane influenţează comportamentul altor persoane şi fac ca acestea să poată să lucreze

efectiv într-o sarcină comună oarecare. C. este un fapt obiectiv, logic, a cărui prezenţă este obligatorie pentru a avea asigurată o bună funcţionare a diferitelor mecanisme sociale. C. uneşte macrosocialul cu microsocialul, creează cadrul formal (instituţional) în care să se poată desfăşura, raţional şi eficient, activităţile umane. C. nu este însă numai relaţie socială, formă sau cadru organizatoric, ci şi acţiune socială, implicînd dimensiunea umană, subiectivă, tradusă în termeni psihocomportamentali. Diferitele componente ale actului decizional (recoltarea şi prelucrarea datelor informaţionale, structurarea şi emiterea deciziei, executarea deciziei), ca element-cheie al procesului de c., se instituie ca fapte comportamentale ale anumitor oameni (care alcătuiesc forurl de decizie), solicitînd participarea lor pe direcţie cognitivă şi atitudinală, voliţională şi relaţională. C. se face prin oameni şi de către oameni, traversînd filiera caracteristicilor lor subiective, personale şi interpersonale. Implicaţiile psihosociale ale c. sînt generate de împrejurarea că ea apare ca performanţă activă a rolului constînd în mobilizarea eforturilor membrilor în vederea realizării obiectivelor comune. Împletirea dialectică în viaţa socială a ţării noastre, a celor două laturi ale principiului de c. a societăţii (centralismul democratic şi creşterea răspunderii şi autonomiei unităţilor locale, cu participarea activă a maselor la conducerea societăţii) constituie o cerinţă logică a dezvoltării noastre sociale, asigurînd unirea eforturilor întregului popor în înfăptuirea neabătută a Programului partidului de ridicare a ţării pe noi culmi de progres şi civilizaţie. C. reprezintă un tip de influenţă — formală şi informală, autoritară şi emoţională — care ocupă locul central în sistemul interacţiunilor din cadrul grupului; ea exprimă relaţia între persoanele aflate în situaţie socială; ea înseamnă nu numai o putere formală, ci şi exercitarea ei efectivă. Esenţa psihosocială a c. constă în faptul că manifestarea conduitei de c. poate fi consemnată numai într-un context interrelaţional, în care una sau mai multe persoane emit conduite cu caracter de răspuns la persoana—lider. Conduita de c. poate să îmbrace forme diferite, în funcţie de scopurile urmărite: ameliorarea relaţiilor dintre membrii grupului, ridicarea pe un plan superior a randamentului muncii colective, o mai bună raportare a grupului la sistemul sarcinilor sociale etc. În societatea noastră socialistă, c. capătă un caracter colectiv, devenind un atribut al maselor de oameni ai muncii care, prin intermediul reprezentanţilor lor în organismele de c. colectivă (consiliile oamenilor muncii) participă, de la început pînă la sfîrşit, atît la luarea deciziei (economice, culturale, profesionale, educaţionale), cît şi la urmărirea şi transpunerea ei în practică „Partidul nostru — evidenţia tovarăşul Nicolae Ceauşescu în *Raportul prezentat la Congresul al XII-lea* — va promova larg şi în viitor practica dezbaterii nemijlocite cu oamenii muncii, cu întregul popor a politicii interne şi externe, a hotărîrilor de importanţă majoră pentru destinele României. Vom organiza în continuare, sistematic, congrese, conferinţe, consfătuiri de lucru — atît la nivel central şi pe ramuri, cît şi pe plan local — pentru analizarea şi soluţionarea celor mai importante probleme ale dezvoltării societăţii". V. şi lider. (*P.G.*)

conexiune inversă, principiu metodologic general care stă la baza sistemelor autoreglabile (cibernetice). Acest principiu postulează că în cadrul unor sisteme — naturale sau artificiale —, alături de legătura directă, de la mecanismul de comandă la cel de execuţie (C → E),

se realizează şi o legătură inversă, prin care se exercită influenţa mecanismului de execuţie asupra celui de comandă (E → C). Ca urmare, sistemul devine autoreglabil, adică dobîndeşte proprietatea de a-şi corecta deviaţiile de la starea specifică de echilibru, folosind informaţia despre efectul răspunsului anterior. După semnificaţia reglatoare, s e disting trei tipuri: a) c.i. *negativă*, care acţionează ca mecanism de prevenire sau reducere a oscilaţiilor unor coordonate structural-funcţionale ale sistemului de la nişte valori-etalon date, asigurînd o reglare homeostatică; b) c.i. *pozitivă*, care acţionează ca mecanism de variere şi trecere a sistemului într-o stare nouă, favorizînd fie o reglare de optimizare (de dezvoltare), fie acumularea de perturbaţii (efecte entropice); c) c.i. *anticipativă*, destinată preîntîmpinării unor erori sau deviaţii în desfăşurarea comportamentului sistemului. Principiul c.i. permite o analiză riguros dialectică a dinamicii fenomenelor şi comportamentelor psihosociale. Exemplul cel mai concludent de manifestare a principiului c.i. în sfera sistemelor sociale îl constituie planificarea acţiunilor şi activităţilor viitoare, ţinînd seama de rezultatele (efectele) acţiunilor şi activităţilor anterioare. (*M.G.*)

configuraţie globală, mod general de dispunere şi organizare a elementelor şi conexiunilor în cadrul unui sistem, C.g. presupune stabilirea unor invarianţi ai raporturilor şi dependenţelor dintre componentele sistemului. În virtutea acestor invarianţi, sistemul dobîndeşte atributul unui tot organizat, ireductibil la suma simplă a elementelor componente. C.g. se impune ca o determinaţie specifică şi în sfera fenomenelor psihosociale, psihologia grupului, de pildă, fiind ireductibilă la psihologia indivizilor care-l alcătuiesc. (*M.G.*)

conflict (psihic), antagonism între forţe şi procese psihice (interese, motive, sentimente, elemente cognitive), starea psihică a unei persoane care este motivată să admită două sau mai multe răspunsuri reciproc incompatibile. La nivelul individului, trăirea c.(p.) generate de anumite poziţii sociale este însoţită adesea de procese emoţionale negative, care dezorganizează comportamentul şi reduc eficienţa activităţilor persoanei. În cadrul grupurilor mici pot să apară c. generate de interesele divergente ale indivizilor. De asemenea, la nivelul întregii societăţi pot exista c. între generaţii, între clase şi categorii sociale determinate în ultimă instanţă de poziţia diferită faţă de mijloacele de producţie, de diferenţele de venituri, de gradul diferit de participare la conducere. Superioritatea orînduirii socialiste constă în aceea că, revoluţionîndu-se raporturile de proprietate, dispărînd clasele sociale antagoniste, se creează pentru prima dată în istoria omenirii posibilitatea cunoaşterii şi rezolvării contradicţiilor sociale astfel încît ele să nu degenereze în c. În orientarea psihanalitică (v.), c. este considerat ca un element constitutiv al fiinţei umane, fie că este vorba de c. manifest (între o dorinţă şi exigenţa morală, între două sentimente contradictorii sau două pulsiuni), fie că se are în vedere c. latent, care se traduce în simptome de dezordine comportamentală, tulburări caractereologice etc. În concepţia lui S. Freud c. (p). reprezintă o opoziţie mitică între două mari forţe contrare: sexualitatea şi „eu-ul" („pulsiunile eu-lui", „pulsiunile morţii"). În orientarea psihoanalitică, între sexualitate şi c. există o legătură intrinsecă. La baza relaţiilor interpersonale între copii şi părinţi, S. Freud pune *conflictul nuclear* (complexul Oedip). S. Freud analizează c. dintre individ şi societate, ajungînd la concluzia

că scopurile individului şi ale societăţii nu coincid, individul fiind caracterizat prin agresivitate, dorinţă de distrugere, care se pot manifesta sadic sau masochist, supraeu-ul devenind autodistructiv. Teoria cîmpului, derivată din orientarea gestaltistă (v.), acordă c. un rol central în studierea motivaţiei. Kurt Lewin, reprezentînd persoana în „spaţiul hodologic", identifică trei tipuri fundamentale de situaţii conflictuale în care este plasat individul: 1) între două valenţe pozitive de forţe sensibil egale; 2) între două valenţe negative de forţe echivalente; 3) între două forţe opuse, una negativă, alta pozitivă. Ultimele două tipuri de situaţii conflictuale prezintă fiecare cîte trei subclase. În ceea ce priveşte cel de al doilea tip sînt reţinute trei subclase, astfel, persoana aflată între două valenţe negative: a) nu poate ieşi din situaţie; b) nu îşi poate alege cîmpul sau spaţiul de viaţă; c) nu poate trece decît dintr-o regiune de valenţă negativă în altă regiune tot de valenţă negativă. Cel de al treilea tip cuprinde următoarele subclase: a) tendinţa persoanei de a se plasa într-o regiune pozitivă impune parcurgerea unei regiuni negative; b) persoana înconjurată de un spaţiu negativ (barieră) tinde spre o regiune pozitivă; c) o regiune pozitivă, încadrată de una negativă, face imposibilă ajungerea la ea fără a străbate spaţiul negativ. La nivelul relaţiilor interpersonale pot să apară şi c. sociocognitive (W. Doise, A. N. Perret-Clermont, 1977, 1980) care au un rol stimulator pentru procesul de învăţare. (*S.C.*)

conformism, concept ce exprimă o trăsătură de personalitate, reprobabilă adesea din punct de vedere etic, constînd în evitarea afirmării unor idei, opinii şi atitudini proprii în raport cu un fapt, o problemă, un eveniment oarecare. Din punct de vedere psihosocial, c. înseamnă o conduită de acceptare, subsumare şi urmare de către individ a prescripţiilor şi normelor de grup, subsumarea la normă putînd fi motivată extern (norma este urmată mecanic) sau, dimpotrivă, intern, prin interiorizarea şi individualizarea normei, care se transpune într-o conduită consensuală liber consimţită. (*P.G.*)

congruenţă, potrivire sau concordanţă a comportamentelor individuale cu anumite norme, criterii şi finalităţi supraordonate de grup. Comportamentele congruente sînt definibile printr-o relaţie de echivalenţă şi modelabile cu ajutorul schemelor logico—simbolice. Proprietatea c. stă la baza analizei structurale. C. se evidenţiază pregnant în comportamentele istoriceşte elaborate: tradiţii, obiceiuri, mentalităţi etc., care, în ciuda unor variaţii zonale sau grupale, se subordonează aceloraşi scheme generale de organizare şi integrare. (*M.G.*)

consens, coincidenţă, identitate între atitudinile, opiniile, comportamentele membrilor grupului faţă de un obiect, o problemă, o anumită valoare. C. îşi are obîrşia în trebuinţa membrilor grupului de a respecta normele existente. Cunoaşterea de către individ a atitudinilor aflate în c., conştiinţa acordului atitudinilor sau, în alţi termeni, percepţia consensuală reprezintă — — atunci cînd este autentică, corectă — unul din mecanismele integrării optime în viaţa de grup. (*P.G.*)

consiliere, acţiune prin intermediul căreia se urmăreşte sugerarea modului de a proceda sau a se comporta care trebuie să fie adoptat într-o situaţie particulară dată, sau, în general, în viaţa şi activitatea cotidiană. În cadrul grupurilor sociale, c. devine o formă particulară de interacţiune interpersonală, de influenţare care contribuie la omogenizarea liniilor de conduită, la creşterea coeziunii interne şi a randamen-

tului grupului. Eficienţa c. depinde de competenţa celui care o realizează şi de autoritatea şi prestigiul pe care le are asupra celui consiliat. C. se bazează pe persuasiune şi respectarea libertăţii de opţiune a celui consiliat. C. are o importanţă deosebită în procesul de elaborare a deciziilor, în activitatea de orientare şcolară şi profesională. (*M.G.*)

consonanţă, echilibru cognitiv al unei persoane sau al unui grup, determinat de gradul de congruenţă, de armonizare şi coerenţă a elementelor cognitive înrudite. Opusă disonanţei (v.), c. *cognitivă* se realizează la indivizi ca urmare a tendinţei de organizare a conţinuturilor cunoaşterii, începînd cu nivelul senzorial-intuitiv şi pînă la nivelul logic-abstract, conform principiului echilibrului în sistemele cognitive care nu suportă relaţii de contradictualitate, ori incongruenţe (F. Heider, 1946). Ideea unui echilibru consonant subiectiv în desfăşurarea fenomenelor psihice, a generat la cercetătorul român St. Odobleja (1938) concepţia unei *psihologii consonantiste*, care premerge, în multe privinţe, interpretării cibernetice moderne a sistemului psihic uman. Astfel, nu numai procesele de cunoaştere, dar şi empatia, amiciţia, camaraderia, preferinţele reciproce ale indivizilor ş.a. se realizează prin acţiunea legii c. (*A.B.T.*)

conştiinţă, concept sintetic, cu privire la modul de interacţiune psihică superioară a subiectului cu factorii de mediu, intern sau extern şi care exprimă starea sa lucidă, de veghe activă, anticipatoare asupra evenimentelor, în cunoştinţă de antecedenţele şi consecinţele posibile ale actelor pe care le efectuează. Fenomenul c. constă, pe de o parte, în integrarea cognitivă activă a proceselor şi trăirilor psihice ale persoanei *eu*-lui propriu şi raportarea, pe de altă parte, a întregii personalităţi la coordonatele de timp, spaţiu, semnificaţii, norme şi valori ale mediului social cu care aceasta interacţionează. Un prim aspect al manifestării c. este ecoul informaţional resimţit de subiect la o schimbare din mediu, în „a-şi da seama", de ceva, ori *aflare* despre ceva, cu „traducerea" acelui „ceva" în subiectivitatea sa ca: simţire, percepţie, amintire, cogniţie abstractă etc. Un al doilea aspect este atitudinal, de relaţionare psihosocială a persoanei la ambianţa dată şi care se realizează prin anticipare intenţională, afectare, cu interpretarea, evaluarea şi sistematizarea informaţiilor respective. Astfel, c. unui eveniment social la care asistăm este, mai întîi, o luare la cunoştinţă de existenţa evenimentului, cu realizarea semnificaţiei acestuia şi raportarea, apoi, a propriei persoane la amploarea şi consecinţele probabile ale evenimentului dat. Redusă exclusiv la aspectul ei interior, c. după W. Wundt, (1879) ar fi dată de continuitatea elementelor senzaţii şi imagini, care nu încep în spiritul nostru toate odată şi nici nu sfîrşesc în acelaşi timp, c. reprezentînd tocmai unificarea acestora — sinteza lor creatoare. Căci, odată întreruptă asemenea sinteză, fie prin somnul adînc al individului, fie prin leşin, ori stări patologice apare şi lipsa de c., dar şi de ştiinţă a noastră asupra realităţii. Potrivit viziunii pragmatice a psihologului W. James (1908), specifice c. sînt: integrarea tuturor stărilor într-o c. personală convergentă spre *eu*, permanenta reorganizare şi schimbare a impresiilor şi imaginilor, procesualitatea şi fluxul continuu al stărilor psihice, selectivitatea şi discernămîntul lor. În orientarea psihanalitică freudiană (v.), sensul c. este cel de instanţă psihică cu rol de refulare, de „cenzor" care reprimă impulsurile instinctive ale inconştientului. La psihologii personalişti (Th. Ribot, P. Janet, V. Pavelcu ş.a.) structurarea optimă a

personalităţii este condiţionată, în primul rînd, de integritatea vieţii psihice conştiente a individului; căci, degradarea proceselor sale conştiente duce la dezorganizarea structurilor personalităţii, a sistemului său de relaţii, valori şi atitudini social elaborate în raport cu mediul înconjurător. Fără a oferi o definiţie unanim acceptată a c., psihologia actuală relevă următoarele caracteristici: a) vigilitate a persoanei, luciditate şi atenţie optimă, care în genere sînt opuse somnului, stărilor de leşin, surescitării nervoase, sugestiei hipnotice, ori impulsurilor inconştiente, instinctive; b) aspectul poziţional concret, de relaţie la obiect a persoanei, întrucît o c. „pură", fără raportarea subiectului la ceva, ori asupra cuiva, nu este posibilă decît în abstracţia noastră logică, reale fiind în schimb: c. *de sine* şi c. *de lume*, respectiv, *despre obiectele şi fenomenele realităţii*, c. *activităţii proprii efectuate*, c. *despre alţii*, c. *unor valori sociale*, *norme juridice*, *morale* etc.; c) principiul activ, de intervenţie transformatoare şi interpretare responsabilă a realităţii, potrivit căruia persoana conştientă este capabilă de ajustarea dorită a comportamentelor, de o prefigurare mentală anticipată a acţiunilor, de a se organiza intenţionat în atingerea scopurilor propuse; d) o relativă detaşare psihică şi independenţă, c. fiind şi „necontenită polarizare şi depolarizare a personalităţii pe direcţia subiect-obiect, individ-mediu, eu-ceilalţi, sau lume" (V. Pavelcu, 1971). Concordanţa dintre integrarea subiectivă şi adaptarea socială obiectivă constituie nota esenţială a interacţiunii umane conştiente. Atributele esenţiale ale vieţii psihice conştiente formează generalul uman, permanent şi comun tuturor oamenilor de cînd există oameni. În funcţie de nivelul de realizare a activităţii umane (v.) c. poate fi *primară*, *imediată* şi *impulsivă*, ori c. *intelectivă*, de concentrare reflexivă, analitică asupra imaginilor şi ideilor proprii, ori asupra evenimentelor din jur. Principale funcţii ale c. indivizilor sînt: de orientare superioară, în timp, spaţiu, semnificaţii, cu sesizarea clară a ordinii şi dezordinii lucrurilor, cu separarea precisă a realului de fictiv, cu pătrunderea corectă a rolurilor asumate şi înţelegerea adecvată a realităţii; de integrare superioară prin transpunerea informaţiilor şi a impresiilor dintr-un cod psihic în altul, pe măsura instrumentării persoanelor cu ample sisteme de cunoştinţe, simboluri, practici sociale şi idei, ori a însuşirii de criterii morale, principii şi valori; de motivare superioară, prin selectarea şi ierarhizarea cît mai judicioasă a motivelor persoanei; de control şi autocontrol a acţiunilor. În cercul luminos al c. nu pot fi cuprinse dintr-o dată toate elementele mediului înconjurător. De aceea, dinamica proceselor psihice conştiente ne-o reprezentăm ca pe o continuă trecere de la fenomene pe care încă nu le-am conştientizat spre *luarea lor* în c. („prise de conscience"), pentru ca apoi iarăşi să nu mai fim conştienţi de ele şi tot astfel. C. *individuală* desemnează c. fiecărei persoane, exprimînd nivelul superior de realizare a fenomenelor psihice, prin instrumentare socială — limbaj, cunoştinţe, simboluri, valori etc. — şi care deosebeşte individul uman de oricare animal mai evoluat. În acelaşi timp, este măsura în care individul şi-a însuşit cultura societăţii din care face parte, sistemul său de valori şi norme de conduită prin care se raportează la realitate şi-şi raportează sieşi ceea ce simte, trăieşte, intenţionează şi efectuează. Cu cît persoana a însuşit mai mult din cultura colectivităţii în care trăieşte, cu cît însăşi această cultură este mai evoluată, bazată pe un sistem de producţie superior şi pe relaţii sociale avansate, cu atît

rolul reglator al c.*i.* şi forţa ei integratoare cresc. Individul ajunge astfel să-şi dea mai bine seama de existenţa sa, de locul şi rolul ce-l are în colectivitate, de relaţiile sale cu ceilalţi. În acest fel el îşi conştientizează mai profund posibilităţile, caracteristicile personale, ajustînd aspiraţiile după disponibilităţi şi exigenţele mediului. În plan individual, activitatea psihică conştientă se desfăşoară în faze, la diferite nivele şi grade de luciditate şi comprehensiune, ceea ce a dus la delimitarea de trepte şi zone de conştiinţă C. *socială*, totalitate a ideilor, a reprezentărilor colective (v.), normelor sociale, teoriilor, credinţelor etc., care reflectă în plan ideal viaţa materială şi relaţiile indivizilor în cadrul societăţii date. În afara ştiinţelor naturii şi tehnice, celelalte realităţi componente („forme") ale c.*s.* au caracter ideologic, exprimă condiţiile de existenţă, interesele şi aspiraţiile claselor şi grupurilor sociale şi sînt un instrument de promovare a acestor interese (v.). C.*s.* se materializează în operele de cultură şi civilizaţie transmise de la o generaţie la alta, de la o epocă la alta şi preluate în mod selectiv. Astfel, în fenomenele de psihologie socială — ca manifestări vii, concrete ale c.*s.* —, se întîlnesc atît formele ideologice sistematizate ale c.*s.*, cît şi cele comune care reflectă direct existenţa socială concretă a oamenilor; opoziţia sau separaţia netă între latura ideologică şi cea psihologică a c.*s.* fiind artificială, neştiinţifică. Momentul în care primii oameni domină obiectele materiale ale naturii, transformîndu-le în unelte, este punctul apariţiei c.*s.*, care reflectă primul mod de producere a bunurilor necesare omului (K. Marx, 1867). Avînd la bază condiţiile vieţii materiale — modul în care oamenii produc şi relaţiile din colectivitate — fenomenele de c.*s.* par să se detaşeze de indivizii concreţi, preexistînd şi supravieţuind acestora. Aşa se face că fiecare individ uman găseşte o c. a colectivităţii, elaborată de generaţiile anterioare, păstrată şi transmisă prin tradiţie şi obiecte de cultură şi care exercită parcă din exterior o corecţie asupra individului. Cu toate acestea, fenomenul c.*s.* există şi se realizează tot *în* şi *prin indivizi*, pentru că numai ei dispun de *psihic conştient* şi de funcţiile superioare ale acestui psihism. Ca urmare, c.*s.* nu este *extraindividuală*, după cum nici c. individului nu este *asocială*, sau *nesocială*, toate fenomenele psihice umane fiind social determinate. C.*s.* este rezultatul activităţii comune a oamenilor, al interacţiunii lor reciproce, al comunicării umane şi schimbului de sentimente, atitudini şi valori, de practici sociale de-a lungul dezvoltării colectivităţii. Între fenomenul c.*s.* şi procesele psihice conştiente ale indivizilor există raporturi complexe. Fiecare c. individuală exprimă într-un fel nivelul pînă la care persoana respectivă a interiorizat elementele c.*s.* din mediul său. În acelaşi timp, indivizii dezvoltă c.*s.*, conceptualizînd informaţiile, formulînd idei şi intervenind creator în elaborarea produselor spirituale ale societăţii. C. *colectivă*, în sensul definit de Durkheim presupune existenţa unui principiu spiritual supraindividual, a unui psihism colectiv anterior indivizilor, comun tuturor membrilor unui grup social (H. Piéron, 1957). Este un concept puţin elaborat din punct de vedere ştiinţific în psihosociologia actuală şi folosit adesea ca echivalent pentru c. *comună*, difuză la nivelul unei organizaţii sau grup social. C. *de grup*, sau *a grupului* pe care şi-o formează indivizii trăind şi activînd în diferite organizaţii şi colective are ca obiect procesele psihosociale şi fenomenele de grup din realitatea colectivelor date. Ea exprimă cunoaşterea şi angajarea personală a indi-

vizilor la scopul și aspirațiile grupului, perceperea distinctă a relațiilor și dispoziției forțelor în grup, asimilarea activă de către membrii grupului a normelor, tradiției acestuia, cu sentimentul influenței protectoare, dar și coercitive pe care grupul o exercită asupra membrilor săi. Este c. apartenenței persoanei la grup, cu trăirea unui simțămînt de solidaritate și răspundere pentru existența, realizările și devenirea grupului. În funcție de natura oragnizațiilor sociale, de țelurile, interesele (v.), structura lor, se constituie la indivizi variate manifestări ale c. *de g.*: c. *familiei și de familist*, c. *de coechiper* într-un grup de muncă, c. *de membru cooperator* într-o organizație cooperatistă etc. C. *de clasă* exprimă apartenența indivizilor la o grupare istoric constituită, caracterizată prin aceeași poziție față de mijloacele de producție (V. I. Lenin), prin interese și scopuri comune ale indivizilor, ocupînd același loc în producția socială și în repartiția bunurilor create. În acest sens se disting: conștiința proletară, muncitorească, iar în societatea superioară, fără clase antagoniste, conștiința socialistă. Cu toate deosebirile esențiale ale acestor feluri de conștiință, rămîn comune cîteva trăsături psihosociale principale, ca: sentimentul apartenenței și integrării în grupările și colectivitatea dată, angajarea directă și activă în viața acelor organizații și grupuri, apărarea intereselor comune și a integrității grupului împotriva amenințărilor din afară. C. *profesională* reflectă modul de integrare a individului în cerințele sociale actuale ale profesiei pe care o exercită. Ea presupune nu numai o bună cunoaștere și asimilare a respectivei profesiuni, ci și organizarea și realizarea activității profesionale la nivelul unor cote superioare, cu traducerea în viața indivizilor a principiilor muncii profesionale, disciplinei, atitudinii de luptă pentru calitate, spirit inovator etc. C. *p.* înaintată se caracterizează prin interesul continuu al individului pentru calificare superioară, prin solidaritatea sa cu cei ce exercită aceeași profesiune, prin apărarea prestigiului profesiunii date. Această conștiință se formează în interacțiunea tinerilor care își însușesc profesiunea cu adulții care manifestă c.*p.*, sînt pasionați de munca lor și-și împărtășesc cu dăruire experiența, satisfacțiile și dificultățile, ori „secretele" profesiunii. Ea constituie, la un moment dat, unul din motivele prosociale, superioare ale personalității. (*A.B.T.*)

conștiință națională, conștiința de sine a unei comunități naționale; conștiința apartenenței la comunitatea națională, bazată pe comunitatea de origine etnică, de limbă, cultură și civilizație, teritoriu, tradiții de luptă socială și națională pentru păstrarea culturii și ființei naționale. C.n. are un conținut ideologic, politic și caracter istoric, exprimîndu-se în ideea și sentimentul psihosocial al patriotismului și materializîndu-se în acțiuni social-politice concret-istorice pentru salvgardarea unității și suveranității naționale în valori materiale, cultural-artistice specifice, în modul de viață propriu fiecărei națiuni. În c.n. se exprimă specificitatea, originalitatea, respectiv caracteristicile naționale (v.) ale fiecărui popor care îl disting de alte popoare, fără însă a-l contrapune acestora. În societatea împărțită în clase antagoniste, purtătorii autentici ai c.n. au fost clasele și categoriile de oameni ai muncii, masele populare și personalitățile politice și culturale progresiste care au exprimat interesele acestora, cerințele progresului social. C.n. poartă pecetea epocilor și evenimentelor istorice, reprezentînd o forță motrice ideală a coeziunii și identității naționale, a creației în sfera valorilor materiale, spiritu-

ale şi politice, a colaborării egale în drepturi cu celelalte naţiuni şi popoare. Odată cu formarea naţiunii socialiste, c.n. capătă un conţinut şi o orientare ideologică şi politică ce are la bază concepţia materialist dialectică şi istorică, izvorîte din noua existenţă socială unitară a naţiunii, din valorile independenţei şi suveranităţii depline şi reale, din principiile umanismului socialist revoluţionar. (*P.P.*)

conştiinţă de sine. 1. C. de s. *a individului*, imagine, reprezentare asupra propriei persoane (percepţia corpului, apreciere a aptitudinilor, capacităţilor, posibilităţilor fizice şi psihice), a locului în raporturile cu alte persoane din grupurile de apartenenţă şi de referinţă. Se constituie treptat, în procesul socializării persoanei umane (v.), în raport cu sistemele de valori şi norme socio-culturale dominante în grup şi în societatea globală. În ea se reflectă statusurile (de sex şi vîrstă), familiale, profesionale, civice, organizaţionale etc.) şi rolurile persoanei în decursul vieţii, exprimate în stima de sine (demnitate, mîndrie, orgoliu etc.), în atitudini, opinii, comportamente, în totalitatea relaţiilor cu alţii. 2. C.de. s. *a grupului social*, conştiinţă a intereselor, scopurilor şi valorilor comune ale membrilor grupului, dependentă de respectarea normelor de grup, de afirmarea coeziunii şi solidarităţii în raport cu alte grupuri sociale. 3. C. de s. *a clasei*, ideea şi sentimentul apartenenţei la o clasă socială, împărtăşirea viziunii sale asupra lumii, a concepţiilor, mentalităţilor, tradiţiilor, intereselor şi scopurilor acelei clase. Ea se constituie şi se generalizează prin intermediul formelor ideologice ale conştiinţei sociale, în special, prin intermediul ideologiei şi socializării politice. Apariţia şi însuşirea ideologiei socialismului ştiinţific a făcut posibilă transformarea clasei muncitoare din „clasă în sine în clasă pentru sine" (Marx şi Engels) prin dobîndirea conştiinţei misiunii sale istorice transformatoare. 4. C. de s. *a naţiunii*, conştiinţă colectivă a unei comunităţi socio-etnice asupra originii, continuităţii şi destinelor istorice, comune, a comunităţii de limbă, cultură, interese, valori şi tradiţii, conştiinţa personalităţii (sintalităţii) sale distincte în diversitatea popoarelor şi naţiunilor. Prin c. de s. *a n.* se exprimă caracteristicile naţionale (v.) ale respectivei comunităţi într-o epocă determinată a evoluţiei sale istorice. La rîndul ei, c. de s. *a. n.* este exprimată sintetic în ideea şi sentimentul patriotismului (v.). (*P.P.*)

contagiune (mentală), transmisie prin inducţie a unor manifestări psihice, de la persoane (inductoare) la alte persoane (induse) ori întregului grup. Fenomenul de c. psihică mentală corespunde unor tendinţe normale de imitaţie şi sugestie (v.), caracteristice indivizilor umani şi care se manifestă curent în viaţa de grup a persoanelor: sub forma c. rîsului, a entuziasmului, a libertăţii faţă de presiune, a c. de panică, a consumului de alcool, a c. euforice ş.a. Într-o accepţiune mai specială, în psihopatologia grupurilor, termenul desemnează un mod de răspîndire în masă a psihozelor (v.), unde c. este dependentă de: a) tipul de psihoză în cauză (paranoic-convingătoare, mistic-religioasă etc.); b) de particularităţile celor induşi, caracterizaţi prin insatisfacţii afective, prin hiperemotivitate, stări de isterie colectivă; c) de o îndelungată aşteptare, ori alte motive; precum şi de d) circumstanţele în care se produce c. (R. Lafon, 1963) şi care pot fi: reuniunile deschise de revoltă colectivă, situaţiile trăite sub presiunea unor sentimente de groază, mobilizarea indivizilor în condiţiile unor acţiuni grupale revendicative ş.a. (*A.B.T.*)

contestare, nerecunoaşterea legitimităţii unei acţiuni sau a valorii unei persoane, a unei instituţii, autorităţi, idei sau norme sociale. Acţiunea de c. poate fi făcută de pe poziţiile unor valori sociale avansate sau retrograde, poate fi manifestă (exteriorizîndu-se în opinii, atitudini, comportamente) sau latentă, poate fi proprie unei minorităţi sau majorităţii populaţiei. (*S.C.*)

convingere. 1. Reprezentări, idei, principii, judecăţi de valoare care motivează şi călăuzesc activităţile şi relaţiile unui individ, sau ale unui grup social. Constituindu-se din procese cognitive, afective şi volitive c. se înscrie în sfera fenomenelor psihosociale deoarece semnifică idei şi sentimente trăite de o persoană aflată în interacţiune cu altele într-un cadru economico-social, ideologic, politic, cultural concret-istoric. C. se dobîndesc în procesul educaţiei, al practicii sociale şi al experienţei de viaţă. C. (filozofice, politice, juridice, ştiinţifice, etice, estetice, religioase etc.) sînt un indiciu esenţial al profilului personalităţii şi joacă rolul de criterii de orientare, apreciere, judecare, selecţie, comportare în diverse împrejurări ale vieţii cotidiene şi în activităţile sociale fundamentale. C. determină promovarea şi respectarea conştientă a anumitor valori. „Fiinţa umană ce are convingeri nu numai că deţine informaţii despre stări posibile viitoare, despre scopurile şi programele de acţiune, dar le triază şi le evaluează pe acestea prin prisma experienţei proprii de viaţă, a intereselor, statusului social şi aspiraţiilor proprii, respingînd pe unele ca incompatibile, acceptînd pe altele şi ierarhizîndu-le potrivit unei table proprii de valori" (Popa Cornel, 1978). Există c. concordante cu datele ştiinţelor, cu cerinţele progresului social-uman cît şi anacronice, conservatoare cu rol negativ în dinamica societăţii şi a personalităţii care se cer schimbate prin acţiune educaţională şi experienţă practică. 2. Acţiuni sistematice de influenţare, schimbare a concepţiilor, atitudinilor, opiniilor şi comportamentelor unor oameni sau colectivităţi în procesul educaţiei şi practicii sociale, îndeosebi al muncii. Scopul esenţial al educaţiei socialiste constă în transformarea ideilor şi idealurilor noii societăţi, a valorilor şi normelor politico-ideologice, juridice, morale socialiste în c. comuniste, în motive interne ale atitudinilor şi comportamentelor corespunzătoare acestor c. Munca de c. prin argumente şi fapte, este esenţa activităţii educative şi de propagandă (v.). Testul autenticităţii c. comuniste rezidă în unitatea deplină dintre principii şi acte morale, consecvenţa şi integritatea comportamentală, subordonarea intereselor personale faţă de cele sociale generale. Întregul sens al activităţii politico-educative desfăşurate în ţara noastră este de a asigura afirmarea tot mai puternică în viaţă a principiilor comuniste. (*P.P.*)

cooperare, formă a interacţiunii psihosociale mutuale constînd în asocierea şi coordonarea iniţiativelor, cunoştinţelor şi eforturilor a două sau mai multe persoane în vederea atingerii unui obiectiv comun, care, individual, ar fi mai greu sau n-ar putea fi atins deloc. Dominante, în cadrul c., sînt aspectele socio-emoţionale pozitive ale interacţiunii — discuţiile, interstimularea, prietenia, compensarea interpersonală — care concură la creşterea indicelui de adaptabilitate socială şi înţelegere a membrilor în grup. În mod obişnuit, conduita cooperatoare se combină cu cea competitivă; în funcţie de situaţie, accentul poate să cadă pe una sau pe alta din ele, c. fiind predominantă atunci cînd pe primul plan trebuie să se situeze realizările de grup. V. şi competiţie. (*P.G.*)

cooperativ, mod de comportament, de colaborare între persoane și grupuri umane care au interese convergente, scopuri și idealuri comune. Morton Deutsch (1949) definește c. în funcție de scop: scopul fiecărui participant poate fi realizat dacă, și numai dacă, și celelalte persoane cu care colaborează și-au atins scopul. Comportamentul c. este opus celui competitiv. În primul caz, apropierea unei persoane de scopul său facilitează celeilalte sau celorlalte persoane atingerea scopurilor lor, în timp ce în situațiile de competitivitate atingerea scopului de către o persoană reduce sau anulează posibilitatea altora de atingere a scopului lor. Mai mult, în situațiile c. atingerea scopului de către o persoană (sau grup) este consecința acțiunii altor persoane (sau grupuri). Margaret Mead (1937) a demonstrat că spiritul și comportamentul c. sînt legate de valoarea *eu*-lui și de securitatea personală care variază de la o cultură la alta. În cadrul grupurilor c., indivizii sînt mai înclinați spre întrajutorare reciprocă, își coordonează mai eficient eforturile, sînt mai politicoși și mai amabili unii față de ceilalți. (*S.C.*)

construct personal, „reprezentare a universului, reprezentare elaborată de o persoană sau o altă ființă și apoi verificată în raport cu realitatea acestui univers" (G.A. Kelly, *A Theory of Personality. The Psychology of Personal Constructs*, 1955). C.p. sînt utilizate de o persoană în principal pentru prezicerea evenimentelor viitoare. În elaborarea teoriei c.p., Kelly a plecat de la premisa că „fiecare om este în felul lui particular, un om de știință". La fel ca și omul de știință, omul cotidian încearcă prin mijloacele sale să prezică și să controleze cursul evenimentelor. Prin intermediul c.p. se poate urmări gradul în care omul cotidian se apropie prin comportamentul lui de omul de știință. C.p. accentuează capacitatea creatoare a omului care nu este doar capabil să reacționeze față de mediu, ci și să și-l reprezinte. Individul poate să-și reprezinte mediul său, să elaboreze c.p. *alternative*, modificînd cursul evenimentelor care nu-l satisfac. Din acest punct de vedere teoria c.p. este o viziune umanistă care explică comportamentul de alegere al persoanei și tentativa ei de a se autodirecționa. C.p. sînt structuri „formulate explicit" sau „manifestate implicit", modelate rațional sau trăite doar senzorial. C.p. au un caracter dihotomic, iar numărul este limitat pentru fiecare personalitate. Ele se compun, în principal, pe o „dimensiune de similaritate-contrast". Pentru a putea înțelege modul în care o persoană utilizează, de exemplu, termenul de „respect" trebuie să aflăm cum a generalizat ea conceptul și mai ales care sînt actele pe care ea le consideră a nu fi respectuoase. Pentru aceeași realitate psihologică, două persoane diferite, aflate în stadii diferite de dezvoltare, pot utiliza c.p. diferite: respect-dispreț, sau teamă-dominare. De asemenea, elementele polare în cadrul c.p. nu sînt întotdeauna identice cu antonimele. De exemplu, „binevoitor" a fost identificat de unii dintre subiecții lui Kelly cu „dependent", sau „slab", în timp ce opusul a fost definit prin „agresiv", „lipsit de tact", „candid". Din punct de vedere formal, c.p. se caracterizează prin: domeniul de utilizare, focalizare, contextul în care este aplicat și polarizare. Postulatul fundamental al teoriei c.p. este formulat astfel: procesele unei persoane sînt psihologic canalizate de modul în care aceasta anticipează evenimentele. C.p. sînt dinamice, ele evoluează odată cu experiența personalității, în funcție de gradul în care ele au fost verificate sau infirmate. G.A. Kelly menționează că o condiție favorizantă a schimbării constructelor

este „atmosfera de experimentare", iar o condiţie frenatorie, starea de ameninţare. C.p. are o largă aplicare în procesele de psihoterapie, de comunicare interpersonală, de educaţie şi autoeducaţie etc. Din punct de vedere epistemologic, c.p. implică o reevaluare a statusului de observator natural al personalităţii, iar întreaga concepţie a lui G.A. Kelly reprezintă un punct crucial în cristalizarea psihosociologiei umaniste. Kelly susţinea explicit că „psihologia c.p. nu este atît o teorie despre om, cît o teorie a omului". În psihologia socială, c.p. au fost utilizate mai ales în studiul rolului (v.). A juca rolul altuia înseamnă, conform teoriei lui Kelly, a reface sistemul de constructe care aparţine celuilalt. Relaţiile cu ceilalţi sînt considerate mijloace importante de verificare şi schimbare a c.p. În literatura de specialitate românească, c.p. au fost studiate, în principal, de A. Catina, Stroe Marcus (Stiluri apreciative, 1980). (*C.M*)

corelaţie, legătură reciprocă de corespondenţă şi condiţionare (nu cauzală), între două variabile, astfel încît modificării valorilor uneia i se asociază modificarea valorilor celeilalte, în acelaşi sens — c. *pozitivă* — sau în sens opus — c. *negativă*. Ea poate fi evidenţiată numai la nivelul ansamblurilor statistice. Studiul c. permite o interpretare mai profundă a dinamicii stărilor şi comportamentelor de grup. Astfel, punînd acelaşi grup în diferite situaţii obiective de acţiune şi înregistrînd performanţele obţinute, prin aplicarea c. putem evalua, în condiţionarea comportamentelor (v.), ponderea unora sau altora dintre variabile. Trăinicia legăturii corelative se exprimă prin coeficienţii de c., ale căror valori variază între —1 şi +1 (prima valoare însemnînd o c. *negativă* perfectă, iar cea de a doua — o c. *pozitivă* perfectă; valoarea zero înseamnă absenţa oricărei dependenţe între variabilele considerate). (*M.G.*)

creativitate, capacitate psihică a indivizilor umani de a genera noul, de a releva aspecte deosebite, necunoscute ale realităţii, de a elabora căi şi soluţii originale de rezolvare a problemelor şi a se exprima în forme personale, inedite. Cercetarea modernă a c. a fost lansată de J.P. Guilford (1950), care îi stabileşte următoarele caracteristici: a) flexibilitatea proceselor cognitive, opusă fixităţii structurilor psihice; b) fluiditatea imaginilor şi ideilor, a operaţiilor mentale, ceea ce asigură subiectului o mai bogată selecţie a lor şi o amplă combinare; şi c) originalitatea în organizarea inedită a datelor, în exprimarea lor, cu construirea de noi rezultate şi produse. La nivelul interacţiunii sociale a persoanelor, c. se manifestă atît în plan individual, cît şi la nivelul grupului. Ea poate fi angajată în acţiuni şi rezultate social utile, ori în acte şi produse distructive, orientate antisocial. În plan social, numai noul, raportat la cunoaşterea şi interesele colective, cu elemente de progres uman este recunoscut şi validat ca rezultat al c. persoanelor. De asemenea, aprecierea produselor creatoare, ca fiind de importanţă majoră sau minoră, este în funcţie de valoarea lor socială şi de acceptarea de colectivitate şi nu de efortul creator al indivizilor investit în producerea noului. Dincolo de realitatea faptului psihic uman, c. este raport social, deoarece orice creaţie se bazează pe ceva preexistent individului şi se realizează la nivelul său printr-o serie de elemente şi date cu care vine în contact, pe calea transmisiei sociale, a instruirii şi educaţiei, ori pe calea confruntării cu o problemă izvorîtă din practica socială a colectivităţii date. În acest fel, orice individ uman, înzestrat nativ cu disponibilităţi creatoare,

devine realmente creator numai datorită condiţiilor sociale, culturale şi de educaţie existente în colectivitate. În funcţie de direcţia proceselor creatoare, ca şi de domeniul în care ele se realizează, cercetările au stabilit la indivizi următoarele genuri de c.: a) c. *inovatoare*, orientată dominant în direcţia modificării ordinii sociale, a normelor şi moravurilor societăţii; b) c. *imaginativă*, caracterizată prin fantezie plastică, prin tendinţa de combinare şi elaborare în imagini artistice a datelor realităţii; c) c. *investigatoare* sau *epistemică*, generatoare de idei, de noi relaţii şi căi de cercetare în cunoaşterea ştiinţifică a realităţii. Dar, gradul de toleranţă a societăţii, de acceptare şi generalizare a noului creat nu este acelaşi pentru toate genurile de c. Istoria ne oferă numeroase cazuri în care, în unele planuri, societatea acceptă şi promovează inovaţia, în altele o tolerează numai, după cum, alteori le respinge cu hotărîre (de ex., noul adus de creaţia filozofică a lui R. Descartes, care în Franţa secolului 16 a fost în mare parte respins; creaţia în domeniul gîndirii economice, politice şi sociale pe care în secolul trecut a adus-o marxismul şi care a întîmpinat o mare rezistenţă din partea societăţii capitaliste). În societăţile moderne evoluate creaţia tehnică este încurajată şi promovată. În schimb, în domeniul comportamentelor morale, al sistemelor de educaţie, tendinţele conservatoare ale colectivităţii sînt mai puternice. Chiar şi în domeniul artelor, noul este acceptat azi cu mai multă uşurinţă decît în trecut. Indiferent însă de faptul dacă noul este acceptat de toţi sau nu în societate, produsele creaţiei reale şi care corespund nevoilor colectivităţii se impun ca un puternic ferment al schimbărilor socio-culturale. Desfăşurarea c. oamenilor, ca şi pătrunderea produselor acesteia în viaţă nu se realizează de la sine şi în mod linear, ci în procesul luptei dintre vechi şi nou, în comportamentele şi conştiinţa persoanelor, în practica lor socială, în modul de producţie a bunurilor necesare traiului. Societatea noastră socialistă stimulează c. indivizilor în toate sectoarele de activitate, promovînd nu numai creaţia tehnico-ştiinţifică, dar şi cea socială, perfecţionarea relaţiilor umane, c. în educaţie şi cea politico-morală. Printre factorii subiectivi ai c. raţionale un rol deosebit revine gîndirii divergente (Guilford), care se caracterizează prin tendinţa de evitare a repetiţiei, de ocolire a căilor bătătorite în rezolvarea problemelor, prin respingerea de către individ, sau grup a soluţiilor date de-a gata. Personalitatea creatoare, după A. Maslow, se distinge — printre altele — şi prin o seamă de calităţi morale ca: naturaleţe şi spontaneitate în acţiune, expresivitate bogată, lipsă de inhibiţii şi a controlului convenţiilor, ingenuitate şi prea puţină teamă de ridicol, curaj şi nonconformism. Datorită acestor calităţi persoanele creative sînt adesea „incomode", ele contrazicînd rutina, obiceiul, normele stereotipe statornicite. C. colectivă sau de grup se referă la procesul generării noului prin interacţiunea grupală a persoanelor. Ea exprimă capacitatea colectivă (=interindividuală) de realizare a unor noi produse şi opere comune, în condiţii de cooperare a indivizilor. Acest mod de creaţie colectivă a fost studiat în procesul de rezolvare a problemelor, în proiectarea unui plan de acţiune socială, în activitatea artistică a unor grupuri sociale. Astfel, s-a stabilit că în problemele complexe, care nu comportă soluţii unice şi se referă la situaţii sociale, ori la evenimente şi relaţii umane, rezolvările creatoare ale grupului sînt net superioare soluţiilor noi aduse de fiecare individ în parte (R.W. Husband, M. Deutsch,

R.L. Thorndike). La noi în țară, capacitatea c. a indivizilor, ca și procesele de creație în grup au fost cercetate de Al. Roșca, V. Pavelcu, M. Bejat, P. Constantinescu ș.a. Pentru stimularea c. în grup a indivizilor se propun ca tehnici speciale brainstorming-ul (v.), organizarea de grupe creative, activități de rezolvare în grup a problemelor. Acțiunile larg culturale din țara noastră, realizate în cadrul edițiilor „Cîntarea României" au în vedere stimularea c. în rîndurile maselor populare, în cele mai variate domenii: artă, cercetare științifică, competiție sportivă, propagandă social-politică, tehnică și nu în ultimul rînd în educație și în profilul moral-cetățenesc al indivizilor. (*A.B.T.*)

culpabilitate, stare afectivă specific umană, sentiment ce apare la individ ori la nivel de grup în urma încălcării unor norme legale sau morale și care în planul conștiinței indivizilor este trăit ca vinovăție pentru încălcarea comisă. Starea de c. este realizată de persoană în funcție de sistemul de norme și valori din colectivitate, de grupul de apartenență, ca și în funcție de gradul de responsabilitate atins de fiecare. Psihanaliza în psihologia socială atribuie un rol deosebit c., care ar proveni din așa-zisul complex oedipean al indivizilor și care ar duce la nevroze, ori chiar la psihoze (v.). În evaluarea socială sentimentul c., ca și rezistența la tentația indivizilor de a nesocoti normele sociale, devine aspect al conștiinței lor morale. (*A.B.T.*)

cunoaștere, activitate psihică a subiectului prin care impulsurile senzoriale sînt percepute selectiv și interpretate (=codificate) prin intermediul simbolurilor verbale, devenind cunoștințe: imagini, concepte generalizate, idei despre oameni, lucruri, evenimente ale realității și fapte sociale. Orice fenomen al lumii reale, inclusiv stările și trăirile subiective ale individului, pot forma obiectul cunoașterii, dobîndind în experiența umană semnificații generalizate. Despre izvorul și calea c. umane V.I. Lenin preciza: „De la intuirea vie la gîndirea abstractă și de la ea la practică — acesta este drumul cunoașterii adevărului, a cunoașterii obiective", c. fiind după el „apropierea permanentă și infinită a gîndirii de obiect". Raportată la realitatea pe care o reflectă individul, c. sa poate fi adecvată sau inadecvată (*falsă* c.), produsă prin structurarea și interpretarea inadecvată a informațiilor primite. Potrivit teoriei lui J. Piaget activitatea de c. a individului este construcție și reconstrucție mintală, de punere continuă în acord a impulsurilor receptate cu experiența proprie anterior acumulată și cu formele cognitive social elaborate și existente în colectivitate. Ea se realizează ca o permanentă conceptualizare mintală (=conștientizare) a impulsurilor și informațiilor în secvențe de acțiuni concrete, ca organizare și ordonare a lor ascendentă în operații mintale reversibile, pînă la forma unor sisteme de operații logice, categorii și legi. În principal, elaborarea cognitivă asupra realității se efectuează în două moduri: a) empiric, prin experiența cotidiană nemijlocită a subiectului și b) științific, prin însușirea noțiunilor, a legilor, faptelor semnificative din sistemul științei, parcurgînd, de regulă, un proces de învățămînt. C. fenomenelor psihosociale — a comportamentului social al indivizilor (v.), a relațiilor interpersonale, a comunicării (v.) și a proceselor pe care le generează interacțiunea umană este de o deosebită complexitate și prezintă caracteristici specifice. Ea se realizează în forme și structuri socio-culturale determinate, de felul percepției sociale a indivizilor,

al înţelegerii celuilalt (=a celorlalţi), al judecăţii de valoare, sentimentului de apartenenţă la grup etc. În consecinţă, c. psihosocială implică intercunoaşterea persoanelor (v.) şi, totodată, o bună cunoaştere de sine (v.), o autocunoaştere. În condiţiile edificării societăţii socialiste şi a dezvoltării vieţii moderne cunoaşterea ştiinţifică a realităţii, a fenomenelor lumii materiale şi spirituale a oamenilor, dar mai ales a proceselor şi evenimentelor sociale devine extrem de necesară fiecărui participant activ, membru al colectivităţii socialiste. (*A.B.T.*)

cultură, ansamblu structurat al rezultatelor materiale şi spirituale ale activităţii de transformare şi adaptare a mediului natural şi social la nevoile, trebuinţele şi aspiraţiile oamenilor; sistemul integrat al comportamentelor sociale, al modului de simţire şi gîndire învăţat şi transmis prin mecanisme nebiologice din generaţie în generaţie în cadrul societăţilor sau comunităţilor umane determinate. Prin c. viaţa în comun a oamenilor se deosebeşte fundamental de cea a animalelor, c. reprezentînd nu numai detaşare de natură, dar şi opusul naturii. Raportarea activităţilor şi rezultatelor activităţii conştiente a oamenilor la interesele de clasă, la valori (v.), conferă c. un caracter specific în funcţie de formaţiunea social-economică dată. Înlocuirea unei formaţiuni social-economice perimate cu una superioară determină apariţia unei c. noi, revoluţia culturală fiind parte integrantă a revoluţiei sociale. Formarea şi afirmarea c. *socialiste*, corespunzător edificării societăţii socialiste, marchează un salt revoluţionar, calitativ superior, prin întemeierea c. pe concepţia materialist-dialectică şi istorică, pe ideologia clasei muncitoare. Trecerea spre comunism, aşa cum se precizează în *Programul P.C.R.* „va necesita dezvoltarea amplă a culturii, în sfera căreia intră totalitatea cunoştinţelor de care dispune la un moment dat societatea, şi care sînt determinate de gradul dezvoltării forţelor de producţie, a ştiinţei şi tehnicii, a învăţămîntului, literaturii, artei, mijloacelor de informare în masă". C. *socialistă*, umanistă prin excelenţă, dezvoltă orizontul de cunoştinţe ştiinţifice, ideologice, profesionale, contribuie la îmbogăţirea vieţii spirituale a maselor populare, la afirmarea plenară a noilor trăsături social-politice ale omului nou, multilateral dezvoltate, în vederea integrării tot mai organice a oamenilor muncii, cît şi a participării lor tot mai active în întreaga viaţă social-politică. Conceptul de c. este polisemantic, în literatura de specialitate întîlnindu-se multiple modalităţi de definire a lui. În 1952, A.L. Kroeber şi Clyde Kluckhohn au inventariat 164 de definiţii ale termenului de c. (*Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*). 15 ani mai tîrziu, Abraham A. Moles semnala existenţa a nu mai puţin de 250 de definiţii (*Sociodynamique de la culture*, 1967). Sensul original din limba latină al termenului de c. este legat de cultivarea solului, de agricultură, dar şi de „cultivarea spiritului", de filozofie şi literatură. În acest ultim sens este utilizat de Marcus Tullius Cicero (106—43 î.e.n.) cînd spune: „Cultura ... animi philosophia est". În limba engleză, termenul de c. în sensul de „economie gospodărească" este semnalat încă din anul 1420. În sens modern, este utilizat pentru prima dată de către Edward B. Tylor în lucrarea *Researches into the Early History and Development of Civilization*, (Londra, 1865) şi definit sistematic de către acelaşi autor în *Primitive culture* (Londra, 1871). Definiţia dată de E.B. Tylor a dobîndit, de-a lungul timpului, o largă circulaţie: „Cultura ... este acel complex întreg care include cunoştinţele, credinţele, arta, mora-

la, dreptul, obiceiurile şi orice alte aptitudini şi deprinderi dobîndite de om ca membru al societăţii". Şi în limba franceză termenul de c. circulă din secolul 15. În limba germană este semnalat prima dată într-un dicţionar din anul 1793. Lingvistul german Wilhelm von Humboldt desemna prin „Kultur" aspectele tehnice, economice şi organizatorice ale istoriei umane. În cursul secolului al 19-lea s-a produs o schimbare în conţinutul conceptului, c. desemnînd ceva „superior", de natură creativ-spirituală, spre deosebire de termenul de „civilizaţie", care dobîndeşte semnificaţia de creaţie urbană, incluzînd instrumentele, tehnicile, arta etc. În ţara noastră, Simion Mehedinţi dă aceeaşi semnificaţie termenului de c.: „suma tuturor creaţiilor sufleteşti (intelectuale, etice şi estetice) care înlesnesc individului adaptarea la mediul social", prin civilizaţie înţelegînd „suma tuturor creaţiilor tehnice care ajută adaptarea omului la mediul geografic" (*Coordonate etnografice: civilizaţia şi cultura*, 1928). În prezent, este larg acceptat punctul de vedere conform căruia c., ca atribut general uman, include şi civilizaţia (Traian Herseni). Dealtfel, traducerea dintr-o limbă în alta a termenului de c. exprimă într-o mare măsură sinonimia lui cu cel de civilizaţie. Dar sinonimia celor doi termeni nu este totdeauna acceptată. Oswald Spengler, promotor al concepţiei metafizice a ciclurilor istorice, consideră civilizaţia ca stadiul ultim de decădere şi moarte a c. (*Der Untergang des Abendlandes*, 1918—1922). E.B. Tylor distinge însă trei stadii de evoluţie a societăţii: sălbăticia, barbaria şi civilizaţia. Se apreciază astfel că civilizaţia desemnează un stadiu mai înalt al c. În acest sens, termenul de civilizaţie este inclus în noţiunile de bază ale sociologiei contemporane (Jean Cazeneuve, *Dix grandes notions de la sociologie*, 1976). Diferitele definiţii date termenului de c. au fost grupate de J. Gould şi W.L. Kolb în şase categorii: enumerativ-descriptive, istorice, normative, psihologice, structurale, genetice (*A Dictionary of the Social Sciences*, 1964). În literatura de specialitate de la noi, definiţia dată de E.B. Tylor, fără a fi respinsă, este criticată pentru caracterul ei descriptiv şi neutral, accentuîndu-se în cadrul c. momentul axiologic, valoarea, ca reflectare a practicii sociale (Al. Tănase, *Cultură şi civilizaţie*, 1977). De asemenea, se atrage atenţia asupra distincţiei artificiale care se face adesea între c. *materială* şi c. *spirituală*. Corespunzător, contrapunerea c. explicite (comportamente direct observabile) c. implicite (valori, atitudini), întîlnită în psihosociologia nemarxistă (Edwin P. Hollander, *Principles and methods of social psychology*, 1967), nu poate fi susţinută, dat fiind caracterul integralist al c. Înţelegînd prin c. ansamblul cunoştinţelor, atitudinilor şi modelelor obişnuite de comportamente comune, care se transmit membrilor unei societăţi anumite (R. Linton, *The cultural background of personality*, 1945), sfera conceptului include creaţia umană, valorile, pe care noile generaţii trebuie să le însuşească în procesul socializării (v.), generînd astfel o anumită personalitate de bază (v.). Legătura dintre c. şi personalitate (v. orientarea culturalistă) este atît de intimă încît unii autori definesc c. prin efortul omului de a se perfecţiona (c. fizică, c. intelectuală etc.) în vederea devenirii lui ca personalitate (J. Lalop, J. Nélis, *Culture et civilisation*, 1956). Pentru înţelegerea raportului dintre c., comportament şi personalitate, semnalăm orientarea dată de Clyde Kluckhohn în studierea categoriilor universale de cultură (*Universal Categories of Culture*, 1953). În ţara noastră, V.V. Caramelea a aplicat, din 1964, în cerce-

tările de antropologie socială şi culturală, alături de alte metode şi tehnici, şi ghiduri de studiere a categoriilor universale ale c. Studiile comparative interculturale contribuie la eliminarea prejudecăţilor rasiale, furnizînd, în acelaşi timp, date cvasi-experimentale referitoare la influenţa c. asupra personalităţii şi proceselor psihice. În mod deosebit, s-a studiat influenţa c. asupra percepţiei, urmărind să se stabilească în ce măsură acest proces psihic este structurat de sistemul nervos (comun întregii specii umane) şi în ce măsură este el influenţat de experienţa de viaţă şi c. (diferite de la o colectivitate umană la alta). Încă în cercetarea antropologică britanică *Torres Straits Expedition* (1898) s-au utilizat stimuli standard (iluziile optico-geometrice Müller-Lyer, orizontal-verticală şi trapezoidală), pentru a se verifica ipoteza nativistă a percepţiei. W.H.R. Rivers publică în anul 1901 rezultatele, comparative, ale băştinaşilor din strîmtoarea Torres (între Australia şi Noua Guinee) şi populaţia din Marea Britanie: băştinaşii erau mai puţin predispuşi la iluzia Müller-Lyer decît britanicii, dar mai susceptibili la iluzia orizontal-verticală (în iluzia Müller-Lyer, două drepte egale, mărginite una de linii în unghi obtuz şi cealaltă de linii în unghi ascuţit sînt percepute ca inegale, prima fiind apreciată ca avînd o lungime mai mare; în iluzia orizontal-verticală, din cele două linii în unghi drept, linia verticală este apreciată ca fiind mai lungă decît cea orizontală, deşi în realitate ele sînt egale). Diferenţele culturale în percepţia stimulilor standard au fost reconfirmate de cercetările mai recente ale lui D. T. Campbell (1964), care constată că europenii sînt mai înclinaţi spre receptarea iluziei Müller-Lyer (nivelul erorii se situează la europeni între 14—18%, în timp ce neeuropenii, cu excepţia senegalezilor, au un nivel al erorii de sub 10%). Iluzia orizontal-verticală are o distribuţie diferenţiată de la o c. la alta. Conform ipotezei „lumii unghiulare" a culturii occidentale — susţinută de D. T. Campbell — liniaritatea şi unghiurile drepte din universul vizual al europenilor ar explica susceptibilitatea mai mare a lor la iluzia Müller-Lyer. În cadrul percepţiei, în interacţiunea subiect-obiect, un rol important îl joacă mediul cultural, ecologia. Spre o astfel de concluzie conduc cercetările interculturale efectuate de G. W. Allport şi T. F. Pettigrew (1957) asupra populaţiei de zuluşi rurali şi urbani, comparativ cu populaţia europeană. În c. zuluşilor (populaţie din Africa) există o tendinţă nu spre dreptunghiularitate — ca în cultura europeană —, ci spre circularitate — tendinţă evidentă în construcţia aşezărilor rurale. Iluzia trapezoidală (generată de rotirea unei figuri asemănătoare unei ferestre dreptunghiulare) apare mai rar la populaţia africană aparţinînd unei c. cu tendinţă spre circularitate decît la populaţia europeană. Sintetizînd, se poate spune că în funcţie de c. există particularităţi în percepţia stimulilor standard. În interpretarea testului Rorschach (test proiectiv, cunoscut şi sub denumirea de „proba petelor de cerneală", elaborat în 1921 de psihiatrul elveţian H. Rorschach, constînd din 10 imagini standard, dintre care cinci color şi cinci alb-negru) s-a înregistrat o anumită consistenţă a percepţiei populaţiei aparţinînd aceleiaşi culturi (M. Bleuler şi R. Bleuler, 1935; P. H. Cook, 1942; G. DeVos, 1961). Studiile comparative interculturale au pus în evidenţă influenţa c. asupra proceselor de gîndire, identificîndu-se existenţa unor generalizări specifice ce oglindesc modul cultural convenţional de gîndire (D. M. Carmichael, 1940). Pe baza metodei preconizate de psihologul elveţian Jean Piaget, s-a cercetat formarea

judecăţilor în legătură cu spaţiul, greutatea, volumul la copiii aparţinînd diferitelor c., avînd diferite niveluri de şcolarizare (Jaqueline Goodnow, 1962; N. Peluffo, 1962). Date semnificative privind influenţa c. asupra gîndirii au fost obţinute prin cercetările care raportează trăsăturile lingvistice ale populaţiei studiate la procesul de gîndire. Dată fiind relaţia dintre limbaj şi gîndire, s-a putut demonstra modelarea gîndirii de către c., limbajul fiind element al c. De exemplu, în limba hopi nu există un substantiv pentru timp şi nici un sistem temporal-verbal (trecut, prezent, viitor). În aceste condiţii, procesul de gîndire se realizează în categoriile lingvistice existente, diferenţiat faţă de celelalte culturi (Benjamin Lee Whorf, 1956). Într-o serie de experimente s-a demonstrat influenţa limbajului ca element al c. asupra procesului de memorare: un lucru este mai uşor readus în memorie dacă pentru el există un termen lingvistic corespunzător. Acest fapt a fost demonstrat, comparînd performanţele populaţiei de limbă engleză şi de limbă zuni (pentru care există un singur termen desemnînd culorile portocaliu şi galben) într-un test de recunoaştere a culorilor (R. W. Brown şi E. H. Lenneberg, 1954). Cercetări asemănătoare, care evidenţiază modelarea gîndirii prin c., au fost făcute mai recent pe populaţia navaho şi euro-americană (J. B. Carroll, J. B. Casagrande, 1958). Utilizarea efectului autocinetic (v.) a permis relevarea experimentală a influenţei c. asupra judecăţilor evalutive ale indivizilor şi asupra particularităţilor conformării judecăţilor individuale la norma de grup. S-a comparat, într-o probă de evaluare a stimulilor sonori, conformarea la norma de grup a studenţilor francezi şi norvegieni. Studenţii francezi s-au dovedit a fi mai independenţi şi mai puţin susceptibili la presiunea de grup. Explicaţia acestei diferenţe a fost dată în legătură cu istoria, tradiţiile şi c. celor două popoare (S. Milgram, 1961). Rezultă, aşadar, că modul de gîndire, simţire şi acţiune al indivizilor umani trebuie studiat nu numai prin raportare la mecanismele psiho-fiziologice, ci şi prin luarea în consideraţie a modelelor culturale care structurează comportamentele sociale. (*S.C.*)

cuplu, legătură temporară, ori de lungă durată a două persoane, numită şi diadă (v.), bazată pe interese şi sentimente comune sau pe contract încheiat, ori desfăşurînd o activitate comună. Între părţile c. se dezvoltă şi se manifestă relaţii socio-afective, un proces de influenţă şi fenomene de conducere. În mod necesar, unul din parteneri conduce, coordonează, ia iniţiative asumîndu-şi răspunderea întregului c. În concepţia „interpsihologică" a lui G. Tarde (1890) c. sau diada constituie unitatea de bază pentru studiul sociologic al grupului mic. Psihologia socială contemporană stabileşte c. sau diada drept grupul limită în care se pot organiza indivizii, triada (= grupul de trei) fiind reprezentativă pentru mulţimea fenomenelor psihosociale şi unde relaţiile interpersonale pot fi studiate plenar. (*A.B.T.*)

D

decodare, ansamblu de operaţii destinate identificării şi interpretării mesajului transmis pe baza unui cod. D. reprezintă veriga f'nală a procesului de comunicare, ea realizîndu-se la nivelul destinatarului. În psihologia generală, prin d. se explică astăzi formarea şi integrarea structurilor cognitive, ca „reflectare subiectivă a lumii obiective". În psihologia socială, d. devine un concept fundamental în analiza relaţiilor interpersonale şi a celorlalte tipuri de relaţii şi activităţi sociale. D. presupune că în procesul de comunicare trebuie să se realizeze nu numai latura cantitativă (statistico-matematică) a informaţiei, ci şi latura calitativă a ei — semantică şi pragmatică.
Acest lucru este posibil numai în măsura în care între emiţător şi destinatar (receptor) există o similitudine în ceea ce priveşte: a) repertoriul de mesaje cu semnificaţiile corespunzătoare; b) tipurile de coduri şi regulile logico-gramaticale de alcătuire a mesajelor în cadrul lor; c) utilizarea mesajelor transmise în reglarea acţiunilor în raport cu realitatea desemnată. Cu cît această similitudine este mai mare, cu atît d. devine mai adecvată, iar comunicarea mai eficientă. În planul comunicării umane, d. reprezintă mecanismul prin care individul asimilează, interiorizează şi integrează variata gamă a influenţelor socio-culturale. În acelaşi timp, ea condiţionează gradul de adecvare şi sincronizare a atitudinilor şi condultelor în cadrul grupurilor. (*M.G.*)

Delphi (anchetă), v. **anchetă Delphi.**

dependenţă, stare a unui individ de a fi supus, ori ataşat altei persoane, sau unui grup de la care primeşte sprijin şi ajutor fără de care nu s-ar putea menţine biologic sau social. Există o d. *naturală*, la început preponderent biologică a noului născut faţă de mamă sau de alt adult şi care, ulterior, ca efect al îngrijirii şi educaţiei, devine d. dominant culturală. În cazul unei educaţii inadecvate, a supraprotejării subiectului d. sa poate deveni o trăsătură de personalitate, acesta căutînd mereu alţi indivizi sau grupări cărora să se ataşeze şi de la care aşteaptă mereu iniţiative şi sprijin. În cadrul interacţiunii grupale a persoanelor, liderii deosebit de autoritari creează situaţii şi fenomene de d. *psihosocială*, tutelînd pe cei dependenţi, care astfel îşi pierd autonomia. În metodologia cercetării psihosociale, d. înseamnă şi o relaţie cauzală între două elemente sau situaţii de interacţiune umană, cauza prezumată fiind considerată variabilă independentă, anterioară sau simultană cu apariţia efectului, care este luat drept variabilă dependentă. (*A.B.T.*)

determinism, concept care exprimă procesul fundamental de producere a interacţiunii şi a comportamentelor sociale, în mod obiectiv în colectivitate, cît şi teoria ştiinţifică asupra

originii, manifestărilor şi devenirii fenomenelor psihosociale, interpersonale şi de grup, sub influenţa hotărîtoare a factorilor materiali şi sociali ai colectivităţii. Mai mult decît o teorie, d. în psihologia socială, bazat pe înţelegerea materialist-istorică a individului şi societăţii (K. Marx, 1867), constituie o concepţie cognitivă de ansamblu, cuprinzătoare; o viziune realistă unitară asupra constituirii interactive a proceselor şi fenomenelor psihosociale. Ea porneşte de la determinări de macrogrup, în care acţionează factori socio-culturali obiectivi şi istorici, dezvăluind apoi fenomene de microgrup şi interpersonale, cu relevarea contribuţiei conştiente şi creatoare a indivizilor, atît la constituirea fenomenelor de grup, cît şi a celor social-globale din colectivitate. Ideea determinării material-obiective a fenomenelor spirituale ale omului derivă, în filozofia marxistă, din principiul determinismului universal, după care nici un proces, nici o trăire subiectivă, cît de personală ar fi, nu se desfăşoară în afara unor determinări obiective, a unor condiţii şi cauze reale, care să fi acţionat acum sau în trecut explicit ori implicit, latent ori expres, singular sau multiplu şi complex, cumulativ în producerea evenimentelor psihice date. Trecerea de la cauză la efect în fenomenele psihice nu este lineară, ci întotdeauna mediată, modificată de variabile multiple, proprii subiectului conştient, angajat activ în multiple relaţii cu semenii. Acest aspect particular al determinării fenomenelor psihice a căpătat în cunoaşterea psihologică expresia unei legităţi, după care factorii şi cauzele externe, cu diferite solicitări ale mediului, sînt filtrate continuu prin condiţiile interne ale individului (S. L. Rubinstein, 1960), ceea ce face ca răspunsurile sale comportamentale să fie întotdeauna funcţii a multiple condiţii. Formalizată, această relaţie fundamentală în psihologie devine: $R = f\ (S \rightleftarrows P)$, în care R înseamnă efectele psihice şi răspunsurile comportamentale ale subiectului, S desemnînd situaţiile stimulatoare, P, personalitatea, iar săgeata dublă, multiplele interacţiuni ale acesteia cu situaţiile sociale date. D. materialist-dialectic în analiza fenomenelor psihice este esenţial opus atît nedeterminării lor, cît şi oricărei predeterminări, în forme şi structuri apriorice, proprii subiectului. Fără a reduce realizarea proceselor subiective la presiunea exclusivă a mediului social extern, ori la acţiunea implacabilă a factorilor obiectivi asupra conştiinţei şi acţiunilor persoanelor, acest principiu exprimă o amplă şi profundă interdeterminare psihosocială; indivizii nu sînt numai cei ce primesc, recepţionează, aşteaptă, interiorizează influenţa umană (v.), ci, acţionînd conştient şi selectiv, ei organizează experienţa, provoacă situaţii sociale în raport cu scopurile şi aspiraţiile existente, fiind capabili şi de autodeterminare (= o adecvată reflectare şi ajustare a raportului dintre aspiraţii, dorinţe şi reale posibilităţi). În cadrul concepţiei generale a d. materialist-dialectic aplicată la psihologie, în evoluţia individului uman, au fost distinse următoarele niveluri de d.: *biofizic*, la nivelul creşterii şi al alcătuirii somatice a organismului uman; *biochimic*, la nivelul proceselor intime metabolice din organism, inclusiv din creier; *neuropsihic* şi *psihosomatic*, la nivelul proceselor psihice ale individului; *psihosocial*, la nivelul interacţiunii umane şi al configurării personalităţii; *sociocultural*, la nivelul conţinuturilor psihice, al comportamentului social-atitudinal al indivizilor, al sistemului lor de valori. Evident, în cadrul desfăşurării proceselor psihice complexe, determinările de nivel considerate

se întrepătrund și se intercondiționează reciproc, încît prognoza comportamentului persoanei, precizează W. Gutjahr (1974), este legată, pe de o parte, de cunoașterea mediului, notat cu U, care la rîndul său cuprinde mai multe calități (U_1, U_2,... ... U_n), iar pe de altă parte, de cunoașterea proprietăților persoanei (P), care la rîndul ei este modificabilă (P_1, P_2,... P_n), încît comportamentul, dacă-l notăm cu V, este o funcție de V (P, U); formulă, care include întotdeauna un factor E, reprezentînd influența unor variabile necontrolate, după care relația capătă expresia de $V(P, U, E)$. Factorul sintetic E cuprinde printre altele și eroarea de măsurare, variația de rest etc. În acest fel se concepe și se înțelege că seria fenomenelor psihice umane este complet determinată, chiar fără să se excludă acțiunea atît de largă a factorilor aleatori, care intervin în producerea și desfășurarea evenimentelor psihice. Determinarea social-istorică și culturală a fenomenelor psihosociale este dintre cele mai complexe. Întreaga transformare și evoluție de specie a omului s-a produs sub influența hotărîtoare a factorilor sociali ca: muncă, graiul articulat (Fr. Engels) și comunicarea cu ajutorul cuvintelor, convieţuirea în grup a indivizilor, cooperarea lor necesară în cadrul diviziunii muncii, schimbul de tehnici și practici sociale. Trei procese fundamentale evolutive au generat la origine și generează continuu aceste determinări: al hominizării, umanizării (v.) și al socializării indivizilor (v.). Impactul factorilor sociali, considera M. Ralea (1956), asupra sensibilității umane, s-a efectuat, în principal, în următoarele direcții: a exercițiului și performanței, a creării de noi calități senzoriale (auz fonematic, muzical ș.a.) și în direcția corectării de către societate a aprecierilor senzoriale greșite ale indivizilor. Determinările social-istorice și de grup a fenomenelor psihice, precum și determinarea lor culturală nu se reduc exlusiv la etapele copilăriei și nici la transformările de origine a civilizațiilor. Ele constituie relația fundamentală permanentă dintre individ și mediu social (D. Drăghicescu, 1911), unind fenomenele psihice și acțiunile persoanelor cu practica social-obiectivă din colectivitate. (*A.B.T*)

deviantă, formă de comportament caracterizat printr-o distanțare semnificativă de la normele sociale stabilite pentru statutul social respectiv (R. K. Merton, 1961). Întrucît un conformism (v.) total la normele morale și legale este doar un deziderat, există o margine de toleranță socială față de comportamentele deviante, aparente sau ascunse (latente), care nu periclitează semnificativ bunul mers al societății. În cazul în care comportamentul deviant manifest pune în pericol valorile fundamentale ale societății respective (viața oamenilor, proprietatea, ideile etc.) d. devine infracțiune, delincvență sau crimă și este sancționată ca atare de societate, ori ia expresia extremă a comportamentului aberant (anormal), care atrage după sine nu sancțiuni ci mai mult demersuri terapeutice medicale. Există tendința greșită de a considera d. numai în sensul ei negativ. Dar, întrucît deviantul acționează divergent față de normele existente el poate fi și un element creator de nou în societate, cu condiția că d. sa să fie pe linia progresului social. Astfel, în societățile bazate pe exploatare comportamentul unui ateu era considerat deviant și uneori sancționat în mod sever. Prin practici educative și penale toate societățile cunoscute în istorie încurajează conformismul în conduita indivizilor și descurajează d., mai ales comportamentele delincvențiale care formează cazuri particulare, grave ale d. Cu toate că într-un

asemenea comportament deviant se manifestă, în mod normal, și caracteristicile temperamentale (cele înnăscute) ale subiectului, d., ca atare, reflectă o stare conflictuală a individului cu ambianța socială, conflict generat fie de insuficiențe educative, fie de disfuncții sociale sau chiar de concurența ambilor factori (T. Bogdan). Incidența deosebit de accentuată a formelor de d. negativă (delincvență) în societățile de consum dovedește elocvent rolul factorului social în criminogeneză. (*A.B.T.*)

diadă, cuplu interpersonal, formă fundamentală de existență a relațiilor dintre (două) persoane, alcătuită structural din atitudinile pe care le au partenerii de interacțiune unul față de altul. D. interpersonală, îndeosebi cea reciproc pozitivă (în care partenerii sînt uniți prin sentimente de atracție), stă la baza structurării grupului, constituie mecanismul trecerii de la nivelul interpersonal la cel al interacțiunii psihosociale. (*P.G.*)

diagnoză psihosocială, activitate complexă de determinare (măsurare) și evaluare, prin raportarea la anumite etaloane, a principalilor indicatori ai structurii și dinamicii grupurilor. Investigației diagnostice se supun îndeosebi următoarele caracteristici: a) configurația relațiilor interpersonale; b) gradul de coeziune internă; c) structura de opinie; d) structura de competență; e) eficiența în acțiune (în plan profesional și obștesc); f) climatul psihosocial; g) tendința de evoluție a relațiilor interpersonale, a performanțelor activității etc. D.p. se include ca parte integrantă a activității de conducere științifică a vieții sociale atît în plan formal, instituționalizat, cît și în plan informal, neinstituționalizat. Informația pe care o furnizează d.p. are o importanță deosebită pentru otimizarea deciziilor și a modalităților de organizare, influențare și conducere a colectivelor umane. În d.p. se utilizează o gamă variată de metode și tehnici — de măsurare, de prelucrare a datelor și de interpretare. Elaborarea unei d.p. obiective, relevante și eficiente sub raport practic este astăzi de neconceput fără aportul unei cercetări psihosociologice sistematice și competente. (*M.G.*)

difuziune, transmisie culturală în societate, pătrundere și circulație a obiectelor culturale în toate direcțiile vieții sociale. În acest sens, există: d. structurilor și a simbolurilor limbii, a tehnicilor de muncă, a ideilor, a normelor și valorilor, a obiectelor de artă, dar și de modele de comportament social, inclusiv produse materiale de tot felul, de la o colectivitate la alta, precum și înăuntrul aceleiași colectivități. După unii autori (A. Kroeber, R. Linton) procesul d. se opune aculturației (v.). Potrivit teoriei lui G. Tarde, d. spirituală ar precede pe cea a produselor materiale, răspîndirea moravurilor fiind adesea anterioară celei a manierelor. Nu se poate stabili o lege generală în acest sens, întrucît fenomenul comportă iregularități și nu se desfășoară după o curbă normală (P. Sorokin). Ca forme de d. culturală se disting: a) d. *latentă* neconștientizată; b) d. *anume impusă* și insistent urmărită; c) d. *în condițiile unor contacte intergrupale semipacifice*. D. *de responsabilitate* este o formă specifică de deplasare a comportamentului prosocial (v.) către altul. Ea constă în trecerea obligației de a salva pe cineva, de a da dreptate cuiva, de a-l ajuta pe altul într-o primejdie asupra altor persoane, făcînd subiectul mai puțin dispus și doritor de a interveni într-o situație de necesitate pentru altul, cu deosebire atunci cînd asistă mai multe persoane. Aceasta diferă de ceea ce se numește transfer de responsabilitate și care se realizează cu intenția subiectului

de a face în locul său responsabil pe un altul de o situaţie sau de consecinţele unei situaţii create. Cercetări efectuate asupra relaţiei dintre numărul de persoane prezente şi probabilitatea lor de a interveni pentru cineva în pericol stabilesc că, cu cît vor fi mai mulţi privitori cu atît d. *de r.* va fi mai mare, fiecare crezînd că vor fi alţii care ar putea da ajutor (B. Latane, J. M. Darley, 1968). În cazul unui singur subiect (B. Latane, J. Rodin, 1969) probabilitatea de a sări în ajutorul celui în pericol s-a dovedit de 70%; în cazul a doi subiecţi acest raport a fost de 40%, iar dacă unul din ei se manifesta pasiv, atunci rata de participare a celuilalt era doar de 7%. Evident, datele citate reflectă particularităţile culturale ale unei anume colectivităţi nord-americane şi nu pot fi luate ca lege general-umană, universal valabilă (*A.B.T.*)

dilemă, tip de raţionament disjunctiv-ipotetic; situaţie a unui individ sau colectivităţi în care există două soluţii, care nu satisfac însă integral interesele, trebuinţele, aspiraţiile sau normele colectivităţii. Ca şi în cazul raţionamentului, unde, deşi există două premise, d. duce la aceeaşi concluzie, în plan comportamental se ajunge la acelaşi rezultat defavorabil, datorită caracterului contradictoriu al celor două soluţii posibile. În astfel de situaţii se iau în calcul utilităţile şi probabilităţile apariţiei evenimentelor, ajungîndu-se la o decizie adecvată. Pentru explicarea comportamentului unui subiect uman confruntat cu strategia altor persoane, modelul propus de F. Bresson şi cunoscut sub numele de d. prizonierului are în vedere doi subiecţi complici răufăcători, care sînt fiecare prizonierul celuilalt. Matricea 2×2 prezintă strategiile celor doi complici cînd sînt interogaţi separat şi nu au posibilitatea de a comunica între ei. Această matrice are o aplicabilitate mai largă decît exemplul dat, fiind întîlnită în teoria jocurilor şi a deciziei.

Denunţare (a) ⟶ I ⟶ Tăinuire (b) ⟶

Denunţare (α) II	α_1 = pedeapsă grea a_1 = pedeapsă capitală	α_2 = pedeapsă moderată b_1 = pedeapsă capitală
Tăinuire (β)	β_1 = pedeapsă capitală a_2 = pedeapsă moderată	β_2 = disculpare b_2 = disculpare

a şi b = strategiile subiectului I

α şi β = strategiile subiectului II

a_1; a_2; b_1; b_2 = plăţile subiectului I

α_1; α_2; β_1; β_2 = plăţile subiectului II

Cei doi complici au atitudine de cooperare cînd diferențele ($a_2 - a_1$) sau ($\beta_1 - \alpha_1$) sînt fie foarte mari, fie foarte mici. În cazul în care diferențele ($b_1 - \alpha_1$) sau ($\beta_1 - a_2$) sînt mari, complicii au atitudine competitivă. Comportamentul persoanelor confruntate cu strategia altor persoane nu poate fi explicat numai pe baza „utilității". Trebuie avut totdeauna în vedere trăsăturile de personalitate ale celor cu a căror strategie ne confruntăm, astfel încît cunoscîndu-le, probabilitatea strategiilor adversarului în „jocul contra altul" să fie cît mai corect estimată. Interacțiunea indivizilor în cadrul grupurilor, studiată în condiții de cooperare și de competiție, se caracterizează totdeauna prin existența laolaltă atît a elementelor competitive cît și a celor de cooperare. Orientarea grupului spre „sarcină" poate produce disensiuni (v.) între membrii grupului, împiedicînd grupul să continue cu același succes îndeplinirea ei. Robert F. Bales (1953) consideră că în cadrul grupurilor mici există d. de orientare spre „sarcină" sau spre „problemele socio-emoționale". Rezolvarea d. se poate face prin „diferențierea în timp" (o perioadă grupul este orientat spre sarcină, o altă perioadă spre problemele socio-emoționale) și prin „diferențierea de rol" (unii membri ai grupului se concentrează asupra îndeplinirii sarcinii, alți membri concentrîndu-se asupra rezolvării conflictelor și tensiunilor emoționale din grup). În psihosociologia organizațională, Peter M. Blau, analizînd raportul dintre diferențierea ierarhică și fluxul comunicațiilor, pune în evidență următoarea d.: diferențierea ierarhică este necesară pentru coordonarea activităților, dar ea blochează procesul de comunicare, proces vital pentru simularea inițiativei, luarea deciziei și coordonarea activităților. Existența acestei d., în cadrul organizațiilor, este o sursă de conflicte și de schimbare. După Peter M. Blau (1963) conceptul de d. contribuie esențial la înțelegerea proceselor interne generate de schimbarea în cadrul organizațiilor. Reducerea numărului nivelurilor ierarhice în organizațiile de tip socialist din țara noastră, ca și existența unor forme instituționale de participare a tuturor oamenilor muncii la decizie elimină posibilitatea stărilor conflictuale generate de d. (*S.C.*)

dinamica grupurilor, caracteristică a vieții intra- și intergrupale, constînd în faptul că, atît „în interior cît și la exterior", grupul social se prezintă ca o entitate funcțională, mobilă, fenomenele psihologice care se petrec la nivelul lui distingîndu-se printr-o mare fluiditate și printr-o înlănțuire strînsă, unele dezvoltîndu-se din altele și întărindu-se reciproc. Astfel, în grup, fenomenele de coeziune au ca premisă apropiată consensul și conformitatea, care la rîndul lor decurg, funcțional, din influență, imitație, sugestie interpersonală. Acestea sînt și ele dependente de fenomenele de autoritate, prestigiu, popularitate, care au puternice implicații în conturarea și conservarea poziției de lider în grup. Participarea membrilor grupului la procesele de grup este și premisă și efect al „jocului" statuselor și rolurilor lor pe care le dețin sau la care aspiră. Nu mai puțin expresivă este dinamica raporturilor dintre grupuri care funcționează nu numai ca sisteme „închise", dar și ca „sisteme deschise", aflîndu-se în schimburi comunicaționale atît pe orizontală, cît și ierarhic, pe verticală. În funcție de situație, de sarcină și de moment, grupurile sociale își primenesc efectivul uman, „absorbind" din exterior noi membri și lasă, totodată, „poarta" deschisă pentru acei componenți ai lor, care, în virtutea unor variate motive, aspiră la depășirea limitelor grupului de apartenență și la inserția în structura altor

grupuri. Pe măsura creşterii fondului de experienţă comună, grupurile devin tot mai stabile, dar aceasta nu echivalează cu transformarea lor în entităţi statice, rigide. Dimpotrivă, în viaţa socială se constituie şi se desfac, în permanenţă, numeroase grupuri, în baza unui larg evantai de criterii valorice, pornind de la simpla concordanţă de vîrstă, de sex, de ambianţă şi ajungînd la comunitatea trebuinţelor, intereselor, atitudinilor şi aspiraţiilor membrilor. Punerea în evidenţă a acestei caracteristici a grupurilor sociale — dinamicitatea lor — a devenit posibilă numai în condiţiile în care viaţa socială era ea însăşi, odată cu dezvoltarea relaţiilor de producţie capitaliste moderne, mai dinamică, mai trepidantă, încurajînd „schimburile interumane". Ceea ce în planul ştiinţei psihosociale s-a răsfrînt sub forma orientării cercetărilor spre astfel de fenomene etalon, cum sînt activitatea, acţiunea, interacţiunea. Studiul d.g. se distinge tocmai prin faptul că ea se face în termenii comportamentului uman concret şi ai variaţiei modelelor de interacţiune în funcţie de o serie de parametri ai vieţii de grup cum sînt scopul, sarcina, contextul social, momentul funcţional şi atmosfera de grup. K. Lewin, iniţiatorul concepţiei d.g. îşi reprezintă comportamentul uman ca o modificare de cîmp psihologic într-o unitate de timp dată. După K. Lewin, nu există persoană care să nu se afle întotdeauna în situaţie (deci, în raporturi dinamice de interacţiune cu alţi factori) şi nu există situaţie care să nu fie a unei persoane (situaţia este oarecum nominalizată, luată prin raportare la persoane şi văzută ca fiind impregnată de valenţele persoanei). Pe modelul cîmpului individual al persoanei se structurează cîmpul grupului care, după K. Lewin, este generat nu atît de similitudinea unor caracteristici statice, clasificatorii cît de sistemul interdependenţelor dintre membrii care le compun, reglementate şi ele prin norme de grup, percepţii comune, distribuţia statusurilor şi rolurilor. Comportamentele individuale şi de grup se înscriu, la rîndul lor, într-un context mai larg, cîmpul social, suportînd influenţa reglatorie a acestuia şi influenţînd asupra lui. Concepţia lewiniană asupra d.g. suferă de un anumit schematism şi simplism, datorită faptului că modelul de interacţiune preconizat este de inspiraţie fizicalistă şi nu reflectă diferenţele calitative dintre cîmpurile aflate în interacţiune. Aşadar, examinarea omului şi a grupurilor umane din perspectivă dinamică implică plasarea lor între anumite coordonate concrete (spaţiale, temporare, culturale, sociale) şi studierea evenimentelor de comportament (individual şi de grup) în funcţie de toate aceste variabile. În virtutea unor mecanisme care îi sînt inerente — comunicare, interacţiune, influenţă, imitaţie etc. — grupul afectează profund psihologiile individuale, imprimîndu-le o anumită notă de intensitate, direcţie şi eficienţă. Dinamicitatea este proprie atît grupurilor mici, cît şi grupurilor mari: clase, naţiuni, popoare. Din această perspectivă ne putem explica, în spiritul concepţiei materialist dialectice şi istorice, permanenta înnoire a structurilor vieţii sociale, istorismul proceselor care se petrec în societate şi ai căror „suporteri" sînt oamenii, marile ansambluri umane, producătoare de istorie. Înţelegerea dinamistă a grupurilor are şi implicaţii practice, formativ-educative, în sensul că prin intermediul grupului şi al metodelor de grup se poate acţiona dirijat asupra personalităţii membrilor, introducînd modificări la nivel de atitudine, percepţie, gîndire. Procedură care devine tot mai răspîndită nu numai în condiţii normale, dar şi în condiţii clinice, fiind destinată

ameliorării şi recuperării, prin „tehnici de grup", a bolnavului psihic. (*P.G.*)

directivă, orientare şi influenţare oficială, elaborate şi adoptate de organizaţii ori factori decizionali pentru a fi introduse în acţiunea persoanelor, în vederea realizării unor scopuri comune, a efectuării unor activităţi colective. În psihologia socială, modul de acţiune **d.** înseamnă manifestarea dirijată a indivizilor, în conformitate cu normele stabilite sau cu cerinţele liderului şi este opus celui non-directivă (C. Rogers, 1952), caracterizat prin conduite bazate pe impulsionare spontană şi pe afecţiunea liberă a persoanelor, manifestate în prezenţa unei atitudini neutre a grupului respectiv. (*A.B.T.*)

discriminare, tratament diferenţiat favorabil sau nefavorabil a indivizilor care au aceleaşi calităţi, dar aparţin anumitor grupuri sociale, etnice sau religioase. În psihosociologie, termenul de **d.** are un sens peiorativ, echivalent celui de prejudecată (v.). Reflectînd contradicţiile economice, în societatea capitalistă se manifestă numeroase **d.** nu numai rasiale, etnice sau religioase, dar şi a persoanelor în vîrstă sau a femeilor, cărora li se refuză accesul la anumite profesiuni. După G.E. Simpson şi J.M. Yinger (1958), **d.** constituie expresia comportamentală a prejudecăţilor. **D.** socială este în primul rînd o problemă politică şi abia apoi o problemă de psihologie socială. (*S.C.*)

discuţie de grup, tehnică de rezolvare a problemelor în grup, de sporire a creativităţii colective. **D. de g.** presupune existenţa dorinţei comune a celor reuniţi (numărul lor variază între cinci şi douăzeci) de a se informa, de a găsi o soluţie cît mai eficientă problemelor reale în vederea deciziei colective. **D. de g.** stimulează emiterea de idei noi, fiecare participant prin informaţiile furnizate constituind o sursă de îmbogăţire a ideilor celorlalţi. Producerea de idei noi în **d. de g.** implică deplina responsabilitate a membrilor grupului ca şi perfecta lor egalitate în ceea ce priveşte poziţia (statusul) în cadrul grupului. Sentimentul de egalitate, ca în orice situaţie, potenţează exprimarea celor mai intime puncte de vedere şi, prin însăşi verbalizare, acestea se clarifică, contribuind la cristalizarea unor idei noi. **D. de g.** constituie o modalitate de explorare a problemelor — ca etapă preliminară procesului de elaborare a soluţiei optime. Determinarea cu exactitate a datelor problemelor cu care se confruntă grupul la un moment dat reprezintă un considerabil avans în rezolvarea lor. Participarea fiecărui membru al grupului la clarificarea situaţiei lărgeşte considerabil înţelegerea problemei şi, pe această bază, contribuie la emiterea unor idei neîntrezărite în stadiul iniţial al primei puneri a problemei. Concomitent cu clarificarea problemei, în grup se produce şi o cristalizare a punctelor de vedere personale. Momentul este semnificativ: perfecta cristalizare a ideii înseamnă un prim impuls pentru acţiune. **D. de g.** are nu numai o valoare de producere a noilor idei, dar şi puternice valenţe stimulative în plan acţional. Atît membrii grupului individual, cît şi grupul ca întreg, în urma discuţiilor colective, se mobilizează mai puternic pentru a da ideilor tăria faptei, pentru că atunci cînd decizia este elaborată în comun sentimentul de participare devine mai puternic. În plus, **d. de g.** reprezintă şi o reală exercitare a democraţiei, întărind sentimentul de responsabilitate în rezolvarea problemelor, stimulînd interesul pentru cunoaşterea ideilor şi opiniilor celorlalţi, statuînd în grup un climat de autentică înţelegere reciprocă. Pentru aplicarea eficientă a tehnicii **d. de g.** în scopul

sporirii creativităţii colective este necesară respectarea următoarelor reguli: stabilirea clară a obiectivului discuţiilor; identificarea problemelor care să justifice discuţia; stabilirea conducătorului şi a secretarului discuţiei; alegerea unui spaţiu adecvat desfăşurării discuţiilor; dispunerea membrilor grupului în jurul unei mese rotunde pentru ca fiecare participant să-l poată privi în ochi pe celălalt; plasarea unei table, ecran sau avizier astfel încît demonstraţiile să poată fi urmărite fără nici o dificultate; asigurarea echipamentului de birou necesar pentru fiecare membru la discuţie; menţinerea, prin aprecierea obiectivă şi binevoitoare a contribuţiei fiecărui membru al grupului, a unei atmosfere psihosociale propice discuţiilor; încurajarea exprimării directe, a umorului de bună calitate şi antagonismului amical; rezumarea din timp în timp (aproximativ, din zece în zece minute) a discuţiilor, ordonîndu-se ideile, semnalîndu-se progresul realizat în atingerea obiectivului. În bună parte, reuşita d. de g. depinde de modul în care conducătorul desemnat îşi „joacă rolul". El trebuie să ajute grupul să-şi definească clar obiectivul şi problemele puse în discuţie, asigurîndu-se că datele şi informaţiile necesare pentru rezolvarea problemelor sînt accesibile. Tot lui îi revine sarcina de a sintetiza ideile emise, de a reformula cît mai inteligibil pentru ceilalţi afirmaţiile înregistrate şi, nu în ultimul rînd, de a emite el însuşi idei noi prin care grupul să avanseze către soluţia optimă. Un conducător al d. de g. îşi joacă cu adevărat rolul atunci cînd reuşeşte să îi stimuleze pe ceilalţi să-şi exprime fără blocaje gîndurile. O glumă subtilă, plasată la momentul psihologic cel mai adecvat, destinde atmosfera, ajută la depăşirea punctului critic al discuţiilor, stimulînd spontaneitatea. La deplina reuşită a d. de g. contribuie într-o mare măsură şi calităţile membrilor grupului. În vederea d. de g., ei trebuie să se pregătească din timp; spontaneitatea survine doar atunci cînd terenul este pregătit în prealabil. Fiecare participant la discuţie se va strădui nu numai să exprime cît mai clar cu putinţă punctul său de vedere, dar va face efortul, uneori mult mai dificil, de a îi asculta şi înţelege pe ceilalţi. (*S.C.*)

disensiune, dezacord cauzat de opoziţia de interese, atitudini sau concepţii ale membrilor unui grup sau ai unei organizaţii. D. se pot transforma în conflicte (v.). Apariţia unor d. între membri aceluiaşi grup împiedică îndeplinirea sarcinilor datorită tonusului emoţional negativ care însoţeşte orice d. În cadrul organizaţiilor politice, d. reduce capacitatea combativă a acestora. Principiul centralismului democratic, unitatea moral-politică a membrilor exclud apariţia şi manifestarea d. în organizaţiile politice comuniste. (*S.C.*)

disfuncţie (socială sau grupală), mod inadecvat de funcţionare, temporară sau cronică, a unor componente, verigi ale sistemului macro-, ori microsocial (R.M. Merton). Fenomenul dezorganizării sociale este privit de acelaşi autor ca rezultat al mai multor d. *ale sistemului social*. Ca urmare a d. sistemului mai ales a dezorganizării sociale, apare în colectivitate starea de anomie (v.) (E. Durkheim, 1893 şi 1897), caracterizată printr-o d. în care normele sociale fie că nu există fie că sînt atît de contradictorii încît indivizii nu mai sînt în stare să-şi orienteze conduitele. În grupul restrîns d. generează stări tensionale la nivelul indivizilor. În genere, d. *sociale*, ca şi stările de anomie determină conduitele infracţionale în societate (C. Zamfir, 1972). (*A.B.T.*)

disonanță cognitivă, discordanță sau contradicție în cunoaștere, pricinuită de informații contradictorii privitoare la același obiect, situație sau eveniment și care este trăită de subiect tensional, ca stare de dezechilibru cognitiv, de neliniște psihică (L. Festinger, 1957). De asemenea, această **d. c.** se mai poate manifesta ca un dezacord între atitudine și realitate (R. Pinto, 1969) **D. c.** creează tendința și nevoia subiectului de a reduce starea tensională și a realiza echilibrul cognitiv necesar, fie prin obținerea unor noi informații congruente cu cunoașterea inițială (C.E. Osgood, P.H. Tannenbaum, 1955), fie prin schimbarea atitudinii subiectului față de obiectul, situația, evenimentul dat. În consecință, și schimbarea de atitudini se poate provoca prin crearea unei **d.c.** la început, iar apoi prin suplimentare de informații în direcția echilibrului cognitiv dorit (F. Heider, 1946). În activitatea de cunoaștere starea de disonanță poate avea un rol motivațional: de mobilizare a individului în direcția suplimentării informațiilor, a stabilizării lor ori a reconsiderării unor cunoștințe și idei în raport cu noile date primite. (*A.B.T.*)

distanță socială, tendință de apropiere sau de îndepărtare între părțile unei relații sociale. Termenul a fost impus în sociologie și psihologia socială de reprezentanții școlii de ecologie umană de la Chicago, R.E. Park și E.E. Burgess (*Introduction to the Science of Sociology*, 1924). Autorii amintiți atrag atenția asupra faptului că cele două tendințe trebuie considerate ca reacții contradictorii la aceeași situație și fac distincție între **d.s.** *orizontală* și **d.s.** *verticală*. În elaborarea conceptului de **d.s.** un aport primordial l-a avut sociologul german Georg Simmel (1858—1918), care, în construcțiile sale tipologice (tipurile sociale ale străinului, ale săracului etc.), introduce criteriul apropierii și distanțării sociale. La G. Simmel conceptul de **d.s.** are două accepțiuni: a) asemănare/deosebire a normelor și valorilor sociale care orientează comportamentul indivizilor umani și b) interacțiunea între indivizi sau grupuri, sub raportul intensității și al calității acesteia. În cadrul aceleiași orientări formaliste de analiză a relațiilor sociale, Leopold von Wiese (1876—1968) face din **d.s.** o categorie centrală a sistemului său, capabilă să explice nu numai simpatia și antipatia la nivelul interacțiunii indivizilor în grup, dar și structura societății. Pe baza **d.s.**, Leopold von Wiese face distincție între mase, grupe și colectivități abstracte. Termenul a dobîndit o largă circulație după crearea, în 1925, de către Emory S. Bogardus a scalei **d.s.** După E.S. Bogardus, **d.s.** se referă la gradul de înțelegere și afecțiune pe care persoanele îl simt una față de cealaltă și explică o mare parte a naturii interacțiunilor, fiind o reprezentare a caracterului relațiilor sociale. Scala **d.s.** a fost revizuită și publicată în 1933 în forma în care se aplică și astăzi. Ea măsoară atitudinea celor anchetați față de diferitele grupuri etnice și dimensiunea contactelor sociale cu această populație. Scala se prezintă sub forma unui tabel cu dublă intrare în care pe verticală sînt trecute diferitele grupări etnice, iar pe orizontală un număr de șapte proporții reprezentînd tipuri de contacte sociale de la cele care presupun un înalt grad de simpatie pînă la antipatia cea mai profundă față de alte naționalități. Subiecții sînt invitați să declare, în mod spontan, dacă ar accepta o persoană dintr-un anumit grup etnic în următoarele relații: 7) de rudenie apropiată prin căsătorie; 6) în club ca prieteni intimi; 5) pe stradă ca vecini;4) ca angajat în aceeași profesiune; 3) ca cetățean în țară; 2) numai ca vizitator în țară; 1) l-ar exclude din țară.

În funcție de numărul relațiilor în care este admis, se calculează indicele de rang al contactului social cu respectivul grup etnic. Numărul de grupuri etnice eliminate de persoana anchetată reprezintă valoarea indicelui distanței de contact social. Scala d.s. are o bună validitate și un coeficient de fidelitate foarte ridicat (+ 90). Cu toate acestea, i se poate reproșa caracterul intuitiv, incertitudinea în legătură cu ordonarea celor șapte propoziții, ambiguitatea termenilor utilizați. În studiul relațiilor interpersonale din cadrul grupurilor mici, d p. este abordată prin intermediul *scalei distanței sociometrice*, care ordonează membrii grupului față de o persoană dată, în funcție de intensitatea alegerilor și respingerilor exprimate față de persoana respectivă (G. Bastin). În studierea d.s. continuatorii lui E.S. Bogardus au luat în considerație nu numai naționalitatea, ci și alte caracteristici: sex, educație, profesiune, clasă socială, religie etc. (*S.C.*)

divergentă 1. (În sens general). Deviere față de un punct de vedere sau idee, luate ca element de referință. 2. (În sens psihosocial). Poziții contradictorii — teoretice, practice, de opinie, ori atitudinale — ale indivizilor, considerate adesea incompatibile și deci, generatoare de conflicte (v.) interindividuale, ori intergrupale. În concepția partidului nostru d. de opinie, de poziții și vederi nu sînt fatale. Ele se cer rezolvate și controlate pe căi socialmente acceptabile, prin convingere (v.) și metode educative, contribuind astfel la progresul științific și social al colectivității. (*A.B.T.*)

dominantă defensivă, gen de interacțiune psihosocială caracteristică comportamentului infractorilor, cu deosebire recidiviști, care se manifestă în multiple demersuri acționale sau verbale deviante, menite să camufleze intențiile reale ale subiectului înaintea comiterii infracțiunii, pentru a masca consecințele materiale, ori morale ale actului deviant. Adînc ancorată în afectivitate, cu deosebire legată de frica de sancțiune, această stare atitudinal-comportamentală generează adesea acțiuni exagerate din partea infractorului, relații interpersonale inadecvate, stări tensionale specifice, încît d.d. a individului, în cele mai multe cazuri, în loc de camuflarea actelor, poate duce la descoperirea faptului infracțional. (*A.B.T.*)

dorință, stare de conștiință a subiectului asupra unor trebuințe, organice sau spirituale, real resimțite, cu orientarea sa activă, mobilizatoare în direcția obținerii obiectului trebuinței. Fenomenul d. se deosebește de cel al atracției spontane, ca și al tendinței, fiind implicat în constituirea acțiunii voluntare și deliberate a subiectului. D. este condiția principală a actului voit, fără a duce în mod obligatoriu la efectuarea acestuia. Ea exprimă, totodată, un raport social al subiectului față de obiect, ori semen, mediat de experiența umană însușită, de sistemul de referință al normelor și valorilor de grup. Față de aspirație (v.), care înseamnă și angajare în direcția unei performanțe a acțiunii, d. rămîne doar proiecție afectiv-subiectivă și de aderență la cerința dată. D. *colectivă*, în raport cu cea a individului, exprimă conștientizarea la nivelul grupului a unor trebuințe și cerințe comune, cu aderența și militarea membrilor săi pentru satisfacerea acestora. (*A.B.T.*)

E

echilibru, stabilitate relativă a stării şi modului de funcţionare a unui sistem, în ciuda modificării influenţelor externe. E. caracterizează toate tipurile de sisteme, indiferent de natura lor substanţial-calitativă. El devine însă un atribut esenţial al sistemelor informaţionale autoreglabile şi autoorganizabile. La nivelul grupului mic e. este determinat prin raportul existent între recompensele şi pedepsele care sînt schimbate între membrii grupului (G. Homans, 1951) şi prin raportul dintre eforturile depuse şi recompensele primite de o persoană, pe de o parte, comparate cu eforturile depuse şi recompensele primite de ceilalţi membri ai grupului (J. Adams 1963). E., ca şi echitatea, este dependent de modul de alocare a resurselor în cadrul grupului şi de motivele care determină decizia de alocare a resurselor (G. Mikula, 1977). Factorul central care determină specificul e. unui sistem social este raportul dintre forţele şi relaţiile de producţie. Cu cît concordanţa dintre aceste două laturi ale modului de producţie este mai mare, în limitele unei epoci istorice date, cu atît sistemul social respectiv se va caracteriza printr-un e. global mai bun, şi invers. E. este un indicator nu numai al sistemului social global, ci şi al diferitelor sale subansamble (subsisteme) componente. În acest sens, la nivelul grupurilor, în funcţie de natura relaţiilor interpersonale, de gradul de coeziune internă şi de eficienţa comportamentală (acţională), se poate vorbi de un e. *psihosocial*. Prin adoptarea acestui concept, psihologia socială reuşeşte să treacă de la o descriere secvenţială la o interpretare raţional-sistemică a grupurilor şi comportamentelor de grup. (*M.G.*)

echitate, relaţie umană, manifestată în atitudinea cuiva care deţine autoritate şi respectă drepturile aferente fiecăruia. În acelaşi timp, ca principiu de acţiune morală, echitatea urmăreşte „suum cuique tribuere" să atribuie fiecăruia ce i se cuvine. Ea nu are nimic comun cu egalitarismul, cu nivelarea tratării individului, ci cu valorizarea socială a contribuţiei fiecăruia la binele comun. Lichidarea proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, a oricărei exploatări şi inegalităţi sociale şi naţionale în ţara noastră şi instaurarea proprietăţii socialiste asupra mijloacelor de producţie, afirmarea noilor relaţii de producţie, cît şi a normelor socialiste de repartiţie, bazate pe egalitate şi dreptate socială, a avut drept rezultat afirmarea principiilor eticii şi echităţii socialiste. Partidul nostru acţionează ferm pentru afirmarea lor deplină în viaţa socială, pentru realizarea unor raporturi noi între oameni, bazate pe respect şi colaborare. Principiul e. este înscris la loc de frunte în *Codul etic* al comuniştilor români. (*A.B.T.*)

educaţie, continua devenire a individului uman din fiinţă biologic constituită în subiect: persoană activă,

conştientă, şi creatoare; este formarea sa permanentă prin intermediul culturii existente, al experienţei sociale acumulate, dar mai ales prin interacţiune cu semenii, constructor activ al societăţii. Procesul e. este specific uman, de esenţă socială şi propriu tututor indivizilor de cînd există oameni. El se realizează ca interacţiune conştientă a persoanelor, cu efecte formative mai stabile asupra ambilor parteneri angajaţi: educatori şi cei supuşi educării, cuprinşi într-o dezvoltare revoluţionară permanentă a colectivităţii; căci, aşa cum a relevat K. Marx, „coincidenţa dintre modificarea împrejurărilor şi aceea a activităţii omeneşti sau propria schimbare nu poate fi concepută şi înţeleasă în mod raţional decît ca practică revoluţionară" (K. Marx, 1845, *Teze despre Feuerbach*). Într-un sens mai restrîns, e. se referă la acea funcţie necesară şi permanentă a societăţii, prin care adulţii tind să integreze pe cei tineri în societate, propunîndu-le şi impunîndu-le modalităţi de comportament considerate deziderabile în etapă dată (P. Osterrieth, 1966); iar pentru J. Piaget (1972) „a educa copilul, înseamnă a-l adapta la mediul social adult, adică a transforma constituţia psihică a individului în funcţie de ansamblul realităţilor colective cărora conştiinţa comună le atribuie o oarecare valoare". Fenomen general uman, în funcţie de etapele dezvoltării individului, de cerinţele vieţii sociale, de scopurile urmărite ca şi de conţinutul experienţei sociale pe care o angajează. e. se particularizează în: e. vîrstelor — preşcolară, şcolară şi extraşcolară —, militară, profesională, social-politică, tehnică, moral-cetăţenească, artistică etc. Toate aceste forme se efectuează prin interacţiunea persoanelor: elevi ⇆ profesori, părinţi şi copii, comandanţi ⇆ ostaşi, maiştri ⇆ ucenici, expert ⇆ novice, organizaţii sociale şi indivizi, adulţii formaţi şi tineri în formare, participanţi activi la transformarea umană şi la modelarea socială a personalităţii fiecăruia. Potenţial, toţi indivizii umani dispun încă de la naştere de un grad mai mare, sau mai redus de o capacitate generală de a se modela, de a elabora şi asimila experienţă socială, ceea ce s-a numit educabilitate (H.J. Eysenck, 1966). Educarea lor este punerea în funcţiune a educabilităţii, antrenarea acesteia în multiple direcţii, prin variate conţinuturi şi norme sociale. Cum caracteristică psihicului uman este tendinţa spre multilateralitate, spre diversitatea experienţei umane, e. devine modul de realizare a evoluţiei multilaterale a personalităţii. Pentru e. în comun a sexelor se foloseşte termenul de coeducaţie (= educaţie mixtă). Ca mod de realizare, e. este spontană, neorganizată şi influenţă, în cea mai mare parte, instituţionalizată, conştient dirijată de şcoală, familie, organizaţii sociale etc. prin procese de învăţare umană. Ideea deinstituţionalizării educaţiei indivizilor şi a deşcolarizării societăţii prin introducerea unor „reţele de convivialitate educativă" lansată de Ivan Ilich (1971) a stîrnit proteste în rîndul pedagogilor progresişti (H. Hannoun, 1973), îngrijoraţi de efectele în masă ale influenţei neorganizate social şi lipsită de răspundere faţă de viitorul generaţiilor. În societatea socialistă e. constituie un factor important al dezvoltării sociale, mijloc de emancipare a conştiinţei maselor, de socializare superioară a indivizilor şi de integrare a lor în colectivitate. Înţeleasă ca acţiune larg socială, în condiţiile vieţii socialiste din ţara noastră, sarcina e. membrilor colectivităţii revine tuturor instituţiilor, colectivelor de muncă, organizaţiilor social-obşteşti şi în primul rînd şcolii şi familiei, ca primele medii social-educative ale tinerelor generaţii. (*A.B.T.*)

efect, rezultat necesar al acţiunii unei cauze sau al unui complex de cauze. În psihologia socială, termenul de e. este utilizat adesea pentru a desemna rezultatele contrare simţului comun, produse de acţiunea unor factori sociali (v. efectul placebo, halo, bumerang); impresie produsă de prezenţa în public a unei persoane sau de activitatea publică a persoanei. *Legea* e. (1898) formulată de Edward L. Thorndike se referă la întărirea conexiunii dintre elemente cînd legătura este însoţită sau urmată de o stare de satisfacţie şi la slăbirea trăiniciei cînd legătura, dimpotrivă, este însoţită sau urmată de o stare de insatisfacţie. Potrivit *legii* e., recompensa ori succesul determină consolidarea şi repetarea comportamentului recompensat, iar pedeapsa sau insuccesul duc la eliminarea sau reducerea tendinţei de repetare a respectivului comportament. O particularizare a *legii* e. o constituie legea „secvenţei temporare" (O. H. Mowrer, 1950), care, chiar dacă nu explică geneza comportamentului deviant, îl descrie totuşi într-o formă generalizată: cînd o acţiune are două consecinţe — una pozitivă, alta negativă şi ambele sînt echiprobabile — rezolvarea situaţiei se face prin alegerea consecinţei imediate. Consecinţa imediată, în cazul infracţiunii, este dată de satisfacţia materială, în timp ce sancţiunea legală apare infractorului ca o consecinţă îndepărtată cu un mare grad de incertitudine. (*S.C.*)

efect autocinetic, fenomen obţinut prin proiectarea unui punct luminos intens într-o încăpere complet întunecată creîndu-se iluzia mişcării acestuia. E.a. a fost utilizat într-o serie de experimente ingenioase de către psihosociologul american de origine turcă Muzafer Sherif (1935/36) pentru a studia influenţa grupului asupra indivizilor. Mişcarea autocinetică trebuia apreciată în cazul în care subiecţii erau neinfluenţaţi de factorii sociali experimentali şi sînt în situaţia de grup. Experimentele cu e.a. au demonstrat că indivizii umani, în situaţii colective, renunţă la standardele individuale proprii, preluîndu-le pe cele ale grupului, normele colective, care interiorizate devin sistem de referinţă pentru individ. (*S.C.*)

efect bumerang, reacţie de consolidare a opiniilor şi atitudinilor, ca urmare a comunicării interpersonale sau de masă, făcută în scop contrar, de eliminare a lor. În cazul în care individul sesizează intenţia de influenţare într-un sens socialmente indezirabil sau în cazul nerespectării principiilor şi tehnicilor de propagandă, se declanşează mecanisme de apărare activă a subiecţilor şi colectivităţilor împotriva emiţătorului şi a mijloacelor de comunicaţie utilizate, ceea ce duce în cele din urmă nu la formarea sau consolidarea opiniilor şi atitudinilor pentru care s-a făcut propagandă, ci la diminuarea, dispariţia sau chiar formarea unor opinii şi atitudini contrare. (*S.C.*)

efect halo (Prin analogie cu discul luminos care apare în jurul soarelui sau a lunii datorită reflecţiei şi refracţiei luminii în cristalele de gheaţă aflate în atmosferă la mari înălţimi). Tendinţă de iradiere a trăsăturilor şi proceselor psihice, chiar dacă datele obiective nu relevă nici o corelaţie între ele. Tipic pentru e.h. este tendinţa de atribuire a caracteristicilor favorabile unei persoane care este evaluată pozitiv şi de atribuire a unor caracteristici nefavorabile persoanelor nefavorabil evaluate. În tehnica chestionarului (v.), e.h. vizează influenţarea răspunsurilor la o întrebare fie datorită organizării logice a răspunsurilor determinată de succesiunea întrebărilor, fie prin iradiere afectivă. Pentru a împiedica contagiunea răspunsurilor prin iradierea sentimen-

telor, întrebările afectogene se plasează la sfîrșitul chestionarului sau al interviurilor. De asemenea, în analiza răspunsurilor se va avea totdeauna în vedere și succesiunea întrebărilor. (*S.C.*)

efect placebo, efect de sugestie pe care îl are asupra pacientului asocierea „tratamentului" cu anumite cuvinte indicatoare, rostite de medic și indicînd o altă direcție de acțiune asupra organismului decît cea a „medicamentului administrat". În psihologia socială, e.p. desemnează iradierea sau transferul semnificației unor măsuri, întreprinse, de exemplu, în legătură cu condițiile dintr-un anumit loc de muncă, asupra conduitei și performanței celor care lucrează în alte locuri de muncă și ale căror condiții n-au fost modificate efectiv. Fapt semnalat pentru prima dată în cercetările lui E. Mayo. (*P.G.*)

efect Steinzor, tendință de transmitere, în discuțiile de grup în jurul mesei rotunde, a unei cantități mai mari de informații către partenerul de vizavi. B. Steinzor (1950) a măsurat cantitatea de informație transmisă în discuțiile în jurul mesei rotunde și a constatat că ea descrește de o parte și de alta a partenerului de vizavi. G. Hearn (1957), prin experimentele realizate, a evidențiat faptul că efectul s. nu se manifestă decît în discuțiile de grup în care conducătorul exercită un stil de conducere democratic. V. și lider. (*S.C.*)

egocentric, subiect care-și situează *eul* propriu în centrul tuturor valorilor și care nu este în stare să adopte față de sine atitudinea pe care o adoptă față de altul. (*M.G.*)

egocentrism, mod de conduită caracterizat prin centrarea pe propriul *eu* și minimalizarea valorii *eu*-rilor celorlalți; atitudine de a privi totul prin prisma intereselor și dorințelor personale. În evoluția ontogenetică, e. este considerat o fază oarecum legică la vîrsta copilăriei, el favorizînd consolidarea conștiinței de sine. În schimb, la vîrsta adultă, e. devine o trăsătură negativă, frînînd spiritul de obiectivitate și atitudinea autocritică. (*M.G.*)

egoism, tendință puternică a individului de a-și satisface interesele și dorințele proprii, neținînd cont de ceilalți. Sentimentele egoiste ale persoanei — de a obține totul, de a considera că totul i se cuvine, de autoadmirație etc. — sînt potrivnice colaborării și integrării în colectivitate. În etapa copilăriei, manifestarea tendințelor egoiste denotă o slabă autonomie și libertate a *eu*-lui propriu, care să permită copilului procesul de identificare (v.) în ceilalți, în comportamentele sociale și acțiunile altor persoane. Avînd ca premisă naturală limitele interacțiunii sociale a copilului mic cu adultul, manifestările egoismului se amplifică și se dezvoltă sub influența unor condiții de mediu și a educației necorespunzătoare. De regulă, societățile bazate pe clase antagoniste și pe exploatarea omului sînt generatoare și favorizează înrădăcinarea diferitelor atitudini și sentimente egoiste și egocentrice (v.), calitativ opuse însușirilor de personalitate altruiste și sentimentului colectivist. (*A.B.T.*)

emoție colectivă, reacție afectivă spontană, generalizată, de mare intensitate, la nivelul unui grup uman. Este un proces situațional, stîrnit de împrejurări mai puțin obișnuite: surpriză, alarmă, o veste pozitivă importantă pentru indivizi, amenințare reală sau imaginară, ori înlăturarea unui pericol real ș.a. Se caracterizează prin declanșare bruscă, mare contagiune (v.) și expresie puternică în comportamentele de grup ale indivizilor care manifestă agitație, tulburare generală, acompaniată de modificări neuro-vegeta-

tive profunde, cu descărcări de energie psihică, mai puţin controlate şi care se consumă în acţiuni arbitrare. Ca şi emoţia individuală, e.c. sînt stări întotdeauna autentice, reprezentînd o alarmă generalizată în faţa unor noi schimbări din mediu, sau în faţa unor creaţii culturale, admirate şi receptate de întregul grup. Cu totul nefavorabile luării unor decizii în grup, e.c. exprimă totuşi forţa grupului, tendinţele sale spontane dominante, gradul de aderenţă sau de respingere de către grup a factorilor ce le provoacă. (*A.B.T.*)

empatie, modalitate a subiectului de înţelegere şi cunoaştere a semenului prin fuziune afectivă, de simpatie (v.) fără implicaţie participativă în trăirile acestuia. Studiat de Th. Lipps fenomenul e. a fost denumit *Einhfuhlung*, corespunzător cu *intropatia* din limba franceză. În sens restrîns, e. se referă la identificarea parţială sau totală a subiectului cu sentimentele altuia; este sensul vehiculat mai ales de psihologia abisală. În mod curent, termenul de e. desemnează şi o atitudine estetică, prin care individul pătrunde afectiv în atmosfera intimă a unei opere de artă. Deşi psihologii de orientare idealistă adoptă în analiza e. o poziţie tipică solipsismului gnoseologic (după cum afirmă V. Pavelcu), azi, în lumina noilor cercetări, s-a stabilit că această „intuiţie simpatetică" (H. Bergson) departe de a fi o forţă mistică a psihicului uman, este un rezultat al învăţării în cadrul interacţiunii sociale a indivizilor. (Stroinel Marcus, Gh. Neacşu). (*A.B.T.*)

entuziasm colectiv, stare afectivă generată de fixarea sau de atingerea unui scop dezirabil social. E.c. poate fi rezultatul unei acţiuni sau să preceadă şi să pregătească acţiunea colectivă. Sporirea intensităţii emoţionale în stările de e.c. se datorează „interstimulării", fenomen asupra căruia a atras atenţia F. H. Allport (1921). Teoria „comportamentului cuplat" a lui N.E. Miller şi J. Dollard (1945) explică numai parţial producerea e.c.: individul A în starea de entuziasm percepe un semnal de la B şi îi răspunde: B primeşte răspunsul, fără să ia în consideraţie semnalul la care A a răspuns. Se ajunge astfel la comportamente similare. Conform acestei teorii se face abstracţie de situaţia concretă în care comportamentul unei persoane devine stimul pentru alte persoane, de ritmicitatea stimulărilor şi, mai ales, de motivaţia persoanelor. (*S.C.*)

„ereditate" socio-culturală, ansamblu al obiectelor materiale şi spirituale, istoric constituite în viaţa unei colectivităţi, împărtăşite de indivizi şi care se transmit din generaţie în generaţie membrilor săi, prin procese de învăţare. Spre deosebire de ereditatea biologică, al cărei program de transformări este cuprins în codul genetic al organismului, asigurînd astfel individului transmiterea caracterelor de specie, „e." s.-c. se referă la moştenirea culturală a societăţii, începînd cu forţele de producţie, relaţiile sociale obiectiv existente şi continuînd cu deprinderile de muncă, obiceiurile pe care individul le găseşte în colectivitatea dată şi care asigură transmiterea istorică a experienţei sociale noilor generaţii de membri ai colectivităţii. Principale componente ale acestei „e." s.-c. sînt: forţele productive, limba cu caracteristicile ei naţionale (grupale), practicile sociale, modelele de comportament, sistemul de norme şi valori, arta, metodele de educaţie. Fără o asemenea moştenire, pe care indivizii şi-o asimilează, treptat şi în forme personale, este de neconceput dezvoltarea fiinţei umane. Esenţa umană, preciza K. Marx (1845), nu este inerentă structurii biologice a indi-

vidului; dimpotrivă, ea rezidă în ansamblul relațiilor sociale din colectivitate, incluzînd evident individul ca subiect, ființă activă și creatoare, în sistemul acestor relații. Adaptările comportamentale ale generațiilor de indivizi la elementele moștenirii lor culturale sînt cumulative, cu funcții de transfer dinamic, economisind reluarea a numeroase experiențe ale înaintașilor și asigurînd astfel progresul neîntrerupt al societății. (*A.B.T.*)

esență umană, totalitatea determinărilor bio-psihice și social-istorice care formează fondul specific și dinamic al ființelor umane. Ființă socială, subiect al relațiilor specific sociale, omul este neîncetat și o parte a naturii, aceasta integrîndu-se în esența sa. Subiecții relațiilor sociale sînt întotdeauna și pretutindeni oamenii reali, vii, purtători ai unor aptitudini general-umane și ai unor atitudini, interese, scopuri și opinii purtînd pecetea epocii istorice, a națiunii, a clasei sau grupului social cărora le aparțin. Organizîndu-se inițial pentru a reuși, prin activitatea productivă, să ia în stăpînire natura, oamenii au ajuns, prin cultură, să-și creeze nevoi calitativ diferite, a căror satisfacere este posibilă prin activitatea producătoare de valori materiale și spirituale. „Producerea vieții, atît a celei proprii, prin muncă, cît și a celei străine, prin procreare, apare dintr-o dată ca o dublă relație: pe de o parte, ca relație naturală, iar pe de alta ca relație socială, în sensul că presupune colaborarea mai multor indivizi" (Marx-Engels, 1845). Manifestarea fundamentală a e.u. este munca, ea însăși dependentă de elementele bio-psiho-social-istorice, care constituie această esență. Producerea mijloacelor de trai angajează forțele fizice și psihice umane, afirmate și valorizate înăuntrul relațiilor sociale istoricește condiționate de natura și structura economico-socială, de clasă etc. În categoria de muncă se exprimă deodată general-umanul și concret-istoricul, „natura omenească în general" și „natura omenească istoricește modificată în fiecare epocă istorică" (K. Marx). În acest sens trebuie interpretată celebra teză a VI-a a lui Marx despre Feuerbach conform căreia „esența umană nu este o abstracție inerentă individului izolat", ci „ansamblul relațiilor sociale", relații care, la rîndul lor, nu sînt reductibile la un singur termen (socialul), ci reprezintă o structură dialectică complexă *bio-psiho-socială* și istorică, materială și spirituală, universală și totodată particulară. Cuceririle științelor moderne ale naturii și ale societății, ca și realitățile social-umane contemporane, confirmă valoarea euristică a conceptului materialist-dialectic și istoric de esență umană (A. Mihu, 1978), capacitatea sa de a explica varietatea activităților și relațiilor social-umane concret-istorice, de a prevedea direcția lor de evoluție, de a oferi forțelor politice revoluționare, progresiste un instrument teoretic cu mari implicații practice, politice. Marxismul a demonstrat că, deși din relațiile sociale obiective (cu reflexe subiective în conștiința și psihologia oamenilor) fac parte și relațiile de proprietate (privată), acestea nu pot fi atribuite cîtuși de puțin esenței umane ca atare. La fel, agresivitatea nu este expresia unui „instinct", fie el „social", ci a unor relații sociale, de clasă și politice concret-determinate, sortite dispariției istorice. Considerarea omului ca ființă natural-socială, a e.u. ca o structură complexă biologică și sociologică psihologică, constantă și variabilă, unitară și diversificată, a reprezentat și reprezintă, în marxism, o cucerire teoretico-metodologică fundamentală, care călăuzește și inspiră practica construcției noii societăți. (*P.P.*)

eşantionare, ansamblu de procedee statistice destinate alegerii, în scopul cercetării, a unui grup de indivizi dintr-o populaţie de bază. E. este reclamată de imposibilitatea de a studia direct, într-un timp limitat, o populaţie foarte mare. Eşantionul devine astfel un fel de reprezentant al populaţiei de bază. Prin investigarea lui directă urmărim să extragem o informaţie care să fie validă pentru întreaga populaţie. De aceea, eşantionul trebuie să cuprindă un număr minim necesar (statistic semnificativ) de indivizi ($N \geqslant 50$) şi să fie, pe cît posibil, un homomorf fidel al populaţiei din care a fost extras. Potrivit legii numerelor mari din matematică, cu cît numărul cazurilor particulare studiate este mai mare, tinzînd spre infinit, cu atît probabilitatea validării concluziei privind populaţia în ansamblu creşte, tinzînd spre 1. Gradul de reprezentativitate al unui eşantion constă în reproducerea structurii populaţiei de bază, adică a ponderii procentuale pe care o are fiecare categorie (grup) de indivizi. Aceasta se obţine prin utilizarea unor metode adecvate de selecţie. Cea mai eficientă este considerată metoda loteriei, care, pentru economie de timp, poate fi substituită prin tabelul numerelor la întîmplare. În ambele cazuri, populaţia de bază se numerotează de la 1 la N, fiecărui individ fiindu-i asociat numărul de ordine corespunzător. Apoi, toate aceste numere se introduc într-o urnă şi se extrage succesiv cîte unul, după înregistrare numărul extras fiind repus înapoi în urnă. Dacă acelaşi număr se extrage de mai multe ori, el va fi notat o singură dată. În final, numerele extrase trebuie să corespundă volumului stabilit al eşantionului. Cînd folosim tabelul numerelor la întîmplare, stabilim un punct de plecare — situat la orice intersecţie a unei coloane cu un şir—, şi sensul de deplasare; de la stînga la dreapta şi de sus în jos sau invers. Se vor lua succesiv numere formate din cîte 2 cifre, dacă volumul eşantionului este pînă la 100, sau din cîte 3 cifre, dacă volumul eşantionului este pînă la 1 000 etc. Foarte operativă este metoda pasului statistic: după ce populaţia a fost trecută în tabele de ordine alfabetică sau la întîmplare, se stabileşte, în funcţie de volumul eşantionului, intervalul de selecţie: fiecare al 5-lea, al 10-lea, al 20-lea etc., individ. Populaţia de bază poate fi considerată ca o mulţime nediferenţiată, putîndu-se astfel respecta mai mult legea hazardului, sau ca o mulţime stratificată, în care caz, devine necesară aplicarea unor criterii calitative (de ex.: sex, vîrstă, profesie, mediul de domiciliu, grad de cultură, apartenenţă politică, naţionalitate etc.), pentru a asigura cuprinderea în eşantion, în proporţie corespunzătoare, a reprezentanţilor fiecărei categorii circumscrise criteriilor stabilite. Un astfel de eşantion, ales pe baza corelării procedeului întîmplării cu cel dirijat, se numeşte mixt. Oricît ne-am strădui să respectăm regulile e., în cercetările concrete, aproape inevitabil, se strecoară o eroare, zisă de selecţie, care face ca între indicii statistici calculaţi (experimentali) şi cei teoretici să existe o discrepanţă mai mare sau mai mică. Aceasta trebuie evaluată cantitativ prin intermediul erorilor probabile şi al indicilor de varianţă. În statistică s-a stabilit că valoarea reală a indicilor statistici se situează între limitele: valoarea calculată a indicelui dat (de ex.: media aritmetică — $\bar{X}$) plus sau minus de trei ori eroarea probabilă (e). Luarea în considerare a erorilor de e. este obligatorie în cercetarea oricărui fenomen psihosocial, dar mai ales în studiul atitudinilor şi fenomenelor de opinie. (*M.G.*)

eşec, nereuşită sau insucces al unei acţiuni individuale sau de grup,

destinate satisfacerii unei stări de motivație (trebuință, interes), atingerii unui scop. În plan subiectiv, e. este conștientizat și trăit ca o insatisfacție, generînd stări tensionale a căror intensitate depinde de importanța obiectivului (scopului) propus și nerealizat. E. se poate consemna nu numai în planul acțiunilor practice, ci și în cel al activității teoretice, de cunoaștere, în sfera mai generală a aspirațiilor de realizare a *eu*-lui, în planul relațiilor interpersonale etc. Cauzele generatoare ale e. pot fi de două genuri: a) externe, acțiunea potrivnică a unor obstacole (factori) fizice sau sociale și b) interne, insuficienta pregătire pentru atingerea obiectivelor propuse, neconcordanța dintre dorință (aspirație) și posibilitate, subestimarea sau supraestimarea dificultăților, sarcinilor etc. Înregistrarea unui e. determină o reanalizare a situației și împrejurărilor obiective în care s-a desfășurat acțiunea și o revizuire critică a planului și strategiei pentru viitor. Prin aceasta, e. devine, între anumite limite, un factor de evoluție și adecvare a programelor comportamentale la diversitatea sarcinilor cu care se confruntă individul sau grupul. Cînd frecvența e. este prea mare și depășește puterea de voință și capacitatea de mobilizare a individului, efectul său devine nociv din punct de vedere psihic, putînd genera tulburări nevrotice. Climatul psihosocial din cadrul colectivului (grupului) joacă un rol important în diminuarea sau accentuarea efectelor perturbatoare ale e. E. ocupă alături de succes un loc important în precizarea caracteristicilor psihosociale ale motivației. Cercetările efectuate au descris două atitudini fundamentale față de e: atitudinea prioritară de evitare a e. și atitudinea prioritară de obținere a succesului. Aceste atitudini reprezintă tendințe motivaționale specifice (J. Atkinson, D. McClelland, 1953) care se concretizează prin comportamente diferite. Personalitățile orientate prioritar spre evitarea e. își aleg sarcini a căror probabilitate de succes este apropiată de 0 sau de 1 în timp ce personalitățile orientate preponderent spre obținerea succesului își aleg sarcini, obiective a căror realizare implică incertitudine maximă, probabilitatea succesului fiind *0.5*. (*M.G.*)

existență socială, totalitatea elementelor și raporturilor care constituie latura obiectivă, materială a vieții sociale; corelația dialectică între forțele de producție și relațiile de producție structurate într-un mod de producție istoricește determinat; relațiile dintre oameni și natură prin mijlocirea tehnicii și organizării sociale; diviziunea socială a muncii; formele istoricește constituite și evolutive de comunitate umană; structurile sociale și de clasă; laturile materiale ale relațiilor familiale, ale modului de viață; sistemele de comunicație socială; instituțiile și organizațiile sociale care împreună cu sistemele de norme și valori sociale (v.) prescriu și reglementează statusurile și rolurile sociale (v.), individuale și colective. E.s. a oamenilor determină în mod direct și mediat conținutul și formele conștiinței sociale, evoluția acestora (K. Marx) și, prin urmare, totalitatea fenomenelor psihologice (v.), ca fenomene de conștiință socială, istorică. Ca reflectare ideală, subiectivă, a condițiilor materiale, obiective de existență, conștiința socială (v.) joacă un rol propriu, activ, în raport cu existența socială; o influențează, dispunînd, totodată, de o autonomie relativă. (*P.P.*)

expectație, gen de atitudine de anticipare, stare de așteptare a persoanei în raport cu performanța pe care o va obține într-o sarcină viitoare. Termenul este înrudit cu cel de

aspirație, ambele apărute ca urmare a cercetărilor experimentale consacrate problemei nivelului de aspirație. Spre deosebire de aspirație, care exprimă dorința, speranța, ambiția subiectului în raport cu nivelul reușitei viitoare, e. exprimă o poziție mai realistă: nu ceea ce „i-ar place" subiectului să obțină, ci la ce anume „se așteaptă" să obțină. Ea face ca nivelul performanței anticipate să se mențină mai aproape de nivelul performanței reale. Drept urmare, e. este secondată de sentimentul „încrederii în reușită". Practic, înălțimea sau nivelul e. este determinat prin diferența dintre succesul scontat în fața unei probe și succesul care se știe că a fost obținut în cursul unei probe imediat anterioare. (*G.P.*)

experiment psihosocial, metodă de cunoaștere a factorilor care influențează comportamentele sociale individuale și de grup ale persoanelor. El pornește întotdeauna de la o ipoteză științific întemeiată și presupune un program de operații raționale și materiale în explorare. Se caracterizează prin provocarea fenomenelor de interacțiune a persoanelor, în situații sociale anume create și dirijate de cercetător după un program de investigație dinainte stabilit. El presupune manipularea în cursul cercetării a unor factori interni și externi, considerați drept variabilele fenomenului studiat. Se selectează, de regulă, variabilele independente, care sînt: condițiile situației psihosociale organizate, modul în care vor acționa în grup persoanele, stilul de conducere al liderului, dispunerea în spațiu a persoanelor în procesul comunicării etc., procedînd la varierea lor, cu măsurarea de fiecare dată a variabilei dependente considerate și exprimată, de regulă, în modificarea randamentului activității indivizilor în cursul experimentării. Deosebit de observația controlată, care prin adîncire clinică, de studiu la locul de activitate al subiectului (J. Piaget) tinde spre o cuprindere și cunoaștere ideografică (a individului), metoda e.p. constituie o cale spre generalizare științifică a datelor, permițînd o cunoaștere nomoteticǎ a fenomenelor psihosociale. Fiind o cale de intervenție activă în procesele de interacțiune umană, aplicarea e.p. devine deosebit de dificilă și cu particularități specifice. Mai întîi, izolînd variabilele fenomenului studiat, e.p. artificializează situațiile, ceea ce necesită întotdeauna confruntarea rezultatelor și controlarea lor cu datele obținute prin alte metode. Apoi, nu pot fi supuse experimentării decît situații psihosociale relativ simple, sau simplificate pînă la un punct de cercetător, ceea ce face ca sarcinile date subiecților spre rezolvare să fie mai puțin interesante, monotone și adesea mai puțin semnificative pentru fenomenul real investigat. Caracterul de provocare a unor modificări în fenomenul cercetat ridică probleme de ordin moral cercetătorului, ca și problema riscului de a perturba fenomenul prin consecințele experimentului, care chiar dacă ar fi pozitive nu-și pot găsi întotdeauna justificarea imediată în cadrul organizației sociale date. În sfîrșit, există și secretul variabilei observate și măsurate, în condițiile celor mai multe unități sociale autentice (uzină, organizații de stat etc.) ceea ce a făcut ca majoritatea experimentelor efectuate în studiul comportamentelor sociale ale indivizilor, ca și asupra relațiilor, lor grupale, să fie efectuate pe elevi, studenți, soldați ori bolnavi internați în clinică. Cu toate acestea, experimentele realizate privind rolul interacțiunii persoanelor în creșterea productivității muncii (E. Mayo, 1927—1943), cele probînd efectele modului de lucru al liderului în grup și ale stilului său de conducere asupra agresivității membrilor grupului (K. Lewin, 1938) sau rezultatele operării competitive și ale cooperării într-o

sarcină dată (M. Deutsch, 1949) au rămas nodale, contribuind la edificarea însăşi a psihologiei sociale ca ştiinţă experimentală şi aplicativă (Otto Klineberg, 1954). Caracterul experimental se opune, de regulă, în cercetările psihosociale celui care derivă din experienţa personal trăită fiind prin aceasta înscrisă în viaţa şi istoria individuală a subiectului, modificîndu-i relaţiile existenţiale cu lumea (R. Mucchielli, 1968). Experimentarea fenomenelor psihosociale nu-şi propune transformarea de fond afectivă, ori voliţională a subiecţilor. Ea poate indica cel mult direcţia unor asemenea schimbări, ca şi factorii de influenţă, dar pentru care sînt necesare condiţii şi mijloace socio-educative specifice şi care depăşesc sarcinile experimentului ca metodă de cercetare. Nu toate procesele psihosociale pot fi supuse experimentării, fie datorită complexităţii lor, sau datorită unicităţii evenimentelor, cu deosebire celor imprevizibile, de dorit nerepetabile, sau care se produc extrem de rar ca fenomene excepţionale în interacţiunea oamenilor (calamităţi naturale, mari conflicte sociale etc.). De aceea, frecvent se utilizează în psihologia socială *experimentul invocat* (Cl. Bernarnd) sau *indirect* (E. Durkheim), produs în condiţiile sociale istoric existente şi care permite oricînd o analiză sistematică a rezultatelor. De exemplu, sînt folosite ca experimente invocate, pentru a evidenţia rolul factorilor sociali în procesul umanizării indivizilor cazurile de copii crescuţi de animale, sau exemplarele de oameni „sălbatici", care au trăit izolaţi de colectivitate; de asemenea, situaţiile de aculturaţie a populaţiilor de imigranţi, efectele unei crize economice asupra comportamentului social al persoanelor pot servi în cercetare drept experienţe invocate. Apropiate formei experimentului invocat sînt experimentele „ex post facto" (E. Greenwood, 1945), în care se studiază o variabilă neizolată şi neintrodusă de cercetător, aşa cum s-a putut desprinde din însăşi desfăşurarea reală a fenomenului. De exemplu, studiul întreprins de B. Cristiansen (1955) asupra relaţiei dintre reuşita socială şi gradul de instruire al indivizilor, comparînd modul în care cei cu diplomă de studii au rezistat la criza economică din 1930, în raport cu cei fără diplomă, ilustrează o asemenea variantă a metodei, în care cercetătorul nu manipulează variabila, luînd-o fără artificiu, în dimensiunile ei naturale. Principalele forme ale e.p. sînt: a) *experimentul de laborator*, introdus în psihosociologie de N. Triplett (1897) şi care se caracterizează prin schimbarea condiţiilor de desfăşurare a comportamentului persoanelor, cu stabilirea precisă a unor variabile şi cu varierea lor în situaţii relativ simple, uşor de controlat. În acest fel s-a stabilit creşterea performanţei motorii a indivizilor (a numărului de rotiri a unei manivele, în aceeaşi unitate de timp), în situaţia competitivă a subiectului şi în prezenţa unui public, faţă de performanţa dată în acţiunea sa solitară şi în afara oricărei competiţii. Experimente de laborator au efectuat M. Sherif (1936) probînd efectul autocinetic (v.) în aprecierile individuale şi în grup ale subiecţilor, Solomon Asch (1952) studiind fenomenul conformării percepţiei indivizilor la norma de grup, R. L. Thorndike (1942) probînd rezolvarea în grup a problemelor, la noi Al. Roşca (1967) cercetînd creativitatea în grup a elevilor, N. Radu (1972). M. Roco (1979) ş.a.; b) *experimentul de teren* se desfăşoară în condiţii mai puţin artificiale, provocînd fenomene complexe, în situaţii cît mai naturale de activitate ale indivizilor. El presupune măsurarea variabilei dependente, înainte şi după aplicarea probelor experimentale, cu stabilirea unor grupe de control cît mai apropiate grupului probant şi cu decelarea cît mai clară a factorilor

externi care ar putea interveni pe parcursul experimentării. Nici terenul ca atare şi nici laboratorul nu definesc în sine caracterul experimentului, cunoscut fiind faptul că experienţa de laborator se poate efectua şi pe terenul obişnuit de muncă al subiecţilor, neobişnuită pentru ei fiind doar sarcina dată spre rezolvare. De aceea, în cadrul unor cercetări psihosociale complexe este mai greu de separat experimentul natural de cel de laborator. Aşa, de pildă, experimentele organizate de E. Mayo (1927—1943) la uzinele Hawthorne îmbină caracteristicile ambelor experimente: este experiment de teren în uzină, pe o problemă real trăită de această unitate socială şi care începe cu observarea lucrătorilor. Dar sala pentru montajul releelor electrice unde se duc experienţele este izolată de restul uzinei, subiecţii parcurg un regim special de pauze, se stimulează relaţiile lor interpersonale etc., ceea ce aduce o seamă de artificii în condiţiile date, apropiind experimentul de tipul de laborator. În general, fenomenele investigate pe cale experimentală în psihosociologie sînt multiple: de interacţiune socială, de productivitate sub influenţa relaţiilor mutuale, de rezistenţă a grupului la schimbarea unor condiţii de lucru, de comunicare în grup, de mod de acţiune (cooperativă, competitivă, solitară, colectivă), de schimbare atitudinală, de modificare a aspiraţiei grupului, de propagandă, de terapie grupală ş.a. În toate ocaziile însă cercetarea experimentală în domeniul faptelor şi a proceselor psihosociale nu se poate lipsi de alte căi şi mijloace auxiliare experimentului, deosebit de importante ca: observaţie sistematică, convorbirea la obiect cu persoanele investigate, chestionare judicios întocmite, tehnici de măsurare şi de prelucrare cantitativă şi calitativă a datelor. (vezi şi S. Chelcea, *Experimentul psihosociologic*, 1979). (*A.B.T.*)

extraversiune, structură de personalitate caracterizată prin: orientarea spre exterior a tendinţelor şi atitudinilor dominante, uşurinţă în stabilirea contactelor cu cei din jur, sociabilitate, dirijarea energiei şi efortului în direcţia supunerii şi dominării situaţiilor externe. Conceptul a fost introdus de psihanalistul elveţian C.-G. Jung, în 1921. Persoanele extravertite se acomodează şi se integrează mai uşor şi mai bine în colectiv; din rîndul lor se aleg, cel mai adesea, liderii informali în cadrul grupurilor mici. E. se referă cu precădere la aspectele dinamico-energetice (temperamentale) ale personalităţii, iar nu la cele caracterial-aptitudinale. De aceea, luată singură, în sine, e. nu determină nici eficienţa practică, nici valoarea socială a personalităţii. Ant. *introversiune* (v.). (*M.G.*)

eul social, imagine despre sine a subiectului, rezultată din cunoaşterea acestuia de către ceilalţi şi care exprimă unitatea internă a individului în relaţiile lui cu lumea exterioară şi îndeosebi cu ceilalţi membri din colectivitate. Termenul de e.s. a fost creat de W. James (1892) pentru a desemna, în conştiinţa subiectului, imaginea pe care o au ceilalţi indivizi despre persoana sa. Natura unui asemenea nucleu social al personalităţii, potrivit concepţiei marxiste, rezidă în relaţiile sociale ale colectivităţii, persoana exprimînd în structura ei reflexul acestor relaţii (K. Marx, 1849). E.s. nu este deci, înnăscut, ci se elaborează în contextul vieţii şi al experienţei sociale a individului. După G. H. Mead (1931), sursele e.s. sînt: interacţiunea persoanelor, procesele sociale comune, modelele de activităţi organizate în joc, cercuri de adoles-

cenţi, în producţie. Cu deosebire, grupul este acela care procură individului unitatea eului său, imaginea unitară despre sine. De aceea, la determinarea e.s. se operează cu noţiunile de status (v.) şi rol (v.), de grup de referinţă, de percepţie socială şi reprezentare colectivă (v.). Stabilitatea şi consistenţa e.s. în structura personalităţii decid asupra integrării sociale a individului, asupra armonizării relaţiilor şi capacităţilor sale cu ceilalţi din colectivitate. După Th. Newcomb structura atitudinală în jurul eului şi rezistenţa acestuia la schimbare ar forma dimensiunea internă nodală a personalităţii. (*A.B.T.*)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

F

facilitate socială, concept introdus în psihologia socială de F.H. Allport, în urma unor cercetări experimentale desfăşurate în două variante: situaţie solitară (subiecţii lucrează în camere separate), situaţie colectivă (subiecţii lucrează unii în prezenţa altora, fiind aşezaţi toţi la aceeaşi masă). S-a constatat că, în situaţie colectivă, se lucrează mai repede, au loc fenomene de ameolirare a performanţei (îndeosebi, a subiecţilor mai lenţi). Situaţia socială (prezenţa celorlalţi) dă naştere unui efect de facilitare, de uşurare a drumului spre performanţă, fenomen avînd drept mecanism percepţia interpersonală, obţinerea unei imagini a performanţei celorlalţi şi, prin aceasta, crearea unui cadru de referinţă pentru propria performanţă. Fenomenele de **f.s.** sînt foarte răspîndite în relaţiile interpersonale şi în viaţa de grup, prezenţa celuilalt sau a celorlalţi exercitînd, de regulă, o influenţă tonifiantă, pozitivă asupra indivizilor, incitîndu-i la o mai activă mobilizare de sine şi valorificare a resurselor personale. Nu sînt excluse însă nici efectele contrare, cînd „natura sarcinii" sau „natura" personalităţii celui care o rezolvă fac ca prezenţa celorlalţi să se soldeze cu efecte negative, inhibitorii. **F.s.** este un atribut esenţial al rolului de lider (v.). (*P.G.*)

fatic, ceea ce se referă la caracterul pur exterior, de întreţinere formal-verbală a persoanelor într-un proces de comunicare. Frazele şi replicile introductive schimbate de doi prieteni, care nu s-au văzut de mai mult timp şi care s-au întîlnit de curînd constituie un tezaur de expresii **f.** (J. Bruner, 1965), dar care îndeplinesc exclusiv rolul de menţinere a unor contacte şi relaţii exterioare, pur verbale, între persoane. Funcţia **f.** a limbajului natural constă în menţinerea doar a convorbirii (R. Jakobson, 1949) prin expresii ca: „ce faci?", „cum stai cu sănătatea?", „cum merg treburile". etc., fără să solicite interlocutorului chiar informaţia necesară privind persoana sa. Ea mai poate fi ilustrată prin acele „da-da", „bine", „îhî" pronunţate la telefon, cînd dorim să facem cunoscut interlocutorului că sîntem încă în legătură cu el, că nu am încheiat comunicarea. (*A.B.T.*)

fenomene (fapte) psihosociale, manifestări de natură spirituală, de conştiinţă socială în care se împletesc strîns elemente ideologice, mai mult sau mai puţin sistematizate, cu elemente psihologice şi de conştiinţă comună, reflectare directă şi mediată a existenţei sociale, a evenimentelor şi situaţiilor sociale obiective. Iau naştere din interacţiunea dintre oameni în sistemul tuturor relaţiilor şi activităţilor sociale concrete de la nivel microsocial (familie, echipă de muncă, de conducere, grup de învăţătură etc.) pînă la nivel macro-

social (grup social, comunitate naţională, raporturi internaţionale). Sînt f.p.: motivaţiile acţiunilor şi relaţiilor umane concret-istorice; interesele şi aspiraţiile economice, politice, sociale, culturale, familiale; atitudinile, opiniile şi comportamentele reciproce ale unor persoane concrete, ale grupurilor, claselor, naţiunilor în situaţii şi relaţii sociale concret-istorice; raporturile preferenţiale, de afinitate individuale şi colective; climatul din familie, loc de muncă, de distracţie, organizaţii şi instituţii sociale, societate etc.; tradiţiile şi mentalităţile grupului de apartenenţă; prestigiul şi autoritatea (fenomenele de influenţă); opinia publică etc. Psihosociale sînt deci acele fenomene spirituale, de conştiinţă — mentale, volitive, afective — care iau naştere în interacţiunea vie dintre oameni, în cadrul activităţilor şi relaţiilor sociale de toate tipurile şi se manifestă în atitudini, comportamente, opinii, interese, stări de spirit, mentalităţi, tradiţii şi obiceiuri, aspiraţii etc., individuale şi colective. Între faptul social obiectiv şi f.p. există acelaşi raport ca între existenţa socială şi conştiinţa socială. „Pe diferite forme de proprietate, pe condiţiile sociale de existenţă se ridică o întreagă suprastructură de sentimente, de iluzii, de mentalităţi şi de concepţii despre lume, diferite şi caracteristice. Întreaga clasă le creează şi le modelează pe baza condiţiilor ei materiale şi a relaţiilor sociale corespunzătoare. Individul izolat, căruia aceste concepţii îi sînt transmise prin tradiţie şi educaţie, îşi poate închipui că ele constituie motivele reale, determinate propriu-zise şi punctul de plecare al activităţii sale" (K. Marx, 1852). Psihosociologia relevă nu numai ceea ce este asemănător, dar indică şi ceea ce diferenţiază, sub raport mintal şi comportamental, oamenii între ei, grupurile, clasele, naţiunile, epocile şi etapele istorice între ele. Astfel, se vorbeşte în mod justificat de psihologia de grup, de psihologia de clasă, de psihologia naţională, de spiritul epocii etc. F.p. nu pot fi desprinse de individ, de purtătorul lor, căci ele se manifestă şi au la bază concepţiile, normele de comportare pe care le aplică, atitudinile pe care le adoptă, opiniile pe care le formulează, interesele a căror realizare individul o urmăreşte ca şi tradiţiile, obiceiurile cărora se conformează efectiv. În toate acestea vom găsi amprenta epocii istorice, a clasei şi grupului socio-profesional din care insul face parte, a naţiunii sau naţionalităţii căreia îi aparţine, a familiei, a grupului de prieteni pe care îl are ş.a.m.d. F.p. se nasc în contactul dintre individul uman, cu zestrea sa psihologică particulară pe de o parte şi mediul social uman în care trăieşte efectiv, situaţiile şi evenimentele cu care intră în contact pe de altă parte. Mediul social obiectiv este dublat de unul psihosocial mult mai mobil, mai particularizat şi mai divers decît primul, deoarece este spiritual şi ţine de evenimente concrete la care individul participă, sau ale cărei influenţe le suferă. Studierea ştiinţifică şi cunoaşterea f.p. care se constituie în viaţa cotidiană a oamenilor are o deosebită importanţă practică pentru perfecţionarea relaţiilor sociale socialiste, pentru îmbunătăţirea activităţii de organizare, conducere şi stimulare a colectivităţilor umane, pentru realizarea sarcinilor şi responsabilităţilor sociale şi ridicarea cotei de satisfacţie în munca şi viaţa socială şi profesională. (*P.P.*)

fobie, frica, în mod constant, a individului faţă de un obiect bine precizat. Practic, orice din mediu poate forma obiectul unei f. (C. Oancea): (de ex.: spaţiile largi, faţă de care

se manifestă *agorafobia*, spațiile închise în raport cu care se formulează *claustrofobia*, frica de apă — *hidrofobia* etc.), dacă asemenea frici compulsive au fost condiționate de vreo experiență negativă puternic trăită în cursul vieții. F. sînt stări de frică neraționale, necontrolate voluntar de individ și care-l duc la acțiuni de evitare extremă a „situațiilor fobice". Deosebit de frica normală, aproape întotdeauna proporțională cu gravitatea pericolului, f. se caracterizează prin reacții intense, disproporționate cu stimulii inofensivi. În planul relațiilor umane se cunosc: *enosiofobia* (frica de a comite păcatul), *gamofobia* (frica de căsătorie), *xenofobia* (frica de străini) ș.a. F. dereglează, în general, relațiile individului cu mediul, cu deosebire *eritrofobia* (frica de a roși în public) afectează relațiile interpersonale, iar *xenofobia* (v.) este adesea motivul unor comportamente intolerante, șovine. (*A.B.T.*)

formalism, atitudine de respectare rigidă, birocratică și superficială a principiilor, normelor și regulilor; politețe exagerată, profund conformistă. F. se poate manifesta fie ca trăsătură caracterială, fie ca stil al conduitei. În primul caz, el se evidențiază doar în cadrul anumitor situații și contexte relaționale, în special instituționalizate; în cel de al doilea — se extinde asupra întregului registru al comportamentelor sociale ale individului. În ambele cazuri, f. este un fenomen negativ, el creînd bariere artificiale în comunicarea și înțelegerea mutuală dintre oameni și împiedicînd soluționarea operativă, eficientă a sarcinilor sau obiectivelor sociale și personale. Aspectul negativ al f. este accentuat și de faptul că el favorizează dezvoltarea atitudinilor conservatoare, a opacității și rezistenței la nou. În preocuparea sa consecventă pentru perfecționarea relațiilor sociale și sporirea eficienței conducerii tuturor sectoarelor de activitate, P.C.R. promovează cu fermitate lupta împotriva f. și birocratismului. În țara noastră, un rol esențial în înlăturarea fenomenelor de f. în sfera activității sociale îl au: dezvoltarea și adîncirea continuă a democrației socialiste, traducerea cu fermitate în viață a principiilor și normelor eticii și echității socialiste, stimularea la toate nivelele a criticii și autocriticii, intensificarea muncii politice în direcția creșterii răspunderii personale, dezvoltării spiritului revoluționar, a curajului opiniei, a atitudinii noi față de muncă. (*M.G.*)

formare psihosocială, dobîndire, de către un grup, a unei experiențe proprii de viață, în realizarea unor procese subtile de cunoaștere și adaptare interpersonală, de integrare într-un tot unitar a comportamentelor individuale. Grupul devine o formațiune cu „istorie" proprie, deosebit psihologic de alte grupuri, deși constituit în același cadru sociologic. F.p. are drept conținut fundamental acumularea elementelor de informație în viața de grup. Termenul poate fi luat și într-un sens mai special, desemnînd procesul de pregătire, practică și teoretică, a celor ce vor lucra, ca investigatori de teren, în domeniul psihologiei sociale. (*P.G.*)

frustrare, stare emoțională negativă ce apare la privarea individului sau a grupului de drepturi cuvenite, la neîmplinirea unor așteptări și speranțe, ori ca efect al nesatisfacerii unor trebuințe F. se manifestă ca o relație psihosocială specifică subiectului, ori grupului cu obiectul dorit, sau cu dificultățile ivite, pentru că aceleași situații pot fi favorabile unor indivizi și defavorizante pentru alții. Stările de f. sînt trăite de subiect ca insatisfacții (v.) și neplăcere, iar reacțiile sale la f. pot deveni agresive (v.). Ele pot fi orientate asupra obiectului dorit, sau asupra obstacolului din obținerea aces-

tuia, ori în direcţia unui substitut al obiectului (K. Lewin), precum şi asupra propriei persoane, manifestînd fixaţii şi fenomene de regresie în comportamentul social al subiectului: retragerea în eforturi minore şi lipsă de aspiraţii corespunzătoare, izolare în loc de cooperare etc. În relaţiile interpersonale, precum şi cele dintre indivizi şi colectivitate stările de f. provoacă tensiuni, conflicte, sentimente de nemulţumire generalizate. Sistemul social bazat pe exploatare capitalistă generează prin întreaga sa structură, ca şi prin mecanisme parţiale stări frustrante colective, care formează componenta subiectivă în pornirile spre revoltă a maselor asuprite. Discrepanţele de status social într-o comunitate pot genera, de asemenea, stări frustrante în rîndul indivizilor (R.S. Crutchfield, 1962). În psihologia românească amintim contribuţia la studiul f. a lui T. Rudică (1978). (*A.B.T.*)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

G

gîndire, proces psihic superior de cunoaştere, caracterizat prin reflectarea mijlocită, generalizat-abstractă a însuşirilor necesare, esenţiale ale obiectelor şi fenomenelor realităţii şi a legăturilor legice, cauzale dintre ele. În raport cu treapta senzorială, g. constituie un salt calitativ nu numai în structurarea capacităţii cognitive a omului, ci şi în dinamica raporturilor lui cu lumea externă. Graţie g., omul devine un subiect capabil să organizeze şi să desfăşoare o activitate de cunoaştere propriu-zisă, în vederea înţelegerii, explicării şi controlării — prin predicţie şi acţiune practică, transformatoare — a fenomenelor naturii şi societăţii a propriei sale existenţe. La nivelul g., conţinutul reflectoriu este „purificat" de elementele nesemnificative, de detaliu, comprimîndu-se în structuri esenţializate şi generalizate: *concepte*, *categorii*, *judecăţi*, *raţionamente*. Între acestea şi obiectele (fenomenele) pe care le reflectă nu există o relaţie de simplă asemănare imagistică, ci de designare — simbolizare, mediată de cuvînt (limbaj). Odată constituită şi consolidată, g. restructurează şi subordonează desfăşurarea tuturor celorlalte procese psihice, întregul mod de conduită al subiectului. G. se realizează în diferite forme. În funcţie de traiectoria pe care o urmează, se delimitează: a) g. *inductivă*, b) g. *deductivă* şi c) g. *analogică*. G. *inductivă* se caracterizează prin aceea că transformările informaţionale se desfăşoară de la intuitiv-particular la abstract-general. La „intrarea" în blocul operatorilor avem întotdeauna o mulţime de însuşiri, obiecte, situaţii etc., iar la „ieşirea" lui se obţine un model integrativ, generalizat. Sarcinile cu care se confruntă g.i. sînt de trei genuri: a) formarea noţiunilor (conceptelor); b) dezvăluirea şi stabilirea raporturilor în cadrul seriilor de evenimente (de ex.: raporturi de preferinţă $A < B < C$ ..., raporturi de echivalenţă $A = B$, $B = C =$ ..., raporturi de generare-descendenţă $A \rightarrow B \rightarrow C$ etc.); c) descoperirea şi formularea legilor diferitelor categorii de fenomene (de ex.: legea dilatării corpurilor, legea lui Arhimede etc.). G. *deductivă* se mişcă de la general la particular; particularul se subordonează şi-şi dezvăluie esenţa prin raportarea la general. Modelul „pur" al acestei forme de g. *d.* îl constituie silogismul, în cadrul căruia o judecată finală — denumită concluzie — decurge din alte judecăţi iniţiale, denumite premise (de ex.: Toţi S sînt P

$$\left.\frac{\text{M este S}}{\text{M este P}}\right).$$

G.*d.* se distinge printr-o mai mare coerenţă şi rigurozitate, legăturile dintre judecăţi fiind strict determinate, necesare. Ea dobîndeşte o importanţă deosebită în dezvoltarea ştiinţelor formal-abstracte, cu va-

loare metodologică generală. Prima particularitate a deducţiei formal-abstracte este detaşarea ei de conţinutul informaţional-obiectual şi substituirea acestuia prin semne convenţionale de maximă generalitate care, apoi, dacă se găsesc procedee adecvate de „transformare", devin aplicabile în interpretarea celor mai diferite entităţi substanţial-calitative. Cea de a doua particularitate rezidă în aceea că criteriul adevărului se transferă, între anumite limite, din planul concordanţei modelului informaţional intern cu realitatea externă în planul concordanţei acestui model cu sine însuşi: un sistem formal este considerat adevărat dacă este intern necontradictoriu, dacă nici una din secvenţele sale următoare nu contrazice pe cele anterioare. G. *analogă* poartă, cu precădere, asupra punctelor de intersecţie dintre diferitele clase de fenomene, urmărind să dezvăluie similitudinea, apropierea, chiar acolo unde par să domine deosebirile, incompatibilităţile. Ea se desfăşoară după următoarea schemă logică: 1) se consideră două obiecte A şi B; 2) se stabileşte că ele au în comun însuşirile *a*, *b*, *c* şi *d*; 3) în obiectul A se descoperă în plus proprietatea *e*; 4) în virtutea caracterului comun al însuşirilor *a*, *b*, *c* şi *d* se conchide că însuşirea *e* aparţine şi obiectului B. Această concluzie nu se înscrie însă în sfera necesarului, ci în cea a probabilului, ea poate fi confirmată sau infirmată de testarea ulterioară. Pentru a spori eficienţa g. *a.* se cer a fi satisfăcute cîteva condiţii generale: a) numărul însuşirilor comune să fie cît mai mare; b) însuşirile comune să reflecte aspecte şi laturi cît mai variate ale obiectelor considerate; c) însuşirea ce urmează a fi transferată de la un obiect la altul să fie de acelaşi ordin cu însuşirile comune. Astăzi, sub influenţa teoriei generale a sistemelor şi ciberneticii, analogia joacă un rol foarte important în dezvoltarea ştiinţei, făcînd posibilă comunicarea între cele mai diferite compartimente ale cunoaşterii şi coordonarea, pe baza unui aparat instrumental şi a unui limbaj comun (logico-matematic), a celor mai variate cunoştinţe. După tipul de transformări pe care le comportă obţinerea produsului final, ca şi după natura acestui produs, în psihologie se utilizează şi clasificarea dihotomică a formelor gîndirii elaborată de P.J. Guilford. Această schemă delimitează g. *convergentă* şi g. *divergentă*. G. *convergentă* se caracterizează prin tendinţa de reducere a diversităţii la omogenitate şi unitate, de a opune sinteza (integrarea) disocierii. Ea poate fi apreciată după asemenea indicatori, precum: 1) capacitatea de a da denumiri adecvate unor imagini obiectuale, pe baza calităţilor senzoriale (formă, culoare) şi de a denumi corect generalizările — clase, raporturi; 2) capacitatea de comprimare a structurilor verbale, după criterii semantice; 3) capacitatea de a releva noţiunile corelative; 4) capacitatea de a restabili rapid ordinea logică într-o mulţime de cuvinte, imagini sau obiecte a căror grupare a fost destrămată; 5) capacitatea de a forma concepte formale, pe baza unor semne convenţionale; 6) capacitatea de a relaţiona într-o configuraţie unitară mai multe date, însuşiri, obiecte, situaţii şi de a formula principii generalizatoare. G. *divergentă* se caracterizează prin tendinţa de diversificare — multiplicare a strategiilor şi soluţiilor la sarcinile cu care este confruntată. Evaluarea nivelului ei de realizare se face după următorii indicatori: 1) capacitatea de explorare şi activare a asociaţiilor verbale; 2) capacitatea de evidenţiere a utilizărilor funcţionale posibile ale unor obiecte cunoscute; 3) efectuarea clasificărilor după mai mulţi indicatori, consideraţi simultan; 4) sesizarea şi operarea

cu raporturi; 5) capacitatea de a emite cît mai multe ipoteze privind modul posibil de desfăşurare a unor fenomene; 6) capacitatea de inventivitate şi comunicare. Deşi cele două forme de g. nu sînt reciproc exclusive, în plan individual una se poate afirma ca dominantă, iar cealaltă ca subordonată. Integrîndu-se şi manifestîndu-se din punct de vedere operaţional într-una din formele menţionate mai sus, g. îşi diferenţiază şi-şi particularizează conţinutul şi structura în funcţie de specificul domeniului în care activează cu precădere subiectul. Se poate vorbi astfel de formele profesionale ale g.: *matematică*, *tehnică*, *social-politică*, *filosofică*, *estetică*, *psihologică* etc. G., prin funcţiile sale de înţelegere, interpretare şi evaluare joacă un rol esenţial în structurarea sistemelor de convingeri, atitudini şi opinii în cadrul comunităţilor umane. Nivelul de dezvoltare a g. este condiţionat de volumul şi conţinutul informaţiei, de natura ansamblului de valori şi etaloane apreciative asimilate de indivizi. Componenta cea mai importantă, care determină modul de g. şi influenţează esenţial conduita socială a indivizilor este concepţia generală despre lume şi viaţă. În condiţiile vieţii de grup, indivizii îşi influenţează reciproc modul de g. iar prin corelări şi cointegrări succesive se ajunge, cu timpul, la o formă specifică de g. *colectivă*. Este evident că psihologia socială trebuie să studieze nu numai fenomenele voliţionale, afective şi de opinie, ci şi modul de g. al grupurilor, capacitatea lor de a înţelege, explica şi soluţiona diversele probleme cu care se confruntă. (*M.G.*)

graf, model matematic figural care permite vizualizarea şi stabilirea ordinii logice a legăturilor dintre elementele componente ale unui sistem sau dintre operaţiile şi fazele unui proces (activităţi). În plan formal-abstract, g. este o mulţime împreună cu legea ei de corespondenţă: Γ (X). În funcţie de criteriul stabilit, fiecărui element din mulţimea dată îi corespund zero, unul, două sau mai multe elemente din aceeaşi mulţime. Construirea g. se realizează cu ajutorul unor puncte (cerculeţe) care poartă numele de vîrfuri şi al unor săgeţi orientate, care poartă denumirea de arce şi drumuri. În funcţie de caracterul corespondenţelor, g. poate avea forme diferite: de *lanţ*, de *arbore*, de *reţea*. În psihologia socială, g. se foloseşte ca metodă de analiză operaţională a activităţilor şi comportamentelor de grup, a relaţiilor interpersonale, a raporturilor de comunicare. (*M.G.*)

gratificare, acordare de recompense materiale, ca şi a unor satisfacţii de ordin moral, socio-afective ca: laudă, investire cu status mai ridicat, acordare de încredere, mărirea prestigiului şi a recunoaşterii sociale, atestarea competenţei etc., care toate se realizează în baza interacţiunii psihosociale a persoanelor. Nevoia de g. constituie un motiv puternic în acţiunile umane. G. sînt individuale sau la nivelul întregului grup — colective. Caracteristice epocii actuale în societatea noastră socialistă sînt g. acordate unor largi colectivităţi de muncă: C.A.P., unităţilor rurale angajate în complexe întreceri, întreprinderilor industriale, zonelor angajate în procesul de sistematizare şi urbanizare a ţării. Efecte gratifiante — de satisfacţie — asupra indivizilor produc nu numai succesele lor colective, dar şi comunicarea dorită cu semenii, ca şi acţiunile preferate, pe care le efectuează. (*A.B.T.*)

gregarism, concepţie după care tendinţa multor specii de a se aduna în turme, hoarde, inclusiv în grupuri umane s-ar explica prin existenţa unui instinct gregar (W. McDougall, 1912). Reducerea însă a sociogenezei la un pretins instinct gre-

gar, biologic determinat, este total eronată din punct de vedere ştiinţific. Comportamentul, aşa-numit *gregar* la om, manifestat în căutarea de tovărăşie, este de fapt un comportament social motivat, un efect al învăţării, însuşit încă din copilărie, din interacţiunea gratifiantă cu adulţii. Sentimentul de siguranţă mărită a individului, ca urmare a vieţii în grup — familie, ceată, comunitate etc. — devine continuu un motiv puternic de angajare în viaţa socială. V. şi sociabilitate. (*A.B.T.*)

grup, noţiune fundamentală în sistemul de categorii al psihologiei sociale desemnînd o pluralitate de persoane, asociate într-un anume fel între ele prin legături integrative de tip normativ, comunicativ, afectiv, funcţional. G. nu este doar o sumă, o colecţie de indivizi, adunaţi întîmplător, ci o structură socială, o colectivitate integrală, între ai cărei membri există şi funcţionează numeroase legături sociale. G. este cadrul obiectiv în care se produc o pluralitate de fenomene psihosociale. G. *de apartenenţă*, g. în care individul este încadrat efectiv şi actual. G. *de referinţă*, g. din cadrul căruia individul doreşte să facă parte, cu care se simte identificat şi de la care îşi derivă normele, valorile, atitudinile şi categoriile de conduită socială semnificative pentru sine. G. *de r.* constituie sursa atitudinilor de bază ale individului, standardurile lui valorice devenind cadru comparativ şi etalon de autoevaluare pentru individ. G. *de r.* poate să coincidă cu cel de apartenenţă şi atunci interiorizarea normelor grupului de către individ şi integrarea lui în grup decurg relativ lin, sau, dimpotrivă, să nu coincidă şi atunci, în virtutea interferenţelor de rol, pot să apară tensiuni sau chiar conflicte interpersonale. În ambele cazuri însă, existenţa acestei valori — g. *de r.* — şi aspiraţia individului spre identificarea cu el acţionează ca un puternic factor motivaţional, ce determină evoluţia indivizilor şi le condiţionează destinul social (v. şi dinamica grupurilor). G. *mare*, mari ansambluri umane — clase, categorii, naţiuni, popoare — în care se regăsesc unificate numeroase şi variate grupuri mici. G.*m.* este o formaţiune socială bine definită, structurată pe temelia unor reţele de norme şi valori, statusuri şi roluri, dar se deosebeşte de grupul mic prin: dimensiuni cantitative sporite, atingînd cifre de ordinul milioanelor; utilizarea, la nivel de naţiune şi popor, a unui instrument de comunicare comun, universal, oficial: limba; obiectivarea potenţialităţilor de grup în produsele unei culturi materiale şi spirituale durabile, istoriceşte structurate; accentuarea (în virtutea diminuării posibilităţilor de contact direct dintre membri) a elementelor de viaţă formală, instituţionalizată şi reducerea ponderii componentelor psihologice nemijlocite. G.*m.* este, prin excelenţă, un g. formal, secundar, care dispune de o mare stabilitate în timp, el furnizînd parametrii valorici de bază pentru comportamentele de la nivel microstructural: interpersonale şi de g. mic. Spre deosebire de psihosociologia burgheză, care, atunci cînd se referă la g.*m.* operează, de regulă, cu termenii de „gloată", „aglomeraţie", „mulţime", insistînd asupra conduitei spontane, inconştiente a acestora, psihologia socială marxistă consideră că acestea sînt doar fenomene pasagere, tranzitorii, g.*m.* fiind reprezentate de astfel de entităţi umane cum sînt clasele, naţiunile, popoarele, definite, în esenţă, printr-o conduită constructivă, raţională conştientă. G. *mic restrîns*, categorie de g. social caracterizată prin: existenţa unui anumit număr de indivizi (de la minimum 2 pînă la 30—40); existenţa unui scop sau obiectiv comun către care sînt orientate eforturile tuturor membrilor; existenţa

unei reţele de statusuri şi roluri îmbinate într-un anume fel şi aflate în interacţiune; existenţa unui sistem de norme şi valori recunoscute şi acceptate de membri şi care le veghează conduita în conformitate cu grupul; caracterul nemijlocit al relaţiilor interpersonale dintre membri. (*P.G.*)

grup de educaţie, grupare sau organizaţie socială, anume constituite pentru a exercita influenţa formativă asupra membrilor săi în vederea atingerii unor scopuri social-stabilite. Chiar dacă cele mai multe dintre grupurile umane produc, în genere, efecte educative asupra indivizilor, **g. de e.** se disting prin orientarea lor expresă în direcţia unor scopuri formative, prin programele de performanţă comportamentală în baza cărora funcţionează, prin distribuirea de roluri complementare între membrii săi: educatori şi cei în formare. Cerinţele esenţiale în organizarea oricărui grup de interacţiune umană ca: sarcină comună (scopul), interdependenţa funcţională în realizarea performanţelor, interacţiunea psihică a persoanelor sînt proprii grupelor de educaţie (Yv. Castellan, 1968). Dar, ceea ce caracterizează în mod deosebit aceste grupuri este tipul de activitate comună pe care o desfăşoară membrii lor şi care este prin excelenţă o activitate formativă, de pregătire şi dezvoltare a fiecărei personalităţi. Activităţile frecvente din **g. de e.** sînt: învăţarea şcolară, calificarea printr-un proces de învăţămînt, specializările, pregătirea pentru apărarea patriei (militară), antrenamentul competitiv în sport, acţiunile colective de muncă şi creaţie în cadrul diferitelor cercuri, activitatea politică şi cultural-artistică din cadrul organizaţiilor de copii şi tineret, activitatea practică în producţie, studiul în învăţămîntul superior, iniţierea în cercetarea ştiinţifică, formarea de cadre de animatori etc. În consecinţă, conceptul de **g. de e.** subsumează următoarele structuri: grupele de preşcolaritate mică, medie, mare din instituţiile preşcolare, clasa de elevi, detaşamentul pionieresc, grupa U.T.C., şcolară, cercurile pe specialităţi ale elevilor, colectivul pedagogic al educatorilor, grupele de studii studenţeşti, grupa de antrenament sportiv, echipa artistică din şcoală, grupa de specializare într-o limbă străină, grupa de practică în producţie, cercul de creaţie, grupele de nivel de calificare, de perfecţionare ş.a. Evident, organizarea internă a acestor structuri de grup diferă în funcţie de vîrsta membrilor, ca şi de experienţa lor educativă acumulată (Ana Tucicov-Bogdan, 1965), comune lor rămînînd totuşi: a) caracterul preparator al activităţilor, b) regimul de etapă în viaţa indivizilor şi care se încheie pe măsura atingerii parametrilor dezvoltării stabiliţi, c) programul de achiziţii cognitive şi comportamentale, d) scindarea membrilor după competenţă în cei iniţiaţi, deţinători de experienţă educativă şi cei ce se iniţiază şi însuşesc comportamente, atitudini, practici sociale, e) relaţiile de influenţă, f) caracterul dominant formal al vieţii grupale, grupele de educaţie de regulă fiind instituţionalizate, g) metodele formative şi de dezvoltare, deci, a relaţiilor şi atitudinilor sociale la indivizi. Cum psihopedagogia modernă extinde fenomenul educaţiei indivizilor dincolo de etapele copilăriei şi adolescenţei, ca pe o formare permanentă a adulţilor, formele de influenţă grupală în acest sens se amplifică, pînă la grupuri de antrenare în munca de echipă, în conduită de reuniuni, de formare de cadre de conducere, grupuri de reciclare, de perfecţionare în relaţii şi probleme de personal etc. (D. Anzieu, J.Y. Martin, 1968). În psihologia socială, conceptul de **g. de e.** este adesea interşanjabil cu cel de colectiv. Psihologia pedagogică însă face distincţie între aceste no-

ţiuni, raportîndu-le la realităţi gradual diferenţiate, colectivul fiind înţeles ca stadiul optim de evoluţie a structurii grupale în procesul educaţiei şi în care funcţionează un nucleu social-educativ realizat, în care s-au stabilit liniile de perspectivă ale grupului, s-au definit şi se realizează la modul optim rolurile educative (A.S. Makarenko, 1928). Prototipul cel mai larg cercetat dintre grupurile educaţionale este clasa şcolară (M.A. Bany, L.V. Johnson, N. Radu, I. Nicola, A. Neculau, M. Zlate ş.a.). (*A.B.T.*)

grup nominal (cu sensul de „grup doar cu numele"), grup anume creat în scopuri experimentale, opus grupului de interacţiune umană („face to face") din cadrul aceleiaşi cercetări. Într-o investigaţie, **g.n.** sînt formate prin împărţirea întîmplătoare a subiecţilor care urmează să-şi desfăşoare activitatea ca şi cum ar lucra împreună (D. Krech, R.S. Crutchfield, 1962). Astfel, **g.n.** create se opun grupurilor „reale", prin faptul că indivizii distribuiţi în ele nu interacţionează, ci numai contribuţiile lor individuale, din cadrul rezolvării sarcinilor date, considerate împreună, sînt măsurate ca aparţinînd grupului, ca şi cum persoanele ar fi operat împreună. **G.n.** sînt folosite atît ca martor în cercetare, cît şi ca grupe probante. Cu ajutorul unor asemenea grupuri, alcătuite din cîte patru persoane şi distribuite printre ceilalţi subiecţi din grupul real de interacţiune, s-a putut stabili, de pildă, că ideile aduse în baza principiului judecăţii amînate la **g.n.** au fost superioare răspunsurilor obţinute în grupul „real" (Donald Taylor, 1957; A. Meodow, S.J. Parnes, 1963) al experimentului. (*A.B.T.*)

grupări (grupuri) spontane 1. Aglomerări de indivizi produse incidental, la apariţia unor situaţii neaşteptate, dar importante, pentru viaţa oamenilor, fie date de concomitenţa unor motive şi interese pur individuale (de a căuta soare, plaja, aerul proaspăt, spectacolul etc.). Din această categorie fac parte aglomeraţiile, mulţimile de oameni, amplu descrise de Gustave le Bon (1895) şi masele (neidentificate), care dezvoltă fenomene psihosociale specifice ca: pasivitate în raport cu tot ceea ce nu priveşte direct satisfacerea motivelor personale; absenţa sau un nivel foarte scăzut al contactelor sociale şi relaţiilor interumane; contagiune emoţională; o stimulare latentă generală care poate fi uşor ridicată la stări paroxiste, ca şi energii clocotitoare, odată cu conştientizarea menirii grupării, a rolului maselor, a forţelor grupării date. 2. Reuniri mai de durată şi în număr restrîns ale membrilor, pe baza unor raporturi dominant afective: a nevoii de a-şi împărtăşi sentimentele şi impresiile, a nevoii de securitate psihică, „ameninţată adesea de solicitările şi universul social din jur" (D. Anzieu). Acestea se bazează pe similitudini şi nevoi comune ale membrilor, pe dorinţa de a se uni şi de a fi împreună, constituind astfel **g. s.** de mai mare durată. Dintre ele, banda, gaşca şi clica sînt cele mai cunoscute. Plăcerea de a se uni în bandă poate porni din insatisfacţia şi dificultăţile de adaptare resimţite de subiect în alte grupe, din nevoia de identitate, din carenţele afective existente în familie, din nevoia de a fi înţeles etc., **g.s.**, fiind acelea în care indivizii de acest fel îşi găsesc suportul afectiv şi recunoaşterea socială a celorlalţi oameni. Fenomenul reunirilor spontane, temporare ori de durată este caracteristic atît copiilor şi tinerilor adolescenţi, cît şi oamenilor în vîrstă — pensionari — ori indivizilor ac-

tivi de diferite profesii, peste tot unde există o afectivitate nesatisfăcută. De regulă, întîlnirile în bandă sînt episodice, iar grupul cu timpul se desface şi poate fi uşor substituit. Alteori, el poate evolua spre forme mai stabile: a) de *gang* sau *clică* de răufăcători, cu preocupări antisociale şi urmărind satisfacţii personale în baza unor daune produse altora; b) *gaşca de prieteni*, cu preocupări social-inofensive, dar care totuşi abat membrii de la o inserţie activă în colectivitate. Adesea, asemenea g.s. sînt „fenomen de etapă" la preadolescenţi şi adolescenţi, iar la adulţi, formează mai curînd grupuri de distracţie. (*A.B.T.*)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

H

halo, v. efect halo.

hedonism, concepţie etică potrivit căreia, valoarea supremă o reprezintă plăcerea, iar tendinţa spre plăcere este principiul fundamental de comportare. În psihanaliza clasică (freudiană), principiul plăcerii este pus, alături de cel al realităţii, la baza explicării dinamicii întregului comportament uman. (*M.G.*)

hipnoză, stare de somn aparent (artificial) provocată prin sugestie. Subiectul hipnotizat este supus voinţei hipnotizatorului, răspunzînd adecvat la comenzile acestuia. H. se poate realiza nu numai individual ci şi în grup (h. *colectivă*). Ea se foloseşte în clinică ca metodă terapeutică şi în laboratorul de psihologie ca metodă de investigaţie (Vl. Gheorghiu). (*M.G.*)

hobby, activitate sau subiect de predilecţie ale unui individ, fără legătură cu profesiunea sa, pe care le exercită în timpul său liber. Indiferent de forma şi semnificaţia socială a activităţii-h., aceasta captivează individul, creîndu-i o stare generală pozitivă, de bună dispoziţie şi evadarea de la problemele realităţii. Respectînd h., ori îmbrăţişînd acelaşi h. indivizii devin mai concesivi. Deşi, de-a lungul istoriei, s-au consemnat diferite forme de h., fenomenul manifestat în masă este un rezultat al industrializării şi urbanizării evoluate, care permit existenţa unui timp liber (loisir) indivizilor. Dacă în societatea de consum h. înseamnă doar ocuparea fantezistă a timpului liber, o consumare a lui gratuită, societatea socialistă prin excelenţă societate educativă, oferă indivizilor posibilităţi multiple de a petrece timpul liber în mod util şi folositor, atît pentru societate cît şi pentru individ. În cazuri extreme, care frizează patologicul, forme de h. reprezintă un mecanism autodefensiv faţă de stările puternice de anxietate, fenomen numit în psihiatrie „fuga în realitate". (*A.B.T.*)

holism, concepţie creată în biologie la sfîrşitul sec. 19 de Jan Christeaan Smuts (1870—1950) care, în opoziţie cu mecanismul atomar (asociaţionist), susţine principiul primatului întregului asupra părţilor şi al ireductibilităţii lui la suma elementelor componente. Absolutizarea integralităţii organismelor vii a dus la concluzii cu caracter idealist, despre existenţa unor forţe organizatoare imediate. Din biologie, h. a fost extins şi la explicarea societăţii. (*M.G.*)

homeostază, tendinţă a sistemelor autoreglabile de a-şi menţine constante anumite stări sau coordonate de definiţie. Datorită ciberneticii, conceptul de h. a dobîndit o importantă semnificaţie operaţională în analiza comportamentului tuturor tipurilor de sisteme, inclusiv a celor psihosociale. (*M.G.*)

I

identificare, proces interactiv, dintre subiect şi mediu social, prin care individul se proiectează către ceilalţi, încorporîndu-şi atributele altor persoane sau ale grupului, regăsindu-se în acestea şi manifestînd deci comportamente similare. Departe de a se desfăşura inconştient, cum susţine psihosociologia abisală, i. persoanei (=a eului) se produce în cadrul unor relaţii socioafective conştiente subiectului şi a opţiunilor sale în funcţie de statusuri şi roluri îndeplinite. Necesitatea de i. este trăită imperios de individ ca mod de echilibrare psihosocială şi de integrare în colectivitate. Astfel, procesul de i. socială stă la baza stabilirii normelor şi a comportamentului moral al personalităţii. (*A.B.T.*)

ideologie, ansamblu al reprezentărilor, ideilor, principiilor şi concepţiilor filozofice, politice, juridice, morale, artistice, religioase care reflectă într-o formă mai mult sau mai puţin structurată interesele şi idealurile unei clase sociale, sau ale unei categorii sociale, ori întregii societăţi determinate de condiţiile existenţei lor obiective. I. este o parte componentă a conştiinţei sociale (v.). Funcţia ei este de a justifica şi consolida sau schimba relaţiile sociale existente. I. exercită o influenţă activă asupra tuturor laturilor vieţii sociale, inclusiv asupra bazei economice care a generat-o. Eficienţa şi sfera de influenţă a unei i. depind de gradul de veridicitate cu care ea reflectă existenţa socială şi legile obiective ale dezvoltării societăţii, de ecoul pe care-l are în rîndul maselor populare. „Teoria devine o forţă materială de îndată ce cuprinde masele" (K. Marx). Reflectînd în mod veridic legile obiective ale dezvoltării societăţii, i. marxistă reprezintă principalul ghid al luptei revoluţionare a clasei muncitoare şi a celorlalte păturii sociale progresiste pentru lichidarea exploatării şi făurirea orînduirii socialiste. Cu cît structurile fundamentale ale i. marxiste sînt mai profund asimilate şi integrate în conştiinţa individuală a oamenilor, cu atît participarea acestora la opera de edificare a socialismului şi comunismului devine mai activă, mai responsabilă şi mai eficientă. În ţara noastră se desfăşoară o vastă activitate politico-educativă, menită, în primul rînd, să asigure însuşirea de către toţi oamenii muncii a concepţiei materialist-dialectice şi istorice, a *Programului P.C.R. de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism*. La sporirea eficienţei acestei activităţi, o contribuţie importantă poate s-o aducă psihologia socială, prin studiul mecanismelor şi modalităţilor specifice de formare a convingerilor, atitudinilor şi modului de gîndire în cadrul diferitelor contexte de viaţă

și activitate socială. Asimilarea i. și transformarea ei în componentă internă a structurii personalității se realizează pe două căi: a) *spontană* și b) *dirijată* (organizată). În primul caz, procesul se desfășoară în virtutea influenței determinante a existenței asupra conștiinței, elemente de i. structurîndu-se ca reflectare a împrejurărilor și condițiilor reale de viață și acțiune ale oamenilor. În cazul al doilea, procesul are la bază caracterul activ, modelator și transformator al conștiinței în raport cu existența. Astfel, organizînd din afară activitatea politico-educativă, oamenii sînt nemijlocit incluși într-un proces de instruire ideologică, ei însușindu-și în mod conștient un anumit ansamblu de idei și principii filozofice, politice, juridice, estetice, etice. Procesul ca atare de însușire a i. comuniste și de formare, pe această bază, a omului de tip nou are un caracter îndelungat și dialectic. „Aceasta — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în Cuvîntarea rostită la încheierea lucrărilor Congresului educației politice și al culturii socialiste (4 iunie 1976) — este o problemă complexă, de mare amploare și de lungă perspectivă, legată nemijlocit de procesul dezvoltării și modernizării forțelor de producție și sociale, de întreaga evoluție a societății. Tocmai abordînd în această viziune formarea omului nou, apare necesitatea organizării și conducerii conștiente a unei activități permanente, intense, consecvente și răbdătoare pentru dezrădăcinarea din conștiința oamenilor a rămășițelor trecutului, a concepțiilor, mentalităților, obiceiurilor și deprinderilor înapoiate, pentru a cultiva o atitudine de cinste, dreptate și adevăr". În continuare, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, evidențiа că" ... în centrul activității ideologice, al educației politice și culturale a oamenilor muncii vor sta permanent concepția revoluționară a materialismului dialectic și istoric, Programul partidului nostru — carta teoretică, ideologică și politică, expresia socialismului științific ...". (*A.B.T.*)

imagologie, domeniu al psihosociologiei care se ocupă cu studierea științifică, multidisciplinară a percepției, opiniei, atitudinii, judecății și imaginii globale pe care și-a format-o în decursul timpului o comunitate etnică, națională asupra altei (altora) națiuni sau naționalități sub influența contactelor directe, prin reprezentanți, dar mai ales prin intermediul produselor cultural-ideologice larg răspîndite de către mijloacele de comunicare în masă. În sfera imaginii reciproce dintre națiuni și naționalități și-au făcut loc multe prejudecăți și stereotipuri pe care i. caută să le risipească. „Pentru o mare parte dintre francezi — și, fără îndoială, nu numai pentru ei — psihologia popoarelor nu prezintă nici un mister: germanul este auster, disciplinat, serios, abstract și gurmand; englezul este distant, flegmatic, practic; italianul este spiritual, ușuratic, guraliv... În aceste aserțiuni populare se află un deplorabil simplism" (Gabriel Lebras, 1965). O serie de publicații — între care „Revue de psychologie des peuples" devenită „Revue d'ethnopsychologie" (Le Hâvre) întemeiată de Abel Miroglio — rezervă o rubrică specială, i. publicînd studii interdisciplinare menite să combată stereotipurile și imaginile reciproce simplificatoare și eronate ale unei națiuni despre alte națiuni, să contribuie la mai buna cunoaștere și înțelegere între popoare, națiuni și naționalități. „În întreg acest domeniu se va putea contribui enorm la stabilirea pe o bază mai obiectivă și mai realistă a raporturilor unor națiuni cu alte națiuni, dacă se adoptă o metodă de cercetare realmente științifică față de caracteris-

ticile naționale (v.) substituind spuselor și intereselor comune date obiective. Aceste date vor include nu numai diferențe dar, de asemenea — și aceasta poate fi încă și mai important —, aspirațiile, practicile și convingerile popoarelor lumii" (Otto Klineberg, 1963). (*P.P.*)

imitație, reproducere de către subiect a unui act sau comportament observat la alt individ sau grup. Constatînd generalitatea fenomenului și mai ales faptul că i. apare explicit la individul uman încă din faza de sugar (H. Hurlock, 1964), mulți autori consideră că este vorba de un comportament instinctual. În realitate însă, caracterul predominant conștient — începînd cu faza copilăriei — apoi caracterul selectiv, motivat al actului imitativ pledează împotriva înțelegerii instinctualiste. Sînt imitate, cu precădere, comportamente gratificante, apropiate de concepția noastră și este evitată imitarea unor comportamente absurde, dăunătoare. În general, indivizii imită ceea ce li se pare prestigios (i. ierarhică), și, cum s-a dovedit experimental, superiorii (leaderii) în grupul social constituie pentru membrii grupului modele de imitat (N. Miller și J. Dollard, 1941). I. poate fi considerată ca un starter esențial în învățare; atît în învățarea spontană, cît și în cea organizată, știut fiind că însușirea limbajului, a unor comportamente motorii, a rolurilor de sex, a stereotipiilor de gîndire (prejudecăți) a multor aspirații etc. se efectuează cu deosebire pe cale imitativă. Privită astfel, i. modelelor social-pozitive este sursa principală a conformismului (v.) social necesar. Absolutizînd rolul fenomenului imitativ, A. Espinas, dar mai ales Gabriel Tarde (1890), consideră i. drept forță motrice primordială a vieții sociale. Dincolo de rădăcinile de clasă ale acestui psihologism social, limitele concepției tardiene pot fi înțelese și prin faptul că în etapa respectivă nu s-au descoperit încă legile condiționării clasice și ale condiționării operante care explică mai profund și mecanismele de transmisie socială în activitatea indivizilor. (*A.B.T.*)

inadaptare, stare temporară sau cronică a unui individ ce se manifestă în incapacitatea sa de a se acomoda adecvat mediului său biotic, abiotic sau/și social (familial, profesional etc.). Ea se poate manifesta ca inadaptare școlară, profesională, în muncă, instituțională, la grupul social restrîns, culturală, toate aceste forme avînd comun faptul generării de insatisfacții subiectului, de stări tensionale cumulative și insuccese în acțiuni sau în relațiile cu semenii. La indivizii normali starea de i. este în multe cazuri rezultatul unor carențe educative, iar la indivizii anumitor categorii sociale ca: imigranți, populații de culoare, grupuri etnice minoritare, i. de multe ori este consecința unui sistem social inechitabil. (*A.B.T*).

individ, unitate distinctă a unei ființe vii în cadrul speței căreia îi aparține. În accepțiune riguroasă, i. este o entitate determinată biologic, în concordanță cu legile codului genetic. În acest sens, orice ființă vie este un individ, fie plantă, animal sau om. În psihologia socială, noțiunea de i. dobîndește o semnificație mai largă, pe lîngă trăsăturile structural-funcționale determinate biologic incluzînd și trăsături psihocomportamentale dobîndite și determinate social-istoric. În acest caz, noțiunea de i. devine sinonimă cu noțiunile de persoană, personalitate, subiect. (*M.G.*)

individualism, concepție filosofică care susține că, în plan ontologic, numai lucrările individuale au existență reală, generalul neexistînd, universaliile (noțiunile generale) fiind doar nume ale lucrurilor (de unde și denumirea de nominalism).

Această doctrină, afirmată de burghezia în plină ascensiune, în lupta împotriva feudalismului, militînd pentru eliberarea spirituală a omului faţă de colectivismul metafizic, a constituit, iniţial, o orientare progresistă. Dezvoltarea capitalismului şi consolidarea privilegiilor de clasă au dus la ruptura dintre idealul umanist şi realitatea socială, în care individul nu era decît „valoare de schimb". I. s-a transformat într-o doctrină anticomunistă, de negare a colectivismului socialist şi de conservare a privilegiilor de clasă în numele „libertăţii" şi „drepturilor" individului de a acţiona în conformitate cu propriile lui interese. În plan moral, i., care proclamă lupta tuturor împotriva tuturor, reprezintă doctrina conform căreia individul este valoarea supremă în raport cu care instituţiile colective şi statul nu constituie decît mijloace. Din punct de vedere psihosocial, i. ca psihologism se opune sociologismului. Expresia cea mai elocventă a acestei opoziţii o găsim în concepţia psihologistă a lui Gabriel Tarde (1843—1904) şi în sociologismul lui Emile Durkheim (1857—1917). Concepţia i. în explicarea societăţii, postulînd anterioritatea individului faţă de societate, pierde din vedere faptul că omul este un produs al istoriei sale sociale. În psihologia socială, James Mark Baldwin (1861—1934) a dezvoltat o orientare individualistă, tratînd de pe poziţii evoluţionist-mecaniciste raportul individ-societate. Ca atitudine, i. exprimă tendinţa de a avea, cu orice preţ, idei personale, în opoziţie cu colectivitatea, şi pretenţia individului de a nu se lăsa influenţat de societate în modul de a gîndi şi de a se raporta la valorile sociale. În plan comportamental, i., conform dictonului „fiecare pentru sine", se manifestă ca egoism, caracteristică fiind tendinţa de supraevaluare a intereselor personale şi de ignorare a intereselor colective. Desfiinţarea proprietăţii private asupra principalelor mijloace de producţie constituie baza obiectivă a înlăturării atitudinii retrograde a i., iar unitatea moral-politică a întregului popor face posibilă în societatea socialistă afirmarea plenară a colectivismului. Educarea în spiritul eticii şi echităţii socialiste presupune lupta împotriva i. (*S.C.*)

inerţia percepţiei sociale, erori efectuate în evaluarea unor trăsături de personalitate, relaţii interpersonale, performanţe etc. ale unei persoane *P* de către o altă persoană *O*, prin menţinerea şi aplicarea de către *O* la o realitate prezentă a unor imagini elaborate anterior care nu mai corespund situaţiei actuale a lui *P* (C. Mamali — 1972). I.p.s. este rezultatul unui anumit decalaj care apare între caracteristicile prezente ale obiectului sau persoanei evaluate şi imaginea noastră iniţială despre realitatea respectivă care s-a modificat între timp. Un exemplu tipic de i.p.s. îl constituie evaluarea eronată a comportamentului profesional actual al unei elev datorată perceperii lui prin prisma performanţelor anterioare (mai bune, sau mai slabe decît cele prezente), elevul primind note superioare sau inferioare răspunsurilor sale. Mărimea i.p.s. este dată de: durata menţinerii imaginilor iniţiale, formate de *P* asupra lui *O*, din momentul în care ele nu mai corespund realităţii; numărul de informaţii noi primite de *P* asupra lui *O*, şi care nu mai corespund caracteristicilor lui *O*; numărul de schimbări produse în imaginea iniţială de noile informaţii. Cu cît imaginea iniţială (Ii) a lui *P* asupra lui *O* se menţine timp mai îndelungat (t) şi cu cît ea se modifică mai puţin odată cu apariţia în cîmpul perceptiv a lui *P* a unor noi informaţii (N) despre *O* cu atît i.p.s. a lui *P* va fi mai mare. I.p.s. se interferează cu alte distorsiuni ale procesului de cunoaştere socială, în

general, și ale cunoașterii interpersonale, în special, cum sînt: iradierea prestigiului, efectul de halo etc., fenomene în care anumite trăsături ale unei persoane, grup de persoane etc. sînt extinse necritic asupra întregului lor comportament. (*C.M.*)

influență (influențare) 1. Acțiune asimetrică, cu predominanță unilaterală, pe care o pot exercita asupra indivizilor obiectele, fenomenele din mediul înconjurător, dar mai ales alți indivizi, ca și grupele umane. 2. (În sens larg) Orice acțiune sau condiție antecedentă ale cărei efecte pot fi regăsite ulterior în comportamentul subiectului. Există astfel i. *natural-spontane* și i. *conștient organizate*, exercitate ca forțe psihologice, „care intră în tranzacție interpersonală de așa manieră ca să direcționeze comportamentul individului spre scopul dorit". (D. Cartwright, 1959). Se disting i. *neintenționate*, urmări firești ale contactelor și interacțiunii individului cu alți oameni, și i. *intenționate*, care dirijează prin organe formale anume create, ori instanțe informale ce servesc explicit sau implicit interesele generale ale societății, subiectul spre grupul din care face parte. Acțiunea de i. umană poate urmări scopuri formative cînd tinde să dezvolte la indivizi comportamente sociale, atitudini, opinii social-dorite sau schimbarea și transformarea de comportamente, de atitudini și opinii înrădăcinate, dar nedezirabile, din punctul de vedere al intereselor generale ale colectivității. Formele prin care se manifestă și se exercită acțiunea de i. socială a indivizilor sînt: tehnicile socioeducative și reeducative, elaborarea de convingeri, propaganda (v.), modelarea socială, acțiunea practică. Adesea i. de durată și puternică este înțeleasă ca persuasiune. A. Etzioni (1970) deosebește în schimb acțiunea de i. de cea de persuasiune. El consideră că i. atrage după sine o schimbare autentică în preferințele subiectului și că în situații similare acesta nu va mai opta pentru modul de acțiune care l-ar fi favorizat înaintea exercitării influenței asupra sa. Forța persuasivă acționează mai rapid și mai ușor asupra individului decît influențarea sa, dar ea este mai puțin angajantă pentru aceasta, mai superficială și cu mai puține șanse de a produce efecte durabile. În acțiunea de i. a indivizilor se poate obține efectul urmărit, opusul efectului dorit sau să nu se obțină nici un fel de efect. Efectul negativ, ca și consecința nulă a i. depind de rezistența subiectului la influență, de relațiile dintre agentul de influență și subiectul influențat, de competența celui care influențează, de prestigiul și autoritatea acestuia (D. Katz și R.L. Kohn, 1970). Modificările comportamentului individului în prezența și sub influența actelor celorlalți din grup au fost experimental studiate de M. Sherif (1935), S. Asch (1952) ș.a. Astfel, factorii stabiliți, care determină tendința generală a i. subiecților în direcția conformării lor la opinia grupului, sînt: a) cei ce privesc obiectul sau situația stimulatoare, b) factorii subiectivi, de natura celui care judecă situația și c) de împrejurare, în care se efectuează acțiunea subiectului. În consecință, subiectul este influențat de opinia grupală dacă: stimulii sînt ambigui, dacă este solicitat să-și exprime în public opinia sa, în cazul în care el se opune unei majorități care-l contrazice, ori cînd își apreciază puternic apartenența sa la grupul respectiv. Poate însă prevala și punctul de vedere al minorității și influența opiniile individului, dacă această minoritate deține puterea, dacă are statut ridicat, dacă are popularitate sau deține experți în materie (D. Anzieu, 1968). În cercetările lor, Morton Deutsch și Harold B. Gerard (1955) disting două categorii de i. psihosociale:

i. *normative* și i. *informaționale*. I. *normativă* îl determină pe subiect să se conformeze unor așteptări formulate de altul sau de grup. I. *informațională* este de natură să-l facă pe individ să accepte drept dovadă de adevăr o informație venită din partea altui individ, sau din partea grupului. Deși, în general, cele două i. merg mînă în mînă, totuși, este posibil ca cineva să se conformeze unor așteptări formulate de altul și să facă chiar, declarații în care nu crede, dar le face numai de dragul de a fi în concordanță cu părerile altuia. Constatările lui Deutsch și Gerard conchid că: a) I. socială normativă asupra judecăților individuale va fi mai mare la indivizii care formează un grup decît la individualitățile care nu constituie un grup; b) I. socială normativă asupra judecăților individului descrește cînd acesta înțelege că alții nu-i pot controla judecata sau cînd grupul nu exercită nici o presiune asupra subiectului; c) cu cît un individ are mai puțină certitudine în privința exactității estimațiilor sale, cu atît el va tinde să se supună i. sociale informaționale și normative în momentul în care i se cere o părere. Toate aceste concluzii se referă la condițiile unor i. relativ slabe, manifestate în situații experimentale. Alte variante experimentale au demonstrat însă că i. sociale *normative* pot ajuta subiectul să devină o personalitate reală și nu o simplă mimare a grupului. În realitate, grupul poate cere membrilor săi să se respecte pe sine, să-și valorifice propria experiență, să acționeze fără să încerce neapărat să cîștige popularitate. „Consensul de grup rămîne un cuvînt lipsit de sens dacă grupul nu încurajează pe membrii săi să-și exprime independent părerile personale... Un proces de grup care se bazează pe distorsionarea experienței membrilor săi subminează, în fapt, propriul potențial de creativitate și de productivitate" (D. Anzieu, J. Y. Martin, 1968). Procesul i. sociale a indivizilor iradiază la toate nivelele: în familie, școală, comunitate, stat etc., în formarea întregii personalități, factorii hotărîtori fiind: munca, relațiile umane stabilite, sistemul de valori cultivat în societate. Forme speciale de i. *latentă*, sau *subliminală* le exercită diferitele texte publicitare și de reclamă. Ele se produc sub acțiunea de propagare insistentă, repetată și în variate contexte sociale a i. pe care le recepționează sporadic și periferic indivizii, dar a căror efecte cumulative induc i. în comportamentul acestora, crescîndu-le interesul și orientarea în direcția informației (a = produselor) popularizate. În procesele de educație și reeducare, ca și în terapia de grup a persoanelor sînt utilizate, cu precădere, formele i. conștiente: atît i. *directivă* cît și cea *non-directivă* (C. Rogers), i. *socială directă* și *indirectă*, realizată prin mijloacele de cultură, prin ambianța civilizată, modele educativ elaborate. Nu s-a putut stabili, încă, datorită căror legi i. în direcția unor conduite social-reprobate și deci negative se produc mai ușor și cu rezultate mai rapide decît i. social-pozitive, cu deosebire la tinerii în formare. În genere, s-a putut constata că i. socială este eficientă dacă informațiile oferite și normativele formulate vin în întîmpinarea unor dorințe ale indivizilor, a unor aspirații în satisfacerea trebuințelor, răspunzînd perspectivei lor conștientizate. Cu cît persoanele sînt mai tinere și abia în formare, cu atît rolul unor i. concordante asupra lor este mai mare (de ex.: i. organizată a școlii, conjugată cu acțiunile familiei și cu activitatea organizațiilor de copii și de tineret în dezvoltarea elevilor). Printre factorii de educație a individului un rol deosebit revine așa-numitelor persoane

influente din viaţa sa, care pot fi: părintele, profesorul, colegul, un prieten, maistrul din atelier ş.a., ocupînd un loc semnificativ în viaţa subiectului, şi exercitînd asupra sa o influenţă dominantă şi diriguitoare. I. discordante ale familiei şi şcolii asupra copiilor le creează dificultăţi în adaptare şi sînt premise ale unor comportamente deviante. Idealul educativ, care este formarea personalităţii plenar dezvoltate, formarea spiritului civic al indivizilor, formarea de creatori de bunuri materiale şi spirituale se realizează pe calea i. ştiinţific organizate, continue şi variate, tot astfel cum pe calea i. se poate mări receptivitatea indivizilor faţă de modelele sociale pozitive. Procesul i. *persuasive „de extremă"* (= brainwasching) a individului, de spălare forţată a creierului, pentru a-i induce o altă experienţă şi alt comportament, dacă nu este folosit în scop terapeutic şi cu toate măsurile deontologice luate, este nociv şi socialmente contraindicat. În schimb, i. *prin muncă* a bolnavilor (ergoterapia) s-a dovedit a fi una din cele mai bune căi de vindecare într-o serie de dereglări ale personalităţii. I. socială a fost studiată în relaţie cu comportamentul economic de T. Prună (1977). (*A.B.T.*)

informaţie, ansamblu de date, ştiri, indici etc. care modifică starea internă a sistemului receptor, determinîndu-i o anumită reacţie de răspuns în raport cu un anumit obiect (sistem) denumit sursă. I. se transmite în forma unor mesaje, materializate în diferite tipuri de semnale (acustice, luminoase, mecanice, chimice etc.). I. posedă o latură cantitativă (arată dependenţa i. de existenţa unui grad minim de nedeterminare la nivelul obiectului sursă şi a unui număr minim de semnale sau litere cel puţin două pentru transmiterea mesajelor) şi o latură calitativă (semantică şi pragmatică) care evidenţiază dependenţa i. de capacitatea de decodare (interpretare) a destinatarului şi de specificul sarcinilor lui de reglare. I. este factorul esenţial prin care se realizează procesul de comandă şi control în sistemele cibernetice. La nivel uman, i. alcătuieşte conţinutul întregului proces de comunicare, devenind unul din lianţii esenţiali ai vieţii sociale (de grup). Ea stă la baza formării concepţiei despre lume şi viaţă, a convingerilor şi atitudinilor şi reprezintă principalul mijloc (instrument) de reglare reciprocă a comportamentelor în cadrul diferitelor situaţii obiective. În condiţiile vieţii de grup, în fluxul procesului de comunicare, are loc o anumită omogenizare a structurilor informaţionale subiective, ajungîndu-se astfel la o anumită unitate de opinii, de interpretare, de trăiri emoţional-afective, de gusturi şi preferinţe etc. Aceasta se exprimă în gradul de coeziune internă a grupului. În psihologia socială, noţiunea de i. dobîndeşte o importanţă metodologică deosebită, aplicarea ei fiind indispensabilă în analiza şi explicarea relaţiilor interpersonale şi a tuturor comportamentelor de grup.

Cercetările efectuate (F. Harary, 1953, 1955, 1957, Cl. Flament 1961, 1965) au demonstrat o serie de relaţii constante între structura grupului şi modul de funcţionare al acestuia ca reţea de comunicare. Poziţia centrală în cadrul grupului măreşte şansele de a primi mai multă informaţie, pe de o parte, şi de a transmite mai eficient informaţia deţinută în comparaţie cu alte poziţii, pe de altă parte. (*M.G.*)

insatisfacţie, stare afectivă negativă, de nemulţumire produsă prin neîmplinirea unei dorinţe (v.), a unor trebuinţe biologice sau social-morale ale subiectului. Generalizată la nivelul grupului social, i. de lungă durată a indivizilor poate genera

disfuncţii grupale, stări tensionale şi chiar conflicte de ordin social (v. frustrare). (*A.B.T.*)

instinct, sistem de acte reflexe (comportamentale) ereditare, elaborate în cursul evoluţiei filogenetice, legate nemijlocit de satisfacerea unor stări primare (biologice) de motivaţie. La om i. au suferit modificări calitative sub influenţa structurilor psihice superioare, condiţionate social-istoric. La nivel uman, ceea ce se păstrează din structura unui i. este doar veriga de incitare (o serie de tendinţe şi impulsuri spre acţiune, legate de actualizarea unei trebuinţe biologice). Verigile de decizie şi comandă s-au comutat însă la nivelul mecanismelor voluntar-conştiente, fiind mediate de structurile de ordin socio-cultural, care formează esenţa personalităţii umane. (*M.G.*)

integrare psihosocială, aderare la scopuri comune prin asimilare de roluri sociale şi modele de comportament, prin dezvoltarea aceloraşi tipuri de relaţii fundamentale ale indivizilor. Se opune stării de marginalitate (v.) a persoanelor, situaţiei de izolare a lor, ca şi stărilor de inadaptare socială şi deviante. În plan larg integrarea socială a persoanelor se realizează prin asimilarea normelor colectivităţii şi prin acomodarea lor la cerinţele situaţiilor obiectiv create. În epocile de criză, societatea slăbeşte integrarea indivizilor, astfel încît aceştia nu mai ştiu cum să se orienteze (H. Mendras, 1967). I.p. are în vedere manifestările mai concrete şi particulare ale acestui proces general. Potrivit cadrului în care indivizii interacţionează — avînd obiective comune, exigenţe şi norme egale — i.p. poate fi: micro- şi macro-grupală, şcolară, organizaţional-politică, instituţională, profesională, cultural-obştească. În toate formele sale, procesul acestei integrări este interactiv continuu, fără a permite scindarea fenomenului în existenţa unor indivizi izolaţi, faţă de care factorii psihosociali ar exercita „presiunea integrării" (Yv. Castellan, 1970). Dimpotrivă, pe tot parcursul dezvoltării sale, fiinţa umană se găseşte în echilibru dinamic cu mediul şi în interacţiune cu alţi indivizi. Integrarea sa socială este astfel un proces general continuu (H. Wallon), care se particularizează în contexte relaţionale specifice şi la diferite nivele ale interacţiunii umane. Astfel, în grupele formale, instituţional constituite, i.p. a membrilor întîmpină obstacole şi este mai superficială căci „dacă adeziunea grupului se sprijină pe o disciplină impusă şi pe dependenţe rigide, integrarea devine mai mult o supunere decît acceptare voluntară din partea indivizilor, a scopurilor colective" (E. Minarik, 1971). Organizaţiile bazate pe asociere liberă realizează o mai bună integrare a membrilor săi. De asemenea, în grupele informale, puţin structurate şi unde confruntarea părerilor şi schimbul de idei funcţionează amplu i.p. a membrilor este mai facilă şi aproape completă. Uneori, nivelul de integrare a persoanelor în realitatea grupală întrece nivelul adeziunii lor lucide, reflexive, controlate, cu deosebire dacă acestea se găsesc în stadiul unei motivaţii afective puternice, ori în stare de insecuritate psihică şi cînd acceptă fără discernămînt autoritatea noii organizaţii sociale în care se integrează. Societăţile în plină schimbare revoluţionară reclamă procese de integrare deosebit de dinamice, cu necesitatea unor permanente reintegrări psihosociale: în noi colective de muncă, în condiţiile de reprofilare a întreprinderilor industriale, de schimbare a profesiunilor, de urbanizare a mediului de viaţă etc. Absenţa unor persoane, pe un timp mai îndelungat, dintr-o organizaţie socială, reclamă la revenirea lor, de asemenea, procese de reintegrare

psihosocială, de ajustare a comportamentelor și inserție activă în noile cerințe ale grupului dat. (*A.B.T.*)

inteligență. 1. Calitate specifică organizării mentale a omului, concretizată în capacitățile: 1) de disociere — corelare — sistematizare — generalizare a proprietăților semnificative ale obiectelor (fenomenelor) din lumea externă și a relațiilor dintre acestea; 2) de a face față diverselor situații problematice noi, imprevizibile; 3) de a adopta decizii optime în situațiile alternative, prin aplicarea unor criterii și teste de eficiență, adevăr etc.; 4) de a restructura și adecva, din „mers", desfășurarea comportamentului (respectiv, activității) la logica desfășurării evenimentelor în plan obiectiv, extern; 5) de a reorganiza și transforma în plan subiectiv-intern situațiile externe și de a elabora modele ideale pentru intervenția practică în realitate; 6) de a crea și alege mijloace adecvate realizării scopului stabilit; 7) de a anticipa rezultatele unor transformări (în plan intern, ideal sau în plan extern-practic); 8) de a opera cu sisteme de semne, simboluri și semnale în comunicarea cu cei din jur și în reglarea propriei conduite; 9) de a realiza succesiuni logice (și legice) în cîmpul unor evenimente haotice sau aleatoare și de a sesiza inadvertențe, lacune sau absurdități în teste verbale sau non-verbale, în situațiile problematice date spre rezolvare; 10) de a trece de la înțelesul direct al lucrurilor și evenimentelor la înțelesul lor figurat și de a reacționa distinct la cele două înțelesuri; 11) de a se raporta distinct și specific la diferitele laturi ale realității sau la una și aceeași latură în contexte diferite; 12) de autocontrol și autocorecție; folosirea erorilor ca sursă de informație pentru optimizarea modului ulterior de conduită și de interacțiune cu ambianța. 2. Sistem complex de predispoziții, disponibilități mentale și practice, de aptitudini care condiționează gradul de reușită a omului în cele mai diferite tipuri de situații problematice și relaționale. Se delimitează astfel așa-numita i. *generală*, ca modalitate de interacțiune și echilibrare cu ambianța naturală și socială în ansamblu, și i. *particulară* sau specifică, prin intermediul căreia devine posibilă atingerea unei anumite cote de performanță într-un domeniu concret de sarcini (de ex. i. tehnică, științifică, politică, practică sau pragmatică, i. socială, imagistico-artistică, administrativ-organizatorică, formal-abstractă etc.). În interpretarea naturii i. în istoria psihologiei s-au confruntat două orientări: 1) orientarea nativistă (introspecționismul, gestaltismul, raționalismul) și 2) orientarea genetistă (asociaționismul, behaviorismul clasic). Potrivit nativismului, i. este un dat imanent, de esență spirituală, care, în cursul ontogenezei (pînă la 12-13 ani) doar își dezvăluie și-și desfășoară structura inițial comprimată, nefiind condiționată nici de influențele spontane ale mediului, nici de procesul instructiv-educativ. De aceea, pentru a o surprinde în forma ei pură, se recomandă folosirea unor probe (teste) care să nu facă în nici un chip apel la cunoștințele și experiența anterioară a subiectului. Dar elaborarea unor asemenea probe este practic imposibilă, întrucît fie și numai prin suportul pe care se realizează codificarea și comunicarea (transmiterea) sarcinii, ele solicită anumite cunoștințe dobîndite ale subiectului. Genetismul neagă rolul oricăror predispoziții înnăscute în structura i., susținînd că ea este rezultatul exclusiv al influențelor de mediu și, în primul rînd, al educației. Corespunzător, în diagnosticarea ei se recomandă folosirea probelor de cunoștințe și deprinderi. Opoziția dintre cele două extreme

nu poate fi înlăturată decît prin adoptarea principiului determinismului în accepțiunea sa materialist-dialectică. Astfel, indiferent dacă socotim i. o calitate a organizării componentei cognitiv-operatorii a psihicului uman sau o structură globală complexă, ea trebuie interpretată prin prisma interacțiunii dialectice, contradictorii dintre cauzele externe (influențele mediului ambiant, în general, influențele educative, în special) și condițiile biologice și neurofiziologice interne, dintre conținuturile informaționale și operațiile elaborate în ontogeneză și predispozițiile funcționale înnăscute. I. este un fenomen evolutiv, care se constituie treptat, în timp. Curba evoluției ei nu are un caracter uniform, ci prezintă amplitudini specifice în diferitele perioade de vîrstă și în contexte de mediu variate. Salturi calitative se înregistrează îndeosebi în jurul vîrstelor de 3,6,12 (14) și 18 (20) ani. Dintre factorii obiectivi externi care determină nivelul dezvoltării i., cei mai importanți sînt: 1) conținutul și modul de organizare (psiho-pedagogică) a procesului instructiv-educativ (în familie, în instituțiile de educație preșcolară, în școală); 2) tipurile de sarcini care solicită diferitele funcții și procese psihice particulare (atenția, percepția, reprezentarea, memoria, gîndirea, imaginația); 3) condițiile vieții materiale, îndeosebi regimul alimentar. Dintre factorii interni, importanța cea mai mare o au organizarea structural-funcțională a creierului, dinamica sistemului endocrin și starea generală de sănătate a organismului. I., ca o aptitudine generală, condiționează dezvoltarea structurilor cognitive, a capacității de învățare, a creativității și a aptitudinilor speciale în care aceste componente sînt solicitate preponderent. Totuși, așa cum au demonstrat cercetările experimentale, nu există în toate cazurile o corelație pozitivă maximă între nivelul i. și: a) succesul școlar; b) nivelul de organizare și integrare a capacității de gîndire; c) valoarea funcției creativității. Aceasta arată că singură i. nu este suficientă pentru realizarea unei dezvoltări psihice optime a individului și pentru asigurarea unui randament corespunzător într-o activitate sau alta. Ea trebuie dublată, în primul rînd, de un proces instructiv-educativ eficient și de o muncă individuală bine orientată, sistematică și tenace. Diagnosticarea (determinarea) nivelului de i. generală este importantă din două motive: a) pentru evaluarea gradului de dezvoltare mentală a individului în raport cu vîrsta sa cronologică, și b) pentru stabilirea adecvată a conținutului procesului instructiv-educativ și a regimului de activitate independentă a lui. Dezvoltarea și valorificarea i. sînt puternic condiționate de specificul climatului psihosocial existent în cadrul grupurilor instituționalizate — familie, grădiniță, școală, colective de muncă. Astfel, se pot delimita relativ trei tipuri de climat psihosocial: a) stimulativ; b) frenator (inhibitor); c) neutru. Cercetările comparative de psihologie socială au demonstrat că un climat de tip stimulativ favorizează o dezvoltare a i. generale și a laturii ei explorativ-creative. În cadrul grupului, datorită comunicării directe dintre indivizi și a unei comunități de obiective (scopuri), de sarcini și de acțiuni, are loc o modelare și o cointegrare reciprocă a inteligențelor individuale, obținîndu-se astfel o i. *colectivă* (de grup) specifică. Aceasta are un mare rol în determinarea nivelului de competență și a potențialului creativ al grupului. I. umană, adecvat orientată în cîmpul acțiunii și susținută de o motivație superioară, devine un important factor de progres, generatoare de înalte valori materiale și spirituale. (*M.G.*)

interacţiune (umană), proces de dependenţă fundamentală, activă şi reciprocă a indivizilor, prin care actele unuia se răsfrîng asupra comportamentelor celuilalt (celorlalţi) şi invers. Interacţionează atît indivizii, cît şi grupurile umane, prin procese de influenţă (v.) intergrupală reciprocă. Constituirea grupurilor sociale are la bază i.(u.). După G.C. Homans (1950) interacţiunea psihosocială a persoanelor se produce atunci cînd activitatea unei persoane este recompensată sau penalizată de o altă persoană. Pentru Th. C. Newcomb interacţiunea indivizilor înseamnă că fiecare din ei controlează o anumită parte a activităţii celuilalt. Toate fenomenele psihosociale (atitudini, comunicare umană, conducere, putere etc.) sînt expresii particulare ale interacţiunii persoanelor (S. Moscovici). La nivel macrogrupal, i.(u.) se manifestă în consensul sau divergenţa comportamentelor sociale ale indivizilor, acorduri ori conflicte, cooperare, competiţie, negocieri, expansiune de valori ş.a. (*A.B.T.*)

intercunoaştere, tip global de societate tradiţională, în care domină relaţiile personale, de la om la om, iar indivizii se cunosc reciproc, de „societatea de masă", bazată pe raporturi impersonale, de distanţă şi doar funcţionale ale indivizilor. Termenul a fost introdus în sociologie de H. Mendras (1967). În societatea de i., potrivit autorului menţionat, cu numărul membrilor relativ limitat, fiecare îi cunoaşte personal pe ceilalţi, convieţuind laolaltă şi acţionînd împreună. Sub aspect psihosocial i. constituie o formă a interacţiunii persoanelor, ea fiind procesul în care indivizii îi cunosc pe ceilalţi, sînt cunoscuţi de ceilalţi şi se cunosc pe ei înşişi (C. Mamali, 1974). Există o bază interpsihică de grup şi o motivaţie comună a indivizilor pentru i., deoarece „o mare parte din activitatea pe care o emite fiecare este în acelaşi timp recompensă (=întărire), dar şi stimul pentru activitatea celorlalţi" (G. Homans, 1950). Trebuinţa recunoaşterii sociale, nevoia de comunicare umană, de a fi confirmat în acţiuni de către cei din jur, necesitatea de a împărtăşi sentimentele şi convingerile etc. sînt tot atîtea motive de realizare a i. persoanelor. I. nu se reduce la percepţia socială (v.) a indivizilor şi la reflectarea doar a celuilalt (= a celorlalţi) ca centre de acţiune. Ea cuprinde procese mult mai complexe: de gîndire socială, de realizare a imaginii cît mai adecvate despre sine şi despre ceilalţi, ca şi de apreciere reciprocă adecvată, cît mai obiectivă. Metoda evaluării obiective a persoanelor, elaborată de Gh. Zapan (1957) are la bază principiul i. elevilor în grup, într-o activitate de durată şi susţinută cum este învăţarea şcolară. Se constată că fenomenul i. funcţionează mult mai adecvat realităţii la nivelul elevilor decît între elevi şi profesori. V. şi aprecierea obiectivă a personalităţii. (*A.B.T.*)

interes, relaţie psihică convenabilă, importantă (inter-esse) între individ şi obiectele materiale, sociale ori spirituale din mediul înconjurător. Este o relaţie conştientă şi de corespondenţă între obiectele, activităţile, fapte, ori persoane etc. cu cerinţele proprii subiectului, la un moment dat; i. se bazează pe existenţa expresă a unei trebuinţe a individului pentru obiectul dat şi, totodată, pe caracterul de a fi „interesant" al acelui obiect şi de a dispune, deci, de calităţile ce pot satisface respectiva trebuinţă (S.L. Rubinstein, 1946). I. exprimă întotdeauna o trebuinţă psihică intensă, care mobilizează activitatea mentală a individului (Ed. Claparède, 1905). În acelaşi timp, această relaţie a subiectului cu lumea este selectivă şi dinamică, orientată preferenţial asupra unor domenii de cunoaştere, idei,

practici, fapte şi fenomene sociale, ori grupuri umane. Ea este durabilă şi angajează întreaga activitate internă a individului fiind trăită agreabil şi reconfortant de subiect, încît tot ce întreprinde şi efectuează el, *cu* i., necesită mai puţin efort psihic şi-i produce, de regulă, stări de satisfacţie (v.). În structura personalităţii individului, i. sale formează una din componentele de bază ale motivaţiei superioare. Ele se dezvoltă, se îmbogăţesc şi se diversifică odată cu vîrsta şi mai ales cu asimilarea de către individ a experienţei sociale din colectivitatea dată. Astfel în funcţie de obiect, mai precis, de domeniul faptelor care interesează subiectul, au fost distinse următoarele categorii de i.: *teoretice* (în raport cu activităţi raţionale), *tehnico-practice*, *economice*, *ideologice*, *estetice*, *sociale*, *politice*, *religioase* ş.a. Cu excepţia celor ideologice, toate celelalte categorii de i. au fost identificate la tineri, încă de la 11—14 ani (E. Spranger, 1924). I. *de grup*, sau *colective* sînt cele comune întregului grup. Ele nu se reduc la suma i. indivizilor grupaţi, ci exprimă relaţiile active, dinamice şi preferenţiale ale grupului, izvorîte din nevoia reală a acestuia, faţă de anumite obiecte materiale, culturale ori situaţii sociale etc. din realitate. I. unor grupuri sociale, istoric constituite — clase sociale, popoare, naţiuni — constituie forme obiective şi specifice de manifestare a relaţiilor social-materiale din colectivităţile date. Relaţiile economice dintr-o societate, arăta K. Marx (1867), pot să apară, de fapt, ca nişte i. ale claselor angajate în menţinerea acelor relaţii. I. obiective, materiale şi spirituale ale colectivităţilor umane sînt istoric determinate de condiţiile lor de existenţă. Ele acţionează la nivelul indivizilor ca necesităţi orientate şi ca posibilităţi de realizare. I. *colective* solidarizează membrii grupului, asigurînd comportamentul lor social activ şi unit în direcţia scopurilor majore ale grupului. Atît consensul, cît şi opoziţia i. *individuale*, precum şi *ale celor de grup* sînt generatoare de multiple şi diverse efecte sociale. Astfel, nu întotdeauna i. *individuale* concordă cu cele *de grup*, iar discrepanţa lor poate dăuna unităţii colectivului. De aceea, subordonarea i. *individuale*, faţă de cele *colective*, care privesc dezvoltarea societăţii socialiste, formează unul din principiile de bază ale educaţiei comuniste (A.S. Makarenko, 1936). În interacţiunea socială a indivizilor, cei cu i. personale similare se apropie, în timp ce i. contradictorii sau prea îndepărtate îngreunează comunicarea şi distanţează indivizii. I. *de clasă* sînt, prin excelenţă, politice, ele desemnînd relaţii materiale, ideologice, culturale ale grupului-clasă socială, privite în integralitatea lor (Gisele Koch, 1969) şi pătrunse de trebuinţele indivizilor, de poziţia clasei în sistem, de scara de valori şi aspiraţii spre care tinde clasa. Opoziţia i. *de grup* generează adesea stări tensionale şi conflicte (v.) sociale. Caracteristică societăţilor scindate în clase antagoniste este opoziţia flagrantă între interesele materiale şi cele politice şi culturale ale claselor. Socialismul constituie prima formă de organizare socială în care se asigură concordanţa i. materiale cu cele culturale şi politice ale indivizilor, ca şi ale întregii colectivităţi. V. şi colectivism. (*A.B.T.*)

interferenţă, influenţă negativă a unei structuri comportamentale deja constituite şi consolidate asupra formării uneia noi. Cel mai puternic, i. se manifestă între comportamentele care posedă unele caracteristici comune ale schemei de organizare. De regulă, o structură psihocomportamentală puternic consolidată şi automatizată manifestă tendinţa de a ocupa întregul cîmp de acţiune,

opunîndu-se realizării altor comportamente mai puţin consolidate. În domeniul psihologiei sociale, fenomenul de i. apare cel mai adesea între vechile convingeri, mentalităţi, atitudini şi cele noi, care urmează a fi formate. Datorită i., sarcina dezrădăcinării din conduita oamenilor a unor mentalităţi şi obişnuinţe învechite, înapoiate şi înlocuirea lor cu altele noi, înaintate, este destul de dificilă, rezolvarea ei reclamînd o activitate educativă de lungă durată şi optim organizată din punct de vedere psihopedagogic. (*M.G.*)

interiorizare, proces prin care individul îşi apropie, asimilează şi transformă într-un bun al său propriu, într-o achiziţie personală, internă, modelele socio-culturale, conţinutul şi formele experienţei sociale, valorile şi normele producţiei materiale şi spirituale, existente obiectiv în societate; apropiat ca sens de termenii de încorporare, interanalizare, identificare. I. reprezintă veriga centrală a mecanismului inculturării, socializării, formării omului ca persoană socială. (*P.G.*)

interviu, modalitate de efectuare a anchetei psihosociale, desfăşurată în contextul stabilirii unei relaţii de tipul „faţă-n faţă" între operatorul de interviu şi subiect, caracterizată prin faptul că recoltarea informaţiilor despre fapte sociale la care cercetătorul n-a asistat se face prin intermediul dialogului nemijlocit cu membrii unei populaţii. Aplicînd o anumită strategie, cercetătorul îşi creează căi de acces spre evenimentul reflectat şi sedimentat în conştiinţa subiecţilor în calitatea lor de martori ai producerii evenimentului respectiv. I. se aseamănă cu o serie de fenomene psihosociale, cum sînt întrevederea, conversaţia, dialogul, interogatoriul, dar nu se confruntă cu ele, întrucît el reprezintă o interacţiune planificată între anchetator şi subiect, fiind destinat ca, fără a înăbuşi spontaneitatea subiectului, să permită, totuşi, culegerea organizată a unor date cu valoare ştiinţifică. În calea i. se pot ivi o serie de obstacole, de natură psihologică şi socială, legate de atitudinea subiectului, de motivaţii şi de deprinderi comportamentale, de rolurile sociale pe care le „personifică" el. Pentru a le evita, anchetatorul trebuie să stabilească raporturi apropiate, de mutualitate şi colaborare cu subiectul, procedînd, ca atare, de la început pentru a contracara efectele inhibante ale situaţiei de tipul „faţă-n faţă", la o bună organizare a demersurilor explorative ale i. Contează cum sînt alese locul şi momentul i., modul de introducere a subiectului în situaţia de i., claritatea prezentării obiectivelor i. I. pot fi clasificate, în primul rînd, după criteriul domeniului problematic la care se referă, în: i. *clinic* şi i. *focalizat;* în al doilea rînd, i. *formal* şi i. *informal*, după criteriul tehnicii de aplicare. În cadrul primei clasificări, distincţia se face în funcţie de faptul dacă informaţiile recoltate se referă, cu precădere, la particularităţile psihologice ale personalităţii subiectului cercetat (i. *clinic*) sau la modul cum se răsfrîng diverse fapte sociale în opiniile, atitudinile membrilor unei colectivităţi oarecare. În cadrul celei de-a doua clasificări, distincţia se face în funcţie de gradele de flexibilitate şi, implicit, de libertate pe care le permite i., începînd de la cel foarte puţin direcţionat şi mergînd pînă la cel structurat şi ghidat. Cel mai frecvent utilizat în cercetarea psihosocială este i. *focalizat*, destinat să sondeze efectele psihologice ale informaţiei colective propagate prin mass-media şi să contribuie la relevarea căilor de creştere a eficienţei acţiunilor şi emisiunilor de propagandă şi cultură. Sub raportul tehnicii de aplicare, cel mai oportun este i. *informal*, care dă acces la

fenomenele latente, inaccesibile observației directe. V. și anchetă psihosocială. (*P.G.*)

intimidare, acțiune de inspirare a fricii în vederea obținerii, din partea subiectului, a unui comportament dorit. Este o formă primitivă a controlului social, care pornește de la ideea că sugerarea, în perspectivă, a unei drastice pedepse ar reține indivizii de la încălcarea normelor legale, după expresia lui M. Montaigne: „Nu-l corectăm pe cel pe care-l spînzurăm, ci prin el îi corectăm pe alții". Deși de-a lungul veacurilor societatea a fost mai mult punitivă decît gratifiantă (B.F. Skinner, 1953), azi este dovedită teza că în procesul educativ impunerea normelor se face mai temeinic pe calea recompensei, a încurajării, laudei decît pe calea pedepsei sau a i. Cercetările arată că prin i. se poate obține doar un conformism superficial și de moment și nu o interiorizare temeinică a normelor. De asemenea, prin însăși dezvoltarea lor, indivizii se împart în intimidabili și neintimidabili (J. Leauté, 1972). I. folosită în educarea copiilor duce la formarea unor personalități inactive, lipsite de inițiative creatoare și de curaj, iar aplicată grupurilor sociale produce stări tensionale, anxietate ori revoltă. (*A.B.T.*)

intoleranță, atitudine de interzicere, respingere și condamnare (sancționare) de către o comunitate socială a unor concepții, atitudini, opinii sau comportamente individuale (sau de grup) care se abat sau vin în contradicție cu sistemele ei ideologice, valorice și normative. În plan extern, i. se exprimă într-o serie de influențe și acțiuni cu caracter corectiv, restrictiv, destinate readucerii modului de gîndire și conduită al individului sau grupului în limitele corespunzătoare de concordanță (echilibru). I. se poate manifesta și în cadrul relațiilor interpersonale, fiind asociată cu antipatia. În acest caz, ea va determina o poziție periferică, marginală a status-ului sociometric al individului nesimpatizat în raport cu status-urile celorlalți. Adesea, i. este generată de fenomene psihologice negative ca invidia, egoismul și individualismul. În plan social-politic, i. trebuie analizată și apreciată în funcție de anumite criterii obiective de adevăr și progres. Pentru bunul mers al vieții sociale, este la fel de nedorit atît o i. exacerbată, izvorîtă dintr-un subiectivism și dogmatism îngust, cît și o toleranță exagerată, izvorîtă din liberalism, lipsă de vigilență și fermitate revoluționară, împăciuitorism. (*M.G.*)

introversiune, structură de personalitate caracterizată prin: orientare spre propria lume interioară, reflexivitate, autoanaliză, preferință pentru activități liniștite, lipsite de elemente stressante, relativă tendință de izolare de cei din jur, dorință redusă de a stabili contacte sociale noi, relativă detașare de ceea ce se petrece în jur. Conceptul a fost introdus de C.-G. Yung (1921). Ant., *extroversiune*. (*M.G.*)

intuiție, cunoaștere imediată, opusă analizei logice și gîndirii reflexive a subiectului. Departe de a fi „actul de trăire intimă prin care subiectul ar pătrunde calitățile lucrurilor, așa cum acestea se dezvăluie spiritului său", i. se constituie ca rezultat al însușirii multiplelor experiențe sociale de către individ. Este procesul — în parte conștient, iar în parte mai puțin conștient — care, pornind de la ansamblul datelor cunoscute, concură la crearea unei sinteze globale, cît mai adecvate despre realitatea dată. Intuirea unor situații psihosociale ca

şi a relaţiilor interpersonale ale indivizilor se bazează pe percepţia lor socială (v.). După J. Piaget, „intuiţia articulată" este o astfel de activitate mintală, cu operaţii concrete, care comportă o primă decentrare în procesul cunoaşterii realităţii. În procesul de învăţămînt, i. este o activitate de cunoaştere complexă, predominant senzorială, pe bază de imagini-percepţii şi reprezentări dirijate de gîndire. (*A.B.T.*)

item. 1. Fapt sau dat individual de investigat, desprins dintr-un ansamblu de alte fapte şi date de acelaşi ordin. 2. Sarcină sau întrebare concretă în cadrul unui test (sau chestionar). În acest din urmă caz, fiecare i. este astfel conceput, încît să furnizeze cercetătorului o informaţie relevantă despre o anumită latură sau însuşire a unui proces sau structuri psihosociale care formează obiectul unei evaluări. (*M.G.*)

izomorfism, relaţie de corespondenţă biunivocă dintre elementele a două mulţimi (A şi B) şi între funcţiile care exprimă dependenţele dintre elementele din interiorul fiecărei mulţimi. Simbolic, i. se exprimă în relaţiile: 1) $a_1 \in A \rightarrow b_1 \in B$ şi a) $a_2 = f\ (a_1) / A \rightarrow b_2 = F\ (b_1) / B$. Principiul i. stă astăzi la baza cercetărilor interdisciplinare (de ex.: i. modelelor teoretico-explicative elaborate în cadrul diferitelor ştiinţe particulare, sub egida metodologiei teoriei generale a sistemelor). În psihologia socială, principiul i. permite analiza comparativ-criterială a fenomenelor de grup, elaborarea unor modele prin care să se simuleze dinamica posibilă a acestor fenomene. De asemenea, i. stă la baza alcăturii eşantioanelor reprezentative pentru studiul fenomenelor psihosociale la nivelul macrogrupurilor. (*M.G.*)

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Î

învăţare socială, formă specială de învăţare umană, discriminativă, care se distinge printr-o notă emoţională, de participare afectivă a subiectului la însuşirea comportamentului social şi care se efectuează fie pe cale observaţională (= după model), individul asistînd la experienţa altor persoane, fie în procesul interacţiunii nemijlocite a indivizilor în grup ori în condiţiile exersării individului asistat de alţii, ca învăţare în public şi, deci, sub influenţa prezenţei celorlalţi. Această învăţare se realizează prin: a) condiţionare socială directă sau b) condiţionare indirectă — prin limbaj — cuvintele conţinînd sensuri plăcute ori neplăcute pentru subiect şi trezindu-i astfel o atitudine emoţională, care apoi este ataşată şi obiectului situaţiei sau evenimentului pe care îl desemnează cuvîntul respectiv (C. T. Morgan, 1975). Printr-o asemenea condiţionare indirectă verbală se însuşesc, în genere, prejudecăţile, zvonurile, stereotipiile sociale (v.). Î.s. observaţională, prin asistare doar la experienţa altuia, în care cel care învaţă „participă emoţional", stă la baza multor conduite afective de apărare ale individului (de ex.: frica de şarpe învăţată de cineva numai pentru că acesta a văzut o altă persoană atacată de şarpe, învăţarea unor conduite după un model social întărit — cineva care îşi montează un comportament agresiv, numai pentru că a văzut că aceasta se apreciază şi la alţii, ori învaţă să-şi inhibe reacţiile temperamental-explozive văzînd că un asemenea model este dezaprobat şi respins de semeni şi în conduita altora). Foarte multe din experienţele sociale învăţate se bazează pe mecanismele condiţionării umane operante (v.) pornind de la o motivaţie a individului (N.E. Miller, J. Dollard, 1941). Prin conţinutul său, î.s. este învăţare de experienţe umane, de roluri şi comportamente sociale, de relaţii sociale, semnificaţii şi valori. Î.s. are la bază o motivaţie socială individuală şi de grup, dată de: nevoia de mutualitate, trebuinţa unui status social ridicat, dorinţa autorealizării şi de autodepăşire, angajarea în atingerea scopurilor colective etc. Cercetări de psihologie socială au stabilit că învăţarea în grup a unor conduite umane dă rezultate mai bune decît exersarea lor solitară cu fiecare individ în parte. Dar mult mai eficientă şi productivă pentru formarea socială a individului este învăţarea prin participare la înseşi acţiunile sociale (P. Mureşan, 1978, 1980) în procesul muncii, al organizării şi conducerii vieţii grupale, în luarea de decizii colective. Î. s. a indivizilor este reglată şi controlată în grup prin fenomenul comparaţiei lor sociale, raportînd performanţele învăţării fiecăruia la rezultatele persoanelor concret existente, ca şi la modelul grupal *etalon* gene-

ralizat, funcţionînd ca reper social, ca model ideal. Nu numai individualităţile dar şi societatea învaţă, în sensul acumulării de experienţă colectivă şi de transmisie a ei la nivelul societăţii, ceea ce s-a numit învăţare societală. Factorii întăririi în î.s. sînt: aprobarea grupală, recompensele morale, lauda, recunoaşterea, acceptarea şi promovarea socială a indivizilor. În sfîrşit, î.s. se distinge prin efectele sale psihosociale asupra personalităţii indivizilor, ca şi asupra relaţiilor din grup. Ea poate fi învăţare competitivă sau cooperativă, cu sarcini individuale sau colective, de participaţie ierarhică sau cu efort egal distribuit şi cu tot atîtea consecinţe deosebite în dezvoltarea psihică şi socială a celor care învaţă. (*A.B.T.*)

învăţare societală, proces prin care societăţile umane în ansamblul lor învaţă, perfecţionîndu-şi continuu capacitatea de a decide şi construi sisteme de obiective, strategii, mijloace şi căi alternative de dezvoltare. **I.s.** este un proces calitativ diferit de procesele de învăţare care se produc în indivizi sau maşini, deşi se bazează pe acestea (M. Maliţa, *Learning processes in man, machine and society*, 1977). Ca şi conceptul de dezvoltare care iniţial a fost aplicat numai la nivelul indivizilor, ulterior el lărgindu-şi sfera de aplicare la fenomenele specifice societăţii, astfel încît dezvoltarea ţărilor, economiilor şi societăţilor a devenit astăzi obiectul unor ample programe de acţiune şi de studii intense, tot aşa şi conceptul de învăţare a fost dezvoltat şi aplicat societăţii privită în integralitatea ei (M. Maliţa, A. Sandi, *Noua ordine economică şi procesele de învăţare ale societăţii*, 1978). Principalele forme ale î.s. sînt: *învăţarea de menţinere* şi *învăţarea inovatoare*. Învăţarea de menţinere are un caracter prioritar analitic şi se bazează pe reguli şi algoritmi, ea este utilizată în situaţiile şi sistemele închise şi presupune o coerenţă internă. Învăţarea de menţinere tinde să „considere garantate acele valori inerente status-quo-ului, neglijînd celelalte valori". Spre deosebire de învăţarea de menţinere, învăţarea inovatoare pune în discuţie toate valorile, scopurile şi obiectivele fundamentale ale oricărui sistem. Învăţarea inovatoare, ca formă principală a î.s., are un caracter sintetic, integrator şi conduce la lărgirea orizontului cognitiv şi acţional, ea „operînd în situaţii sau sisteme deschise". Învăţarea inovatoare are un caracter problematizant şi este un „mijloc necesar de pregătire a indivizilor şi societăţilor pentru a acţiona în armonie în noile situaţii" (J.W. Botkin, M. Elmandjra, M. Maliţa, *No Limits to Learning. Bridging the Human Gap. A report to the Club of Rome*, Pergamon Press, 1979). Învăţarea inovatoare se realizează în primul rînd prin participare şi anticipare. *Învăţarea anticipativă* pregăteşte oamenii şi societăţile să utilizeze şi să producă tehnici de prezicere şi proiectare a viitorului, iar *învăţarea participativă* este caracterizată nu numai prin angajare directă în procesul de decizie ci şi prin cooperare, dialog şi empatie. Anticiparea şi participarea se condiţionează reciproc ele fiind procese complementare în cadrul învăţării inovatoare. Semnificaţia învăţării inovatoare derivă din disonanţa existentă între contexte. Învăţarea inovatoare dezvoltă gîndirea prin procesul de „reconstruire a întregului şi nu prin fragmentarea realităţii", iar valorile au în cadrul ei un caracter dinamic. Dezvoltarea î.s. presupune accentuarea proceselor anticipative şi participative. Evoluţia î.s. implică trecerea de la modelul î.s. care se bazează pe o disjuncţie netă între etapa producerii cunoaşterii şi valorilor şi etapa diseminării şi asimilării lor, la î.s.

inovatoare care stimulează contribuția tuturor grupurilor umane nu doar la corectarea cunoștințelor ci și la producerea lor. În procesul evoluției î.s. se produce o trecere de la unul sau cîteva centre de concentrare a competenței prin producători de noi descoperiri, teorii, convingeri și soluții la o democratizare a procesului de producere al acestora. Î.s. nu este o simplă sumă a învățării indivizilor, dar ca și aceasta este mediată de limbaj, unelte, valori, relații umane și imagini. Î.s. este simultan o premisă și o consecință a solidarității, ea evidențiind rolul înțelegerii și acțiunii umane în soluționarea problemelor globale. (*C.M.*).

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

L

labilitate psihică. 1. (În sens pozitiv). Proprietate a structurilor psihice — cognitive şi afective — de a se adecva la specificul influenţelor externe şi la variaţia lor. Aceasta permite deschiderea personalităţii la nou şi continua ei modelare. 2. (În sens negativ). Schimbare, obiectiv nejustificată, a opiniilor, fluxului ideativ şi stărilor emoţional-afective, fiind sinonimă cu instabilitatea psihică. (*M.G.*)

laborator, cadru (loc) special conceput şi amenajat în vederea efectuării unor cercetări ştiinţifice experimentale. L. de psihologie socială presupune dotarea cu mijloace adecvate, special destinate investigării comportamentelor de grup (comunicare, coacţiune, competiţie etc.), a relaţiilor interpersonale, a dinamicii climatului psihosocial etc. (*M.G.*)

laudă, expresie verbală a stării de satisfacţie a subiectului faţă de performanţa, succesul sau atitudinea cuiva. În planul interacţiunii sociale a persoanelor, l. reprezintă o formă superioară de aprobare, mai ales de apreciere, cu efecte tonice, aducînd satisfacţie, care dacă vine din partea conducerii unei organizaţii stimulează activitatea subalternilor şi întăreşte climatul organizaţional. Folosită în mod raţional, ca metodă de educaţie, l. măreşte nu numai randamentul individual în muncă ci şi cel colectiv, ridicînd performanţa medie a grupului faţă de clasele de elevi similare, unde, în mod experimental, elevii erau „ignoraţi" sau mereu criticaţi şi reaprobaţi (E. Hurlock, 1955). (*A.B.T.*)

liber-arbitru, noţiune prin care se exprimă, în concepţiile filozofice şi etice idealiste, libertatea voinţei de a comanda arbitrar comportamentele umane. Aşa cum arăta Fr. Engels, libertatea voinţei este capacitatea de a decide în concordanţă cu legitatea şi necesitatea social-istorică. În studiul comportamentului uman, aşa cum remarcă H.H. Stahl (1974), trebuie avut în vedere că oamenii au falsul sentiment al liber-arbitrului cu privire la viitor şi la „faptele necesare" ale trecutului, iar faţă de evenimentele nefericite din trecut sau prezent manifestă un fals sentiment de iresponsabilitate. Depăşirea falsului sentiment al l.-a. în studierea comportamentelor individuale şi de grup impune considerarea statistică a fenomenelor şi evidenţierea legităţii de producere a lor, fără a apela pentru aceasta la justificarea de către subiecţii umani a propriilor lor comportamente. Respingînd l.-a., psihosociologia materialist-dialectică porneşte de la teza potrivit căreia modul de producţie a vieţii materiale determină în genere procesul vieţii sociale, politice şi spirituale, iar toate relaţiile sociale şi de stat, toate sistemele religioase şi juridice şi toate

concepţiile teoretice care apar în istorie, pot fi înţelese numai dacă sînt înţelese condiţiile materiale de viaţă ale epocii respective şi dacă din aceste condiţii materiale se deduce tot restul (Fr. Engels). (*S.C.*).

libertinaj, mod de manifestare inadecvată a libertăţii subiectului, prin nesocotirea, în comportamentul său social, a normelor şi modelelor din colectivitate şi care se exteriorizează în limbajul curent al unei persoane, în vestimentaţie, în relaţiile cu semenii, în propagarea de idei ce aduc prejudicii moralei publice. Constituit ca trăsătură de personalitate, l. indivizilor se exprimă în abaterile lor de la normele morale social acceptate. În general, familiile dezorganizate, ca şi societăţile în declin sînt mai tolerante faţă de manifestările libertine ale membrilor decît colectivităţile bine organizate şi în ascensiune. În condiţiile unor tulburări sociale, ori în etapele de criză ale colectivităţii, l. în comportamentele indivizilor poate lua proporţii de masă, ameninţînd disciplina colectivă, ordinea socială şi chiar sistemul de organizare al acelei societăţi. (*A.B.T.*)

lider, persoană care ocupă poziţie (status) şi rol de conducere în cadrul grupului. Determinările poziţiei de l. trebuie căutate în împrejurarea obiectivă că între contribuţiile membrilor la rezolvarea unei sarcini există diferenţe cantitative şi calitative, de intensitate şi natură, de grad, semnificaţie şi importanţă. Cînd contribuţia unui membru prezintă o importanţă deosebită (pentru grup) el are, obiectiv, şansa să devină l. Dacă această contribuţie este văzută şi apreciată ca atare de ceilalţi şi dacă autorul ei este perceput ca sursă demnă de încredere, stimă, consideraţie, atunci acesta este recunoscut ca l. Poziţia de l. nu izvorăşte nemijlocit din calităţi individuale intrinseci, ci este funcţie de relaţiile de rol, destinate să faciliteze coordonarea activităţii membrilor către scopurile comune L. este un ansamblu de atribute ale rolului jucat de individ în grup, rol a cărui esenţă rezidă tocmai în acţiunea de facilitare: stimularea celorlalţi în direcţia valorificării plenare a resurselor de care dispun, multiplicarea efectelor contribuţiilor individuale. Persoana l. este una puternică, influentă, care coordonează, planifică, dirijează, supraveghează, controlează şi evaluează activitatea celorlalţi, dar care se preocupă, totodată, şi de dispoziţiile, atitudinile, moralul membrilor, de starea de spirit şi atmosfera din grup. Există două funcţii fundamentale ale poziţiei de l.: a) asigurarea sinergiei de eficienţă (facilitarea atingerii scopului comun al activităţii de grup) şi b) asigurarea sinergiei de menţinere (asigurarea coeziunii grupului, menţinerea unui climat şi a unui tonus motivaţional ridicat). În munca concretă de conducere pot să predomine unii sau alţii dintre parametrii poziţiei de l.: cei obiectivi, profesionali (competenţa în raport cu sarcina de grup) sau cei psihosociali (competenţa în raport cu relaţiile interpersonale din grup). Poziţiei de l. îi sînt aferente procese ca autoritatea, prestigiul, popularitatea, în a căror generare şi distribuire intervin atît o serie de cadre instituţionale, formale, oficiale, care ţin de status şi de organizare (de poziţia funcţiei în ierarhie), cît şi o serie de componente umane personale, care ţin de calităţile individuale concrete ale oamenilor (capacitatea de conducere, competenţa profesională şi socială etc.). Se realizează distincţia între ceea ce este denumit „l. *formal*" (rol a cărui autoritate şi putere derivă, cu precădere, din valoarea socială a funcţiei) şi „l. *informal*" (a cărui putere de influenţă este „cîştigată" în „jocul" raporturilor in-

teracţionale dintre membri). Optimă pentru conducere este varianta coincidenţei, a suprapunerii în aceeaşi persoană a celor două categorii de l. Practica construcţiei noii orînduiri sociale, a socialismului, impune o nouă manieră de a înţelege conducerea şi l., în sensul că activităţii de conducere individuală i se substituie tot mai mult principiul conducerii colective, concretizat într-o amplă mobilizare a reprezentanţilor grupelor de oameni ai muncii la operaţia de luare a deciziei. Sarcina l. devine tot mai mult aceea de a se centra pe grup şi de a găsi căile de atragere a tuturor componenţilor lui la soluţionarea în colectiv a problemelor de conducere. În locul tendinţei de a emite unipersonal ordine şi directive, se accentuează rolul l. de a consilia, a media, a facilita activitatea celorlalţi. În psihologia românească problematica l. a fost abordată într-o perspectivă organizaţională raportîndu-se l. la grupul din care face parte, şi pe care îl conduce (A. Neculau, T. Herseni, A. Tabachiu şi C. Zamfir). (*P.G.*)

limbaj, sistem de semne, semnale ori simboluri — sonore, kinestezice, tactile, cromatice, grafice etc. — utilizate în mod uniform de indivizi în efectuarea comunicării umane (v.). Termenul de l. desemnează atît sistemul material în care sînt cuprinse şi codificate mesajele comunicării, cît şi relaţia umană însăşi, în care se săvîrşeşte, la modul necesar, şi funcţionează sistemul semnalelor date (L.S. Vîgoîtski, 1934); căci, în afara interacţiunii sociale a persoanelor, fără intenţionalitate, interlocutor, scopul mesajelor şi finalitatea comunicării l. este de neconceput. Fenomenul are la bază capacitatea simbolizării caracteristică fiinţei umane: de a înlocui ca sens şi a reprezenta prin ceva altceva. Sub aspectul codificării informaţiilor, în virtutea căruia variate coduri existente ar transpune în expresie diferită mesaje fundamental echivalente (B.L. Whorf, 1940), limbajele se împart în: a) *verbale*, care folosesc cuvintele (vorbirea sau l. sonor, l. scris, l. Braille — pentru nevăzători), l. telegrafic — al semnelor Morse —, l. cifrelor etc. şi b) l. *neverbale*: al gesturilor, l. semnalelor cromatice, l. muzical, al semnelor convenţionale rutiere ş.a. a căror înţelegere şi utilizare presupun neapărat stăpînirea l. cu simboluri verbale. L. constituie modul de interacţiune psihosocială a indivizilor în care se săvîrşeşte cunoaşterea umană, se organizează acţiunea conştientă şi schimbul de influenţă reciprocă a persoanelor. L. în viaţa indivizilor este cultural determinat. El se bazează, în structura şi funcţionalitatea sa, pe fenomenul limbii (F. Saussure, 1929), care formează o realitate socială obiectivă, istoric constituită în evoluţia colectivităţii şi unică pentru întreaga colectivitate — trib, popor, naţiune sau grup de naţiuni. Limba cuprinde totalitatea cuvintelor folosite de membrii colectivităţii (vocabularul), o structură (gramaticală) a comunicării, legi proprii de evoluţie a termenilor verbali, norme şi reguli de ortofonie, ortoepie, ortografie, de folosire a lexicului etc. L. *natural* este limbajul format prin însuşirea practică obişnuită a elementelor limbii de către indivizi în procesul socializării lor (v.), deosebindu-se astfel de l. *artificial* create în diferite domenii ale cunoaşterii umane, cum ar fi: l. matematic, l. scenic, al simbolurilor literale, din chimie ş.a. L. *special* desemnează limbajul unui grup, diferit de limbajul propriu întregii colectivităţi şi reflectă, mai curînd, funcţiile grupului, decît sistemul general al semnalelor şi simbolurilor folosite de membrii acelei colectivităţi (F. Elkin, 1945). Din acest punct de vedere se

disting ca l. *speciale*: l. diplomatic, l. politic (G. Klaus, 1971), l. electoral, al grupelor interesate în alegeri, l. medical al specialiştilor terapeuţi dar nefolosit de pacienţi, l. publicistic ş.a. Variante ale l. *special* sînt şi aşa-zise l. *profesionale*, din cadrul unor procese de muncă, caracterizate mai ales prin rolul lor reglator şi de sincronizare a acţiunilor şi efortului individual într-o activitate unitară, colectivă (T. Slama-Cazacu, 1968). L. *de maşină* utilizate pentru calculul ştiinţific la computer sînt auxiliare pentru prelucrarea informaţiilor, reduse la codificare, efectuarea de operaţii programate, cel mult de derivare a operaţiilor posibile, fără calităţile psihologice şi psihosociale ale l. viu propriu-zis. L. ca relaţie umană se caracterizează prin folosirea simbolurilor, intuitive sau abstracte, care încorporează întotdeauna un sens (meaning) pentru indivizi, sau înţeles, rezultat tocmai din ansamblul de cogniţii, stări afective, tendinţe spre acţiune, pe care le evocă, mai ales, simbolurile verbale în conştiinţa indivizilor. În l. *natural*, cuvintele au denotaţii, indicînd evenimentul, obiectul, realitatea la care se referă ele ca simbol, de unde avem sensul general al cuvintelor şi conotaţii, date de sentimentele, atitudinile, atribuirile (v.) asociate simbolului, încrederea în claritatea, precizia, forţa simbolului etc. Aceasta înseamnă că l. nu etichetează numai aspectele, fenomenele realităţii, ci, în sistemul său de notaţii şi conotaţii, realizează şi exprimă structurile şi operaţiile gîndirii. Două aspecte esenţiale sînt proprii. l. *natural* al indivizilor: unul exterior, de recepţie-emisie, respectiv percepere şi exprimare, orală sau în scris, ceea ce s-a numit l. *extern* şi aspectul interior, de înţelegere şi interpretare a mesajelor, de efectuare cu ajutorul lor a operaţiilor intelectuale implicate, de elaborare în plan mental a unor anticipări, intenţii aşteptări etc., ca şi de proiectare a răspunsurilor, constituind aşa-numitul l. *intern*. Pe lîngă funcţiile sale importante de comunicare, cunoaştere, acumulare de informaţii, influenţă educativă, reglaj comportamental şi de autocontrol a acţiunilor indivizilor, l. *natural* al unei colectivităţi are funcţia de control social asupra manifestărilor indivizilor; el exprimă comandamentele morale ale colectivităţii, relaţiile ei dominante. Studiul relaţiei dintre l. şi personalitate, ca şi al relaţiei limbaj-acţiune (F. Richaudau, 1975) în psihologia socială relevă următoarele efecte ale l. *verbal* în cadrul interacţiunii sociale a persoanelor sau de grup: de compasiune, încurajare, regret, acuzaţie, dezvinovăţire, discreditare, critică, explicitare, cerere, încredere, destăinuire, dirijare, comandă, promisiune, intimidare, flatare şi încă multe altele. L. tehnice, ştiinţific elaborate, au un efect remarcabil asupra organizării, promptitudinii, a operativităţii şi randamentului acţiunilor umane (v.). (*A.B.T.*)

loialitate (lealitate), relaţie de esenţă psihosocială, manifestată în sinceritatea persoanelor, în probitate şi ataşament durabil faţă de principii social-morale, faţă de instituţiile sociale ca şi faţă de reprezentanţii acestora ori faţă de ideile şi concepţiile ce le propagă. În psihosociologia organizaţiilor, l. faţă de scopurile organizaţiei se consideră ca rezultat al exercitării de către conducător (maneger) a unui stil persuasiv de conducere (Amitti Etzioni, 1971). (*A.B.T.*)

ludic, ceea ce ţine de aspectul de joc al activităţii umane, aspect manifestat în spontaneitatea subiectului, în desfăşurarea liberă, fără o motivaţie nemijlocit-biologică, ci numai la plăcerea de a efectua acţiunea dată. Este preponderent în pri-

mele etape ale copilăriei, cînd se realizează cu toată „seriozitatea" (P. Osterrieth, 1959) şi continuă să se manifeste în activităţile recreative ale adulţilor. După J. Huizinga (1938) comportamentul l. constituie manifestarea fundamentală a fiinţei umane (homo ludens) încît toate fenomenele vieţii sociale pot fi reduse la diferite forme de joc. Fără a îndreptăţi în totul această teză, jocul îndeplineşte importante funcţii în socializarea indivizilor (v.), în interiorizarea status-urilor şi a rolurilor sociale, în educaţie (Ursula Şchiopu, 1962), în integrarea socio-profesională, pregătind conduitele reale ale persoanelor pentru diferite sectoare de activitate umană. (*A.B.T.*)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

M

machiavelianism, atitudine, în relaţiile interpersonale, caracterizată prin iniţiativa unei persoane de a manipula celelalte persoane cu care se află în interacţiune pentru a le determina un anumit comportament şi a-şi atinge, pe această cale, propriile scopuri. Studiile asupra m. şi elaborarea teoretică şi experimentală a acestui termen în psihologia socială aparţin, în principal, lui Richard Christie şi Florence L. Geis (F. Geis, *Machiavellianism and succes în a three — person game*. Teză de doctorat, Columbia Univ., 1964; R. Christie şi F. Geis, *Studies in Machiavellianism*, New York, Academic Press, 1970). M. este studiat ca atitudine cu ajutorul unei scale, realizată, în principal, prin selecţia şi adaptarea unor afirmaţii cuprinse în lucrările *Principele* şi *Discursurile* ale lui Niccolo Machiavelli, pe care le-au oferit subiecţilor spre evaluare. În elaborarea scalei de măsurare a atitudinii machiavelice s-au utilizat, alături de alte afirmaţii, şi unele care sînt preluate aproape direct din lucrările amintite: „Cea mai bună cale de a conduce oamenii este aceea de a le spune ceea ce aceştia doresc să audă"; „Îţi poţi atrage ura oamenilor atît prin fapte bune cît şi prin fapte rele"; „Faptul de a risipi bunurile altora nu-ţi micşorează faima, ci dimpotrivă îţi aduce mai multă glorie"; „În general oamenii nu ar lucra serios dacă nu ar fi forţaţi" etc. Pe bază analizei atitudinilor faţă de astfel de enunţuri, autorii au descris două tipuri principale de orientări machiavelice: *puternic* şi *slab*. Studiul de laborator al persoanelor care se diferenţiază din punct de vedere al orientării m. a demonstrat că persoanele puternic machiavelice, puse în anumite situaţii concrete de interacţiune în condiţii de laborator, se caracterizează prin utilizarea unui număr mai mare de tehnici de manipulare a celorlalţi, sînt mai inventive în elaborarea unor noi moduri de manipulare şi resimt un sentiment mai mare de satisfacţie datorită manipulării celorlalţi decît persoanele slab machiavelice. Posibilitatea de structurare a m. şi de actualizare a atitudinii machiavelice este fundamental dependentă de tipul relaţiilor sociale care există într-o anumită societate istoric determinată. M. nu este o trăsătură imanentă personalităţii ci un caracter social care evoluează sau involuează în funcţie de evoluţia raporturilor interumane. Atitudinea machiavelică este inacceptabilă din perspectiva eticii umaniste a relaţiilor interumane, deoarece în cadrul acestei atitudini omul devine un simplu mijloc în raporturile sale cu un alt om. Atitudinea machiavelică se sprijină pe o motivaţie extrinsecă a raporturilor interper-

sonale fapt ce determină o alterare a condiţiei interumane a oricărei activităţi. (*C.M.*)

marginalitate, situaţie a individului aflat la frontiera a două grupe umane distincte, fără ca el să aparţină pe de-a întregul vreuneia din ele, de ex.: membrii grupelor etnice minoritare din societăţile capitaliste; adolescenţii, ca generaţie, care nu sînt nici copii şi nici adulţi; uneori, noii veniţi într-o organizaţie socială, dar neintegraţi complet acesteia, continuînd să se considere membri ai vechiului lor colectiv, dealtfel, desfiinţat etc. După E.V. Stonequist (1937), care introduce pentru prima dată termenul de „om marginal", m. exprimă poziţia ambiguă a unor indivizi de a trăi între două culturi antagoniste. M. poate fi *ineluctabilă*, în cazul oamenilor de culoare din societăţile rasiste; *tranzitorie*, în cazul adolescenţei; *opţională*, în cazul infractorilor de profesie. Conştientizarea m., sentimentul de a fi stigmatizat şi, deci, frustrat pe termen lung, generează acte de revoltă (mai rar retragere în sine, izolare voită) şi este izvorul unor disfuncţii sociale. (*A.B.T.*)

matrice, tabel cu dublă intrare care permite corelarea (asocierea) a două serii de date (caracteristici). M. are acelaşi număr de coloane şi şiruri. În psihologia socială, m. reprezintă un instrument important în studiul relaţiilor interpersonale după criteriul „alegere-respingere" (matricea sociometrică). (*M.G.*)

maturaţie, fază superioară a creşterii individului uman, sub aspect biologic, psihic ori social, ajungînd la nivelul proporţiilor, funcţiilor şi trăsăturilor adultului. Ca urmare a fenomenelor de acceleraţie a creşterii tinerei generaţii, înregistrate în toate ţările industrializate, printre care şi ţara noastră (Şt. Milcu, 1964), m. biologică şi psihică a tinerilor are loc mai devreme ca la generaţiile interbelice, decalîndu-se adesea sensibil de m. lor socială. M. *socială*, adesea asimilată cu maturizarea socială se referă în principal la însuşirea de către tineri a comportamentului social dorit al adulţilor, la dezvoltarea unei percepţii sociale adecvate (v.), la înţelegerea corespunzătoare a problemelor sociale din mediu, la realizarea adecvată a status-ului şi rolurilor sociale. Nivelul relaţiilor subiectului şi capacitatea sa de interacţiune psihosocială sînt indicatorii principali ai acestei maturizări (C. Mamali, 1974). De asemenea, ea implică o anume autonomie socio-economică a individului, făcîndu-l apt social de căsătorie (R. Zazzo, 1969), nivelul necesar de dezvoltare morală ca şi capacitatea unei inteligenţe sociale mature, dată de judecăţi adecvate asupra mediului social, de memoria de nume şi fapte sociale, de capacitatea de a recunoaşte şi înţelege stările psihice ale semenilor etc. (T. Hunt). Timpul de m.s. a tinerilor diferă de la o colectivitate la alta. În condiţiile societăţii noastre acesta echivalează cu integrarea lor în procesul muncii productive ca şi în continuarea cursurilor şcolare din învăţămînt. M.s. este relativ independentă de evoluţia cronologică a indivizilor, ea se realizează în procesul acţiunilor sociale, al angajării şi participării directe a tinerilor la transformările sociale ale colectivităţii. (*A.B.T.*)

maturizare interpersonală, mod în care o persoană se raportează la ceilalţi; mod în care ea percepe trebuinţele ei şi trebuinţele celorlalţi în cadrul interacţiunii (termen elaborat de C. Sullivan, M.Q. Grant şi J. Grant — 1957 şi dezvoltat de T. Palmer — 1969). M.i. presupune o evoluţie stadială a capacităţii unei persoane de a se raporta la ceilalţi şi ea se delimitează în raport cu nivelurile de interacţiune interpersonală. M.i. reprezintă un caz parti-

cular al maturizării sociale a personalității, ea marcînd, în principal, schimbările care apar în raporturile persoanei cu ceilalți. M.i. are șapte stadii care sînt determinate printr-o „problemă interpersonală crucială", evoluția spre un stadiu imediat superior nefiind posibilă decît după ce problema respectivă a fost rezolvată. Cele șapte stadii ale maturizării interpersonale sînt: *stadiul I*, specific copilului mic, în care există o dependență mare a individului față de mediu, pe care începe să-l diferențieze de propria persoană. Lumea este percepută ca „adaptîndu-se la toate nevoile sale", ca fiind formată numai din dorințele proprii. Individul este incapabil să-și amîne satisfacerea nevoilor. Cînd acest stadiu se prelungește și la vîrste mai înaintate, persoana nu percepe aproape deloc diferența dintre „a avea o dorință și a o împlini", între real și ideal; *stadiul II*, realizează diferențierea mediului în persoane și obiecte. Ceilalți sînt percepuți doar în raport cu propriile sale nevoi. Lumea este compusă din „dădători". Individul aflat la acest stadiu va încerca să-i manipuleze într-un mod foarte rigid pe ceilalți „tinzînd să folosească oamenii ca mijloace fără a fi conștient de sentimentele lor și fără a lua în considerație consecințele acestei acțiuni pentru ceilalți și pentru el" (C. Sullivan, M.Q. Grant, I. Grant — 1957); *stadiul III*, individul percepe regulile care guvernează relațiile dintre oameni. Persoanele sînt percepute însă dihotomic în „cei care dau" și „cei care iau". Încrederea în ceilalți este redusă, deoarece ea se bazează pe ideea că „fiecare parte a relației va încerca să manipuleze regulile în așa fel, încît să producă efectul care este cel mai dezirabil din punct de vedere personal" (Idem). Din acest motiv, relațiile cu ceilalți nu se întind pe perioade mari de timp. La acest stadiu se constată incapacitatea de a înțelege „nevoile individualizate, sentimentele și motivele celeilalte persoane care este diferită de el însuși" (Warren, 1966); *stadiul IV*, se produce o schimbare profundă în modul de a-i percepe pe ceilalți și pe sine însuși. Individul încearcă să se perceapă pe sine așa cum este el văzut de ceilalți și, prin aceasta, caută să „prezică reacțiile acestora față de el". Începe să perceapă nevoi și motive care sînt diferite de propriile sale motive; *stadiul V*, individul este capabil să diferențieze care sînt acele roluri pentru sine și pentru ceilalți care se potrivesc cel mai bine diferitelor situații, el devine capabil să treacă de la un rol la altul. În acest stadiu, individul realizează continuitatea care există, între răspunsurile din trecut, cele prezente și cele viitoare; *stadiul VI*, se realizează distincția dintre sine și rol; *stadiul VII*, care este foarte rar întîlnit, se produce percepția „proceselor integrate din sine și din ceilalți". M.i. constituie o aplicare și dezvoltare a viziunii genetice elaborate de J. Piaget la studiul relațiilor interumane. M.i., cu stadiile enunțate, are o aplicabilitate largă în procesul pregătirii personalității pentru susținerea unor raporturi interumane autentice și și mai ales în procesul resocializării delincvenților. M.i. constituie prin stadiile ei elementul definitoriu al teoriei nivelurilor interacțiunii interpersonale și ea sugerează, pentru practica resocializării, repartizarea unor delincvenți anumitor pedagogi sociali în funcție de stadiul de m.i. pe care-l deține fiecare dintre aceștia. (*C.M.*)

măsurare, operație de raportare a unei mărimi variabile la o mărime etalon, în vederea determinării valorilor ei concrete. Rezultatele operației de m. se exprimă în unități cantitative. În psihologie, m. ia numele de psihometrie și psiho-sociometrie. În calitate de mărimi varia-

bile se iau procese psihice, comportamente, stări etc.; ca mărimi-etalon se folosesc diferite tipuri de scale (cu unităţi fizice naturale cum sînt scalele pentru evaluarea sensibilităţii sau cu unităţi convenţionale, cum sînt scalele de evaluare a atitudinilor (v.). (*M.G.*)

mediu psihosocial, mediu de interacţiune socială-spirituală a persoanelor, cuprinzînd: relaţiile interpersonale dominante, status-urile psihosociale realizate de indivizi, scopurile şi acţiunile lor colective, modelele de comportament promovate, sistemul de norme şi valori, inclusiv procesele psihosociale pe care le generează. Dacă mediul social global este dat de totalitatea factorilor istorici culturali, instituţionali, de organizare grupală, axiologici etc. din viaţa unei societăţi, m.p. propriu-zis în care acţionează persoanele se referă la contextul dependenţelor lor intersubiective, la raporturile şi procesele interpsihice şi grupale, la modul în care sînt realizate semnificaţiile sociale, în care se asumă şi se realizează rolurile, în care se comunică şi funcţionează normele grupale. Trăind, de exemplu, sub influenţa aceloraşi factori socio-economici, de cultură, limbă, tradiţii naţionale etc., m.p. al familiei sau al unei instituţii şcolare, ori unităţi de producţie prezintă componente proprii diferenţiate: de polarizare a puterii, ori a preferinţelor spre anumiţi membri (părinte, primul născut în familie, conducătorul şcolii); de generalizare a aspiraţiilor grupale sau de scindare a lor pe subgrupe; de armonie sau discriminare a statusurilor după sex, vîrstă, profesie, de aderare la anume valori morale. Cercetările au stabilit că cei mai influenţi factori ai m.p. în educaţie sînt: comunicarea verbală a persoanelor, relaţiile lor interindividuale şi modelul comportamental al unor persoane semnificative pentru cei în formare (B.S. Bloom, 1966). Concentraţia şi convergenţa factorilor mediului într-o singură direcţie creează un mediu extrem, excesiv, care poate fi: tensional şi frustrant pentru indivizi, deosebit de auster şi exigent, competitiv la extremă, sau larg cooperativ, mobilizator şi de susţinere a indivizilor sau de mare larghete, libertin. Factorii de m.p. sînt direct implicaţi în realizarea climatului psihosocial (v.) al grupului. (*A.B.T.*)

memorie colectivă, ansamblu al actelor de întipărire, conservare şi reactualizare a unor experienţe de viaţă comune unui grup, unei colectivităţi de oameni. Ca funcţie psihică, memoria este legată întotdeauna de individul concret, aparţine unei anumite persoane, realizînd depozitarea experienţei trecute şi utilizarea ei din perspectiva sarcinilor prezente şi viitoare ale activităţii. Memorarea trecutului de către persoană nu decurge însă mecanic, ca o reţinere absolut exactă, fotografică, a actelor „consumate" anterior. În memorie, trecutul nu este, pur şi simplu, repetat, ci este transformat, reconstituit, operaţie care se petrece datorită, îndeosebi, prezenţei şi intervenţiei active a cadrelor sociale. Acestea conferă memoriei selectivitate, o fac să depindă de specificul situaţiei în care decurg întipărirea şi fixarea experienţei de viaţă, introduc în fluxul memoriei criteriul valoric. Astfel, ponderea cea mai mare în contextul memoriei individuale o au „amintirile privilegiate", aşa-numitele „amintiri-reper", care se fixează cel mai bine în timp şi care reflectă date fundamentale ale existenţei omului (debutul într-o activitate anumită, trecerea de la un status social la altul, „migrarea" dintr-un mediu în alt mediu, dintr-o localitate în alta, evenimentele care afectează profund cursul vieţii etc.). Deşi toate aceste date sînt strîns legate de destinul persoanei concrete, ele dis-

pun de o puternică coloratură socială, se realizează prin raportare la anumite seturi de norme, tradiţii şi valori şi ca urmare a interacţiunii persoanei cu semenii săi. Acesta este unul din primele sensuri ale termenului de m.c.: dependenţa memoriei de împrejurările sociale ale vieţii indivizilor, axarea memoriei individuale pe memoria celorlalţi, gravitarea ei în jurul experienţei colective de grup. Memoria indivizilor se ajustează la normele sociale, fiind mediată şi modelată în permanenţă de acestea. Faptele experienţei trecute sînt evocate şi trăite prin intermediul indivizilor, luaţi însă nu ca entităţi izolate, ci în calitate de membri ai grupului. Viaţa de grup, interacţiunea cu ceilalţi, participarea la activităţi comune nasc premisa unor amintiri colective, comune pentru întregul grup, fie de muncă, de învăţătură, de petrecere, de vacanţă. Se conturează, astfel, un al doilea sens — şi cel mai important — al termenului de m.c. şi anume, acela de proces elaborat în grup şi prin grup, ca urmare a prezenţei simultane a evenimentului de viaţă în cîmpul percepţiei şi al acţiunii mai multor persoane. Numeroase date de cercetare (Stern, Bartlett, Allport, Postman) arată că participarea simultană a mai multor indivizi la actul de recepţie şi stocare a informaţiei îşi pune amprenta asupra conţinutului, caracterului, dimensiunilor şi duratei celor memorate. Filtrarea informaţiei printr-o serie de subiecţi generează o serie de distorsiuni, dintre care notăm: reducţia (scurtarea) mesajului, accentuarea (îngroşarea, multiplicarea) anumitor detalii, asimilarea (subsumarea mesajului la anumite interese, habitudini, sentimente ale subiecţilor). În toate cazurile, informaţia mnemonică suferă un proces de subiectivare şi interiorizare, graţie mecanismelor de grup. Faptele de m.c. se întîlnesc nu numai la nivelul grupului mic, dar şi la nivelul grupurilor mari. Sînt evenimente care, prin amploarea şi semnificaţia lor, cuprind deodată mari mase de oameni (un miting, o demonstraţie) sau angajează, spiritual şi comportamental, un întreg popor (o sărbătoare naţională), prilejuind gînduri, trăiri şi stări care se vor reţine, ulterior, ca fapte de m.c. Prin aceasta, memoria se impune, din punct de vedere psihosocial, ca una din pîrghiile importante care concură la făurirea unităţii grupului şi a conştiinţei de grup. (*P.G.*)

mentalitate, ansamblu de opinii, prejudecăţi şi credinţe care influenţează gîndirea indivizilor, a grupurilor umane, a popoarelor. Între elementele constitutive ale m. există raporturi logice şi raporturi afective. Referindu-se la poporul nostru, Ath. Joja afirma: „Cvasi-inexistenţa misticismului în cugetarea românească dovedeşte caracterul apolinic şi raţionalist al mentalităţii româneşti“ (*Profilul spiritual al poporului român*, 1965). Iniţial, termenul de m. desemna totalitatea caracteristicilor minţii atît la om cît şi la animal. C.G. Jung consideră că în Occident termenul de m. este utilizat pentru a desemna „mintea unui individ“, în timp ce în Orient el se referă la „mintea cosmică“. Din perspectivă psihosociologică, pentru a sublinia raportul dintre gîndire şi cultură, este interesantă încercarea lui Lucien Lévy-Bruhl de a analiza mentalitatea primitivă, comparativ cu cea modernă. Prin aceasta a fost larg deschisă preocuparea pentru studierea în profunzime a diferenţelor interculturale. Potrivit opoziţiei pe care o stabileşte L. Lévy-Bruhl în primele sale lucrări (1910—1927), m. contemporană se caracterizează prin principiile identităţii şi al determinismului, în timp ce m. primitivă este prelogică şi mistică. După L. Lévy-Bruhl societatea primitivă nu permite dez-

voltarea individualităţii, ceea ce ar avea ca urmare, în plan psihologic, afirmarea mai întîi a unei psihologii colective, din care treptat s-ar diferenţia psihologiile individuale. Reprezentările colective, specifice m. primitive, s-ar distinge prin faptul că sînt comune tuturor membrilor grupului, sînt transmise din generaţie în generaţie şi se impun indivizilor provocînd, după împrejurări, sentimente variate de respect, teamă, adoraţie. În m. primitivă, obiectul nu s-ar diferenţia de subiect, fiind perceput ca o putere ocultă, cu proprietăţi magice, avînd un „suflet" sau „principium vitae". Percepţia, în această situaţie, nu ar fi un proces cognitiv, ci unul emoţional, nu ar aparţine individului ci exclusiv colectivităţii. Imaginile obiectelor, fiinţelor etc., pentru primitivi, nu ar fi reproduceri ale realităţii, ci un „alter ego" al ei, cu ajutorul cărora comunică cu spiritele pe care le reprezintă, cu lumea magică. Teoria lui L. Lévy-Bruhl, foarte seducătoare la apariţie şi larg difuzată, a fost criticată în primul rînd de etnologii şi antropologii culturali, care i-au reproşat viciul de metodă, incertitudinea faptelor, falsitatea concluziilor. În lucrările ulterioare (1938—1948) L. Lévy-Bruhl atenuează afirmaţiile cu privire la opoziţia dintre m. primitivă şi cea modernă, face nuanţări, aduce corective. În final, renunţă total la teoria mentalităţii prelogice a primitivilor. În opera sa, apărută postum (*Carnets*, 1948), se afirmă că, din punct de vedere strict logic, nu se constată nici o diferenţă esenţială între m. primitivă şi cea modernă. (*S.C.*)

mesaj, conţinut informaţional transportat de la sursă (emiţător) la destinatar (receptor) în legătură cu anumite obiecte de referinţă, comune pentru cei doi poli ai comunicării; componentă esenţială a procesului de comunicare interumană. Trebuie operată distincţia între cantitatea de informaţie existentă potenţial la nivelul sursei şi care se traduce într-o mulţime de mesaje posibil de emis şi informaţia ajunsă realmente la receptor şi care este expresia unui act de decizie în legătură cu mesajul desemnat să pătrundă în canalul de comunicaţie. Altă distincţie se referă la m. însuşi, vizînd raporturile dintre informaţie şi incertitudine în interiorul lui. Cu cît sînt mai numeroase obiectele de referinţă sau proprietăţile posibile ale obiectelor de referinţă, cu atît sînt mai numeroase alternativele în care poate să evolueze interpretarea mesajului de către receptor şi cu atît este mai mare gradul de incertitudine al mesajului şi invers; cu cît se diminuează mai mult numărul alternativelor, cu atît se întăreşte mai mult latura informaţională a m. Sub aspect psihosocial, ceea ce contează este faptul că m. de comunicare vehiculează de la un individ la altul informaţii privind intenţiile, motivaţiile, atitudinile lor care constituie, în cazul dat, obiectele de referinţă ale m. Principala caracteristică formală a m. este caracterul său simbolic, la nivel interpersonal, simbolurile prin care sînt codificate mesajele sînt constituite din cuvinte, acţiuni, gesturi. Cînd lipseşte intenţia transmiterii de informaţie prin intermediul m. codat, obţinerea informaţiei se face prin perceperea nemijlocită a partenerului. Emiterea şi recepţionarea m. intercomunicaţionale decurge, de regulă, în contexte de grup, unde se elaborează o semantică comună, constînd în ansamblul normelor de semnificaţie în baza cărora se produc şi se leagă între ele procesele de codare şi decodare a m. Suportul psihologic al dinamicii m. comunicaţionale rezidă în aceea că în procesul circulaţiei lor de la emiţător la receptor se realizează o distribuire din ce în ce mai uniformă a infor-

maţiei între cei doi parteneri, iar acest fapt devine sursă de satisfacţie pentru amîndoi. Aşa cum în faza de emisie, alegerea obiectelor de referinţă şi structurarea m. sînt impuse de componentele afective şi cognitive ale atitudinii emiţătorului faţă de receptor, de anticipările sale în raport cu particularităţile receptorului (nivel de informaţie, grad de competenţă, receptivitate la mesaj), tot astfel, în faza de recepţie, întîmpinarea m., reacţia la el, alegerea unei variante din mai multe posibile, de interpretare pentru sine, a rostului şi conţinutului m. decurg ca procese active, influenţate de atitudinea receptorului atît faţă de obiectele de referinţă ale m. cît şi faţă de persoana emiţătorului. Schimbul de m. intercomunicaţionale influenţează şi asupra sferei interrelaţiilor afective, determinînd creşterea atracţiei reciproce dintre parteneri. (*P.G.*)

metoda conversaţiei (a discuţiei), cale de intercomunicare nemijlocită a cercetătorului cu subiectul sau cu grupul pe care îl investighează. Ea se deosebeşte de fenomenul propriuzis al convorbirii de lucru sau al discuţiilor din grup, curent existente şi care permit membrilor surmontarea unor dificultăţi ivite, sau rezolvarea de conflicte. M.c. serveşte la culegerea de informaţii necesare indivizilor asupra grupului, asupra participării membrilor la luarea în comun a unor decizii etc. Provocată pe o anume temă, conversaţia dintre psihosociolog şi subiecţi poate fi: a) anticipativă, pentru a tatona doar prezenţa fenomenului studiat; b) conversaţie adîncită, dusă în urma unui experiment desfăşurat sau în urma unor observaţii sistematic efectuate; c) conversaţie clinică (J. Piaget), efectuată la locul de activitate al subiecţilor în condiţii cît mai naturale. Cu ajutorul m.c. se pot stabili: stadiul informaţional la care se găsesc subiecţii într-o problemă dată, intenţiile şi fluxul de idei la luarea în comun a unor decizii (v.), criteriile care funcţionează în judecăţile de valoare ale interlocutorilor, particularităţile limbajului persoanelor, mentalitatea dominantă într-o grupare dată ş.a. Aplicată fenomenelor psihosociale, m.c. permite multiple variante: de *convorbire confidenţială*, de *consiliere* pentru a stabili în ce măsură subiecţii îşi înţeleg propria situaţie, de *orientare profesională*, urmărind aspiraţiile şi opţiunile subiecţilor, *convorbire educativă* orientată asupra comportamentului şi a atitudinilor subiecţilor, sau ale altor persoane, de *tipul dezbaterii la „masa rotundă"* pentru a afla opiniile subiecţilor în raport cu o problemă, sub *forma discuţiei libere nondirectivate*. (*A.B.T.*)

metoda modelării, ansamblu de operaţii şi transformări ideale aplicate unui sistem real complex pentru a-l aduce la o formă şi la o stare care să-l facă mai accesibil cercetării. Ceea ce se obţine la capătul operaţiilor şi transformărilor date se numeşte model (imagine a originalului) şi constituie obiectul direct al cercetării. Modelul se bucură de proprietăţile reflexivităţii, tranzitivităţii şi, posibil, simetriei (în care caz, modelul şi originalul devin reciproc substituibile: A = B, B = = A). Pentru ca modelul să fie eficient pentru cunoaşterea originalului, trebuie să satisfacă un minimum de cerinţe, şi anume: a) să fie fidel (să aibă analogii verificate cu originalul); b) să reproducă preponderent caracteristicile funcţional-comportamentale ale sistemului real; c) să fie simplu şi operant; d) să aproximeze gradul de complexitate a sistemului-original; e) să conserve legăturile sistemului original cu mediul; f) să permită aplicarea metodelor formalizării şi simulării. În psihologia socială, modelarea se foloseşte în

diverse forme, începînd cu eşantionarea şi terminînd cu simularea pe computer a unor fenomene şi comportamente de grup. (*M.G.*)

metoda observaţiei, examinare sistematică şi complexă, pe bază de percepţie socială a fenomenelor de interacţiune a persoanelor şi de grup. Deosebit altor domenii, în studierea faptelor şi a proceselor psihosociale **m.o.** depăşeşte comportamentul strict al indivizilor şi se extinde asupra mediului ambiant, a locului de muncă, a condiţiilor de repaus, asupra factorilor culturali cu care subiectul sau grupul de persoane interacţionează. Metoda se aplică atît relaţiilor şi acţiunilor în desfăşurare, ca o metodă de observaţie *directă* activă a lor, cît şi produselor şi consecinţelor activităţii indivizilor, în formă de metodă de observaţie *indirectă*: de examinare a deciziilor luate, a unor producţii artistice colective, a unor realizări tehnice, a unui stil de disciplină instituit etc. **M.o.** este metoda de bază în psihologia socială, deoarece: a) este aplicabilă celor mai multe fenomene de interacţiune umană şi chiar acolo unde cercetătorul cu ajutorul altor metode nu ar putea ajunge (de ex., modul în care persoanele iniţiază comunicarea în grup sau felul în care se elaborează o decizie colectivă etc.); b) este absolut indispensabilă tuturor celorlalte metode; c) permite o acumulare concomitentă a multitudinii de date şi o cuprindere mai largă a fenomenelor studiate, sesizîndu-le dependenţele cu mediul; d) permite o legătură reală a cercetătorului cu fenomenul studiat şi cuprinderea autenticităţii faptelor şi a complexităţii situaţiilor investigate; e) este calea primelor constatări generatoare de ipoteze în cercetarea psihosocială. În principal, cu ajutorul **m.o.** se pot studia: comportamentul practic al persoanelor, manifestat în operaţiile de muncă, în antrenamentul de echipă, în efectuarea de activităţi colective; comunicarea verbală, de emisie şi recepţie a mesajelor, intonaţia vorbirii, debitul verbal al persoanelor, statusul lor în procesul comunicării (dominant receptiv, ori de comandă, conducător în discuţie sau deviant); relaţiile interpersonale, de căutare reciprocă sau de evitare, de aprobare a grupului sau de conformare prin constrîngere etc.; condiţiile de ambianţă, ordinea în lucruri, vestimentarea, dotarea mediului, intervenţia persoanelor în protejarea mediului ş.a.; inclusiv manifestările temperamentale şi de caracter ale membrilor grupurilor de interacţiune. Nu pot fi observate însă caracteristicile proceselor psihice, atitudinile persoanelor, intenţionalitatea lor, capacităţile şi motivaţia indivizilor, pentru care sînt necesare alte metode, apelînd la expresiile comportamentale ale acestor fenomene. Cerinţele generale ale **m.o.** în studierea fenomenelor psihosociale sînt: 1) urmărirea atentă, sistematică şi cu sinceritate a fenomenelor, aşa cum se manifestă ele în realitate; 2) restrîngerea cîmpului de observaţie la concepte care decurg direct din obiectul investigat; 3) selecţia şi stabilirea unor procedee care verifică observaţiile; 4) înregistrarea cît mai exactă şi riguroasă a datelor, în mod selectiv, cu eliminarea celor de prisos; 5) evidenţa surselor de eroare şi de distorsionare subiectivă a datelor observaţiei, pentru a proceda la corectivele necesare. Atitudinea observatorului psiholog social faţă de situaţiile şi comportamentele supuse observaţiei este receptivă (R. König), o atitudine activă, de interpretare adecvată a datelor şi de raportare a lor la contextul social din care au fost selectate, sarcina sa esenţială fiind de punere în relaţie a faptelor şi nu a judecăţilor despre faptele observate. În condiţiile unei investigaţii de echipă stabilirea convenţională a unităţii de observaţie,

în cadrul aplicării metodei, este deosebit de necesară. Aceasta reprezintă o cîtime medie de evenimente pe unitatea de timp considerată și valabilă să măsoare observațiile tuturor cercetătorilor grupului care studiază același fenomen. Specifice psihologiei sociale sînt următoarele forme ale metodei de observație: 1) observația *discretă, de la distanță*, cînd grupul, sau persoanele nu iau la cunoștință de vreo prezență a cercetătorului în mediul lor ambiant și 2) observația *participantă*, de acțiune înăuntrul fenomenului urmărit și care poate fi: a) observația *cu prezența deschisă a cercetătorului* în mijlocul subiecților, acceptat ca un partener de joc al lor, ca un coechipier sportiv, vizitator al grupului etc.; b) observația *cu camuflare parțială*, în care observatorul comunică subiecților un alt motiv și rol decît acela de a-i cerceta (fie că este practicant și însușește o muncă dată, că se ocupă de o anume problemă cu totul neutră față de fenomenul investigat etc.); c) observația o. sub forma unei *camuflări totale a cercetătorului* cu substituire deplină de rol, cînd acesta se deghizează luînd identitatea subiecților pe care îi studiază. Este forma de observație folosită de F. M. Thrasher în studiul unei bande de delincvenți de L. Festinger (1954) la cercetarea fenomenului de disonanță cognitivă la un grup de sectanți, formă a observației care nu poate fi aplicată decît în condiții limitate. Observația cu prezența deschisă în cercetarea sistemului de comunicare într-un proces de muncă a fost folosită la noi de Gh. Zapan și colaboratori (1955), T. Slama-Cazacu (1964) ș.a. (*A.B.T.*)

metoda simulării, studiul comportamentului unui sistem pe un model experimental — ideal sau fizic — care reproduce condițiile mai semnificative ale existenței lui reale și permite controlul riguros asupra legităților care leagă variabilele dependente și intermediare de cele independente. Astăzi, de o mare valoare științifică, inclusiv în psihologia socială, este simularea pe bază de programe computerizate. Prin această metodă pot fi studiate diferite laturi ale comportamentului uman: rezolvarea problemelor, activitatea de decizie, activitatea de creație, interacțiunea interpersonală. Pentru elaborarea programului este însă necesară efectuarea prealabilă a unor observații și experiențe empirice, iar apoi definirea diferitelor variabile de ordin psihosocial în termeni operaționali și transpunerea lor pe scheme logice adecvate. Cu cît comportarea programului se apropie mai mult de comportarea subiecților umani în situații analoge, cu atît un astfel de program poate fi luat ca bază a teoriei explicative a comportamentelor simulate. (*M.G.*)

metode sociometrice, ansamblu de procedee și tehnici experimentale și matematice destinate „să măsoare" configurația, intensitatea și întinderea substructurilor psihologice de ordin afectiv, care iau naștere în interiorul microgrupurilor sociale. M.s. urmăresc să pună în evidență dimensiunile informale ale vieții de grup, interrelațiile simpatetice care se constituie spontan între membrii grupului, seturile de norme comportamentale, generate în procesul interacțiunii nemijlocite dintre indivizi, recunoscute și acceptate, ca atare, de fiecare membru al grupului fără constrîngere exterioară. Specific pentru m.s. este faptul că ele încearcă să cuprindă toate aceste aspecte pe viu, *in statu nascendi*. Din complexul m.s. fac parte: testul sociometric (v.) psihodrama (v.) și sociodrama. (*P.G.*)

mimetism, fenomen biologic natural de evoluție a speciilor prin care ființele iau forma, culoarea, mișcările altor ființe pentru a se camufla și apăra de dușmani. În psihologia socială, termenul de m. sau *mimare*

se utilizează pentru a desemna o atitudine, mai simplă sau mai complexă de camuflaj, exprimată adesea printr-un conformism social, prin adeziune facilă şi imediată, dar superficială şi numai formală la normele de grup, pentru a obţine acceptarea socială sau chiar un status superior în grupul dat. (*A.T.B.*)

mit, legendă, povestire fabuloasă despre fiinţele supranaturale, apariţia lumii sau originea unor instituţii sau tradiţii (v.). M. reprezintă reflectări fantastice ale unor realităţi naturale sau sociale, izvorîte din dorinţa anticilor de a explica lumea şi, totodată, din incapacitatea lor de a domina această lume. Ceea ce diferenţiază m. de alte reflectări deformate este credinţa în ele, m. fiind în legătură nu numai cu filosofia, morala, arta, dar şi cu religia şi magia (M. Eliade, *Mithes, rêves et mystères*, 1957; *Aspects du mithes*, 1963). Psihologia socială se interesează de m., încercînd să le explice originea şi rolul lor în viaţa popoarelor. La populaţiile primitive, m., după cum afirmă etnologul Julius E. Lips, ţin loc de biblie şi de carte de istorie, de cod al bunelor maniere şi de lexicon. În orientarea psihanalitică, m. sînt explicate prin conflicte la nivelul inconştientului colectiv. Sigmund Freud (1913), înlocuind m. antice cu noi m. explică totemismul şi tabu-urile prin complexul Oedip. În acelaşi sens, C.G. Jung (1913) consideră libido-ul ca un „inconştient colectiv" care se regăseşte în toate miturile. Aplicînd metoda structuralistă, Claude Lévi-Strauss (1958) pune în evidenţă semantica profundă şi inconştientă a m. Cu referire la societatea modernă, termenul de m. este utilizat pentru a desemna *elaborate* ale conştiinţei colective, care nu corespund realităţii obiective. În acest sens, de utopie, a fost întrebuinţat de G. Sorel (1908), H. Deroche (1966) ş.a. Alteori, termenul de m. semnifică reprezentări simpliste, dar unanim admise de membrii unei colectivităţi. (*S.C.*)

mobilitate (socială) schimbare a poziţiei unui grup sau a unui individ în cadrul structurii sociale. M.(s.), după sociologul american Pitirim A. Sorokin, semnifică „deplasarea unui individ sau a unei clase în interiorul spaţiului social" (*Social Mobility*, 1927). Distincţia pe care o face P.A. Sorokin între m.(s.) şi m. culturală (schimbarea confesiunii, a ideilor etc. ale unei persoane) exprimă incapacitatea înţelegerii dialectice a societăţii. Nu separarea artificială a diferitelor tipuri de m., ci integrarea acestora şi luarea în consideraţie a m. totale poate descrie autodinamica socială. Diferitele tipuri de m. (m. *teritorială*, m. *instrucţională*, m. *ocupaţională* etc.) se suprapun la nivelul aceluiaşi individ sau grup social. În plus, unele tipuri de m. (de ex., m. *instrucţională*) declanşează producerea altor tipuri de m. (de ex. m. *ocupaţională*). Din punct de vedere materialist-dialectic este necesară analiza m. totale şi raportarea acesteia la dinamica forţelor şi relaţiilor de producţie, în afara cărora termenul de m.(s.) nu are valoare. În acelaşi sens, trebuie luată în consideraţie atît m. intragenerațională cît şi m. intergenerațională. Încă de la introducerea termenului de m.(s.) s-a făcut distincţie între m. *verticală* şi m. *orizontală*, prima desemnînd schimbările „la nivel echivalent", cea de-a doua schimbările care implică trecerea „de la un strat la altul", de la o clasă socială la alta. Studiul lui P.A. Sorokin se concentrează asupra m. *verticale*, ajungînd la concluzia că oricît de rigid ar fi sistemul social, în orice societate, există posibilitatea promovărilor economice, politice, profesionale (m. *verticală*). Totuşi, în funcţie de sistemul social, aceste posibilităţi sînt mai largi sau mai limitate. Cercetările sociologi-

ce din ţara noastră (Honorina Cazacu, S. Dumitru, I. Iordăchel, G. Ionescu, O. Hoffman, A. Floareş, D. Abraham, V. Miitode, A. Drăguţ ş.a.) au evidenţiat existenţa unei puternice m. *verticale*, cu sens ascendent, grupuri mari de oameni trecînd dintr-o clasă socială în alta. M. orizontală, m. geografică sau m. teritorială, deşi se referă la aspectul spaţial al m., reprezintă totuşi un tip de m.(s.), de fiecare dată modificîndu-se nu numai dispunerea în teritoriu a indivizilor şi grupurilor umane, ci şi poziţia lor faţă de normele şi valorile sociale, modelul lor socio-cultural de viaţă, poziţia lor în producţie. M. teritorială, sub forma migraţiei interne rural-urbană a început să fie studiată, sub raport social şi demografic, încă de la sfîrşitul sec. 19. (Adna Weber, 1899). S-au stabilit legi şi modele ale migraţiei interne. După Ravenstein (1885), migraţia între două localităţi — ca tip de m. — este direct proporţională cu volumul populaţiei acestora şi invers proporţională cu distanţa dintre ele. Formula pe care o propune pentru determinarea numărului migraţiilor din localitatea *i* în localitatea *j* (*Mij*):

$$Mij = KPi\ PjDji$$ în care:

Pi, *Pj* = populaţia din localităţile respective, un parametru ce trebuie determinat,

K = o constantă,

Dij = distanţa dintre cele două localităţi. Pornind de la realităţile din ţara noastră, Vladimir Trebici şi colab. (*Demografia oraşelor României*, 1977) corectează această formulă propunînd următoarea relaţie generală:

$$Mij = (C_i - C_j) \cdot (I_i - I_j) \cdot$$

$$\cdot A_i,\ D_{ij}$$ unde:

$C_i - C_j$ = diferenţa între posibilităţile de cîştig între cele două localităţi (*i* şi *j*),

$I_i - I_j$ = diferenţa între posibilităţile instrucţionale,

A_i = alţi factori de atracţie (posibilitatea de valorificare a aptitudinilor, apropierea de rude, mod de viaţă etc.),

D_{ij} = distanţa dintre cele două localităţi.

Cercetările din ţara noastră au arătat că m. spaţială (rural-urbană) este condiţionată în primul rînd de factorii economici. Oraşele cu funcţii predominant industriale (de tip secundar) atrag volume mai mari de populaţie şi de la o distanţă mai mare decît celelalte tipuri de oraşe. Pentru psihologia socială de o deosebită importanţă este distincţia pe care a făcut-o în 1932 sociologul german Th. Geiger (1891—1952) între m. *individuală* şi m. *colectivă*. Cercetările efectuate de Seymour M. Lipset şi Reinhard Bendix (1966) au relevat o dependenţă directă a posibilităţilor de m.*i*. faţă de mărimea comunităţii din care individul face parte. Alţi factori de care depinde m.*i*., în afara sistemului social-politic, relevaţi prin cercetările empirice sînt: mărimea familiei, dominanţa mamei în familie, vîrsta la căsătorie. S-a constatat că în familiile în care rolul femeii (al mamei) este dominant există o tendinţă mai puternică de m.*i*. decît în familiile cu raporturi egalitare sau de dominanţă a bărbatului (L. Loyd Warner, 1955). De asemenea, s-a constatat că, cu cît vîrsta la căsătorie este mai avansată cu atît tendinţa de m.*i*. ascendentă este mai mare (*S.C.*)

modă, formă de comportament, prin excelenţă social, al indivizilor. Este

un tip de convenție socială, ori fază a unei convenții cu caracter schimbător (J. Drever, 1966). Manifestat în domeniul vestimentației, al artelor, mobilierului, alimentației, al practicării sporturilor etc., fenomenul m. se realizează ca un proces de imitație (v.) generalizată în comportamentul persoanelor, în special al imitației conștiente ierarhice (G. Tarde). Apariția m. în orice domeniu al vieții sociale a oamenilor presupune un model care lansează comportamentul dorit, inițiatorul ei, *un promotor* (sau promotori) și *imitatori*, cei care se supun și urmează m. În genere, societățile tradiționale, cu ritm evolutiv foarte lent, sau lent, nu favorizează schimbările rapide ale m., acestea fiind caracteristice grupurilor de mare mobilitate și cu nivel socio-economic ridicat. După unii autori (J. Maisonneuve, 1967), m. lansată de „avangardiști", este o conduită distinctivă și originală net opusă excentrismului, care este un fenomen de devianță în comportamentul indivizilor. De cele mai multe ori însă adoptarea unei m. exprimă un comportament conformist. Sînt și persoane care adoptă ușor o m. sau alta, printr-un fel de comportament ludic (v.) de joc. Etapele de adînci transformări sociale sau de criză sînt precedate adesea și însoțite de curente și idei care devin „la modă". De exemplu, în preajma revoluției franceze a apărut un cult al naturii, tot astfel cum unele mișcări protestatare se disting printr-un fel specific de vestimentație, care în mod ostentativ subliniază apartenența indivizilor la mișcare. Dacă m. este o formă de manifestare a imitației, contraimitația se exprimă în „snobism". Termenul a fost lansat de W.M. Tchackeray și se referă la pretenția de originalitate a unei categorii de indivizi care se opun m., pe care o consideră ca fiind de esență vulgară. „Snobul admiră și imită în mod meschin lucruri care ele în sine sînt meschine". (*A.B.T.*)

modelul cunoașterii reciproce (fereastra Johari), reprezentare grafică a conștientizării sentimentelor, comportamentelor și motivelor de către persoanele sau grupurile care se află în interacțiune (elaborat de Harry Ingham și Joseph Luft — 1955 și dezvoltat de J. Luft — 1961, 1963, 1969). Modelul conține patru cvadrante care definesc, fiecare în parte, un anumit raport cognitiv între două sisteme umane (fig. 1). Numele de *Johari* vine de la alăturarea numelor a două persoane *Joe* și *Harry*. Conform precizărilor făcute de J. Luft (Group Processes: *an introduction to group dynamics*, 1963) semnificația acestor patru cvadrante este următoarea: 1) Cvadrantul 1, des-

		Cunoscut de către Ego +	Ego ↓ Necunoscut de către Ego —
Cunoscut de către Alter	+	1 DESCHIS	2 ORB
Necunoscut de către Alter	—	ASCUNS 3	NECUNOSCUT 4

Fig. 1

chis, se referă la comportamentele, sentimentele şi motivele cunoscute atît de *Ego* cît şi de *Alter*. 2) Cvadrantul 2, orb, se referă la comportamente, sentimente, motive, evenimente cunoscute de *Alter* (ceilalţi) dar necunoscute de *Ego*. 3) Cvadrantul 3, ascuns se referă la comportamente, sentimente, motive, evenimente cunoscute de *Ego* dar necunoscute de *Alter*. 4) Cvadrantul 4, necunoscut, care se referă la comportamente, sentimente, motive, evenimente necunoscute nici de *Ego* şi nici de *Alter*. Relaţiile interumane se caracterizează şi prin anumite raporturi cognitive. În funcţie de tipul relaţiilor interumane (dominaţie, cooperare, conflict, ajutor) aria diferitelor cvadrante variază. De asemenea, prin diferite tehnici psiho-sociale (de ex. psihodramă) se încearcă o mărire a cvadrantului deschis (J. Luft, 1969). În raport cu m.c.r. elaborat de Ingham şi Luft este necesar să facem cîteva precizări: 1) Semnificaţia cvadrantelor 2 şi 3 depinde de perspectiva din care sînt privite. Mai exact, privite din perspectiva lui Ego ele apar ca în fig. 1, iar privite din perspectiva lui Alter, cvadrantul ascuns devine orb, iar cel orb devine ascuns; 2) Pentru ca un motiv, un sentiment sau un eveniment oarecare să aparţină cvadrantului deschis nu este suficient ca acel eveniment să fie cunoscut de către fiecare dintre interactanţi în parte, ci trebuie ca între ei să existe o comunicare asupra cunoştinţelor deţinute de ei despre evenimentul respectiv. Pentru ca un eveniment oarecare să intre în cvadrantul deschis trebuie împlinite cel puţin următoarele condiţii: a) fiecare dintre interactanţi să cunoască evenimentul x; b) fiecare dintre interactanţi să ştie că celălalt cunoaşte evenimentul x; c) fiecare interactant să fie conştient că cealaltă parte este informată de ceea ce ştie el însuşi despre evenimentul x. Dacă aceste trei condiţii nu sînt îndeplinite, atunci ne aflăm în faţa unor conştientizări paralele, în care caz nu există o includere suficientă a cunoaşterii unuia în cunoaşterea celuilalt (C. Mamali, *Intercunoaştere*, 1974); 3) m.c.r. relevă strînsa conexiune care există între raporturile cognitive dintre două persoane şi raporturile morale, dar comite eroarea de a asocia, în mod automat, oricărei stări cognitive care se înscrie în cvadrantul 3 o anumită semnificaţie morală. Or nu tot ceea ce ştie *Ego* şi nu i-a comunicat încă lui *Alter*, implică intenţia de a „ascunde". M.c.r. reprezintă, în esenţă, o matrice a gradului de intercunoaştere realizat între doi sau mai mulţi interactanţi. Relaţiile dintre cvadrantele matricii se pot modifica odată cu evoluţia raporturilor interpersonale, şi, uneori, modificarea lor constituie o condiţie a schimbării raporturilor dintre interactanţi. Procesele cognitive care au loc între două sau mai multe persoane sînt calitativ diferite, ele nefiind explicit vizibile prin m.c.r. Aceste procese cognitive, care se află într-o strînsă interacţiune, sînt în principal următoarele: transparenţa, dată de gradul în care fiecare membru al interacţiunii şi relaţiile sale interpersonale sînt cunoscute de ceilalţi (termen introdus de R. Tagiuri, 1952); transpătrunderea dată de gradul în care o persoană cunoaşte caracteristicile individuale şi relaţiile tuturor celorlalte persoane cu care vine în contact; auto-dezvăluirea, gradul în care o persoană oferă celorlalţi informaţii despre propria ei personalitate şi despre relaţiile ei (termen dezvoltat de S. M. Jourand, 1968); permisivitatea la cunoaştere, gradul în care o persoană se lasă observată, cunoscută, analizată de ceilalţi. Această matrice a intercunoaşterii poate fi aplicată la orice tip de relaţii interumane. În cazul raporturilor psiho-sociale dintre cercetător

şi cercetat (subiect), această matrice poate fi utilizată în evaluarea gradului de democratizare a procesului de cunoaştere socială. Astfel, în cazul cercetărilor care se bazează pe o diviziune netă a rolurilor cercetătorului (cunoscătorul) şi subiectului (cercetatul) cvadrantul al treilea (cel ascuns) tinde să dobîndească aria maximă, procesul cunoaşterii avînd un caracter elitist, iar succesul cercetării fiind condiţionat de gradul de manipulare al subiecţilor. În cazul cercetărilor psiho-sociale, participative cvadrantul întîi tinde să dobîndească aria maximă, iar cercetătorul şi cercetatul elaborează strategii comune pentru abordarea cvadrantului necunoscut. Aplicată la nivelul relaţiei cercetător-cercetat, m.c.r. poate constitui o cale de analiză a modului „cum relaţia cercetători-cercetat poate să devină mai puţin exploatatoare, mai puţin generatoare de dependenţă şi mai puţin marginalizantă" (J. Galtung, 1977). (*C.M.*)

moravuri, obiceiuri, deprinderi de viaţă ale unui popor, clase sociale, specifice unui anumit mediu social sau unei anumite epoci; comportamentul, modul în care se raportează o persoană la alta, la colectivitate sau societate. În *Observaţii în legătură cu recentele instrucţiuni cu privire la cenzura prusiană* (1842) Marx evidenţia că m. nu sînt izvorîte din „natura umană", ci din poziţia de clasă. Astfel, egoismul caracterizează clasa exploatatorilor. Aceeaşi idee o regăsim la Fr. Engels, care sublinia în *Situaţia clasei muncitoare în Anglia* (1848), că prin m. lor burghezii şi proletarii constituie două naţiuni diferite. În prezent, termenul de m. are o sferă largă de înţelesuri. Sînt m. bune şi m. rele. La baza m. stau totdeauna scopuri social determinate. M. vizează comportamentul omului în societate şi fac parte din cultura (v.) fiecărui popor. Fiecare epocă se caracterizează prin m. sale (m. barbare, patriarhale, mic burgheze etc.); la fel popoarele. (*S.C.*)

motivaţie, concept fundamental în psihologie şi, în genere, în ştiinţele despre om, exprimînd faptul că la baza conduitei umane se află întotdeauna un ansamblu de mobiluri — trebuinţe, tendinţe, afecte, interese, intenţii, idealuri — care susţin realizarea anumitor acţiuni, fapte, atitudini. Mobilurile enumerate reprezintă condiţii interne, interpuse între stimulii mediului şi reacţiile organismului, mediind, cerînd, întreţinînd un comportament sau altul. Ceea ce arată că actele de conduită nu se produc niciodată mecanic, gratuit. La baza lor există un dispozitiv energetic, o constelaţie de sensuri care face ca ele să varieze calitativ, în funcţie de persoană, moment şi situaţie. Tocmai aceasta este variabila motivaţională, care explică „de ce" se produc anumite manifestări psihice. La nivel uman, m., alcătuită dintr-o reţea extrem de densă de mobiluri interne, reprezintă, după expresia lui Engels, o forţă motrică ideală, un ansamblu de mobiluri de gradul al doilea („mobiluri ale altor mobiluri"), care trec prin conştiinţă, se distilează şi se rafinează în conformitate cu sarcinile integrării sociale a persoanei, ale autocunoaşterii şi ale formării conştiinţei de sine. În virtutea legăturii ei cu ceea ce este fundamental într-un comportament — cauza, mobilul — m. apare nu doar ca un compartiment oarecare al vieţii psihice, ci ca o lege a psihismului, condensînd în sine esenţa fenomenului, latura lui definitorie, hotărîtoare. Considerarea m. drept cauză imediată a comportamentului nu vine în contradicţie cu teza materialistă privind determinarea exterioară, obiectivă a comportamentului. Determinismul comportamentului este unic, el desfăşurîndu-se, în principal, de la exterior la interior. Înain-

te de a provoca efecte comportamentale, cauzele externe suportă însă un proces de interiorizare, devin cauze apropiate, motive ale comportamentului. Din această perspectivă, m. ar putea fi definită ca model subiectiv al cauzalităţii obiective, cauzalitate reprodusă psihic, transformată în achiziţie internă a persoanei. Convertită în m., cauzalitatea externă devine pîrghie a autoreglării persoanei, care capătă astfel posibilitatea de a acţiona „spontan", „pe cont propriu", în baza motivelor ei. M. se regăseşte în toate compartimentele psihismului uman, influenţînd puternic asupra lor prin mecanismele: atenţiei, axate pe cuplul funcţional „concentrare-distragere", atitudinale, axate pe cuplurile funcţionale „atracţie-repulsie", „interes-dezinteres", determinînd starea de mobilizare a persoanei pentru acţiune; reglatorii, bazate pe cuplurile funcţionale „voluntar-involuntar", „contemplativ-activ", de filtraj, bazate pe cuplurile funcţionale „reactualizare-blocare", influenţînd asupra participării experienţei anterioare la actele prezente. M. se restructurează şi se ajustează continuu, potrivit funcţiei psihice pe care o serveşte, incluzînd în componenţa sa o multitudine de variabile fiziologice, psihologice şi psiho-socio-culturale. Sub acest din urmă aspect, m. apare ca factor integrator şi explicativ al celor mai variate fenomene psihosociale: statusuri şi roluri, aspiraţii şi performanţe, relaţii interpersonale de tot felul, variate fenomene de grup cum sînt coeziunea şi conformismul, autoritatea, influenţa, prestigiul, conducerea etc. M. constituie temeiul comportamentelor şi activităţilor pe care le prestează indivizii în grup, în funcţie de specificul solicitărilor ce decurg dintr-o categorie sau alta de relaţii funcţionale (relaţiile dintre subiect şi sarciniile activităţii). De pildă, în cazul situaţiei de muncă, formă tipică de întruchipare a relaţiilor funcţionale în microgrupul social, problema m. se pune în legătură cu sensul şi raţiunea pe care o are, pentru muncitor, rolul său profesional. În funcţie de felul în care se produce valorizarea socială a muncii (felul cum este privită, înţeleasă şi practicată munca), în diferite contexte de epocă, se realizează şi m. celui care munceşte. M. se grefează pe trebuinţe, izvorăşte din trebuinţe, acestea fiind substratul cauzal imediat al celor mai diferite activităţi şi comportamente interumane (v. şi trebuinţă). Motivul nu apare ca derivat al unei trebuinţe singulare, ci ca expresie a modului cum interacţionează trebuinţele în sistem. Forma cea mai înaltă a m., în ordinea umană, este m. internă, care se naşte atunci cînd activitatea, rolul profesional cu care interacţionează subiectul devine el însuşi o necesitate. O astfel de m. condensează în sine trebuinţa de activitate a subiectului, valorizarea socială pozitivă a activităţii cu care se ocupă el şi conştiinţa fecundităţii sociale a muncii individuale. Este ceea ce se petrece cu activitatea de muncă în socialism: munca oferă posibilitatea realizării de sine, generează din interior satisfacţii, cu alte cuvinte, se automotivează, omul contopindu-se tot mai mult cu însăşi sarcina în care se obiectivează. Mişcarea în sistemul trebuinţelor şi degajarea m. decurg gradual, incluzînd numeroase momente de interferenţă între nivele. Această mişcare e punctată adesea de contradicţii decurgînd din dualitatea modului cum se alimentează m. din trebuinţe: izvorăşte simultan din mai multe trebuinţe şi depinde, totuşi, de succesiunea gradelor de angajare în lucru a fiecărui nivel de trebuinţe. De aici posibilitatea ivirii, în sistemul persoanei şi al relaţiilor sale cu alte persoane, a unor deformări, opoziţii şi chiar conflicte, fenomen

cunoscut în literatura de specialitate, aferentă psihologiei sociale, sub denumirea de disonanţă afectivo-cognitivă. Ca efect al acesteia, m. îmbracă o formă rafinată, fiind la mijloc „jocul" cunoştinţelor, opiniilor, convingerilor subiectului despre ambianţă şi despre propriul său comportament în raport cu ambianţa. În cîmpul psihologic al persoanei se găsesc, de regulă, mai multe impulsuri deodată, grefate pe trebuinţe diferite, fiecare cu tentaţia şi forţa sa motivaţională, persoana fiind pusă în situaţia de a alege între mai multe alternative. Mulat pe dinamica trebuinţelor, m. ne permite să înţelegem o serie de fenomene psihosociale, deosebit de semnificative, sub raport practic, cum ar fi: alegerea profesiunii de către tineri, integrarea în muncă, stabilitatea la locul de muncă, perfecţionarea morală şi profesională a omului etc. Între m., activitate şi conduită se instituie un fel de ciclu funcţional care, pentru cazurile menţionate, ar avea următoarea componentă: alegerea profesiunii în funcţie de cea mai puternică trebuinţă nesatisfăcută din momentul respectiv, exersarea profesiunii alese, satisfacerea trebuinţei iniţiale care, treptat, încetează să-l mai motiveze pe individ, intrarea în funcţiune a noi trebuinţe, care, fie că se creează în procesul exersării profesiunii, fie că existau şi sînt reactualizate. Şi procesul continuă, soldîndu-se finalmente, cu legarea tot mai strînsă a individului de profesiune. Este însă posibil şi reversul cînd, datorită stagnării sau regresiunii în plan motivaţional, se obţin efecte contrare: insatisfacţie, slabă integrare, tendinţa de părăsire a locului de muncă. Cercetările concrete, de teren, pun în evidenţă faptul că, în grup, trebuinţele şi m. individuale se subordonează variabilelor motivaţionale de grup, indivizii tinzînd să-şi plaseze aspiraţiile şi performanţele în jurul mediei grupului care exercită, într-un fel, o influenţă normativă, reglatorie. În psihologia şi psihosociologia din ţara noastră amintim studiile efectuate de B. Zörgö, P. Golu, C. Mamali. V. şi disonanţă, trebuinţă. (*P.G.*)

mulţime, grupare a unui număr relativ mare de indivizi (cîteva sute sau chiar cîteva mii), prilejuită de un fapt sau de un eveniment comun (de ex.: o manifestare sau o demonstraţie la care participă un mare număr de persoane, publicul unui spectacol, lumea de pe plajă, spectatorii de pe stadion). M. nu este un grup social propriu-zis, deosebindu-se de acesta prin faptul că nu dispune de o organizare unitară şi stabilă de roluri, de norme şi valori bine structurate. Ea este o formaţiune psihosocială pasageră, îndeplinind un rol funcţional temporar şi fiinţînd atît cît persistă motivul care, în momentul de timp dat, a făcut ca indivizi, foarte diferiţi sub raportul vîrstei, sexului, preocupărilor, culturii, să se afle împreună, în calitate de participanţi la acelaşi eveniment. Psihosociologii burghezi au dezvoltat însă un alt punct de vedere asupra m., considerîndu-le, alături de grămezi, gloate, aglomeraţii, drept grupuri sociale mari. Aşa a procedat, de pildă, Gustave Le Bon, care pune în centrul gîndirii sale psihosociologice conceptele de rasă şi de m., prima fiind definită de ansamblul caracterelor comune pe care ereditatea le impune indivizilor unei colectivităţi, cea de-a doua de inferioritatea mentală şi de conduita spontan inconştientă. În interiorul m., eterogenitatea ar fi înăbuşită de omogenitate, de orientarea ideilor şi sentimentelor individilor într-un singur sens. Comportamentele m. ar fi anarhice, violente, distructive. Concepţia lui Le Bon este nu numai neştiinţifică (confundarea mulţimii cu grupul social, supraestimarea eredităţii rasiale), dar şi reac-

ţionară, ea încercînd să proiecteze în întuneric şi să desconsidere calităţile morale şi umane ale lumii celor mulţi. Psihologia socială marxistă dezvoltă o înţelegere ştiinţifică asupra noţiunii de m. subordonînd-o conceptelor mai largi şi mai clar conturate de clasă, masă, naţiune, popor — adevăratele grupuri sociale mari, înlăuntrul cărora m. umane sînt structurate, organizate şi conduse conştient de anumiţi factori politici. Evident, în plan cotidian, nu este exclusă gruparea spontană, întîmplătoare a oamenilor dar aceasta nu înseamnă că de îndată ce se produce această grupare, vor apărea, inevitabil, comportamentele anarhice. Asupra orientării valorice a stării de m. îşi pun întotdeauna amprenta particularităţile cadrului socio-politic în care trăiesc şi se manifestă oamenii. V. şi **grup**, **grup mare**. (*P.G.*)

mutualitate, solidaritate reciprocă a indivizilor, înţelegere a experienţei unuia de către celălalt în contextul interacţiunii lor sociale. Astfel, unirea persoanelor, „prin legături mutuale“ în grup, formează baza celor mai importante procese şi schimbări psihosociale; după cum „dependenţele mutuale“ în care se inseră indivizii decid asupra dezvoltării personalităţii fiecăruia (Solomon Asch, 1952). Potrivit sferei ei de realizare, m. se manifestă în multiple forme: m. *afectivă*, *atitudinală*, *epistemică*, *de interes pentru persoana celuilalt* etc. (*A.B.T.*)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

N

nativ, ceea ce ţine de organizarea internă specifică a individului, nefiind rezultatul unui proces de învăţare. La nivelul omului, atributul de n. se referă la trăsăturile temperamentale, la tendinţe şi pulsiuni, la o serie de predispoziţii funcţionale care favorizează dezvoltarea preferenţială a unor aptitudini, priceperi şi deprinderi. Zestrea n. a individului este o rezultantă a intercaţiunii factorilor ereditari cu condiţiile mediului intrauterin în care se desfăşoară procesul embriogenezei. Ea influenţează semnificativ procesul dezvoltării psihofiziologice şi formarea profilului personalităţii individului. N. însă nu asigură şi nu determină de la sine nivelul şi conţinutul dezvoltării individuale a personalităţii. El este subordonat în raport cu influenţele mediului, ale factorilor socio-culturali de educaţie. În ultimă instanţă, ce reprezintă în sine structura personalităţii unui individ sau grup de indivizi, la un moment dat, este rezultatul interacţiunii dialectice dintre înnăscut (n.) şi dobîndit. (*M.G.*)

natura umană, ansamblu al trăsăturilor bio-psiho-sociale care distiŋg şi fixează locul speciei *homo sapiens* pe scara evoluţiei lumii vii. Lui Marx şi Engels le revine meritul istoric de a fi depăşit concepţiile unilateral-absolutizante, reducţioniste, mecanicist-biologizante sau spiritualist-idealiste, demonstrînd caracterul dublu al naturii umane: latura biologică, în virtutea căreia omul trebuie analizat şi interpretat ca o fiinţă vie şi produs al evoluţiei biologice naturale, şi latura socială, în virtutea căreia, el trebuie interpretat ca rezultat şi ca subiect al procesului istoric şi al relaţiilor sociale. În accepţiune marxistă, conceptul de n.u. presupune: a) considerarea omului ca parte integrantă a naturii; b) recunoaşterea existenţei deosebirilor calitative dintre om, ca produsul cel mai înalt al evoluţiei biologice, şi restul regnului animal; c) recunoaşterea existenţei unor deosebiri legice de ordin biofiziologic şi psihic între indivizii umani; d) admiterea existenţei sociale ca mod fundamental de existenţă a omului; e) recunoaşterea rolului determinant al factorilor sociali (munca, relaţiile sociale, comunicarea, procesul de instrucţie şi educaţie etc.) în formarea structurilor psihocomportamentale ale omului şi în devenirea istorică a personalităţii umane; f) considerarea omului nu numai în ipostaza de *obiect*, ci şi în aceea de *subiect*, atît în raporturile sale cu natura, cît şi cu societatea; g) recunoaşterea bio-psiho-socială a omului; h) adoptarea în cercetarea şi interpretarea fiinţei umane a punctului de vedere biologic-evoluţionist şi social-istoric; i) admiterea activităţii drept cadrul obiectiv esenţial al dezvoltării ontogenetice şi istorice a personalităţii

umane şi drept mijloc principal de transformare şi umanizare a naturii (omul îşi creează propria lui natură; acţionînd şi transformînd natura, omul acţionează şi se transformă pe sine însuşi). (*M.G.*)

nihilism, atitudine refractară, de respingere în bloc a unor valori şi norme socio-culturale date sau negarea valorii oricăror produse ale civilizaţiei şi culturii în general. Atitudinile n. se dezvoltă pe fondul unui raport conflictual îndelungat între individ şi societate. O pondere importantă în structurarea unor astfel de atitudini o au, pe de o parte, anumite particularităţi ale profilului psiho-moral al indivizilor, pe de altă parte, natura orînduirii sociale şi a relaţiilor de producţie. (*M.G.*)

nonconformism, atitudine de rezistenţă a individului sau a grupului în raport cu anumite prescripţii, norme, modele sociocomportamentale. Individul sau grupul pot să nu adere la o anumită modă vestimentară, la un anumit curent de idei, la anumite „şabloane" ale comunicării, la anumite seturi de preferinţe şi gusturi estetice care au atins un oarecare grad de difuziune în masă. Spunem că ei sînt n., în sensul că se conduc nu după ceea ce li se impune din afară, ci după criterii, idei şi opinii proprii, manifestînd o atitudine critică faţă de „presiunile" externe. În sine, n. nu poate fi catalogat nici ca pozitiv, nici ca negativ. Contează sensul lui valoric, el putînd să exprime o atitudine de opoziţie şi respingere fie faţă de ceea ce este retrograd, învechit — şi atunci e pozitiv — fie faţă de ceea ce e progresist, nou, înaintat — şi atunci e negativ. Încurajarea sau combaterea atitudinii n. se face întotdeauna în funcţie de una sau alta din alternativele menţionate. Ant. *conformism*. (*P.G.*)

normă, standard statistic de comparaţie, dat de media sau valoarea modală a variabilei ai cărei itemi au fost comparaţi. Aplicată domeniului psihosocial, n. exprimă media opiniei, atitudinii, percepţiei actului, fenomenul tipic, modal la care sînt raportate variaţiile psihoindividuale. Ideea de n. este strîns legată de aceea de regulă de conduită, care este recunoscută, acceptată şi percepută de fiecare şi de toţi. N. prescrise anumite modele comune de percepere, gîndire, simţire, acţiune, imprimă conduitelor membrilor o anumită regularitate şi se reflectă în mintea lor ca acord asupra acestei regularităţi, ca idee specificînd ceea ce membrii grupului trebuie să facă, se cuvine să facă, este de aşteptat să facă într-o împrejurare dată, subînţelegîndu-se că abaterile de la aceste standarduri comportamentale vor fi urmate de sancţiuni. Prin intermediul n. grupul îşi exercită controlul asupra conduitelor individuale, le induce o anumită uniformitate, le imprimă o anumită convergenţă — fapt deosebit de important pentru asigurarea unităţii şi coeziunii grupului. V. şi cadru de referinţă. (*P.G.*)

O

obicei, model comportamental determinat şi difuzat cultural care orientează, reglează şi controlează anumite acţiuni şi relaţii sociale în colectivităţile umane. W. G. Sumner analizează determinarea obiceiurilor, obişnuinţelor, manierelor, moravurilor şi moralei asupra modului de gîndire şi simţire al oamenilor (*Folkways*, 1907). Originea o. este greu de stabilit, regăsindu-se în diferite credinţe populare referitoare la viaţa omului, familie, locuinţă, ocupaţii (mai ales agricole) şi anotimpuri. Adesea se face distincţie între o. de peste an (de ex. Anul Nou) şi o. legate de anumite momente din viaţa omului (de ex. naştere, căsătorie, înmormîntare). Chiar dacă unele o. sînt în legătură cu diferite credinţe magice, nu se poate susţine că o. au un caracter iraţional. Dimpotrivă, trebuie subliniat faptul că în o. este sedimentată experienţa, uneori milenară, a colectivităţilor umane, constituind astfel un puternic element de control social asupra comportamentelor umane. (*S.C.*)

obişnuinţă, acţiune învăţată şi repetată automatizat. Termenul de o. este asociat celui de obicei (v.) de la care derivă. Theodore M. Newcomb (1964) consideră chiar că o. sînt pentru indivizi ceea ce obiceiurile sînt pentru societăţi sau pentru colectivităţi. În sens psihosociologic, termenul de o. a fost utilizat de John Dewey (1922) pentru a desemna o „predispoziţie dobîndită". Teoria modernă a controlului social include o. ca elemente de reglare a comportamentelor umane. În acest sens, Jan Szczepański (1970) defineşte o. ca modalităţi de conduită statornicite pentru anumite situaţii, care nu trezesc reacţii negative din partea mediului. O. pot fi individuale şi de grup. Neconformarea individului faţă de o. grupului declanşează o gamă variată de sancţiuni negative informale, neoficiale, începînd cu ironia şi terminînd cu excluderea din grup. (*S.C.*)

observaţie (metodă), v. metoda observaţiei

omogenitate. 1. (În statistică). Caracteristică a eşantionului de a avea aceeaşi distribuţie procentuală a diferitelor categorii de indivizi ca şi populaţia de bază din care a fost extras. 2. (În psihologie). Caracteristică a grupurilor (colectivelor) determinată de asemănarea indivizilor după anumite capacităţi şi calităţi de ordin psihocomportamental. 3. (În psihosociologie). Unitate moral-politică a grupurilor sociale, bazată pe comunitatea de interese, idealuri şi acţiune. În ţara noastră are loc un puternic proces de omogenizare şi creştere a unităţii moral-politice a maselor largi populare în jurul P.C.R. Ca rezultat al transformărilor revoluţionare petrecute în nivelul de dezvoltare a forţelor de producţie, în structura socială a

ţării, s-au produs modificări radicale în modul de viaţă şi gîndire a poporului, al întregii societăţi româneşti. Accentuarea procesului de dispariţie treptată a deosebirilor dintre clase şi categorii sociale, apropierea condiţiilor de muncă şi viaţă, a nivelului de cunoştinţe profesionale, culturale şi politice, va avea ca rezultat creşterea o. societăţii, ceea ce va conduce la formarea poporului muncitor unic constructor al comunismului. „Aceste transformări — releva tovarăşul Nicolae Ceauşescu în *Raportul la Congresul al XII-lea* — vor determina o tot mai accentuată apropiere între clase şi categoriile sociale, omogenizarea crescîndă a societăţii noastre". (*M.G.*)

ontogeneză, proces de creştere şi dezvoltare fizică şi psihică a individului. Spre deosebire de o. animală care se desfăşoară, cu precădere, în virtutea unor programe determinate ereditar şi se subordonează legilor biologice, o. umană se realizează, cu precădere, ca proces de instruire şi educaţie socialmente organizat şi dirijat. O. constituie cadrul esenţial al formării, dezvoltării şi consolidării profilului personalităţii umane, prin asimilarea de către fiecare individ, începînd de la naştere, a influenţelor mediului sociocultural specific. O importanţă deosebită pentru conturarea profilului personalităţii o au stadiile timpurii ale o.: 0-3 ani, 3-6 ani, 6-12 ani şi 14-18 ani. În aceste perioade se impune în mod deosebit organizarea optimă a programului educativ, cu stricta respectare a cerinţelor psihologice şi pedagogice pe care le implică fiecare din ele. Cum o bună parte a procesului o. se desfăşoară în cadrul unei vieţi de grup, psihologiei sociale îi revine un rol important în dezvăluirea şi studiul legilor lui (latura psihosocială a o.). În mod deosebit ea trebuie să dezvăluie mecanismele interacţiunii dintre individ şi grup şi mecanismele comportamentelor sociale. Psihosociologia genetică evidenţiază o serie de stadii importante în formarea personalităţii care marchează, alături de dezvoltarea cognitivă şi dezvoltarea afectivă, morală şi socială a acesteia. Psihosociologia genetică a demonstrat de exemplu că procesul evoluţiei intelectuale este dependent de bogăţia relaţiilor sociale în care trăieşte şi se dezvoltă copilul (Anne-Nelly Perret-Clermont, *La construction de l'intelligence dans l'interaction sociale*, 1979). (*M.G.*)

opinie, fapt de conştiinţă care se exprimă printr-o judecată apreciativă, optativă (preferenţială); modalitate personală de a aprecia un fapt, un eveniment, o idee, o informaţie, un comportament; formulă exprimînd un punct de vedere sau o evaluare la care insul aderă pentru o perioadă mai scurtă sau mai lungă de timp (acord-dezacord, aprobare-dezaprobare etc.). Din punct de vedere al conţinutului de adevăr, o. este un enunţ, o judecată „ a cărei certitudini nu depinde de dovezi logic incontestabile, sau verificabile în mod obiectiv, nici de o evidenţă care se impune ca un adevăr de la sine înţeles. Ea poate fi, cu toate acestea, justificată raţional, bazată pe reflecţie, prezentîndu-se ca o teză critică, dar poate, de asemenea, să nu fie decît o eroare, o consideraţie, de bun simţ, o presupunere" (J. Stoetzel, 1943, J. Freund, 1965). Obiect de o. devin numai faptele (evenimentele, comportamentele etc.) care: a) sînt aduse la cunoştinţa publicului (v.) prin canalele de informaţie (interpersonale sau prin mass-media); b) au caracter concret; c) sînt actuale; d) trezesc interes („Într-o problemă indiferentă nu există opinie" — G. Berger, 1962); e) sînt susceptibile de cel puţin două judecăţi diferite sau opuse, deci sînt discutabile. De aceea o. este definită şi ca „exprimare într-o

problemă controversabilă" (W. Albig 1939; B. Gruşin, 1967). Fiecare este expresia unei atitudini (v.) constituite anterior apariţiei obiectului de o. şi formulării acesteia (R. Miuchielli, 1965). Ca şi atitudinile, o. formate operează o structurare şi valorizare subiectivă a datelor obiective. De regulă însă, o. individuală este expresia o. şi atitudinilor fundamentale ale grupului de apartenenţă (v.) sau/şi de referinţă, avînd deci un conţinut social (K. Marx, 1844; G. Tarde, 1901), constituindu-se ca o versiune personală a intereselor, concepţiilor, mentalităţilor, valorilor, normelor, aspiraţiilor acestor grupuri şi a stărilor de spirit situaţionale. „Opinia nu e formulată în vid, ci rezultă din trăsăturile particulare ale personalităţii sociale; fiecare se situează într-o reţea de relaţii sociale legate de vîrstă, sex, grupuri de apartenenţă diferite (rezidenţiale, profesionale etc.)". (J. Stoetzel şi A. Girard, 1971). Spre deosebire de atitudini, o. sînt mai maleabile, putîndu-se modifica sub influenţa unor informaţii noi sau în interacţiune cu alte o. de sens diferit sau contrar. Posibilitatea unui ins de a-şi modifica o. este direct proporţională cu probabilitatea de a intra în contact cu o. diferite sau contrare. O. individuale suferă presiunea psihosocială a grupului, conformîndu-se celei considerate dominante sau dezirabile (Asch, 1951). Trebuie făcută distincţia între o. comună şi o. expertă, între o. veridică şi cea falsă; prin natura ei, o. exprimînd un adevăr probabil sau o cunoştinţă probabilă. Adevărurile şi cunoştinţele ştiinţifice se cristalizează prin lupta de o. şi prin confruntarea cu practica. O. are proprietatea de a se propaga şi a dat astfel naştere opiniei publice (v.). (*P.P.*)

opinie publică, (opinie colectivă). Fenomen psihosocial care desemnează aprecierile de valoare ale unui anumit *public* (v.) la un moment dat asupra unor chestiuni concrete, controversate şi actuale din viaţa socială, economică, politică, juridică, ideologică, morală, culturală, artistică, ştiinţifică, sportivă etc. Aderarea unui număr mai mic sau mai mare de oameni la o anumită opinie exprimată public dă naştere o.p. care nu este de natură materială, ci spirituală, reflectînd existenţa socială obiectivă şi influenţînd-o activ. La originea acestui fenomen stau convieţuirea oamenilor în societate, comunitatea şi diversitatea (separaţia sau opoziţia) de interese (trebuinţe, scopuri), de atitudini, concepţii, credinţe, mentalităţi etc. O.p. nu este o formă a conştiinţei sociale (cum sînt filozofia, ştiinţa, arta, politica, morala, religia), ci o manifestare complexă a conştiinţei sociale în care regăsim structurate şi exprimate în mod specific şi concret elemente aparţinînd diferitelor sau tuturor formelor conştiinţei sociale raportate la un fapt concret, devenit obiect de opinie. Termenului de o.p. i se dă frecvent în vorbirea curentă şi în jurnalistică accepţiuni ilegitime, atunci cînd se vorbeşte despre ea ca despre un subiect gramatical al unui verb activ (gîndeşte, simte, voieşte, se informează etc.). În acest caz, o.p. este personificată şi identificată ca noţiunea de public, adică cu subiecţii opiniilor care într-adevăr se informează, gîndesc, au sentimente, discută, exprimă păreri similare diferite sau opuse (F. H. Allport, H. J. Childs, Doob ş.a.) şi prin aceasta contribuie la crearea unor curente de o.p. de intensităţi şi durate diferite. Curentul de o.p. se defineşte ca „atitudinea dominantă printre membrii unui grup determinat asupra unei chestiuni, însoţită de conştiinţa clară sau difuză că aceeaşi atitudine le este comună" (J. Stoetzel, 1943). Nu numai prin natura sa internă, dar şi prin meca-

nismele de constituire şi manifestare, o.p. este fenomen psihosocial. Prin asemenea mecanisme are loc trecerea de la opinia individuală la o.p. (colectivă), care, „departe de a reprezenta un bloc omogen, o entitate supraindividuală sau suma opiniilor individuale, rezultă din procesele interpersonale complexe care se produc în conştiinţe, în legătură cu structurile sociale şi cu funcţionarea instituţiilor sociale" (J. Stoetzel şi A. Girard, 1973). La rîndul lor, influenţa şi funcţiile o.p. (apreciativă, sancţională, educaţională, de control social) se realizează tot prin procese psihosociale. Ca manifestare de conştiinţă, o.p. este determinată de factori sociali obiectivi, de datele existenţei sociale concret-istorice a publicului şi este condiţionată de factori psihosociali. Factorii sociali obiectivi sînt atît de ordin general (natura, caracteristicile şi stadiul de evoluţie a formaţiunii economico-sociale, a modului de producţie, structura de clasă şi naţională, tipul de orînduire şi regim politic de stat, particularităţile naţionale, istorice, sociale şi culturale, sisteme de valori şi norme specifice etc.), cît şi de ordin particular şi individual (locul persoanei în diviziunea socială a muncii, apartenenţa sa profesională, de clasă, socială, politică, naţională, confesională, locul de reşedinţă, vîrstă, sexul, gradul de instrucţie şcolară, status-ul şi rolurile familiale ş.a.), normele grupurilor de apartenenţă etc., cadrul situaţional şi evenimenţial concret, particularităţile psihologice ale persoanei (inteligenţă, caracter, temperament), experienţa personală de viaţă etc. Condiţionările de ordin psihosociologic — ele însele obiectiv determinate — se referă la influenţa exercitată de tradiţiile, mentalităţile, stările de spirit, de prestigiu şi autoritate, de relaţiile interpersonale etc. ca şi de influenţa persuasivă a mijloacelor de comunicaţie în masă, a mijloacelor de educaţie şi de propagandă. Un rol deosebit de important în formarea şi orientarea curentelor de o.p. îl joacă aşa-numitele procese intermediare (rolul micrograpurilor, al liderilor de opinie, al relaţiilor şi conversaţiilor interpersonale) care condiţionează puternic (mediază) influenţa exercitată, de mijloacele de comunicare în masă (F. Lazarsfeld, B. Berelson, H. Gaudet — 1940, R. Merton — 1948, E. Katz — 1955). S-a demonstrat că e mai facil a determina schimbarea opiniilor grupului decît ale indivizilor luaţi separat (K. Lewin — 1948), că oamenii se expun selectiv mesajelor mass-media (W. Schramm şi F. Carter — 1959). O.p. se constituie şi acţionează la nivele diferite, potrivit dimensiunilor grupurilor sau comunităţilor sociale respective. Putem astfel distinge o.p. la nivelul grupurilor socioprofesionale cu dimensiuni mai restrînse (echipă de lucru, colectivul unei secţii, al unei sau unor întreprinderi, instituţii, şcoli etc.) la nivelul unor comunităţi zonale, rezidenţiale (judeţ, oraş, cartier, sat), la nivelul unor organizaţii (de partid, U.T.C. profesionale, obşteşti), sau organisme (Comitete ale oamenilor muncii, adunări generale), la nivelul unor categorii, clase sociale, al unei sau unor naţiuni, la nivel mondial. Fără a face o separaţie absolută între aceste nivele de constituire a o.p., ele se cer studiate relativ distinct deoarece de la un nivel la altul diferă modul de constituire, precum şi influenţa socială pe care o.p. o exercită. Ca fenomen colectiv, o.p. poate cunoaşte diferite distribuţii sau structuri: 1) o structură omogenă (consens de opinii, opinie unanimă), 2) o structură polarizată (curente opuse de opinii în publicul respectiv în chestiunea dată şi în momentul considerat), 3) o structură în care se distinge o opinie

majoritară (favorabilă sau nefavorabilă) şi alta minoritară. Există şi situaţii în care nu se distinge un curent de opinie, opiniile publicului fiind în mod provizoriu dispersate, necristalizate. Fiind un fenomen de natură psihosocială determinat şi „reglat" de evenimentele şi faptele din viaţa socială, de fluxul de informaţii şi de interpretarea lor ideologică, de schimbarea centrelor de interes ale publicurilor, o.p. trebuie considerată în întreaga ei complexitate şi mişcare dialectică, nu ca o realitate imuabilă, ci ca un proces. De aceea noţiunea de o.p. n-o putem identifica cu una sau alta din stările în care se află (dispersată, polarizată, majoritară sau unanimă), ci exprimă raportul dintre opiniile unui public determinat într-o chestiune concretă, actuală, interesantă, controversabilă. Informaţiile şi comentariile interpretative oferite de mijloacele de comunicare în masă reprezintă una din sursele esenţiale de formare a o.p. la scară lărgită (naţională şi internaţională) deoarece aceste mijloace: a) oferă simultan aceeaşi masă de ştiri unui public larg, alcătuit din oameni foarte diferiţi, dispersaţi, fără contacte directe dintre ei; b) oferă acestora un centru comun de interes, subiecte de discuţie similare la un moment dat; c) informaţiile şi comentariile pot genera reacţii identice ale unor publicuri foarte diferite. Informaţia, împreună cu acţiunea de propagandă care însoţeşte în mod obligatoriu acţiunea de informare dă naştere curentelor de o.p., modifică direcţia acestora. Mecanismul trecerii de la opinia individuală la cea de grup, colectivă, de masă cuprinde următoarele verigi: receptarea informaţiei, comentarea ei, discutarea, confruntarea punctelor de vedere, cristalizarea unui sau unor curente de opinii. Cercetătorii fenomenelor de opinie publică au relevat, că în raport cu opinia individuală, odată constituită, o.p. exercită asupra celei dintîi o „presiune" psihosocială în sensul conformării opiniei individuale faţă de cea publică; totodată, o.p. îndeplineşte rolul de a asigura stabilitatea, echilibrul opiniei individuale cînd aceasta concordă cu opinia colectivă. Deosebirea sau contradicţia dintre opinia individuală şi cea de grup, colectivă, poate crea două situaţii în funcţie de natura problemei şi mai ales de natura grupului: a) există probleme în privinţa cărora deosebirea de opinii (non-conformismul) nu obligă persoana să părăsească grupul de apartenenţă; b) există probleme esenţiale, de principiu, cu caracter valoric—normativ definitorii pentru grup, în care dezacordul sau diferenţierea obligă persoana să părăsească grupul, sau grupul să excludă insul din sînul său. Limitele funciare ale democraţiei burgheze îşi găsesc expresia în procesele frecvente de manipulare a o.p. în consens cu interesele claselor dominante din punct de vedere economic, politic şi ideologic (R. Cirino, 1971; Pierre Bourdieu, 1973). În socialism, conţinutul, orientarea şi funcţiile o.p. capătă caracteristici specifice decurgînd din însăşi natura noului sistem economico-social, politic şi ideologic, din convergenţa intereselor fundamentale ale tuturor claselor şi categoriilor sociale, din caracterul democratic al organizării şi conducerii sociale, a cărui esenţă constă în participarea largă şi activă a maselor la elaborarea şi aplicarea deciziilor pe plan naţional şi local. Pe lîngă funcţia consultativă, mult lărgită şi ea, o pondere tot mai mare a căpătat funcţia deliberativă şi de control social a o.p. socialiste: s-au creat numeroase forme instituţionale de exercitare a acestei funcţii esenţiale a o.p. socialiste (adunările generale ale oamenilor muncii, organe colective de conducere a tuturor instituţiilor sociale, Congrese şi Con-

silii naţionale ale oamenilor muncii pe domenii de activitate; industrie agricultură, cultură, Comisii de control ale oamenilor muncii, Consilii de judecată etc.). S-a accentuat şi întărit funcţia educativă a o.p. socialiste, contribuind la formarea şi dezvoltarea conştiinţei socialiste, a atitudinii avansate faţă de muncă şi proprietatea obştească, la promovarea criticii şi autocriticii, a principiilor eticii şi echităţii socialiste, întărirea şi apărarea legalităţii socialiste, sporirea combativităţii faţă de fenomenele negative, faţă de abaterile de la normele socialiste de convieţuire. O.p. socialistă, la fel ca şi conştiinţa socialistă, a cărei expresie este, nu se constituie şi nu apare în mod spontan din datele existenţei sociale, ci se formează şi se afirmă în practica socială sub influenţa muncii politico-educative, a mijloacelor de comunicare în masă şi în procesul luptei dintre nou şi vechi. Combaterea energică a influenţelor concepţiilor şi moralei burgheze, formarea şi menţinerea unor curente de o.p. combativă care să influenţeze toate activităţile şi relaţiile sociale în consens deplin cu valorile, normele şi idealurile socialismului şi comunismului reprezintă un element important al construcţiei noii societăţi şi făuririi omului nou. (*P.P.*)

optimism, concepţie despre viaţă şi atitudine practică faţă de ea, avînd ca nucleu sentimentul de încredere în valorile ei şi în partenerii de interacţiune. O.p. este, prin esenţa sa, pozitiv şi constructiv, acţionînd ca impuls spre multiplicarea căilor de relaţionare a individului cu ceilalţi. (*P.G.*)

organigramă, reprezentare grafică a organizării forţelor umane într-o unitate socială sau organizaţie. Ea înfăţişează, în principal, schematic şi intuitiv, modul de funcţionare a organizaţiei cuprinzînd: scopurile, verigile de subsistem ale ansamblului social, articulaţiile sale internivelare şi intranivelare, precum şi interrelaţiile posibile cu alte sisteme din ansamblul societăţii. O. reproduce structura unei organizaţii cu principalele ei tendinţe şi aspecte funcţionale, cu status-urile şi rolurile membrilor în cadrul organizaţiei. (*A.B.T.*).

organizare, coordonare raţională şi distribuţie conştientă a forţelor materiale şi umane în cadrul sistemului social dat; este o acţiune complexă de repartiţie a sarcinilor, resurselor materiale şi spirituale, a rolurilor persoanelor într-un grup sau unitate socială, care să-i asigure la modul optim funcţionarea, în vederea atingerii scopurilor propuse şi a evitării interferenţelor de timp, spaţiu sau de incompatibilitate de natură psihosocială. Acţiunea o. se bazează pe diferenţierea şi, totodată, interdependenţa rolurilor, pe specializarea indivizilor în diferite sarcini — profesionale, administrative, de servicii etc. — pe circulaţia de informaţii, de opinii, modele de comportament, funcţionarea unor norme ale organizaţiei. Pentru o bună funcţionare a unităţilor sociale, o. lor urmează să ţină seama de structura personalităţii membrilor asociaţi, de capacităţile lor psihoindividuale, de motivele personale şi cele colective care îi reunesc sau îi opun, de relaţiile interpersonale cultivate, de coeziunea lor grupală, de gradul de integrare a membrilor în viaţa organizaţiei şi aportul creator pe care îl poate aduce fiecare, de climatul psihosocial (v.) realizat etc. O. forţelor umane într-un grup social poate fi autoritară, hipercentralizată şi ierarhic structurată, în care manifestările de „comportament organizaţional“ ale membrilor sînt rigide, puţin susceptibile de modificare sau organizare colegială, dinamică, democratică, în

continuă perfectare, cu schimbări adecvate şi integrate dezvoltării globale a societăţii. Independent de caracterul său mai rigid sau elastic o. se opune stagnării funcţionale şi anchilozării forţelor, precum şi stărilor de disfuncţie în unitatea socială, reprezentînd reducerea de incertitudine în activitatea organizaţiei şi, deci, condiţia optimei sale funcţionări. Acţiunea o. este cumulativă în timp şi perfectibilă, devenind experienţă socială şi capacitate (= = spirit) de o., individuală ori colectivă, în diferite sectoare de activitate umană. (*A.B.T.*)

organizaţie, unitate sau grupare socială, conştient întemeiată, corespunzător unor necesităţi obiectiv determinate şi care urmăreşte atingerea unui scop stabilit. Astfel, întreprinderile industriale sau comerciale, partidele politice, şcoala, spitalele, armata etc. constituie o. sociale. Psihosociologia o. este o ramură interdisciplinară a ştiinţelor sociale. La noi în ţară, abordarea ştiinţifică a o. se bazează în principal pe: a) experienţa teoretică şi practică a partidului în construcţia socialismului; b) pe datele ştiinţelor sociale; c) pe datele ciberneticii; d) ale teoriei informaţiilor; e) ale teoriei sistemelor. O. ca părţi componente (subsisteme) ale societăţii globale (sistem social global) prezintă o seamă de caracteristici importante, care le deosebesc de grupările umane naturale cum ar fi familia, comunităţile rurale ş.a. Orice o. urmăreşte un scop explicit, prin care se înţelege starea către care tinde activitatea membrilor o. Orice activitate desfăşurată de o. are în vedere, direct sau indirect, atingerea scopului stabilit. Marile o. de tipul şcolii, al armatei etc. au scopuri permanente, ca: educarea tinerei generaţii, apărarea patriei, deşi conţinutul şi mijloacele atingerii scopului pot fi foarte variate în timp şi determinate de sistemul social global. Alături de scopul principal şi permanent o. îşi fixează şi scopuri secundare, care se urmăresc doar temporar, dar se caracterizează prin convergenţa lor spre scopul permanent. Oricare ar fi scopurile unei o. acestea se conştientizează de către membrii săi, cu deosebire de conducătorul (conducătorii) ei, şi se transpun în viaţa o. ca sarcini ce trebuie rezolvate, în mod creator, în activitatea de zi cu zi a membrilor. Indiferent de modul în care o o. îşi recrutează membrii, chiar şi pe bază de voluntariat, cum e cazul celor politice, sindicale, ştiinţifice, urmărirea scopului este obligatoriu pentru toţi membrii ei şi pentru aceasta orice o. face uz de coerciţie materială sau morală, după specificul şi profilul său. Astfel, în o. economice pîrghia de coerciţie acţionează prin sistemul de salarizare sau de retribuţie, iar în cea cu profil politic sau ştiinţific scopul se impune prin mijloace morale: recunoaşterea colectivă, aprecierea pozitivă, emulaţie. În multe o. funcţionează mijloacele de coerciţie mixtă: astfel, în şcoală corpul didactic este stimulat prin sistemul de retribuţie, dar şi prin recompensă morală: evidenţiere, promovare socială. Legat de obligativitatea urmăririi scopului, în orice o. există un sistem de control care asigură în permanenţă funcţionalitatea ei, rezolvă disfuncţiile apărute şi elimină pe acei membri care, dintr-un motiv sau altul, nu activează în mod corespunzător conform normelor stabilite sau încalcă normele, programul şi statutul o. O. se structurează în plan vertical, dînd naştere la mai multe nivele ierarhice, din ce în ce mai înguste spre vîrf (în cazul armatei, al şcolii, al întreprinderii industriale —, într-un sistem piramidal, sau în structură lineară, în plan orizontal, în cazul asociaţiilor ştiinţifice, sportive, culturale. Oricare

ar fi articulaţiile lor de subansamblu, o. sînt concepute astfel încît să asigure continuu comunicarea internivelară şi intranivelară a membrilor. Existenţa şi buna funcţionare a canalelor de comunicaţie, asigurarea circulaţiei informaţiilor în întregul ansamblu, buna şi prompta transmisie a deciziilor şi a comenzilor asigură, pe de o parte, menţinerea unităţii o., iar pe de altă parte, mişcarea şi progresul ei spre atingerea scopului propus. Deficienţele în buna funcţionare a o. pot atrage după sine perturbări şi chiar disfuncţii. Organizarea formală a o. este asimetrică, în sensul că diferitele sale articulaţii nu se repetă obligatoriu după legile simetriei, iar limitele extreme în care se încadrează structura ansamblului sînt: din toţi membrii o. cel puţin unul nu are o altă persoană supraordonată şi, de asemenea, cel puţin un membru nu are subaltern. Toate o. sînt concepute pe principiul diviziunii muncii. Acest principiu acţionează pe verticală, în sensul că fiecare nivel de autoritate deţine atribuţii diferite; nivelele superioare avînd cu precădere atribuţii de decizie-comandă, iar cele inferioare atribuţii de execuţie. Pe orizontală diviziunea muncii se manifestă prin executarea de acţiuni diferite, conform specializării existente între membrii o., care pe scara de ierarhie sînt la acelaşi nivel. Rezultă că diviziunea muncii se exprimă şi prin existenţa de status-uri şi roluri diferite, dar intercorelate. Conflictele de status şi rol reflectă deficienţe organizatorice şi duc la disfuncţii (C. Zamfir, 1972), iar în ultimă instanţă la depărtare de scop. O. generează procese psihosociale complexe, ca şi multiple relaţii interumane: de cooperare şi emulaţie, raporturi de conducere, de solidaritate ori supunere, de respect reciproc etc. Orice o., existînd în baza unei raţiuni sociale (scop) presupune şi existenţa unor beneficiari (clientelă). Fiecare subiect poate fi concomitent beneficiarul mai multor o. (economice, de servicii, culturale etc.). Există însă unele o. care îşi selecţionează beneficiarii pe criterii de vîrstă (şcolile), de profil (cele profesionale) sau de ordin topografic, spitalele pe maladii etc., altele însă, cum sînt cele economice duc o luptă pentru a avea un număr cît mai mare de clienţi. În unele cazuri, beneficiarii pot influenţa activitatea unei o. Astfel, cumpărătorii prin solicitarea unor mărfuri pot provoca aprovizionarea cu precădere cu marfa cerută şi chiar o intensificare a producerii ei de către industrie. În schimb, în o. de prestare de servicii specializate, ca spital, şcoală etc., beneficiarii nu pot influenţa, în nici un mod, funcţionarea acestora. Elevii nu pot determina, de pildă, conţinutul învăţămîntului şi principalele tehnologii didactice utilizate; după cum, nici bolnavii nu influenţează tratamentele aplicate de specialiştii organizaţiei sanitare. Durata existenţei marilor o. (o. şcolare, militare, sanitare etc.) este mult mai mare decît calitatea membrilor individuali ei. Din această cauză existenţa o. este relativ independentă de existenţa fizică a acelora care activează în cadrul ei la un moment dat. Într-adevăr în şcoală ori în armată intră mereu fluxuri (contingente) de noi absolvenţi şi un număr de vîrstnici (prin deces sau pensionare) părăsesc o. Acest flux normal de cadre determinat de ciclul vital biologic nu împieteazâ cu nimic asupra desfăşurării în mare a activităţii o. În schimb, o fluctuaţie de cadre prea mare, cu transferări, detaşări, reorganizări sau schimbări dese în conducere afectează în mare măsură activitatea o., provocînd disfuncţii în desfăşurarea ritmică normală a activităţii şi în cele din urmă o stagnare în îndeplinirea sarcinilor şi în înaintarea spre scop.

Realizarea scopurilor o. sociale, ca şi a vieţii de o. depind de calitatea membrilor săi, de nivelul de efectuare a acţiunilor colective, de climatul psihosocial (v.), de stilul de conducere propriu, inclusiv de liderul o. (*A.B.T.*)

orientare behavioristă (comportamentistă) (L. engl. *behaviour* = comportament), orientare constituită sub influenţa cercetărilor din domeniul învăţării, efectuate de E. Thorndike şi J. B. Watson, privind relaţia dintre stimul şi reacţie (S-R) în activitatea organismului şi ca urmare a investigaţiilor experimentale asupra actelor reflexe ale sistemului nervos, efectuate de V. B. Bechterev şi I. P. Pavlov. Dacă la elaborarea ei prin lucrările lui Watson: *Psychology as a Behaviorist views it* (1913), *Psychology from the Staindpoint of a Behaviorist* (1919), *Behaviorism* (1925), *The Behavior of the New-born Infant* (1929), doctrina behavioristă a însemnat o reacţie împotriva psihologiei introspective şi a celei mentaliste, apărînd principiile unei analize „strict obiective" a comportamentului uman, behaviorismul social dezvoltat de George Herbert Mead (1863—1931), C. H. Cooley (1864—1929), F.H. Allport (1924) a reprezentat o reacţie împotriva instinctivismului introdus de W. McDougall (1908) în explicarea fenomenelor psihosociale, ca şi împotriva psihanalizei freudiene (v.), depăşind, totodată, prin analizele sale, reducţionismul watsonian excesiv. Watson a renunţat cu desăvîrşire la studiul oricărei verigi intermediare dintre stimul şi reacţie în comportamentul individului. Totul în concepţia sa se reduce la un raport cantitativ, la relaţia „pur obiectivă" între S (totalitatea stimulilor care acţionează asupra organismului la un moment dat) şi R (mulţimea modificărilor organice produse în muşchi, glande secretorii, articulaţiile osteomusculare etc.). În consecinţă, în cercetare se ignoră intenţionalitatea subiectului, planul activităţii sale conştiente ca ceva ce nu poate fi definit şi studiat în mod obiectiv şi, deci, ştiinţific. Singura realitate abordabilă, după Watson, sînt comportamentele observabile, iar psihologia ca ştiinţă trebuie să studieze, să măsoare şi să exprime relaţia dintre stimuli şi răspunsuri, încît, înregistrînd o reacţie produsă de organism, să stabilească grupul de cauze stimulatoare — invariantul care a provocat-o şi invers; stimulul fiind dat şi cunoscut, cercetarea urmează să-i determine răspunsul previzibil. Astfel metoda observaţiei devine calea fundamentală în cercetare, experimentul folosind doar ca relevant pentru comportamentele supuse observaţiei. Cele mai complicate procese şi activităţi psihice ca: limbajul, gîndirea, stările afective, intenţiile sînt reduse în teoria lui Watson, la serii de reacţii organice, cu asocieri mecanice între ele şi subsumate aceluiaşi principiu formal S-R (de ex. limbajul este înţeles ca un lanţ de reacţii provocate prin stimularea organelor vorbirii — a buzelor, limbii, laringelui; după cum, procesele gîndirii nu sînt altceva decît reacţii verbale subvocale, neexprimate). În opoziţie cu acest reducţionism organismic, o.b. din psihologia socială relevă rolul factorilor personali-interni în manifestările comportamentului uman: rolul structurilor mintale şi al imaginii despre sine (G. Mead), social determinate în activitatea psihică a persoanei, al sentimentului de sine (C. Cooley), ori al comportamentului intern „autodescriptiv", un produs social în individ, asemenea comportamentului său extern (B.F. Skinner). Renunţînd la tratarea simplificatoare a mediului ambiant, considerat doar prin stimuli şi situaţii stimulatoare, behavioriştii sociali studiază comportamentul indivizilor într-un context

uman de norme şi relaţii sociale, de roluri şi valori ale grupului social. Însăşi noţiunea de comportament o înţeleg nu ca pe un mănunchi de reacţii, ci o suită de ajustări succesive ale individului la mediul social, în care învăţarea experienţei umane şi adaptarea socială sînt mecanisme fundamentale. Principalele probleme abordate de pe poziţiile psihologiei behavioriste sînt: „actul social" al individului, formarea sentimentului de sine, fenomenul imaginii despre sine, determinanţii sociali ai personalităţii, relaţiile dintre individ şi grup, semnificaţia comportamentelor individuale în viaţa grupului, fenomenul limbajului natural ca relaţie socială, asimilarea de roluri sociale de către indivizi, controlul experimental al comportamentului uman. Nota comună, behavioristă a investigaţiilor efectuate asupra acestor fenomene este punctul de pornire, de la comportamentele observabile. Psihologia socială poate fi, după G. Mead, behavioristă, întrucît ea porneşte de la o activitate observabilă — procesul social dinamic în progres şi actele sociale care îl impun —, pe care o supune studiului său analitic. Dar, psihologia socială nu este behavioristă în sensul că refuză să ignore faza internă a procesului sau activităţii individului. În concepţia lui G. Mead orice experienţă umană, printre care şi comportamentul persoanelor are dimensiune socială; căci: „individul trăieşte şi acţionează într-un anturaj social". Prin conceptul de act social, se înţelege o clasă de obiecte, care implică cooperarea mai multor indivizi şi al cărei obiect este un obiect social (G. Mead, *Mind, Self and Society*, 1934). Actul social al individului are o fază internă şi una externă, un aspect exterior, dar şi unul important interior, de care nici psihologia individuală şi nici psihologia socială nu pot face abstracţie. Imaginea despre sine, înţeleasă ca nucleu social al personalităţii individului, este explicată de G. Mead ca o succesiune de roluri sociale asimilate. Ea nu se reduce la o imprimare pasivă a unor tipare sociale, subiectul participînd activ în procesul propriei socializări. Astfel, constituirea şi apoi dezvoltarea imaginii de sine se realizează în funcţie de aptitudinile mintale ale persoanei, cu deosebire în funcţie de aptitudinea comunicării prin intermediul unor simboluri şi semnificaţii social generalizate. Comportamentul verbal, ca şi cel de comunicare prin gesturi, ambele social elaborate, funcţionează ca relaţie umană; ca un comportament produs de individ şi întotdeauna mediat de o altă persoană (interlocutor), „care a fost în prealabil condiţionată pentru a întări acest comportament" (B.F. Skinner, *Verbal Behavior*, 1957). Neobehaviorism social se intitulează o variantă actuală a behaviorismului pozitivist, reprezentată prin lucrările lui B.F. Skinner. Ea se caracterizează prin cerinţa controlului experimental asupra comportamentului indivizilor şi prin renunţarea la orice elaborare teoretică privind manifestările lor psihice. Astfel, psihologul în cercetare: „trebuie să se limiteze la o descriere strictă a comportamentului observabil, renunţînd la orice teorie ipotetico-deductivă, la enunţuri axiomatice, la adevăruri generale şi legi" (B.F. Skinner, *Science and Human Behavior*, 1953). Dar, cu tot acest imperativ behaviorist-pozitivist, psihologia actuală datorează lui Skinner teoretizarea celor două moduri de condiţionare a comportamentelor în învăţare: condiţionarea respondentă-pavloviană, (clasică) şi condiţionare operantă, skinneriană, sau instrumentală. Cît priveşte studiul relaţiilor dintre individ şi grup, behavorismul social nu a depăşit influenţele grupului de apartenenţă asupra individului, con-

siderîndu-l singura sursă de determinare socială şi de referinţă în realizarea comportamentelor individului (R. Merton). Prea puţină atenţie acordă acest behaviorism modului în care însăşi organizarea societăţii, contradicţiile acesteia, sistemul de valori promovate determină structura personalităţii indivizilor. De asemenea, descompunînd activitatea limbajului natural în segmente de condiţionări comportamentale succesive neobehavioriştii ajung la un paralelism între condiţionarea operantă a comportamentului animalului şi comportamentul verbal al individului uman, operînd extrapolări exagerate. Netratarea limbajului în dimensiunea sa istorică, ca pe un proces de însuşire activă a limbii de către subiect, sub influenţa factorilor socio-culturali şi educativi, de interacţiune permanentă a copilului cu adultul sărăceşte la neobehaviorişti analiza acestui fenomen de ceea ce are el specific uman, social şi personal. (*A.B.T.*)

orientare biologistă. 1. (În psihosociologie). Accentuare a primordialităţii factorilor biologici — a eredităţii, impulsurilor instinctive, a trebuinţelor organice — în geneza fenomenelor psihice conştiente, şi deducere ori extindere a manifestărilor psihice, constatate la animale, asupra comportamentului uman. 2. (În sociologie). Curent biologist care consideră factorii organici şi de evoluţie biologică a indivizilor ca stînd la bază a însăşi devenirii societăţii. Aici se încadrează concepţiile organiciste, datînd de milenii (Parabola lui Menenius Agrippa, 503 î.e.n.), care caută analogii şi chiar omologie între organismele vii şi organizarea socială a indivizilor şi care devin principii explicative, atît pentru structurarea societăţii, cît şi pentru sistemul de relaţii sociale (A. Scäffle, 1896 şi în parte C. Bouglé), ori norme umane. Biologismul psihosocial propriu-zis însă îşi are originea în concepţia lui W. McDougall (1908) care consideră, printre instinctele majore ce impulsionează omul, instinctul gregar, manifestat ca o tendinţă a indivizilor de a se aduna la un loc, de a vieţui în grupuri, ca o nevoie de gregarism (v.). Instinctul gregar ca un fenomen atavic şi ireductibil în indivizi determină, după McDougall, convieţuirea lor în colectivitate. O.b. ignoră rolul determinant al factorilor istorici şi culturali în dezvoltarea societăţii, factori care produc mutaţii pînă şi în structura anatomo-fiziologică a fiinţei umane (Fr. Engels), aceasta devenind, printre altele, dintr-o fiinţă ambidexteră, cum sînt maimuţele antropoide, o fiinţă „dreptace" (R. Hertz, 1882—1915). În psihologia socială o.b. se manifestă, cu deosebire, în transpunerea modelelor interreactive ale indivizilor de la nivelul unor specii animale asupra interacţiunii sociale a oamenilor. Astfel, faptul că la multe specii animale indivizii îşi „recunosc" partenerul, că se pot identifica în grup unele stratificări ierarhice, că există o diviziune a reacţiilor în raport cu constituţia biologică a indivizilor aceloraşi specii etc. a dus în mod eronat la concluzia unor origini biologice ale relaţiilor sociale umane. De aici, diferenţele organice de sex ar determina comportamentul sexual al persoanelor, ca şi afecţiunea distinctă la bărbaţi şi femei, sociabilitatea lor etc. Într-o asemenea viziune biologistă, autori ca A.L. Kroeber (1934) caută să deducă din particularităţi biologice, caracteristicile psihosociale ale indivizilor: organizarea grupală, interesul comun, normele de convieţuire socială etc. Dar faptul că, din punct de vedere biologic, copilul se naşte „prematur", cu totul incapabil de a se susţine fără ajutorul celor din jur este o dovadă în plus a unor

origini sociale şi nu doar biologice în devenirea sa ca persoană (A. Portmann, 1960). (*A.B.T.*)

orientare culturalistă, depăşire a opoziţiei dintre psihologie, ca ştiinţă care tratează exclusiv trăsăturile înnăscute ale omului, şi etnologie, ca ştiinţă a culturii, exterioară şi superioară indivizilor. O.c. impune raportarea datelor psihologiei omului la cultura în care acesta se dezvoltă şi considerarea fenomenelor psihice în explicarea culturii, aşa cum este trăită ea de indivizii umani. Chiar de la apariţie, psihologia socială s-a preocupat de studierea diferenţelor de mentalitate (v.) specifice fiecărui popor. Lucrările fundamentale ale etnologilor germani Theodor Waitz şi Adolf Bastian au ca principiu metodologic legătura strînsă a psihologiei cu etnologia (*Anthropologie der Naturvölker*, 1859 şi *Der Mensch in der Geschichte*, 1860). Apariţia, în 1860, a revistei *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*, sub conducerea lui Moritz Lazarus şi Hajim Steinthal marchează un moment de referinţă în evoluţia ideilor despre „sufletul supraindividual" al poporului, în raport cu care „sufletul individual" nu constituie decît o parte subordonată faţă de întreg. „Sufletul poporului" (Volksseele) se manifestă în limbă, mituri şi obiceiuri. „Psihologia popoarelor" (Völkerpsychologie) nu ar putea fi aşadar altfel cunoscută decît prin studiul culturii. Acest punct de vedere este susţinut de „părintele psihologiei moderne", Wilhelm M. Wundt a cărui activitate stă sub influenţa programului de studiere a „sufletului poporului", fixat de M. Lazarus şi H. Steinthal. Depăşind însă filosofia speculativă asupra „spiritului obiectiv", W. M. Wundt dă termenului de „Volksgeist" (sufletul poporului) accepţiunea de „spirit colectiv", produs al spiritelor individuale, care, odată constituit, influenţează manifestările psihice individuale. W.M. Wundt consideră că psihologia socială trebuie să studieze „sufletul colectiv" (Volksseele) care are tot atîta realitate cît şi „sufletul individual", înţeles ca „totalitate a trăirilor interioare". Deşi W.M. Wundt afirmă că omul trăieşte dintru început într-un mediu spiritual prin excelenţă, în analiza psihologică, el rupe metafizic „psihologia fiziologică" de „psihologia popoarelor", prima ocupîndu-se, pe baze experimentale, numai de analiza proceselor psihice simple, cea de a doua, prin observaţie sistematică, de analiza indivizilor umani ca membrii ai unei anumite culturi. O.c. în psihosociologia modernă este, în fond, continuarea preocupărilor de „Völkerpsychologie" (psihologia popoarelor). Psihologii sînt din ce în ce mai interesaţi de diferenţele culturale dintre popoare, iar etnologii şi antropologii adaugă preocupărilor de studiere a culturii şi o dimensiune psihologică, interesîndu-se de modul cum este trăită cultura. În acelaşi sens, de explicare a culturii prin procesele psihice individuale, se înscrie şi analogia pe care o face S. Freud între vis şi mit (v.). Visul, în perspectivă psihanalitică, nu constituie decît o expresie a inconştientului. Între limbajul visurilor şi limbajul miturilor, după S. Freud, există o analogie perfectă. S. Freud înregistrînd proliferarea nevrozelor, consideră că societatea timpului său este o „societate bolnavă" (*Das Unbehagen in der Kultur*, 1930) şi explică această situaţie pornind de la cele două forţe existente în om: instinctul vieţii şi instinctul morţii. Cînd predomină primul, civilizaţia se dezvoltă; cînd predomină cel de-al doilea, civilizaţia se autodistruge prin războaie interminabile şi o rată crescută a criminalităţii. În opoziţie cu fondatorul psihanalizei, pentru C.G. Jung libido-ul nu este decît un inconştient

colectiv, regăsit în miturile popoarelor, astfel încît, răsturnîndu-se raportul, faptele psihice individuale încep a fi explicate prin cultură. După 1920, raporturile dintre psihologie şi etnologie încetează de a mai fi speculative, convergenţa psihologiei şi antropologiei sociale şi culturale bazîndu-se pe rezultatele cercetătorilor de teren. Franz Boas, respingînd integral psihanaliza, va orienta studiul culturilor spre psihologie, arătînd că trebuie identificat „spiritul" (paideuma) fiecărei culturi. În acelaşi sens, se pronunţă şi Ruth Benedict, care consideră că între structura personalităţii şi cultură există o strînsă corelaţie, fiecare cultură fiind caracterizată printr-un anume „stil" (ca în artă). Prin cercetările desfăşurate în societăţile primitive de către Margaret Mead integrarea psihologiei şi antropologiei sociale şi culturale este deplină, dezvoltîndu-se o nouă orientare: „personalitate şi cultură". M. Mead constată că tinerele fete din insulele Samoa nu trec printr-o „criză a adolescenţei", care în societatea nord-americană este generatoare de conflicte. Aceasta înseamnă — conchide M. Mead — că la originea conflictelor psihice stau normele specifice fiecărei culturi (*Coming of Age in Samoa: A Psychological Study of Primitive Youth*, 1928). Aceeaşi concluzie, subliniind importanţa culturii pentru viaţa psihică a individului, se desprinde şi din analiza triburilor din Noua Guinee. Aici femeile şi bărbaţii aveau roluri inversate: femeile se ocupau de procurarea hranei, iar bărbaţii de treburile domestice. Acest sistem de roluri sociale (v.) îşi pune amprenta asupra trăsăturilor de personalitate, modelează personalitatea. La triburile studiate, M. Mead constată că există acelaşi grad de agresivitate la fete şi la băieţi, normele culturale şi nu dat-ul biologic reglementînd „masculinitatea" şi „feminitatea" indivizilor (*Sex and temperament in three primitive societies*, 1935). Explicaţia culturalistă a unor fapte psihice este proprie concepţiei lui Bronislaw Malinowski, iniţiatorul funcţionalismului în antropologia socială şi culturală. Cercetînd populaţia din insulele Trobriand, B. Malinowski constată modificarea complexului Oedip sub influenţa normelor socio-culturale. În insulele Trobriand, părintele şi genitorul sînt diferiţi: rolul de părinte este asumat de fratele mamei. Complexul Oedip se manifestă aici prin dorinţa fiului de a-şi poseda sora şi de a fi ostil unchiului dinspre mamă. Complexul Oedip nu are aşadar o bază biologică, ci una culturologică, nefiind generalizabil în diferitele tipuri de cultură (*Sex and repression in savage society*, 1927). B. Malinowski explică apariţia instituţiilor sociale prin transformarea trebuinţelor organice ale indivizilor în imperative sociale, capabile să satisfacă aceste trebuinţe, ceea ce, aşa cum remarca critic Robert K. Merton, exprimă o poziţie reducţionistă în culturologie. În interpretarea raportului dintre individ şi societate (personalitate şi cultură), care constituie tema centrală a orientării culturaliste în psihologia socială, Abram Kardiner aduce o înnoire prin distincţia care o face între instituţiile primare (reguli de alimentare a nou-născuţilor, disciplina în familie a copiilor, interdicţiile sexuale) şi instituţiile secundare (religia, folclorul) şi prin introducerea conceptului de „personalitate de bază" (v.) (*The individual and his society: the psychodynamics of primitive social organization*, 1939). În fundamentarea conceptului de personalitate de bază ca şi în instituirea unui limbaj comun în culturologie şi psihologie un aport deosebit îl are Ralph Linton care, influenţat de concepţia psihanalitică, studiază raportul individ-soci-

etate, făcînd apel (într-o manieră oarecum mecanică) la procesele de „interiorizare" şi de „modelare a personalităţii de către cultură" (*The Cultural Background of Personality*, 1945, trad. rom. *Fundamentul cultural al personalităţii*, 1970). Reducerea fenomenelor socio-culturale la mecanismele lor psihice individuale sau colective este, fără îndoială, criticabilă. Abstracţie făcînd de imprecizia terminologică (de ex. definirea aluzivă a termenului de „paideuma" sau definirea metaforică caracteristică psihanalizei), în o.c. s-au pierdut uneori din vedere variaţiile comportamentale în cadrul aceleiaşi culturi şi s-a exagerat explicînd totul pin socializarea individului (v.) redusă şi ea doar la experienţa primilor ani de viaţă. Adesea, în o.c., raportul individ-societate a fost tratat mecanic. Individul preia normele şi valorile grupului său, adoptă personalitatea considerată dezirabilă în grupul său, dar nu în mod pasiv, între individ şi societate (personalitate şi cultură) existînd o unitate dialectică. (*S.C.*)

orientare dinamică-topologică, orientare creată de Kurt Lewin (1870—1947), cu deosebire în cea de-a doua etapă a activităţii sale (1930), cînd a avut prilejul să confrunte direct principiile psihologiei gestaliste (v.) cu behaviorismul (v.) american şi cu cerinţele practicii sociale adresate psihologiei vremii. Caracteristice acestei orientări în psihologie sînt : a) adoptarea modelului logicii dinamicii în studierea fenomenelor psihice; b) introducerea prin analogie, a unor concepte proprii dinamicii corpurilor ca: forţă, tensiune, sarcină, fluiditate, cîmp de forţă, valenţă, sistem tensional ş.a. pentru a descrie stările subiectului, procesele sale psihice ca şi întreaga structură a personalităţii; c) accentuarea schimbării, a continuei modificări tensionale a individului în tendinţa sa spre realizarea unui echilibru necesar cu mediul; d) deplasarea obiectivului cercetărilor de la fenomenul percepţiei spre motivaţie umană, cu deosebire asupra rolului „acţiunii întrerupte" în învăţare (aşa-numit fenomen Zeigarnic, 1927), asupra valorii substituţiei în activităţile umane şi asupra nivelului de aspiraţie a indivizilor în activitate; e) abordarea pe cale experimentală a fenomenelor de interacţiune umană complexe ca: decizia în grup, comportamentele de grup ale indivizilor, stiluri de conducere în grupul restrîns, modificarea atitudinilor persoanelor în urma angajării lor în grup etc.; f) reprezentarea grafică-topologică a modificărilor psihice umane după modelul unei ramuri a geometriei topologice, în care sînt utilizate relaţiile constante, oricît s-ar modifica corpurile geometrice considerate. Prin aceasta, în psihologia dinamică se subliniază faptul că ar exista în interiorul cîmpului psihic al subiectului raporturi neschimbate, cu toată evoluţia continuă a individului. Subsumate viziunii topologice lewiniene sînt conceptele anume create: de spaţiu de viaţă, de locomoţie în sens de mişcare tensională a individului, de distanţă psihică între subiect şi lucruri, sau între persoane, de bariere ce se interpun între elementele cîmpului, ori în cadrul cîmpului dinamic dintre mediu şi subiect, ca şi ideea spaţiului „hodologic", în sensul unui spaţiu acţional al individului, reprezentat acestuia prin mijloace, finalităţi, direcţii, forţe şi tensiuni. În perspectivă lewiniană, se consideră că între subiect şi mediu se stabileşte o structură activă, un cîmp dinamic care determină direcţia comportamentelor, atitudinilor. Orice dificultate sau dezechilibru în acest cîmp produce tensiune internă în subiect, provocîndu-i reacţii în scopul reducerii tensiunii. Tensiunea se defineşte ca stare psihică resimţită de subiect în prezenţa unei nevoi

sau numai la o intenţie de a obţine ceva, în timp ce forţa exprimă direcţia şi intensitatea tendinţei spre modificarea cîmpului tensional, aceasta acţionînd nu numai la nivelul efectuării reale a acţiunii, ci şi în plan ideativ, la nivelul gîndirii. Expresia unui cîmp de forţe îndreptate convergent spre un centru de tensiune dă valenţa sa pozitivă, după cum dispersia forţelor, cu îndepărtarea lor de centrul tensional constituie valenţa negativă. Psihologia dinamică studiază trei forme mai speciale de tensiune în structura personalităţii: 1) tensiunea sarcinii întrerupte într-o activitate, a cărei memorie se dovedeşte a fi mai „mare" decît memoria activităţilor încheiate; 2) tensiunea provocată la subiect printr-o frustraţie şi care îl duce la o descărcare agresivă, sau la un comportament regresiv; 3) tensiunea succesului sau a eşecului, obţinut într-o sarcină repetitivă şi care schimbă atitudinea subiectului faţă de sarcină, crescînd sau diminuînd nivelul său de aspiraţie în realizarea activităţii date. Modalităţile schimbării dorite în cîmpul psihic, şi deci ale reducerii tensiunii subiectului, potrivit teoriei lui K. Lewin, sînt: a) prin locomoţie, înţelegînd tendinţa individului de a părăsi regiunea tensională creată printr-o altă tensiune, schimbînd astfel numai locul tensiunilor sale; b) printr-o conduită de căutare; c) prin alegerea tipului de activitate şi discernămîntul gîndirii asupra activităţii de efectuat; d) prin substituire de sarcină sau, trecînd la o altă activitate. Calea reducerii tensiunii prin substituire de sarcină, sau de acţiune, a fost studiată de mai mulţi adepţi ai psihologiei dinamice. De exemplu, Mary Hencle (1942) a stabilit că valoarea substituţiei în activitatea subiectului creşte în timp cu contiguitatea între activitatea originală şi cea înlocuitoare, ca şi cu atracţia pe care o exercită activitatea-substitut asupra subiectului. De asemenea, s-a dovedit că valoarea substituţiei creşte cu gradul de similitudine percepută a activităţilor şi cu nivelul de dificultate a activităţii înlocuitoare. Soluţiile „magice", de „falsă înlocuire" şi care nu respectă exigenţele sarcinii originale au o slabă valoare de substitut; dimpotrivă, dacă situaţia este una de joc, atunci asemenea activităţi simulatoare pot avea o valoare substitutivă importantă (T. Dembo, S. Sliosberg). În condiţiile interacţiunii persoanelor însă, cînd cineva efectuează o sarcină neterminată de altul, aceasta pare să aibă o valoare de substituţie slabă, mai ales dacă îndeplinirea sarcinii date este legată de evaluarea de sine a persoanelor. În schimb, cînd un cuplu acţionează cooperativ, îndeplinirea de către unul a activităţii pentru partenerul său capătă o valoare de substituţie considerabilă, deoarece interacţiunea cooperatoare permite subdivizarea sarcinilor şi acceptarea reciprocă a unor acţiuni specializate, fără a avea nevoie ca fiecare să acopere toate sarcinile date. În condiţiile în care domină competiţia membrilor este puţin probabil ca în acel grup să se dezvolte specializarea activităţilor (M. Deutsch, 1949). Noţiunea de cîmp dinamic a fost amplu aplicată de K. Lewin şi colaboratorii săi, R. Lippitt, R. W. White (1939), la studierea efectelor pe care le produce climatul social în grupul restrîns asupra conduitei participanţilor. Astfel, reunind, în mod experimental, trei grupuri, a cîte cinci participanţi şi cîte un monitor (psiholog, pregătit în conducerea grupurilor umane), pentru a confecţiona împreună, de-a lungul a peste şase săptămîni, machete de decor pentru teatru, dar lucrînd în condiţiile organizării unor climate psihologice diferite: autoritar, democratic şi de tipul „laissez-faire" autorii au putut stabili următoarele fapte: a) climatul în

grup depinde de stilul de conducere exercitat de lider (= monitor); b) autoritarismul induce membrilor grupului două tipuri de reacţii: 1) o stare de apatie şi agresivitate latentă, 2) o stare de revoltă violentă, de explozie a agresivităţii; c) în condiţiile climatului democratic agresivitatea membrilor este mult mai redusă, ceea ce permite grupului să fie mai productiv; d) la grupul lipsit de conducere, lăsat să se desfăşoare de la sine şi unde se aştepta o agresivitate minimă, membrii s-au manifestat la nivelul unei agresivităţi reciproce medii şi cu agresivitatea crescută în afară, ei simţindu-se, frustraţi de ajutorul necesar în realizarea sarcinilor date. Grupul uman, în concepţia lui K. Lewin este un cîmp social dinamic, ale cărui elemente principale sînt subgrupurile în care se distribuie membrii, canalele de comunicare, barierele existente. Studiul raporturilor dinamice între componentele întregului ansamblu grupal astfel configurat devine obiectul principal al cercetărilor psihologiei dinamice (D. Anzieu, J.D. Martin, 1968). Dar, concepînd grupul ca un sistem sui-generis al interdependenţelor, între membrii săi, pe de o parte, şi între elementele cîmpului său — scopuri, norme, roluri, statuse etc. —, pe de altă parte, viziunea dinamică se îndepărtează de conţinutul concret al personalităţilor grupate, de semnificaţia atitudinilor lor personale, de sistemul valoric care îi animă în interacţiunea grupală, de rolul creativităţii persoanelor în desfăşurarea comportamentelor de grup. Expresia „dinamica grupurilor" lansată pentru prima oară de K. Lewin (1944) mai mult în scopul de a distinge aspectul static de cel dinamic într-un anume sistem, a avut sensul auster al sistemului de forţe, într-un mediu definit, unde o anume distribuţie a forţelor determină comportamentul unui obiect, acesta posedînd şi el proprietăţi definite (D. Anzieu). O atenţie deosebită s-a acordat, în cadrul orientării psihologiei dinamice studierii fenomenului de schimbare psihosocială (v.), procesului de modificare în grup a *atitudinilor* indivizilor, ca şi factorilor de rezistenţă la schimbare. Experimentînd schimbarea atitudinilor persoanelor faţă de consumul unor alimente social-depreciate, în condiţiile unor cercetări de teren, K. Lewin, A. Bavelas (1943) au stabilit că: decizia în grup a persoanelor angajează mai puternic în acţiune decît deciziile lor individuale, normele şi ideile unui grup restrîns se schimbă mai uşor decît ale unor indivizi izolaţi, membrii grupului sînt dispuşi să adere la noi idei dacă grupul aderă la ele, fenomenul conformării la normele grupului este în acelaşi timp şi factor de rezistenţă la schimbare. Dinamica schimbării (v.) a fost descrisă parcurgînd trei etape: 1) de decentrare a atitudinii; 2) de modificare a ei; 3) de întărire a noului echilibru creat. Prin toate aceste elaborări teoretice, dinamica grupurilor în concepţia lewiniană tinde spre a deveni o „ştiinţă autonomă". Dar, cu tot sistemul de construcţii teoretice şi metodologice elaborate, viziunea psihologiei dinamice nu ne oferă încă un model satisfăcător de explicare a psihologiei microgrupurilor. Aspectul genetic şi de devenire a relaţiilor şi a interdependenţelor în grupul restrîns scapă cu desăvîrşire concepţiei dinamice, la fel ca şi istoria individuală a subiecţilor, realitatea şi problematica socială în care sînt ancoraţi, modelele culturale ale macrosocietăţii cu care microgrupul interacţionează, participarea creatoare a membrilor în procesul interacţiunii sociale. Evident, această orientare a conturat o imagine obiectiv-dinamică a realităţilor studiate, dar nu şi una con-

cret-istorică, autentic psihosocială a interacţiunii persoanelor. Totodată, o.d.-t. în psihologia socială a îmbogăţit cercetarea experimentală cu noi modele de investigaţii de teren. (*A.B.T.*)

orientare gestaltistă (În psihologia socială). Extindere a principiilor Gestalt-ului (= formă), studiate iniţial în domeniul percepţiei individului, asupra fenomenelor de interacţiune cotidiană a persoanelor, asupra proceselor şi a faptelor psihosociale comune, „de experienţă naivă", constant ocolite de cercetătorii behaviorişti şi ai condiţionării conduitelor umane. Dacă la vremea ei Gestaltpsihologia (= psihologia formei), cu promotorii mai de seamă: Cristian von Ehrenfels, Max Wertheimer, Wolfgang Köhler, Kurt Koffka, a însemnat o reacţie împotriva psihologiei elementariste-asociaţioniste, pătrunderea gestaltismului în psihologia socială, în opoziţie cu psihanaliza şi teoria rolurilor (v.) i-a adîncit caracterul experimentalist, cu deosebire în domeniul unor fenomene considerate inabordabile pe cale experimentală (M. Deutsch, 1970). Reprezentanţii orientării gestaltiste în psihologia socială — Kurt Lewin, în prima parte a activităţii sale, Solomon Asch, Fritz Heider, Leon Festinger, David Krech, Richard S. Crutchfield, Th. Newcomb — au studiat cu precădere: structura grupului social, procesele de comunicare în grup, evoluţia normei grupale şi modificările de comportament la indivizi, percepţia socială a indivizilor, schimbarea de atitudini, fenomenul coeziunii grupale, exercitarea puterii liderului, stilul său de conducere, relaţiile interpersonale competitive şi de cooperare în grupul restrîns, procesul de evaluare în grup etc. Două idei principale stau la baza înţelegerii gestaltiste a fenomenelor psihosociale din viaţa indivizilor: 1) *ideea întregului organizat*, a asamblării proceselor perceptive într-un *cîmp psihic global*; 2) *ideea echilibrului homeostatic*, în individ — şi între individ şi mediu — deoarece această organizare a întregului, după gestaltişti, tinde să fie cît mai bună, să-şi atingă forma deplină, pe cît stimulii o permit şi să se armonizeze cu ambianţa dată. Astfel, luînd mediul ca pe o totalitate socialmente organizată, în cercetarea comportamentului social al persoanelor psihologii gestaltişti pun accentul pe percepţia socială şi pe cogniţia reciprocă a acestora, folosind în locul termenilor obişnuit întîlniţi, de stimul (S) şi răspuns (R), termenii de „cîmp perceptiv" şi „comportament direcţionat" (orientat) spre scop. Principiul cel mai general al Gestaltului, de *asimilaţie şi contrast perceptiv*, după care organizarea cîmpului psihic ar oscila în jurul unui „minim-maximum" de elaborare, este frecvent implicat în realizarea percepţiilor. Astfel, dacă diferenţele dintre elementele cîmpului perceptiv sînt mici şi asemănarea lor este maximă, atunci percepţia subiectului tinde spre un minim de apropiere şi maxima lor distanţare; şi invers, cînd asemănările dintre componentele situaţiei sînt minime iar diferenţa lor e maximă, efortul perceptiv va fi direcţionat spre o maximă apropiere a elementelor şi, deci, o minimă distanţare a acestora. Modelul percepţiei vizuale studiat de M. Wertheimer (1923), care consideră că organizarea elementelor din acest cîmp s-ar datora următorilor factori: 1) devenirii comune a elementelor; 2) similitudinii acestora; 3) proximităţii lor spaţiale şi temporale; 4) existenţei unei frontiere comune; 5) tendinţei principale a lor spre o formă bună, completă, echilibrată; 6) tendinţei subiectului de a grupa elementele după relaţia cauză-efect; 7) experienţei anterioare şi habitudinii individului de a

întregi, de a completa situațiile și în sfîrșit 8) stării sale de așteptare, de expectație în raport cu realitatea percepută, a inspirat îndeaproape multe din cercetările psihologilor gestaltiști actuali în domeniul psihologiei sociale. Așa de pildă, pornind prin analogie la stabilirea faptului cînd și în ce situații mai mulți indivizi împreună formează sau nu un grup social au fost luate în considerare: proximitatea socială a persoanelor, similitudinea de atitudini, similitudinile culturale, experiența comună, așteptările reciproce ș.a. Cercetările efectuate în acest sens de Maria Zillig (1928) stabilesc că distribuția unei clase școlare pe grupul de „sîrguincioși" și al celor „nepopulari" are la bază și se efectuează prin evaluarea de similitudini ale unora în raport cu ale celorlalți. De asemenea, percepția prin proximitate a două persoane care au fost văzute împreună, dacă una se face vinovată de ceva duce la considerația culpabilității și pentru cealaltă. Dar, un asemenea principiu, de configurare preferată a elementelor cîmpului psihic, în funcție de simplicitatea lor și o aparentă coerență și întregire, duce cu hotărîre și la multiple legături artificiale, discordante cu realitatea. În nici un caz el nu poate fi luat ca un principiu explicativ pentru procesele raționale și de aprofundare cognitivă creatoare a realității de către indivizii umani. Cu toate acestea, punctul de vedere gestaltist în psihologia socială, cum precizează M. Deutsch (1965), a dus la elaborarea a multiple teorii, dintre care unele decisive pentru aceasta, ca: teoria echilibrului cognitiv a lui F. Heider (1946, 1948), teoria ajustării comportamentelor individuale la norma (media) grupului (S. Asch, 1952), teoria actelor comunicative în grup (Th. Newcomb, 1953), teoria disonanței cognitive a lui L. Festinger (1957), mult cunoscuta teorie a cîmpului în viața socială (Kurt Lewin, 1939), dar care depășind limitele concepției propriu-zis gestaltiste în psihologia socială a generat o direcție originală, nouă, a psihologiei dinamice. Toate aceste teorii au la bază ideea echilibrului static, a congruenței și armoniei elementelor, stărilor și proceselor psihice — a unor echilibrări intra și interpsihice, de la nivelul interacțiunii persoanelor, a configurării elementelor în ansambluri coerente, în care atitudinile subiectului față de sine și față de altul devin elemente componente și, în același timp, factori care caută echilibrul. Dezechilibrul acestor configurații se referă nu numai la discrepanțele lumii externe, ci mai ales la relațiile, atitudinile personale, credințele și structurile cognitive interioare ale individului și care îl determină la acțiunea de a reduce dezechilibrul. Numeroase sînt, după psihologii sociali gestaltiști, căile de reducere a dezechilibrului psihic: reorganizarea informațiilor primite, disocierea elementelor în cîmpul dat, negarea situației, întreruperea procesului, reinterpretarea situației disonante, de susținere grupală ș.a. Dar, cum primii gestaltiști niciodată nu au definit care sînt proprietățile bunei forme în percepția realizată, tot astfel nici teoreticienii echilibrului fenomenelor psihosociale nu au stabilit în ce fel și prin ce procese se obține reechilibrarea cîmpului și care ar fi mai ales predicțiile unor viitoare echilibrări. De asemenea, căutarea coerenței lumii obiective prin percepția propriei coerențe, așa cum s-a mai subliniat, poate în multe privințe deforma realitatea și, dimpotrivă, în loc de consonanță cu aceasta, să adîncească discrepanța dintre evenimentele discordante obiective, reale și viziunea coerentă, dar ireală, a subiectului. Cu toată bogăția experimentelor inspirate, a variantelor experimentale, prin ex-

celenţă de laborator, orientarea gestaltistă în psihologia socială actuală nu a reuşit să se ridice la nivelul unei concepţii cuprinzătoare, social deterministe şi istorice a fenomenelor interacţiunii umane. (*A.B.T.*)

orientare holistă, concepţie metafizică căreia la baza existenţei stă o forţă imaterială, imanentă şi transcendentă de organizare (unificare) de genul unui „cîmp". Graţie acestei forţe, se impune primatul întregului asupra elementelor constitutive, care-şi pierd independenţa de sine. O.h. s-a afirmat mai întîi în biologie, în prima jumătate a sec. 20, întemeietorul ei fiind Jan Christeaan Smuts, prin lucrarea *Holismul şi evoluţia* (1926). O.h. apare ca o reacţie şi, în acelaşi timp, ca o încercare de depăşire a concepţiei mecaniciste, care interpreta organismul viu ca o sumă simplă de elemente (părţi componente), lipsit de determinări calitative proprii. Obiectiv justificată ca tendinţă de a depăşi limitele viziunii (modelului) mecaniciste, care absolutiza partea în detrimentul întregului, o.h. ajunge, în final, tot la o absolutizare unilaterală — cea a întregului în detrimentul părţii. Iar prin invocarea acelei forţe imateriale, neovitaliste, o.h. cade, inevitabil, în idealism. Printr-o astfel de strategie, problema principală care se cerea a fi rezolvată, cea a raportului şi interacţiunii — parte-parte, parte-întreg, întreg-parte, întreg-ambianţă (mediu) — a fost practic eludată. Din sfera biologiei, chiar prin concluziile lucrării lui Smuts, o.h. este extinsă şi în domeniul interpretării vieţii sociale. Astfel, în teoriile burgheze despre societate, determinaţiile holiste sînt concepute ca invarianţi ai structurii raporturilor dintre clase, dintre individ şi grup, individ şi societate. Ca finalitate supraordonată a „organismului social" este considerată cea izvorîtă din interesele claselor exploatatoare dominante, iar la scară mondială — finalitatea izvorîtă din politica colonialistă şi neocolonialistă a cercurilor imperialiste. Asociind conceptului de „întreg social" funcţia de integrare, unii teoreticieni, ce slujesc claselor exploatatoare din ţările capitaliste, ignorînd legile obiective ale dezvoltării sociale, încearcă să demonstreze caracterul perimat al principiilor independenţei şi suveranităţii naţionale şi să justifice, corespunzător, necesitatea unor instituţii şi organisme supranaţionale cu rol deliberativ, de decizie şi intervenţie. În lumina aceleiaşi teze a integrării multi şi suprastatale, se emit doctrine despre crearea unor centre zonale de influenţă, în care rolul determinant să revină marilor puteri. În planul psihologiei sociale, o.h. conduce inevitabil la concluzii fataliste, de predeterminare a vieţii şi comportării individului de legile imanente, ascunse, ale organizării ansamblului, atît în plan actual, cît şi istoric (structuri ancestrale, arhetipuri etc.). Astfel, graţie unui principiu de asimilare supraordonată, interacţiunile cîmpurilor psihologice individuale în cadrul grupului duc la un efect de nivelare şi de personalizare, individul devenind mai mult obiect şi instrument decît subiect şi scop al proceselor social-istorice. (*M.G.*)

orientare pragmatist-funcţionalistă. 1. *Pragmatism*, concepţie filosofică idealist-subiectivă apărută în deceniul al optulea al secolului 19 în S.U.A. Fondatorul ei este Ch. Peirce, dar o elaborare sistematică i-au dat-o W. James şi J. Dewey. În Europa, adepţi ai *p.* au fost P.C.S. Schiller, în Anglia, şi G. Papini, în Italia. *P.* interpretează conţinutul noţiunilor, judecăţilor, al procesului cunoaşterii în ansamblu, în termenii consecinţelor practice ale acţiunii care se întemeiază pe ele şi a cărei reuşită este declarată drept unic criteriu al adevărului. Se neagă

materialitatea lumii, iar fenomenele obiective sînt reduse și identificate cu reacțiile subiectului față de ele. Obiectul cunoașterii este astfel identificat cu procesul cunoașterii, iar acesta din urmă definit exclusiv ca instrument de adaptare biologică a omului la mediu. Ch. Peirce ridică *p.* la rangul de metodă universală de soluționare a situațiilor problematice, îndeosebi a celor de ordin social, punînd în prim plan funcția instrumentală a conceptului. După opinia sa, unica funcție a gîndirii constă în înlăturarea stării tensionale, neplăcute, de nelinişte şi îndoială şi în obținerea stării de credință (convingere) stabilă, care să permită omului să acționeze fără ezitări, fără oscilații. La rîndul său, W. James în lucrarea sa *The Principles of Psychology* (vol. 1-2, 1890) lega existența conștiinței de acțiune și de alegerea mijloacelor pentru atingerea scopului acestei acțiuni. Semnificația noțiunilor este dedusă nu din gradul de corespondență și adecvare a lor la realitatea obiectivă, ci din utilitatea lor instrumentală în atingerea scopului acțiunii. De aceea, în accepțiunea lui Peirce, ea este un sumum al tuturor consecințelor practice pe care le mediază, consecințe privite din perspectiva utilului sau reușitei. Însăși obiectele reale nu ar fi altceva decît totalitatea acelor consecințe practice care pot fi provocate de ele. La James, condiționarea existenței realității de impresiile, gîndirea, credința și acțiunea subiectului este prezentată într-o formă mai puțin sofisticată și mai tranșant: este real ceva în a cărui realitate credem. În acest caz, realitatea devine inseparabilă de ceea ce pragmatiștii numesc adevăr. Schiller a ajuns să afirme fără echivoc că adevărul și realitatea se construiesc prin eforturile noastre de cunoaștere. Deși Peirce a încercat să mențină p. în limitele metodei, această concepție a fost extinsă ulterior la domeniile moralei, religiei, sociologiei, esteticii, pedagogiei etc. Astfel, *p.* evoluează și mai pregnant în direcția voluntarismului, subiectivismului, instrumentalismului, devenind nu atît o doctrină explicativă, cît mai ales una normativă și justificativă. El reprezintă fundamentul teoretic al dictonului „scopul scuză mijloacele", care guvernează relațiile de exploatare din societatea capitalistă, al tezei pluralismului adevărurilor concepțiilor social-politice, al tezei despre opoziția ireconciliabilă dintre interesele personale și cele generale etc. În prezent, în S.U.A. sfera de influență a *p.* este mai restrînsă, fiind „concurat" de neopozitivism și alte orientări. 2. *Funcționalism*, concepție bazată pe analogia dintre organismul biologic și societate. O asemenea analogie își are rădăcini îndepărtate în istoria filosofiei (Platon, Hobbes ş.a.). La sfîrşitul secolului 19, începutul secolului 20, pe baza acestei analogii, s-a dezvoltat orientarea organicistă în sociologia burgheză, care își propunea să explice fenomenele vieții sociale prin prisma legilor biologice care guvernează schimburile de substanțe dintre organism și mediu, precum și diferențierea și interacțiunea funcțională a celulelor, țesuturilor și organelor care compun organismul. Printre reprezentanții mai de seamă ai şcolii organiciste în sociologie se numără: P.F. Lilienfeld, A. Scheffler, R. Worms, A. Espinas, A. Fouillée. *F.* apare ca o variantă mai rafinată a organicismului. El avansează principiul subordonării funcționale necesare a indivizilor în contextul unei structuri societale date. Structura societală ca atare este interpretată însă ca dată și invariantă, nefiind susceptibilă de transformări radicale, calitative, ci numai de reajustări. Individul este cel ce trebuie să se adapteze la structura societală globală, prin

asumarea unei funcţii, a cărei exercitare să asigure stabilitatea şi finalitatea specifice acestei structuri. Analiza ca atare a sistemului social trebuie efectuată nu asupra indivizilor sau grupurilor componente în sine, ci asupra funcţiilor pe care le îndeplinesc. Se delimitează astfel două categorii de funcţii: a) unele pozitive, eufuncţiile, care menţin sau optimizează adaptarea unei unităţi la contextul ei social, şi b) altele negative, disfuncţiile, care reduc gradul de adaptare a unei unităţi la contextul social dat. Constituit iniţial pe o platformă structuralistă (R.K. Merton, T. Parsons), *f.* tinde astăzi să se detaşeze de acesta şi să se ralieze la metodologia teoriei generale a sistemelor. Meritul *f.* constă în aceea că a elaborat o serie de criterii şi procedee mai riguroase de cercetare atît în sociologie, cît şi în psihologia socială, permiţînd trecerea şi în aceste domenii de la postdicţie la predicţie. În esenţă, însă, el continuă să rămînă o concepţie fixist-conservatoare. Etichetarea tuturor disfuncţiilor ca negative şi contrare principiului necesităţii funcţionale evidenţiază caracterul său metafizic, antidialectic. Filosofia marxistă afirmă, dimpotrivă, că din punctul de vedere al legii obiective a dezvoltării, apariţia unor disfuncţii, existenţa unor contradicţii în interiorul sistemului social sînt necesare şi au un rol pozitiv, devenind impuls al progresului viitor. În acelaşi timp, o anumită funcţie nu se leagă rigid şi imuabil de o anumită structură, ci ea poate fi îndeplinită de structuri diferite, structura fiind, deci, necesarmente schimbabilă, substituibilă. *F.* nu trebuie confundat cu analiza funcţională, metodă ştiinţifică validă şi deosebit de fertilă şi studiul fenomenelor psihosociale (v.). (*M.G.*)

orientare psihanalitică. În psihologia socială a fost marcată de apariţia lucrărilor lui Sigmund Freud (1956—1969) *Totem şi Tabu* (1931), *Psihologia colectivă şi analiza eu-lui* (1921), *Boala în civilizaţie* (1930) ş.a. în care idei ca interdicţia uciderii animalului totemic, a incestului, a răzbunării copilului pe părinte străbat pînă în relaţiile sociale complexe ale indivizilor, făcîndu-le susceptibile, după concepţia lui Freud, de o „experienţă psihanalitică". *Psihanaliza* sau corect *psihoanaliza*, este un sistem psihologic şi o metodă de terapie neuropsihiatrică, derivată din concepţia freudiană. Ea se întemeiază pe o viziune dinamică asupra vieţii psihice umane, cu hiperaccentuarea rolului fenomenelor inconştiente, atît în determinarea activităţii normale a indivizilor, cît şi a manifestărilor patologice. Tehnica de investigaţie, ca şi terapia psihanalitică freudiană se bazează, în principal, în comunicarea cu subiectul, pe utilizarea „asociaţiei libere de idei". Controversată sau combătută la începutul apariţiei sale (P. Janet ş.a.), contestată de însişi primii ei adepţi (A. Adler, C. G. Jung), popularizată apoi, în special în S.U.A., doctrina lui S. Freud a parcurs o cale sinuoasă în etapa interbelică, pentru ca, după cel de-al doilea război mondial, să cîştige în ţările occidentale drept de cetate şi, în acelaşi timp, să fie energic repudiată în alte ţări (F.V.Bassin, 1958). În principal, doctrina freudiană se caracterizează prin: a) un accentuat determinism psihic, înţelegînd prin aceasta că toate bizareriile vieţii cotidiene — vise, simptome ciudate ale dezordinii mintale, lapsusuri, mituri, religie şi artă etc. — sînt supuse unor legi de cauzalitate psihică, manifestate la fel la toţi oamenii, indiferent de popor sau cultură; b) concepţia dinamică asupra psihicului, în care instinctul (Trieb) în sens de pulsiune, este considerat ca forţă centrală, de esenţă biologică-somatică, avînd tendinţa permanentă

de a modifica şi a reduce o tensiune internă prin activităţi externe. Instinctele şi derivatele acestora se pot lovi, în calea lor spre satisfacţie, de diferite obstacole, de unde apar stări de frustrare pentru individ şi conflict (v.); c) o accentuare exagerată a forţelor neconştiente (subconştiente şi inconştiente), ceea ce defineşte după Freud natura iraţională a fiinţei umane; d) dezvoltarea psihosexuală a individului, care este o succesiune obligatorie a trei stadii fundamentale — oral, anal, genital — şi care în condiţii concrete poate duce, fie la o fixaţie primară a subiectului la una din etape, fie la fenomene de regresie în dezvoltarea sa; e) considerarea instinctului sexual şi a agresivităţii ca avînd rol primordial în activitatea individului, iar refularea lor sub presiunea moralei şi a cerinţelor impuse de societate, realizată de „eu-l social" (Ueber-Ich), „supra-eu" fiind cauza îmbolnăvirilor de natură nevrotică sau chiar psihotică; f) îmbogăţirea psihanalizei ca metodă, sub trei aspecte: al utilizării asociaţiilor libere, al interpretării sistematice a viselor, al analizei fenomenelor de transfer şi contra-transfer (M. Deutsch, 1972). În lucrările sale de psihologie colectivă, Freud a căutat implicaţiile psihanalizei în cele mai complexe fapte sociale, efort care, în afara unor speculaţii elegante, n-a contribuit cu nimic esenţial la explicarea fenomenelor psihosociale. Astfel, fenomenul de ambivalenţă, de intricaţie a geloziei cu admiraţia copilului faţă de părinte şi care a stat la baza explicării complexului Oedip, l-a transferat în viaţa socială, ca pe o relaţie legică între subalterni şi şef, erou şi admiratori, între profesor şi elevi etc. În condiţii de grup, remarcă Freud, gelozia membrilor poate deveni solidaritate grupală, de strîngere în jurul şefului şi astfel indivizii să renunţe la rivalitate. Resortul principal al vieţii de grup, după părerea sa îl constituie sentimentul de identificare al membrilor, unde imaginea liderului, care constituie „eu-l ideal" uneşte aspiraţiile, dorinţele şi aşteptările lor în jurul acestei persoane centrale, nu însă din sentimente pozitive faţă de lider, ci, dimpotrivă, pornind de la nevoia de apărare împotriva sa. Aportul cel mai semnificativ al lui Freud la psihologia interacţiunii umane este de a fi considerat situaţia terapeutică, în psihanaliză, ca o relaţie interpersonală între pacient şi terapeut, în care există tendinţa pacientului de a transfera spre terapeut sentimente şi atitudini refulate anterior în mediul familial, în copilărie, acesta putînd la rîndul său împărtăşi şi el pacientului din sentimente şi propria experienţă, realizînd astfel un contra-transfer cu efecte terapeutice. Unii cercetători, apreciază că, cea mai mare descoperire a doctrinei freudiene ar fi aceea cu privire la funcţia limbajului în sfera culturii (J. Lacan, 1951), ceea ce remarcă şi criticii marxişti ai freudismului, căci ocupîndu-se de tratamentul isteriei, Freud a reliefat eficienţa proprie a limbajului şi modalităţile sale de influenţare a corpului. Cura psihanalitică elaborată se desfăşoară în întregime în cîmpul comunicării verbale; ea nu comportă nici o intervenţie în afară de limbaj şi îl implică pe individ pe planul propriului limbaj. În acest fel, utilizarea asociaţiei libere de idei în planul limbajului, în scopuri exploratoare şi terapeutice, respectă în cel mai înalt grad persoana umană, faţă de alte tehnici ca hipnoanaliza sau narcoanaliza (N. Sillamy, 1965). Dar, născută pe terenul clinicii psihiatrice şi avînd drept subiecţi pacienţii aproape exclusiv recrutaţi din rîndurile burgheziei mari şi mijlocii, din fosta capitală a Austro-Ungariei în plină dezagregare, psihanaliza freudiană a reflectat încă

de la începuturile ei o viziune unilaterală asupra psihicului uman, fenomenele psihice fiind privite „sub specie morbi". În concepția freudiană, însăși societatea este considerată exclusiv prin forțe opresive, frustrante pentru individ, fără a ține cont și de resursele constructive și creatoare ale societății în dezvoltarea indivizilor. Ceea ce pe drept i se reproșează psihanalizei clasice este caracterul de teorie mult prea vagă, în care conceptele sînt sumar definite, lipsite de un suport al datelor experimentale corespunzător; de asemenea, caracterul excesiv pulsional, după care întreaga motivație a individului s-ar reduce la nevoi somatice inconștiente, de căutare a unor gratificații instinctuale, caracterul pansexualist, simbolismul în majoritate impresionist cu care operează, terminologia mitologică derutantă. Toate acestea au făcut ca, încă din prima etapă a elaborării ei psihanaliza freudiană să aibă dizidenți și adversari, ca de pildă, pe A. Adler, care se detașează de Freud negînd primordialitatea sexualității și accentuînd în lucrările sale rolul unor deficiențe organice și factori sociali în formarea personalității sau C. G. Jung care pune bazele „psihologiei analitice", dedicîndu-se studiului „arhetipurilor" umane și analizei fondului comun universal al „inconștientului colectiv" atît de controversat în știința contemporană. Alături de o seamă de freudiști ortodocși (A. Ferenczi, E. Jones, H. Staub ș.a. iar la noi V. Vlad și în prima parte a activității sale I. Popescu-Sibiu) din foștii discipoli ai școlii freudiene se ridică o seamă de „revizioniști" și reformiști ai psihanalizei: Karen Horney care acordă o importanță deosebită determinismului cultural neglijat de Freud și, influențați de marxism și aderînd doar parțial la teoria freudiană, Erich Fromm, Herbert Marcuse, care așează factorii sociali în locul pulsiunilor instinctive în structura personalității și supun unei analize critice civilizația capitalistă actuală. Chiar dacă nu admitem toate tezele lui Harry K. Wells (de orientare marxistă) care vorbește despre „falimentul psihanalizei" (1963), astăzi a devenit mult mai evident că, încercînd să treacă fruntariile clinicii și să opereze generalizări în sfera sociologicului, a filozofiei și a antropologiei culturale psihanaliza clasică freudiană a eșuat, Freud însuși neputînd ajunge decît la afirmații și concluzii lipsite de fundamente faptice și științifice. Plecînd de aici și mai cu seamă de la critica psihanalizei freudiene, o nouă direcție a incitat studii de psihologie socială și de antropologie culturală: în problema naturii umane, a condițiilor și factorilor dezvoltării psihice a copilului, a fondului cultural al personalității, a mecanismelor structurării unor personalități autoritare ș.a. Astfel, antropologul social B. Malinowski, efectuînd investigații asupra populațiilor melanesiene din Trobriand, a constatat că formele de evoluție socială și familială din aceste culturi nu permiteau formarea la copii a complexului Oedip. Prin acest fapt — ca și prin altele similare — a devenit evident că teza freudiană cu privire la acest complex ar putea fi valabilă, în cel mai bun caz, numai la o parte din aria civilizațiilor zise occidentale. Ruth Benedict, pe de altă parte, studiind „arcul de comportamente" posibile dintr-o cultură dată, în urma unor cercetări comparative, constată relativitatea noțiunilor de normal și patologic, care în cazul nevrozelor s-au dovedit a fi mai mult culturale decît reflectînd fenomene organice universal valabile. La rîndul ei, Margaret Mead în cercetările efectuate asupra adolescenței din insulele Noii Guinee (1949) a putut constata că

„tulburările de adolescenţă“ nu apar la puberele crescute în cultura patriarhală, dar se manifestă într-o formă mai uşoară şi trecătoare la fetele crescute în şcolile călugăreşti misionare, în opoziţie cu adolescentele nordamericane, unde aceste tulburări apar cu deosebită pregnanţă, ceea ce înseamnă o condiţionare culturală a fenomenelor de ordin fiziologic. A. Kardiner (1955), care în opoziţie cu B. Malinowski, R. Benedict şi M. Mead, avea la bază şi o serioasă şcoală psihanalitică, stabileşte prin cercetări aprofundate că în evoluţia psihică a individului uman hotărîtoare este tehnica îngrijirii (nurture) şi a educării copilului. Această tehnică este proprie fiecărei culturi şi are ca efect provocarea multor experienţe comune la indivizi şi, în consecinţă, trăsături comune de personalitate. Ele formează acele „pattern“-uri (tipare) sau modele caracteristice care determină „personalitatea de bază“ a indivizilor. Acest concept de personalitate de bază a fost apoi aprofundat de Ralph Linton şi M. Dufrenne care exprimă rezultatul interacţiunii dintre individ şi cultură. Iniţierea şi efectuarea unor ample cercetări psihanalitice care urmăreau să descifreze cauzele psihice ale personalităţii autoritare şi ale autoritarismului (H. D. Lasswell, 1930; E. Fromm, 1941; A. Maslow, 1943; J.P. Sartre, 1946; W. Reich, 1946 ş.a.), atît de caracteristice fascismului, chiar dacă n-au elucidat problema genezei personalităţii autoritare, au contribuit substanţial la decelarea elementelor psihice individuale care stau la baza formării unor asemenea personalităţii. Actualmente, modelul psihanalizei în formarea personalităţii, ca şi în terapia de grup persistă chiar dacă îmbracă alte variante şi tehnici de realizare. (*A.B.T.*)

orientare sociometrică, studiu matematic al proprietăţilor psihologice ale populaţiei. Doctrină şi disciplină fondată, după anul 1930, de psihosociologul J. L. Moreno. *Sociometria* marchează strămutarea accentului, în cercetarea psihologică şi sociologică, de la macrosocial la microsocial, ea este legată de orientarea spre problematica grupurilor mici, spre microstructura vieţii sociale, împletindu-se foarte strîns cu dezvoltarea funcţiei aplicative a psihologiei sociale, cu îmbogăţirea şi diversificarea tehnicilor de experimentare şi cuantificare a fenomenelor psihosociale. Cu toate acestea, o.s. este grevată de exagerări şi erori, care ies la iveală de îndată ce analizăm însuşi aparatul ei conceptual. La baza doctrinei se află conceptele de spontaneitate şi creativitate, elaborate de Moreno sub influenţa concepţiei bergsoniene cu privire la elanul vital, şi care sînt luate drept „pietre unghiulare“ ale întregului sistem sociometric. Spontaneitatea este înţeleasă ca iniţiativă, ca reacţie la situaţii inedite, ca eliberare a energiei psihice actuale, iar creativitatea, ca factor trezit de spontaneitate, constituind însăşi substanţa destinului cultural al omului. Interacţionînd, spontaneitatea şi creativitatea dau naştere modelelor culturale care se acumulează neîntrerupt şi care trebuie revitalizate prin catalizatorul spontaneităţii. Din energia eliberată prin spontaneitate ia naştere tripticul interpersonal atracţie-respingere-indiferenţă, fiecare din cele trei componente reprezentînd un teleelement, adică „cea mai mică unitate de sentiment transmisă de la un individ la altul“, după expresia lui Moreno. Din teleelement iau naştere, prin proliferare, noi microstructuri, cu o complexitate crescîndă, cum ar fi: atomul social (o reţea sociometrică elementară care înconjoară un individ), molecula socială (o grupare de mai mulţi atomi), socioidul (îmbinarea mai multor molecule sociale), tot

felul de grupări mici (ansambluri de socioide), pe care se sprijină structura de clasă a societăţii. Eliberarea energiei psihice şi circulaţia ei de la un individ la altul sînt văzute de Moreno într-o manieră activă, ele decurgînd ca întîlnire şi confruntare între personalităţile participante la interacţiune. Întîlnirea este marcată de intense schimburi interpsihologice, caracterizate prin aceea că partenerii se proiectează unul în altul, se absorb, se realizează unul prin altul, vibrînd la unison. Această viziune dinamistă s-a repercutat şi asupra metodei de investigaţie, concepută ca măsurare a interrelaţiilor pe viu (v. metode sociometrice). Constelaţiile generate de teleelement constituie, ceea ce Moreno numeşte, matricea sociometrică, prin care înţelege aspectele microsociale intime, invizibile ale vieţii sociale. Matricea sociometrică exprimă structura informală a realităţii sociale, fiind ascunsă sub învelişul structurii de suprafaţă, care se compune din totalitatea grupurilor şi instituţiilor vizibile, formale, oficiale. Între cele două structuri — formală şi informală — au loc, după Moreno, permanente opoziţii, conflicte, ficţiuni, viaţa socială instituţionalizată tinzînd să exprime şi să înăbuşe, sub presiunea ei, afectivitatea spontană şi creatoare, depozitată în reţeaua relaţiilor informale. Sociometriei i-ar reveni sarcina găsirii unui echilibru între cele două straturi, prin ajustarea celui formal la cel informal. Încercînd o apreciere de ansamblu asupra sistemului doctrinei sociometrice, vom remarca, în primul rînd, faptul că surprinderea rolului factorului psihologic ca factor viu, dinamic, activ este întrutotul îndreptăţită. Eroarea sociometriei este de ordin metodologic şi ea constă în ruperea unităţii între psihologic şi social, în inversarea raporturilor dintre ele prin supraaprecierea factorului psihologic şi transformarea lui în cheie explicativă a întregii vieţi sociale. Or, potrivit punctului de vedere marxist, între cei doi termeni există raporturi dialectice, constînd în aceea că, pe de o parte, socialul precede, determină şi înglobează în sine psihologicul, iar, pe de altă parte, psihologicul înglobează în sine socialul şi generează efecte sociale. O dialectică care „scapă" gîndirii sociometrice. O altă limită a concepţiei sociometrice rezidă în maniera simplistă în care este văzut omul (ca un angrenaj de trebuinţe şi impulsuri primare) şi în caracterul rudimentar al tipului de afectivitate care este aşezat la baza raporturilor interumane (teleelementul fiind imaginat după modelul caracteristicilor cîmpului particulelor elementare: atracţie, respingere, inerţie, gravitaţie etc.). Pe de altă parte, chiar dacă dimensiunea afectivă joacă un rol important în structurarea relaţiilor interumane, omul ca persoană nu se reduce la aceasta, el dispunînd de alte componente, între care un loc central îl ocupă cea cognitivă. În mare măsură sociometria ignoră rolul acesteia din urmă, ceea ce face ca modelul interacţional de tip morenian să rămînă, în esenţă, unul biopsihologic. Trebuie menţionată şi lipsa de temei a încercărilor sociometriei de a extrapola datele obţinute pe microgrupuri la nivelul macrogrupurilor de a reduce macrosocialul la microsocial. Toate aceste „minusuri", dintre care unele esenţiale (cu toate că, ulterior, continuatorii doctrinei sociometrice au încercat să le atenueze, prin invocarea rolului factorilor socioepistemici), fac cu totul superfluă critica adusă de Moreno şi de diverşi teoreticieni de inspiraţie freudiană concepţiei materialist-dialectice şi istorice despre om şi societate, potrivit căreia aceasta n-ar cuprinde toate dimensiunile societăţii, că ar ignora componenta

psihologică, microelementele vieţii sociale, complexitatea lumii pasiunilor umane (cum se exprimă E. Fromm) etc. Toate aceste critici vizează, de fapt, subminarea marxismului şi înlocuirea lui prin teoria sociometrică, înlocuirea revoluţiei la nivel macrostructural prin „mici" revoluţii sociometrice. O replică vie dată sociometriei este însăşi practica construcţiei socialismului, ca societate în care se acţionează consecvent în direcţia armonizării formalului cu informalul, a modelelor de viaţă instituţionale cu cele neinstituţionale, prin practicarea unor restructurări sistematice nu numai la nivel formal, dar şi la nivel informal, prin intermediul muncii de educare şi modelare continuă a psihologiei concrete a oamenilor. (*P.G.*)

orientare structuralistă, complex eterogen de tendinţe, reunite prin accentul pe care-l pun, în cursul analizei, pe evidenţierea relaţiilor interne dintre componente (părţi) ce dau consistenţă de sine unui ansamblu (sistem). O.s. a început să se constituie în psihologie (Köhler, Wertheimer, Koffka) şi în lingvistică (F. de Saussure) la sfîrşitul secolului 19 — şi în cursul secolului 20 —, în biologie (Ch. J. Herrick, J. Needhan, R.W. Sellars), în psihanaliză (J. Lacan), în antropologie-etnologie (Lévi-Strauss) în teoria şi critica literară (R. Barthes, T. Todorov), în filosofia culturii (J. Foucault), în matematică (Bourbaki). Apariţia structuralismului constituie o reacţie la modelul de tip atomar şi descriptivist care domina în ştiinţele biologice şi cele umaniste. Astfel, în opoziţie cu concepţia asociaţionist-sumativistă, care exagera, pînă la absolutizare, rolul elementului sau al părţii în înţelegerea unui ansamblu, structuralismul formulează principiul primordialităţii „întregului organizat", al „configuraţiei stabile, profunde şi invariante", al „raporturilor de interconditionare, interpendenţă şi generative dintre entităţile fizice sau dintre cele spirituale, ideale". Postulînd caracterul organizat al realităţii, o.s. îşi propune să dezvăluie, prin procedee indirecte — logico-matematice — determinaţiile interne, „extrasensibile" ale organizării, ale structurii. Această preocupare devine deosebit de perseverentă mai ales în domeniul ştiinţelor sociale, justificată de autorii structuralişti prin necesitatea de introducere în aprecierea şi explicarea fenomenelor socio-culturale a unor criterii maximal obiective şi a unor modele maximal riguroase. Astfel, Lévi-Strauss merge atît de departe cu sublinierea validităţii metodei analizei structurale, încît declară fără echivoc că „ştiinţele sociale sau vor fi structurale sau nu vor fi deloc". Schema logică a demersului structuralist pune în evidenţă trei aspecte: strategic; formal; organismic. a) *Aspectul* strategic se referă la modul obişnuit în care procedează cercetătorul structuralist: 1) se consideră postulatul de bază că obiectul de investigat reprezintă în sine o organizare relevantă, în cadrul căreia părţile există numai prin relaţie una cu cealaltă şi fiecare dintre ele — cu întregul; 2) relaţiile care definesc structura sînt considerate de aşa natură, încît nici o parte a ansamblului nu se poate schimba fără a atrage după sine modificări în părţile solidare ei; 3) considerarea drept legică a faptului că modificarea unei coordonate de definiţie a întregului determină o modificare precis orientată a părţilor; 4) admiterea posibilităţii ca pentru fiecare structură (model) dată să se ordoneze seriile de transformări în aşa fel, încît să se obţină o grupă de modele de acelaşi tip; 5) includerea condiţiei de predictibilitate: orice structură trebuie să permită prevederea modului de variere fie a unor elemente

în cadrul ansamblului, fie a ansamblului ca tot integral; valoarea predictivă cea mai mare este asociată conceptelor de „structură fundamentală" şi de „structură primară" (bazală), de unde şi specificul strategiei structuraliste: situarea în interiorul domeniului (al obiectului) şi coborîrea, pe calea abstractizării şi formalizării, de la suprafaţă în adîncime, accentul urmînd a se pune pe latura sincronică, cea diacronică fiind lăsată pe plan secundar. Cunoscînd formula generală de integrare şi avînd un ansamblu de reguli de transformare — susţine structuralismul — de la o mulţime de fenomene se poate trece la o alta sau una poate fi convertită într-alta. Aceasta asigură gruparea şi sistematizarea unei mari diversităţi de fenomene, aparent eterogene, într-un număr restrîns de tipuri şi categorii. Toate fenomenele din sfera vieţii sociale sînt considerate expresii particulare ale unei structuri comune, în ultima instanţă, a structurii „naturii umane". Această „structură bazală", cu funcţie generativă şi integrativă, este căutată fie în limbaj (R. Jakobson, Cl. Lévi-Strauss), fie în intelect, gîndire (J. Piaget). În primul caz, comportamentele sociale (de grup) sînt reunite laolaltă ca un ansamblu de coduri, organizate după modelul limbii — foneme-morfeme-semanteme-propoziţii etc. În analiza modului lor de integrare şi funcţionare se folosesc, cu precădere, procedee din cadrul lingvisticii: reducţia şi analiza binară, analogia, izofuncţionalismul, reiterarea statistică, calculul matriceal şi factorial etc. În cel de-al doilea caz, societatea este concepută ca un ansamblu de „actori" (agenţi) care au atins diferite nivele în dezvoltarea lor intelectuală, iar relaţiile reciproce dintre ei reflectă tocmai gradul de integrare intelectuală a fiecăruia. Formele externe ale activităţii şi comportamentului sînt condiţionate de nivelul de integrare a operaţiilor intelectuale, care parcurg o evoluţie stadială în ontogeneză, structura avînd, prin urmare, nu numai o dimensiune sincronică, ci şi una diacronică. În aceasta rezidă deosebirea dintre structuralismul ortodox (fixist) şi cel genetic (dinamic). Principiul stadialităţii genetice se aplică nu numai la nivel individual, ci şi în plan social-istoric. Se afirmă astfel că gîndirea omului primitiv se integrează la nivelul operaţiilor concrete, de unde şi caracteristicile specifice ale culturii lui; dimpotrivă, gîndirea omului din societatea „cultă" este integrată la nivelul operaţiilor formale, de unde şi atitudinea lui diferită faţă de realitate. Caracterul comun al structurii bazale ar consta, în acest caz, în succesiunea legică a etapelor de dezvoltare a operaţiilor intelectuale şi în mecanismul coordonărilor lor. Corespunzător, în cursul cercetării, accentul principal se pune pe folosirea procedeelor logicii — formale şi algebrei logicii. b.) *Aspectul formal* al o.s. exprimă cerinţa respectării principiului integralităţii (organizării, bunei forme, emergenţei ansamblului etc.) în interpretarea datelor obţinute în cadrul analizei. Din acest punct de vedere, structuralismul a adus o contribuţie importantă la elaborarea în domeniul ştiinţelor sociale a unor modele formale, înalt generalizate, care subordonează o gamă variată de fenomene particulare. Această insistenţă pe procedee de formalizare se explică şi prin postularea caracterului extransensibil al „structurii bazale", ea nefiind accesibilă decît pe calea gîndirii abstracte. În elaborarea modelelor formale, atenţia principală este acordată reprezentării relaţiilor de interdependenţă şi invariantelor care le definesc în raport cu un anumit grup de transformări. De pildă, indiferent de

forma concretă în care ni se prezintă, toate comportamentele verbale (și, respectiv, toate limbile care mediază aceste comportamente) se caracterizează prin relații de subordonare și coordonare semantică și sintactică ce pot fi aproximate cu ajutorul aceleiași scheme grafice sau matrice de echivalență. La baza procedeului elaborat de Lévi-Strauss stau două ipoteze: 1) diferitele activități existente la un moment dat într-o societate se vor caracteriza prin aceeași structură, avînd un mecanism de integrare comun; 2) dacă se compară două societăți diferite — fiecare din ele avîndu-și propriile sale mituri, obiceiuri, sisteme de rudenie, tabuuri, gusturi etc. —, ele vor fi puse într-o relație de homomorfism, în virtutea existenței unei structuri integrative fundamentale, ascunse în profunzimea fiecăreia. Observăm, prin urmare, că spre deosebire de modelele atomar-asociaționiste în care abundau detaliile și descrierile empirice, modelele structurale se caracterizează printr-o maximă comprimare a faptelor și printr-un grad înalt de abstractizare-generalizare. c) *Aspectul organismic* al o.s. nu este atît de explicit ca primele două, dar el nu este mai puțin important. Esența acestui aspect rezidă în teza de principiu pe care structuralismul o opune mecanicismului, și anume că: structura nu este nici o invenție a omului din motive de comoditate), nici a mașinii; ea nu reflectă legături externe între elemente în sine independente, ci dependențe funcționale intrinseci, ținînd mai curînd de dimensiunea biologică a existenței decît de cea mecanică. După cum organismul viu este un întreg emergent ierarhic, în cadrul căruia părțile se condiționează și se susțin reciproc, tot astfel structurile posedă atribute funcționale intrinseci, atît de ordin static, cît și dinamic. Relațiile de interdependență (subordonate legii ireductibilității ansamblului) fac ca părțile să fie solidare nu numai sub aspectul stării, ci și sub cel al transformării, trecerea de la un întreg la altul neproducîndu-se decît în cazul în care se modifică indicatorii valorici ai relațiilor interne dintre părți. În cadrul întregului, părțile își pierd autonomia de sine, asimilîndu-se într-un sistem supraordonat de interdependență. La rîndul său, un anume întreg concret se include ca parte componentă a altui întreg mai cuprinzător, pierzîndu-și autonomia evidențiată inițial. De exemplu, la un nivel concret de analiză, mitul apare ca un întreg cu independență funcțională specifică: reflectarea unei probleme insolubile, a unei dileme a minții omului primitiv în vederea aducerii ei la un grad de comprehensibilitate. Elementele care alcătuiesc acest întreg în sine nu au nici o valoare; ceea ce dobîndește sens este interacțiunea și interdependența lor funcțională, care generează o calitate nouă — mitul. La un nivel superior de analiză, în cadrul întregului supraordonat al culturii, mitul își pierde autonomia, devenind un cod particular component care, în interconditionare cu altele — arta, literatura, obiceiurile, tradițiile etc.— — susține emergența specifică a culturii ca mod general de comunicare (expresie) umană. Pe baza aspectului organismic, o.s. a ajuns la evidențierea unei noi forme de integrare, cea a dimensiunii biologice cu dimensiunea spirituală (socioculturală) în cadrul unui întreg supraordonat — personalitatea umană. Principalele limite ale o.s., îndeosebi în forma ei clasică de afirmare sînt: 1) postularea caracterului imanent, transcendent al organizării; 2) absolutizarea întregului și negarea valorii de sine a părților (or accesul la întreg nu este posibil decît prin intermediul părților); 3) absolutizarea laturii sincronice a analizei

în detrimentul celei diacronice, ceea ce atrage după sine caracterul fixist, anistoric, antidialectic al interpretării și explicării fenomenelor; 4) analiza obiectului (sistemului) izolat, în afara interacțiunii lui firești cu mediul, ceea ce în cazul fenomenelor socio-culturale și psihosociale a dus la fixarea cauzelor în ele însele; 5) estomparea laturii calitative a structurilor reale și supraestimarea valorii cognitive a laturii cantitativ-formalizabile; 6) caracterul fizicalist al interpretării entităților psihosociale prin invocarea unor concepte și principii din fizică — principiul gradientului, principiul diferenței de potențial, principiul interacțiunii forțelor, noțiunile de cîmp, de energie etc. Aceste limite impun adoptarea unei atitudini critice față de o.s. pentru a detașa ceea ce are valoare științifică, meritînd a fi reținut, și ceea ce este eronat, contrar spiritului metodologiei materialist-dialectice, trebuind a fi combătut și respins. (*M.G.*)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

P

panică, stare de groază generată de o amenințare sau pericol real și ieșit din comun. În genere, stările de p. declanșează temporar la indivizi comportamente iraționale, cu caracter dezorganizator, neadaptativ. La nivelul grupului ea se manifestă după A. L. Strauss (1944), ca stare de surpriză și șoc colectiv, cu apariția unor fenomene de sugestie și de imitație colectivă, de contagiune mintală care slăbesc legăturile grupale, producînd o „fugă sălbatică". La producerea stărilor de p. concură trei categorii de factori: a) fiziologici, b) psihici, ca stări de anxietate mărită, c) sociali, printre care dispariția solidarității colective. Din reconstituirea unor situații de p. consumate, P. B. Foreman (1953) ajunge la concluzia că în producerea ei se pot distinge: condițiile favorizate (oboseala acută, îngrijorarea provocată de lipsa de informații, neliniștea întreținută de zvonuri etc.) și cauzele declanșatoare (stimuli-șoc) legate de perceperea subită a crizei sau de confuzia datorată incapacității indivizilor de a interpreta evenimentele în termeni raționali. P. produsă cu ocazia unor catastrofe: incendii, bombardament, cutremure, inundații, se manifestă fie prin acte de curaj colectiv, ca în cazul bombardamentului atomic de la Hiroșima (1945) sau al cutremurului de la București (1977), fie prin depășirea intempestivă a unor comportamente moral încetățenite și emergența neînfrînată a „autosalvării", urmată de călcarea în picioare a celor mai slabi pentru a ajunge mai repede la ieșirea din localul incendiat, ori lăsarea în pericol a răniților care nu pot să se deplaseze ș.a. P. poate apare atît la grupe organizate (unități școlare, în armată ș.a.) cît și la grupe neorganizate (publicul la un teatru în incendiu). În primul caz se constată o subită dispariție a încrederii în lideri (comandanți), iar în cel de al doilea dimpotrivă, este posibilă apariția spontană a unui lider energic, care poate opri fenomenele de isterie colectivă (v.) ce caracterizează p. produsă. (*A.B.T.*)

participare, relație de angajare personală a indivizilor la constituirea grupului, la elaborarea programului său, la discuțiile din grup, la activitățile grupului etc. Este relația fundamentală fără de care grupul sau organizația socială nu ar putea exista (R. Mucchielli, 1968). Gradul de p., în genere, a membrilor grupului corelează pozitiv cu coeziunea (v.) grupală, cu solidaritatea membrilor și afecțiunea lor reciprocă. P. crescută a membrilor la viața grupului este o condiție a dezvoltării ascendente și creatoare a grupului dat, precum și un indiciu de maturitate grupală, inclusiv chezășie pentru înaintarea grupului spre atingerea scopurilor propuse. După cum, reducerea p. pînă la pasivitate și

neamestec al membrilor în viaţa grupului îi aduce desfiinţarea. (*A.B.T.*)

partinitate, caracteristică definitorie a psihologiei sociale fundamentată materialist-dialectic şi istoric. Asemenea tuturor celorlalte ştiinţe sociale, psihosociologia, prin orientarea ei, exprimă interesele fundamentale ale unei anumite clase sociale. Pretinsa „neutralitate politică" sau „libertate academică", susţinută explicit sau implicit în psihologia socială nemarxistă, nu este decît o iluzie. P. psihologiei sociale, bazată pe teoria revoluţionară despre lume şi viaţă, presupune studierea, în primul rînd, a fenomenelor şi proceselor determinate de construcţia socialismului şi a comunismului şi aprecierea acestora de pe poziţiile clasei muncitoare. Situarea pe poziţiile clasei muncitoare, purtătoare a progresului social, conferă psihologiei sociale materialist dialectice şi istorice atributul obiectivităţii şi impune angajarea deplină a psihosociologiilor în studierea şi promovarea noului şi respingerea interpretărilor retrograde, neştiinţifice din orientările nemarxiste ale psihologiei sociale. (*S.C.*)

pasiune, sentiment puternic al dependenţei interioare a individului faţă de o dorinţă (v.) intensă, care-l subjugă, pentru care se teme şi suferă. Acţiunile pasionale ale indivizilor sînt opuse judecăţii lucide şi analizei lor obiective, complexe a fenomenelor. P. se caracterizează prin tensiune afectivă unilaterală, avînd ca sursă exaltarea *eu*-lui şi tendinţelor egoiste ale subiectului. Este de lungă durată, exclusivă, legată de aderenţa individului la o valoare sau nonvaloare socială, ca de exemplu pentru literatură, muzică, revoluţie socială (V.I. Lenin, 1912) şi, respectiv, pentru jocul de noroc, consum excesiv de alcool etc. Pentru unii autori (F. Alquié, 1967) p. ar fi echivalentă cu o ruptură de echilibru a persoanei, caracterizată îndeosebi prin refuzul timpului. Astfel, pasionatul preferă prezentul viitorului, iar trecutul prezentului, în sensul că el este puternic atras de acţiunea imediată cu obiectul p. sale, de sentimentul supunerii oarbe faţă de dorinţa-i arzătoare, indiferent de consecinţele nefaste ce ar putea urma. Cît priveşte trecutul, p. se declanşează şi se sprijină în desfăşurarea lor pe obişnuinţe, pe experienţe statornicite în manifestările indivizilor şi care le-au adus satisfacţii imediate. Cu toate că o seamă de p. ale persoanelor, cum ar fi cele pentru ştiinţă, adevăr, dreptate socială, creaţie în artă etc. sînt pozitive şi mobilizatoare, atitudinile pasionale în relaţiile umane generează adesea conflicte, erori în apreciere, abuzuri în rezolvarea diferitelor situaţii. (*A.B.T.*)

paternalism, atitudine şi comportament faţă de subordonaţi, asemănătoare cu cele ale părinţilor faţă de copiii lor. În această doctrină socio-organizaţională sentimentele afective pozitive faţă de subordonaţi izvorăsc din desconsiderarea capacităţilor acestora de a se autoconduce, de a-şi rezolva problemele de muncă şi viaţă. Datorită acestui fapt, subordonaţii trăiesc un sentiment dezagreabil de protejare infantilă, de reprimare a iniţiativelor de autoorganizare a condiţiilor de muncă şi viaţă. Interesul manifestat de capitalişti faţă de condiţiile de muncă şi viaţă ale muncitorilor (organizarea serviciilor sociale, relaţiile umane din întreprindere, constituirea unor asociaţii sportive, culturale etc.) ascunde intenţia acestora de a orienta acţiunile muncitorilor spre revendicări mărunte, încercînd astfel să abată atenţia acestora de la marile şi profundele probleme ce confruntă societatea capitalistă, să frîneze avîn-

tul crescînd al luptelor revoluționare. (*S.C.*)

patriotism, element constitutiv al conștiinței sociale care exprimă ideea și sentimentul atașamentului colectiv, solidar față de valorile materiale și spirituale create de popor de-a lungul istoriei pe teritoriul comun pe care acesta trăiește; exprimă în mod concentrat conștiința apartenenței la un anumit popor, la un mediu specific economico-social, politic, cultural, lingvistic și se manifestă prin dragoste, respect, devotament, spirit de sacrificiu, abnegație, responsabilitate față de interesele patriei, prin efortul conștient de a-i asigura progresul, independența, suveranitatea și demnitatea. P. are un caracter și forme de manifestare concret-istorice, purtînd pecetea particularităților orînduirii sociale și politice, statusului respectivei națiuni, nivelului dezvoltării economico-sociale și culturale, generale, îmbogățindu-se de la o epocă istorică la alta și jucînd rolul de puternică forță motrice ideologică și morală în constituirea și afirmarea națiunilor moderne independente. P. este radical opus cosmopolitismului și în deplină armonie cu atitudinea de colaborare, prietenie și solidaritate cu alte națiuni și naționalități, cu sentimentele de stimă reciprocă, cu schimbul de valori materiale și spirituale în condiții de deplină egalitate și respect al suveranității naționale. P. *socialist* ridică pe o treaptă superioară tradițiile și valorile patriotismului din epocile anterioare, împletește idealurile de libertate socială cu cele de libertate națională, exprimă noul status al oamenilor muncii de stăpîni deplini și exclusivi ai tuturor bogățiilor materiale și spirituale ale patriei. P.*s.* este un element constitutiv fundamental al conștiinței socialiste, exprimînd sentimentul colectiv al devotamentului față de orînduirea socialistă, hotărîrea și capacitatea de a contribui la înflorirea patriei, la salvgardarea independenței și suveranității naționale. „Un obiectiv de cea mai mare importanță al propagandei noastre — evidențiia tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul al XII-lea —este dezvoltarea spiritului patriotic al oamenilor muncii, a devotamentului față de partid, față de patrie, față de cauza socialismului, a hotărîrii lor de a-și pune întreaga energie și forță creatoare în slujba înfloririi continue a României socialiste". P.*s.* se împletește armonios cu solidaritatea frățească cu toate celelalte națiuni și popoare, cu stima și respectul reciproc, cu întrajutorarea în luptă pentru făurirea unei lumi mai bune și mai drepte. (*P.P.*)

percepție socială, proces cognitiv, conștient realizat în cadrele experienței sociale a individului prin folosirea tiparelor (patterns) culturale existente, a sistemului de simboluri verbale ale limbii, cu semnificațiile generalizate existente în colectivitate. Prin percepția fenomenelor sociale individul reflectă relațiile umane, interacțiunea persoanelor, normele și coeziunea grupală, procesele psihosociale din colectivitate. *Percepția colectivă*, grupal elaborată, standardizată în experiența indivizilor ca „percepție instituționalizată a indivizilor" (J. Stoetzel, 1963), constituie un mod comun generalizat de a reflecta similar fenomenele. Astfel, după o normă social perpetuată indivizii Trobrianzi (B. Malinovski, 1929) nu percep și nu sesizează nici o asemănare dintre copil și tată, în timp ce asemănările dintre frați sînt clar percepute. *Percepția celuilalt*, ca percepție de către subiect a altei persoane (= la perception d'autrui) diferă de *percepția de sine* (= la perception de soi), care este o percepție a propriei personalități, cu referire la ceilalți și la relațiile proprii cu grupul. *P.c.* are ca

obiect relațiile, statusul, rolurile, comunicarea, comportamentele sociale ale altor persoane. Ea se realizează la individ în două ipostaze: a) ca percepție reală a comportamentului social manifestat, cu identificarea adecvată a interacțiunii psihosociale existente a persoanelor, sau b) ca o percepție prezumtivă, de reflectare a ceea ce așteaptă subiectul de la persoana dată, cu identificarea a ceea ce presupune individul că va manifesta celălalt (ceilalți) în raport cu situația socială sau evenimentul prezumat, fiind în consecință, o percepție proiectivă a subiectului, studiată adesea cu ajutorul unor tehnici sociometrice. În general, factorii determinanți ai percepțiilor umane se subdivid în: structurali-materiali și funcționali, de ordinul trebuințelor, al experienței acumulate, al memoriei sociale etc. (D. Krech, R. Crutchfield, 1962). Cele mai puternice influențe în realizarea percepției sociale vin din direcția factorilor culturali și de interacțiune concretă a persoanelor în momentul percepției lor reciproce. Analiza psihologică a percepției de către subiect a altei persoane reclamă, pe lîngă definirea obiectului percepției, studierea modului în care se efectuează structurarea stimulului social, precum și descifrarea mecanismelor de realizare a acestei percepții (F. Heider, 1958). Astfel, deosebit de obiectele și evenimentele lumii materiale, persoanele le percepem nu ca stimuli, ci în primul rînd ca „centre de acțiune", ca ființe generatoare de atitudini, care ne pot face bine sau rău, ne pot aproba sau dezaproba, ne caută sau ne evită etc. În același timp, reflectăm persoanele ca avînd scopuri, aspirații, sentimente, intenții. De regulă, percepem ceilalți indivizi conștienți că și ei ne percep, ne observă și ne evaluează. Ca urmare, structurarea stimulului p.s. se realizează în timp și pe fondul interacțiunii subiectului cu persoana dată. O p.s. imediată a unei persoane, abia cunoscută individului, nu este posibilă. La primul contact cu persoanele ne putem face doar o imagine globală și superficială, recepționîndu-le fizionomia, unele aspecte exterioare. Nu putem percepe dintr-o dată dacă persoana A este de acord cu B, dacă ele nutresc reciproc relații afective, în ce măsură una este influentă pentru cealaltă etc. Astfel, pentru percepția stimulului-persoană sînt necesare mult mai mulți indici de ordin psiho-social: de comportament social, de relație între persoane, indici atitudinali, de cunoaștere reciprocă, evaluativi etc. Acumularea în sine a indicilor psihosociali nu este suficientă pentru realizarea acestei percepții. Importante sînt trăsăturile pertinente ale stimulului uman perceput. Desprinderea acestor trăsături ține atît de experiența individuală a celui care percepe, cît și de cunoașterea în grup de către ceilalți a persoanei percepute, precum și de semnificațiile generalizate cu care operează individul în percepțiile sale sociale. De regulă, realizînd percepția altei persoane, subiectul raportează manifestările constante la o seamă de categorii social generalizate: tînăr, vîrstnic, cultivat, incult, interesat, harnic, nepriceput, profesionist, amator etc. „A percepe pe celălalt înseamnă a-l clasifica în anumite categorii cultural semnificative și în același timp a fi conștient de status-ul și rolul său" (J. Stoetzel, 1963). Procesele de identificare prezente în orice percepție umană, prin care schemele cognitive anterioare ale individului vin parcă în întîmpinarea noului stimul perceput, se realizează mai dificil în cadrul p.s. și cu mai multe erori datorate sistemului categorial și tendinței de clasificare cu care operează subiectul, proiecției către celălalt a propriilor trăsături, procese și trăiri (fenomenului de atribuție) (v.). Așa se face, că

o persoană rigidă în relații, va căuta să constate rigiditate și la alții, sau prin contrast, lipsa de ordine, libertinaj; cineva generos va atribui în percepția sa socială o doză mai mare de generozitate și celuilalt. Condiții repetate și uniforme în stabilizarea imaginii perceptuale despre celălalt determină aspectul de inerție al p.s. Organizarea pe invariant, tendința spre informație constantă, caracteristice procesului percepției obiectelor, în condițiile stimulului social se amplifică și se realizează prin constante valorice, date de interpretarea socială a persoanei. Operarea valorică cere persistența calității apreciate și repetarea sa; ea reclamă o mai mare ordine și constanță în manifestările atitudinale percepute. Întotdeauna percepînd comportamentele sociale ale persoanelor simțim nevoia de a ne edifica asupra aspectului lor constant. P.s. cuprinde neapărat și o atitudine de apreciere din partea subiectului; ea se încheie cu un răspuns consonant sau disonant cu alte evaluări. Semnificativ este faptul că cele mai multe studii asupra p.s. a celuilalt sînt totodată și studii asupra atitudinii de apreciere reciprocă a indivizilor. Deosebit de percepția obiectelor lumii materiale, p.s. implică mult mai amplu activitățile gîndirii, înțelegerea, fenomenele de inferență logică, trecînd dincolo de sinteza informațiilor senzoriale-concrete propriu-zise. În p.s. subiectul tinde să ordoneze persoanele, să le integreze ierarhic într-un univers uman, plin de acte sociale, de intenții, criterii, valori semnificative, așteptări, respingeri etc. Evident, este vorba de o astfel de activitate psihică ce nu se oprește doar la un nivel cognitiv; ea se întrepătrunde cu fenomenele afective ale subiectului și cu stările sale atitudinale. Cercetările psihosociologice au investigat, cu deosebire, în cadrul fenomenului p.s. a persoanelor următoarele componente: perceperea preferințelor reciproce în grup, a sentimentelor, a atitudinii de apreciere (R. Tagiuri, L. Postman, J. Bruner ș.a.). Pentru percepția prezumtivă a atitudinii persoanelor și manifestarea reală a respectivei atitudini s-au putut stabili următorii indici: a) *indicele de exactitate* a percepției, care coincide cu menționarea precisă de către subiect a persoanelor care l-au ales, ori respins într-o relație sau acțiune; b) indicele de conformitate (perceptiv-afectiv), care exprimă acordul deplin între actul alegerii efectuate și previziunea (prezumția) pe care o face subiectul cu privire la această alegere, ori preferință; c) reciprocitatea, exprimată în coincidența alegerii cu situația de a fi ales. Corelația dintre indici este pozitivă și puternică, încît prezența numai a două însușiri obligă neapărat și la a treia. Astfel, dacă se constată conformitatea și reciprocitatea atitudinilor atunci este certă și exactitatea manifestării lor; dacă se realizează o conformitate și exactitate, cu siguranță avem și reciprocitatea etc. P.s. se desfășoară într-un interval de prag minim și maxim de realizare. Pragul minim echivalează cu gradul de structurare a stimulului social, de unde începe să fie realizată semnificația sa socio-culturală. Odată cu creșterea interesului pentru realitatea socială dată, cu însușirea experienței sociale, a criteriilor de evaluare etc. sensibilizarea individului în p.s. crește, iar acest prag de organizare a stimulilor scade. Există și fenomenul de „apărare perceptivă socială“ manifestat prin ridicarea gradului percepției, acesta îndeplinind un rol defensiv, de cruțare a individului în raport cu stimulii neagreați, disonanți, în dezacord cu considerațiile sale mult mai elaborate. (*A.B.T.*)

performanță, grad de reușită a unui subiect la un test psihologic sau la o probă profesională; nivel la care se ridică realizările individuale sau colective într-un domeniu specific de activitate. În genere, p. se exprimă în unități de măsură relative, aparținînd unor scale mai mult sau mai puțin standardizate. Esențial este ca, în evaluarea unei p., să se surprindă atît aspectele cantitative (cît de mult a rezolvat individul sau grupul din volumul total al sarcinilor date), cît și cele calitative (dificultatea sarcinilor rezolvate, modalitatea de rezolvare, valoarea soluțiilor, rezultatelor, produselor). (*M.G.*)

persoană, omul ca entitate concretă, într-un cadru relațional dat; modul de manifestare în exterior, „în public" a structurilor (profilului) personalității. În funcție de structura personalității, fiecare om adoptă, într-o situație socială sau alta, un anumit tip de conduită, un anumit rol. Deși tinde să realizeze în plan comportamental concret conținuturile personalității, p. (în înțelesul de „mască") nu este nici o oglindă absolut fidelă a acestora, nici nu le epuizează în structura unui rol oarecare. Prin conexiune inversă, efectele care se obțin în planul p. pot determina, la rîndul lor, modificări mai mult sau mai puțin semnificative în planul personalității. Deosebirea esențială dintre noțiunea de p. și cea de personalitate este că prima ne dezvăluie psihologia omului ca agent (actor) al unei succesiuni de episoade concrete ale vieții sociale, în vreme ce cea din urmă ne evidențiază determinațiile fundamentale potențiale ale structurii psihice interne a omului ca membru al societății. (*M.G.*)

personalitate, esența omului ca obiect și subiect al procesului social-istoric. Termenul este utilizat cu nuanțe semantice diferite în filosofie, etică, sociologie, istorie, pedagogie, psihologie. Accepțiunea cea mai largă i-o dă psihologia. Astfel, în ciuda multitudinii definițiilor existente, peste 100 (McClelland), ca atribute fundamentale ale p. se consemnează: unitatea, integrarea ierarhică a funcțiilor, proceselor, stărilor și conduitelor, invarianța (relevanța) structurii, dinamismul, orientarea și finalitatea acțiunilor. P. exprimă calitatea de ansamblu a organizării individului uman ca membru al societății, ca „element" al unui complex sistem de relații și interacțiuni sociale. Ca urmare, atributul p. este o rezultantă specifică a influențelor mediului social — începînd cu cele de ordin existențial economic și terminînd cu cele spirituale (filosofice, etice, estetice, politice, științifice) — asupra individului. Deși presupune ca necesare structura somatică (fizică) și sistemul funcțiilor biologice primare, p. nu este determinată în conținut de acestea și mai ales nu poate fi redusă la ele. În primul rînd, trebuie menționat că individul, ca entitate biologică, nu implică în mod necesar atributul p.; el poate exista și în afara acestui atribut. În al doilea rînd, indiferent de potențialul predispozițiilor native ale individului, acesta nu generează în mod automat trăsăturile și profilul p. Componentele bio-fiziologice ca atare devin dimensiuni ale p. numai prin integrarea lor dinamică în structurile psihocomportamentale elaborate în contextul vieții și activităților sociale. P., ca organizare complexă, multinivelară, nu se constituie dintr-o dată, instantaneu, imediat ce individul uman este pus în relație de comunicare și interacțiune cu mediul social. Ea parcurge o evoluție îndelungată de la nașterea individului și pînă la vîrsta tinereții (20-25 ani). Dinamica formării p. esențialmente este guvernată de legi sociale și psiho-sociale, care sub-

ordonează şi acţiunea legilor biologice (ale dezvoltării şi maturizării somato-vegetative). Procesul devenirii p. are un caracter dialectic, contradictoriu. Traiectoria lui nu este lină şi uniformă, ci pune în evidenţă momente de salt calitativ, de discontinuitate. În plan ontogenetic, se desprind aşa-zisele perioade „nodale" sau critice, legate de apariţia unor contradicţii interne mai pregnante, a căror rezolvare duce la o mutaţie calitativă globală în structura profilului p. Mai semnificative din punct de vedere psihologic sînt următoarele perioade „nodale": 1) perioada de la 2,1/2 ani la 3,1/2 ani; 2) perioada de la 6 la 7 ani; 3) perioada de la 11 (12) la 13 (14) ani; 4) perioada de la 16 la 18 ani. Semnificaţia primei perioade rezidă în saltul ce se produce în structura organizării psihice prin însuşirea de către copil a limbajului şi prin apariţia conştiinţei de sine, ca funcţie activă de autoraportare, autoreflectare şi autoevaluare. Copilul începe să se perceapă în cadrul raporturilor sale cu cei din jur în calitate de *Eu* (de subiect), din care cauză se spune că aceasta e perioada care marchează „prima naştere" a p. Semnificaţia celei de-a doua perioade este legată de intrarea copilului în şcoală şi de înlocuirea unei forme dominante de activitate cu alta: a jocului cu învăţarea. Aceasta, pe lîngă faptul că lărgeşte considerabil sistemul de relaţii al copilului cu mediul social, îl obligă să conştientizeze şi să integreze noi statusuri şi roluri. Cea de-a treia perioadă se numeşte nodală, datorită amplelor modificări şi mutaţii de ordin bio-fiziologic, cu efecte notabile asupra vieţii psihice interioare şi a comportamentului. Se produce maturizarea funcţiilor sexuale, concomitent cu conştientizarea şi integrarea în structura p. a status-urilor şi rolurilor ce decurg din apartenenţa la un sex sau altul. În fine, perioada a patra, supranumită şi „cea de-a doua naştere" a p., se caracterizează printr-un salt decisiv în integrarea funcţiilor cognitive, volitive, afective, motivaţionale, atitudinal-caracteriale. Are loc un amplu proces de autoanaliză, de autoevaluare, prin raportări succesive la cei din jur şi la anumite modele-etalon, de clarificare şi formulare a liniei ulterioare de conduită, a idealului de viaţă. Adolescentul este răscolit de nenumărate întrebări şi dileme privind propria sa devenire ca p. şi propria sa delimitare, integrare şi afirmare în realitatea socială. La finele acestei perioade, în esenţă, structura p. apare deja conturată, punînd în evidenţă principalele sale constante. Din punct de vedere psihologic şi psihosocial, definitorii pentru sistemul p. sînt aşa-numitele legături de ordinul III, elaborate pe baza semnificaţiilor constituite social-istoric, a unui ansamblu de etaloane şi norme valorice. Se poate deci, afirma că, în ultima instanţă, p. este o structură „semantică" cu implicaţii axiologice şi cu valenţe reglatoare superioare: *reglează comportamentul şi activitatea omului în societate*. Pe măsură ce se constituie şi se consolidează, sistemul p. dobîndeşte o independenţă funcţională relativă, incluzînd în schema sa logică (proprie) componentele biopsihologice ale omului. De aici rezultă că în interpretarea şi evaluarea p., trebuie să adoptăm o viziune sistemic-dialectică, reţinînd doar aspectul relaţional integrativ al caracteristicilor biologice, fiziologice sau psihologice, locul şi valoarea pe care le dobîndesc ele în cadrul ansamblului unitar. Fireşte, aceasta nu exclude procedeul analizei, desprinderea şi cercetarea ca atare a subsistemelor componente. Ceea ce se cere însă este ca analiza să nu fie absolutizată, ci considerată doar ca moment al unei abordări sistemice,

integratoare. Cadrul permanent de referinţă în cursul analizei trebuie să-l constituie realitatea socială, în succesiunea legică a momentelor evoluţiei ei istorice. Biografia p. se împleteşte strîns cu particularităţile epocii istorice date şi cu biografia grupului, a clasei şi poporului căruia-i aparţine individul. Cel mai pregnant, rolul determinant al socialului în constituirea atributului p. se relevă în aceea că fiecare orînduire socială se caracterizează prin vehicularea unui anumit model (ideal) de p., în raport cu care este conceput şi organizat întregul sistem instituţionalizat de instrucţie şi educaţie. Afirmînd că p. este „ansamblul relaţiilor sale sociale", Marx atrăgea atenţia asupra necesităţii abordării concret-istorice a omului şi a problematicii sale. Aceasta reclamă ca cercetarea psihologică şi psihosociologică să fie structurată pe următoarele întrebări fundamentale: 1) care este modelul de p. pe care îl promovează societatea?; 2) în ce raport se află conţinutul acestui model cu cerinţa legică a esenţei umane şi a evoluţiei ei în perspectivă istorică?; 3) care este specificul grupului social căruia-i aparţine individul?; 4) care este poziţia acestui grup în ansamblul sistemului social?; 5) care este poziţia grupului dat faţă de tendinţa legilor obiective ale dezvoltării sociale?; 6) care a fost/este conţinutul influenţelor pe care individul le-a suferit/suferă?; a) în cadrul procesului educativ instituţionalizat; b) în cadrul grupului căruia-i aparţine; c) din partea altor grupuri sociale cu care a venit în contact direct sau indirect. Această schemă are avantajul de a demonstra un lucru capital pentru o teorie psihosociologică riguros ştiinţifică a p., şi anume: pe baza unor mecanisme psihofiziologice şi a unor legi de integrare generale, comune tuturor oamenilor, se constituie, în fapt, profiluri de p. diferite. Numai cunoaşterea acestor profile oferă într-adevăr cheia pentru explicarea comportamentelor concrete, atît a celor individuale, cît şi a celor de grup. În acelaşi timp, analiza structurii şi dinamicii profilurilor de p. permite o evidenţiere mai pregnantă a celor două ipostaze principale ale omului: aceea de obiect şi aceea de subiect al relaţiilor sociale, al procesului istoric. Spre deosebire de psihologia generală care pune accentul, cu precădere, pe dezvăluirea şi descrierea organizării interne a p., operînd cu termenii de trăsături, componente (trăsături: onestitate, hărnicie, altruism, egoism, independenţă, responsabilitate, autocontrol etc.; componente: cogniţia, afectivitatea, motivaţia, voinţa; sau: temperamentul, caracterul, aptitudinile), psihologia socială studiază p. în cadrul interacţiunii sociale, desprinzînd drept coordonate de definiţie ale ei statusurile şi rolurile. În accepţiune psihologică, p. este un atribut al oricărui om normal, a cărui evoluţie ontogenetică s-a desfăşurat în cadrul unui mediu social dat. Criteriile axiologice, de valoare sînt utilizate cu rol diferenţiator, iar nu limitativ-restrictiv. În sociologie, în istorie, în estetică ş.a., p. se asociază necondiţionat cu dimensiunea axiologicului, a valoricului. Corespunzător, acest atribut se conferă doar celor care s-au impus prin contribuţii marcante într-un domeniu sau altul al vieţii şi activităţii sociale. (*M.G.*)

personalitate de bază, ansamblu structural stabil de componente psihice interne (cognitive, afective, motivaţionale şi atitudinale) şi de tipuri de răspunsuri (comportamente) fundamentale, constituite în cadrul interacţiunii individului cu o realitate socio-culturală istoriceşte determinată. **P. de b.** reprezintă matricea primară care defineşte modul de raportare la lumea externă a membrilor unei colectivităţi. Conceptul îşi are rădăcinile în teoria psihoana-

litică despre organizarea ierarhică, supraetajată a p. Potrivit acestei teorii, procesul de integrare a structurii p. se desfăşoară de jos în sus, de la etajele inferioare către cele superioare. Etajele inferioare conţin un algoritm generic primar, de esenţă biologică, comun tuturor oamenilor ca reprezentanţi ai unei specii, şi ele determină modul de elaborare a etajelor superioare. Ulterior, o serie de reprezentanţi ai antropologiei culturale şi psihosociologiei — M. Mead, B. Malinowski, A. Kardiner, J. Dollard, R. Linton, G.W. Allport, M. Dufrenne, G.A. Kelly ş.a. — au revizuit conţinutul termenului, alături de pulsiunile, tendinţele şi trebuinţele determinate biologic, introducînd şi componente de esenţă socio-culturală, etnologică. Astfel, p. de b. devine nu numai un obiect de cercetare, ci şi un construct teoretic, prin care se explică raportul individ-societate, fenomenele de inculturaţie şi aculturaţie. În primul rînd, includerea, încă de la naştere, a individului uman într-o anumită cultură duce la elaborarea unei structuri primare psihocomportamentale, care îl va apropia de toţi ceilalţi membri ai colectivităţii date. Ca urmare, p. de b. permite dezvăluirea unor caracteristici ale societăţii prin studiul biografiilor individuale. În al doilea rînd, elaborarea structurii p. de b. face ca un individ pus în faţa unei alte culturi să manifeste anumite comportamente de apărare a identităţii etnico-culturale proprii, adaptîndu-se la această nouă cultură doar formal, apropiindu-şi-o numai în planul aşa-numitei personalităţi secundare. P. de b. este condiţionată, în mare măsură, de ereditatea socială, adică de continuitatea istorică a esenţei unei forme sau alteia de cultură şi de comunitate etnică. Întrucît p. de b. este o unitate dialectică între latura psihică internă şi cea comportamentală externă, identificarea ei presupune confruntarea individului cu situaţii semnificative de viaţă cotidiană, corelarea a ceea ce spune subiectul despre sine cu faptele concrete pe care le evidenţiază el în împrejurări care definesc mediul socio-cultural în care trăieşte. J. Dollard susţine că studiul p. de b. trebuie să se orienteze cu precădere asupra individului mediu (a omului de rînd), acesta exprimînd mai pregnant trăsăturile generale ale matricei fundamentale a culturii căreia-i aparţine. Corespunzător, cercetarea trebuie să se ghideze după anumite cerinţe, ca de pildă: a) „subiectul investigat să fie considerat un specimen într-o serie culturală"; b) „recunoaşterea rolului esenţial al grupului familial în transmiterea structurii primare a culturii"; c) „recunoaşterea continuităţii experienţei de la copilărie la vîrsta adultă"; d) „specificarea în fiecare moment a situaţiei sociale a individului" (*Criteria for a life History*, 1935). După A. Kardiner şi R. Linton, psihologia, care-şi propune studiul culturii, trebuie să fie înainte de toate o psihologie a unui *Eu de bază*, comun tuturor membrilor unei comunităţi date. Şi aceasta deoarece *Eul de bază* exprimă acţiunea pe care mediul social o exercită asupra individualităţilor, precum şi capacitatea membrilor colectivităţii de a se adapta la mediul respectiv. Prin contactul sistematic pe care indivizii îl realizează încă de la naştere cu un mediu socio-cultural dat, se elaborează principalele nivele ale p. de b. : a) anumite tehnici şi modalităţi de gîndire — înţelegere, interpretare, evaluare; b) sisteme tipice de acţiune; c) sisteme de securitate individuală; d) structura supraeului, prin interiorizarea normelor şi îngrădirilor impuse de cultură; e) sistemele de convingeri şi atitudini faţă de problemele fundamentale ale existenţei (*The Individual*

and his Society, 1939). Cu alte cuvinte, p. de b. ne apare ca un program principal care reglează din interior dinamica raportului individ-societate și care, fiind comun unei colectivități circumscrise aceloraşi coordonate socio-culturale, asigură integrarea supraordonată a comportamentelor în cadrul grupului. (*M.G.*)

personalitate multilateral dezvoltată, noțiune fundamentală a concepției marxiste care fixează în forma unui model programatic principalele caracteristici, trăsături și conținuturi ale omului de tip nou — omul societății socialiste și comuniste. Ideea unui asemenea model de personalitate a fost pentru prima dată formulată și argumentată — din perspectiva legilor obiective ale evoluției istorice — de clasicii marxismului. Analizînd condiția umană în capitalism, Marx a scos în evidență caracterul permanent frustrant, abrutizant și mutilant al acțiunii exercitate de această orînduire asupra dezvoltării p. În lumea capitalului, cea mai mare parte a oamenilor există doar ca muncitori „abstracți", despărțiți de obiectul muncii lor, constrînși să se vîndă ca marfă. Apare fenomenul înstrăinării, incompatibil cu aspirațiile și idealurile de identitate cu sine, de împlinire și îmbogățire spiritual-morală a omului. Se instituie „o universală stăpînire a materiei moarte asupra omului" (Marx-Engels, *Scrieri din tinerețe*). Cauza fundamentală a acestui fenomen este proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, relațiile de exploatare. „După cum proprietatea privată nu e decît expresia sensibilă a faptului că omul devine obiectual pentru el însuși și totodată, dimpotrivă, un obiect inuman și străin lui însuși..., tot astfel suprimarea pozitivă a proprietății private este apropierea sensibilă ... a esenței și vieții umane" (Marx-Engels, *op. cit.*). În condițiile exploatării, în care muncitorul este obligat să-și vîndă forța de muncă pentru a-și asigura supraviețuirea, munca în loc să devină ceea ce prin destinația sa istorică trebuie să fie — o formă de manifestare liberă a p. și de împlinire a acesteia — se transformă, dimpotrivă, într-o povară, în factor de epuizare sistematică — fizică și spirituală a muncitorului. Apare, de aceea, legic faptul că în societatea bazată pe existența proprietății private asupra mijloacelor de producție și pe exploatarea omului de către om, nu poate fi vorba decît de realizarea unor profile de p. unidimensionale. Depășirea acestor limite și obstacole în dezvoltarea p. nu este posibilă decît în societatea socialistă care, abolind proprietatea privată și exploatarea omului de către om, creează premisele obiective ale lichidării înstrăinării, ale transformării muncii într-un factor de generare și înnobilare a adevăratelor „forțe esențiale ale omului". Capătă astfel deplin temei noua formă de umanism — umanismul socialist — în cadrul căruia un loc central îl ocupă obiectivul dezvoltării multilaterale a p. Acest obiectiv este conceput într-o perspectivă istoric-dialectică, iar nu ca ceva static, dat odată pentru totdeauna. Realizarea lui este un proces relativ îndelungat, care se împletește și se intercondiționează strîns cu procesul de făurire a orînduirii socialiste și comuniste. Axul central în jurul căruia se plămădește structura p.m.d. este conștiința socialistă, clădită pe temelia noilor relații de producție și a noilor conținuturi, norme și valori, proprii orînduirii socialiste. În concepția P.C.R., modelul de p.m.d. dobîndește un caracter prospectiv, de ideal al devenirii omului constructor activ al socialismului și comunismului. Din această perspectivă, drept coordonate definitorii ale unei p.m.d. apar următoarele: a) o concepție înaintată despre lume și

viaţă (bazată pe materialismul dialectic şi istoric), care să permită: înţelegerea şi explicarea obiectiv-cauzală a fenomenelor naturii şi societăţii, o atitudine consecvent revoluţionară în faţa realităţii, o angajare pe deplin responsabilă în lupta pentru triumful cauzei generale a socialismului şi comunismului; b) un larg orizont de cunoaştere, prin asimilarea şi valorificarea în activitate a celor mai noi şi mai importante cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii; c) receptivitate la tot ceea ce este nou şi lupta împotriva a ceea ce este învechit şi retrograd; d) spirit creator şi tendinţa spre autoperfecţionare şi autodepăşire; e) un sistem închegat de aptitudini, deprinderi şi priceperi, care să facilitezе abordarea şi rezolvarea cu succes a unei game cît mai întinse de sarcini şi probleme în domenii variate ale vieţii şi activităţii sociale; f) un profil moral-politic superior, bazat pe principiile şi normele fundamentale ale eticii comuniste: dezvoltarea sentimentului patriotismului socialist, a spiritului de solidaritate internaţionalistă şi de întrajutorare tovărăşească, a atitudinii înaintate faţă de muncă, a cinstei, onestităţii, principialităţii comuniste, a unei înţelegeri corecte a raportului dintre interesele personale şi cele generale, a respectului şi grijii faţă de avutul obştesc, a integrităţii caracteriale şi unităţii indisolubile dintre vorbă şi faptă etc.; f) îmbinarea cît mai armonioasă între dezvoltarea laturii spirituale şi a celei fizice etc. „Formarea omului nou, constructor conştient al celei mai drepte orînduiri sociale, constituie cea mai mare şi mai complexă sarcină, cea mai nobilă răspundere, îndatorirea revoluţionară de onoare a partidului nostru. În esenţă, noi, comuniştii, ne propunem de fapt, să venim — dacă se poate spune astfel — în sprijinul naturii, care a sintetizat în om forma superioară de organizare a materiei, acţionînd prin toate mijloacele pentru stimularea însuşirilor celor mai nobile ale acestuia, pentru dezvoltarea sensibilităţii sale, a dorinţei şi voinţei de autodepăşire, pentru amplificarea continuă a cunoaşterii sale, pentru împlinirea visurilor sale celor mai cutezătoare de progres, dreptate şi fericire“ (Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la încheierea lucrărilor Congresului educaţiei politice şi culturii socialiste*, 4 iunie 1976). Realizarea practică a unor asemenea obiective reclamă organizarea adecvată, în conţinut şi formă, a întregului proces instructiv-educativ, începînd din cea mai fragedă copilărie şi continuînd pe toată durata existenţei individului. În organizarea acestui proces, este necesar să se pornească de la analiza concretă a raportului individ-societate. Aceasta trebuie să releve, pe de o parte, sarcinile şi exigenţele societăţii, ca sistem supraordonat (integrativ), faţă de individ, ca element component (subordonat), iar pe de altă parte, imaginea individului despre societate şi despre locul său în ansamblul relaţiilor materiale şi spirituale existente. Formarea unei p.m.d. reclamă formularea clară, determinată a ansamblului de roluri posibile pe care individul urmează să le îndeplinească şi asigurarea condiţiilor corespunzătoare pentru înarmarea individului cu cunoştinţele, aptitudinile, deprinderile şi calităţile necesare îndeplinirii optime a acestor roluri. Modelul p.m.d. nu presupune, firește, negarea diferenţelor psihocomportamentale dintre membrii societăţii. Concepţiei marxiste îi este străină o asemenea teză. Ea nu afirmă că toţi indivizii trebuie să aibă structuri identice de personalitate şi nici că „din oricine se poate face orice“. Referindu-se la această problemă, tovarăşul Nicolae Ceauşescu declara la Congresul educaţiei politice şi culturii socialiste: „Trebuie să exis-

te deplină claritate: nu ne propunem şi nu ne putem propune uniformizarea omului. Aceasta ar fi o absurditate, un nonsens". Ceea ce susţine marxismul este că, în socialism, omul poate şi reuşeşte să-şi găsească propria sa măsură, posibilitatea de armonizare dinamică, evolutivă între năzuinţele, aspiraţiile şi capacităţile sale subiective şi conţinutul solicitărilor obiective ale vieţii sociale. „Urmărim crearea condiţiilor celor mai propice ca omul să se poată manifesta plenar în toate domeniile vieţii sociale, fiecare cu capacităţile, personalitatea şi felul său de a fi, în spiritul comun întregii societăţi, al dragostei de dreptate şi adevăr, al curajului şi cinstei, al simplităţii, al hotărîrii de a lucra împreună cu semenii săi pentru fericirea proprie, pentru fericirea întregii societăţi" (Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*). O dezvoltare plenară a personalităţii nu este posibilă decît în contextul larg al activităţii sociale, al procesului practic de edificare a societăţii socialiste multilateral dezvoltate; pe de altă parte, atributul unei p.m.d. nu se poate evidenţia şi afirma decît în măsura în care omul devine capabil să desfăşoare, la rîndul său, o activitate de optimizare şi transformare progresistă, revoluţionară a stărilor şi situaţiilor sociale existente. Este evident că o organizare optimă a procesului de formare multilaterală a personalităţii nu este posibilă fără luarea în considerare a datelor psihologiei, despre mecanismele şi legile dezvoltării psihocomportamentale a fiinţei umane, despre dialectica raportului dintre înnăscut şi dobîndit, dintre general şi individual, dintre nivelul dezvoltării ontogenetice actuale şi tendinţele dezvoltării ulterioare, despre adecvarea conţinutului programului instructiv-educativ la particularităţile individuale. Astfel, psihologia prin cîteva ramuri ale sale — psihologia generală, psihologia copilului şi vîrstelor, psihologia educaţiei, psihologia orientării şcolare şi profesionale, psihologia muncii, psihologia socială — devine una din pîrghiile teoretice şi aplicative esenţiale ale activităţii generale de formare a omului nou. (*M.G.*)

Phillips 66, tehnică de fragmentare a grupului de discuţii (v.), constînd în divizarea unui grup mai mare de persoane în subgrupe de cîte şase persoane care discută cîte şase minute (poartă numele celui care a descris-o şi popularizat-o, J. Donald Phillips de la Universitatea Michigan — S.U.A.). La fel de bine metoda s-ar putea numi: discuţii în şase cîte şase minute sau, mai direct, „discuţia 66" (cum uneori se şi întîlneşte în literatura de specialitate). Fragmentarea grupului în subgrupe restrînse de cîte patru-şase persoane este făcută în scopul de a permite participarea activă a tuturor, optimizîndu-se, în acelaşi timp, comunicarea interumană şi identificarea individuală cu sarcina grupului. Totodată, restrîngîndu-se numărul participanţilor la discuţie, se elimină plictiseala, monotonia şi oboseala discuţiilor lungi, interminabile. După nominalizarea subgrupelor se alege rapid un conducător al discuţiilor, un secretar, se prezintă problema. Totul nu durează mai mult de două minute. Discuţia este şi ea limitată la şase minute. Pentru ca obiectivul discuţiei să fie mai clar, uneori se prezintă în scris participanţilor problema ce urmează a fi rezolvată. De asemenea, există posibilitatea ca ideile noi, emise în timpul discuţiei, să fie trecute pe hîrtie chiar de către participanţi. Oricum toate ideile emise în subgrupurile create vor fi reunite în vederea clasificării şi evaluării lor. (*S.C.*)

placebo (efect), v. efect placebo.

politeţe, ansamblu de comportamente şi relaţii pozitive faţă de alte per-

soane, în mod conștient realizate de subiect și care sînt mediate de sistemul norme-valoare din colectivitatea dată. Personalitatea este în funcție de structura personalității, de organizare psihosocială interioară, atitudinală a subiectului față de semeni și care se manifestă în forme de comportament deschis, la propria inițiativă a acestuia ca: expresie verbală selectivă, salutul, urările de bine, tratare atentă, respect etc. adresate persoanelor cu care subiectul interacționează. Atît semnificația personalității cît și formele de comportament prin care se manifestă sînt determinate socio-cultural, variind de la o colectivitate la alta. Plecînd de la normele sociale, personalitatea devine o cerință interioară a individului, pentru nerealizarea căreia, pe lîngă dezaprobarea celorlalți acesta se „autosancționează" (H. Mendras, 1967) trăind sentimentul de jenă, de nemulțumire, cu remușcări de conștiință. (*A.B.T.*)

popularitate. 1. (În sociometrie). Situație în care individul cumulează cele mai multe alegeri în cadrul grupului testat. 2. (În psihologia socială). Fenomen de grup sau/și de masă, față de o persoană și acțiunile sale, caracterizat prin cunoașterea de cît mai mulți, aderență majoritară a opiniilor, respectul și considerația grupului față de persoana dată. Conceptul este adesea echivalent cu cel de faimă sau renume. În mod impersonal, populară poate fi și o foarte cunoscută și răspîndită teorie, fără ca p. sa să genereze neapărat din validitatea respectivei teorii, sau să exprime într-un fel validitatea ei. Fenomenul p. persoanelor, evenimentelor, ideilor este dinamic, de durată, cu creșteri și descreșteri în manifestările grupului. Cînd o personalitate răspunde așteptărilor grupului și acționează conform intereselor majorității indivizilor are șanse să-și păstreze p. Neluarea în seamă a opiniei colective (v.), izolarea de grup, normele birocratice (v.), conflictele dintre interese sînt cele mai frecvente cauze de pierdere a p. cîștigate. (*A.B.T.*)

predilecție, formă superioară a selectivității și activismului raporturilor omului cu lumea externă. P. presupune un act de evaluare și ierarhizare, după criterii de conținut, semnificație și utilitate, a diverselor obiecte, fenomene, proprietăți, relații etc. din natură sau societate și exprimarea opțiunii, cu precădere, pentru cele situate în jumătatea superioară a ierarhiei. P. este puternic integrată în sfera motivațională a personalității, fiind stimulată și susținută de trebuințe, interese, idealuri. Diversitatea semnificațiilor obiectelor și fenomenelor din lumea externă, precum și a componentelor sferei motivaționale determină o diversificare și particularizare a p. în plan individual. Anumitor categorii de conținuturi și semnificații le vor corespunde anumite genuri de p. Astfel, în perspectivă dinamic-funcțională, personalitatea umană nu poate fi descrisă doar după o singură p., ci după un întreg sistem de p. Ca fenomen psihologic multicondiționat, p. se caracterizează printr-o dinamică specifică, punînd în evidență o traiectorie multifazică: a) o fază de cristalizare și consolidare; b) o fază de maximum și c) o fază de slăbire sau stingere. În contextul vieții și activității cotidiene, apar p. noi și, eventual, se sting altele vechi. Manifestarea ca atare a unei p. elaborate are un caracter ciclic: stare fazică (activă) — stare tonică (latentă). Ca indicatori principali în analiza p. se impun următorii: a) calitatea (semnul): pozitiv-negativ, superior-inferior; b) intensitatea (forța de orientare a personalității în raport cu obiectul dat, rezistența la acțiunea altor influențe tentante); c) frecvența activării (în comparație cu altele); d) durata. Studiul p.

furnizează o informație semnificativă pentru înțelegerea dinamicii personalității atît în cadrul psihologiei generale, cît și în cel al psihologiei sociale. (*M.G.*)

preferință, atitudine selectivă, opțiune a persoanei în raport cu ceva anume (un obiect material, un bun artistic, o persoană, un mod de viață etc.); act în virtutea căruia persoana se orientează cu predilecție spre anumite sectoare ale realității și spre anumite domenii de preocupări, de care se simte atras în mod selectiv și pe care le preferă. Preferînd unele obiecte (care îi plac mai mult, spre care se simte mai mult atrasă), persoana simte inevitabil că alte obiecte îi sînt indiferente sau chiar îi repugnă. P. este strîns legată de „gust" — termenii „gusturi și preferințe" se folosesc, de regulă, împreună, ambele fenomene fiind condiționate de tradiție, cultură, habitudini. În psihologia socială, fenomenul preferențial este inerent uneia din cele mai răspîndite categorii de relații interpersonale și anume relațiilor simpatetice, interafective, care sînt numite și preferențiale. În cazul acesta. obiectul p. îl constituie unul sau altul din partenerii de interacțiune ai individului. V. și **atracție**. (*P.G.*)

prejudecată, mod de gîndire, marcat de factori emoționali, care se produce înainte și în afara cunoașterii obiective a realității date. P. este orice afirmație, ori generalizare neverificată și neverificabilă cu privire la relațiile umane, la manifestările de comportament ale indivizilor, la calitățile personale sau de grup ale oamenilor. De exemplu, afirmațiile: „persoanele cu fruntea lată au o inteligență superioară", „cel ce nu te privește în ochi cînd îi vorbești este om rău", ori „grupul mai mare la număr este și maiputernic" etc. sînt generate mai mult dintr-o atitudine afectivă decît din cunoașterea reală, verificată și obiectivă a realităților respective. P. pot caracteriza atît indivizii cît și gîndirea grupului. Deși toate p. au un caracter socialmente negativ, ele exprimă aprecieri fie în favoarea, fie în defavoarea celor care le sînt adresate. Ca afirmații necontrolate, p. pătrund ușor în mentalitatea oamenilor, cu deosebire acolo unde nu funcționează o exigență necesară pentru cunoașterea științifică, pentru verificarea riguroasă a adevărurilor științei. Influențele nefaste ale p. se manifestă în diminuarea sau anihilarea spiritului critic al indivizilor; sub influența p. scade comunicația în grup și suferă schimbul real de informații. De aceea, pentru dezvoltarea dinamicii grupului este absolut necesară înlăturarea p. cu privire la fenomenele de grup, atît a celor favorabile cît și a celor nefavorabile. P. au șansa să crească în condițiile unor stări de frustrație a indivizilor, sau a colectivității. Orice p. de supraestimare a propriei persoane, sau chiar a grupului are caracter agresiv și mărește agresivitatea indivizilor (A. Moles, 1974). P. izolează social indivizii și îi contrapun în mod artificial. În general, p. funcționează în legătură cu unele minorități etnice, naționale, religioase a căror comportamente sînt insuficient cunoscute și interpretate necorespunzător de ceilalți membri ai colectivității. În țara noastră, lupta împotriva p. sociale, religioase, profesionale, naționale etc. constituie o sarcină primordială a educației comuniste, ateist-științifice a tinerelor generații. V. și **teoria psihosocială**. (*A.B.T.*)

prestigiu, considerație, valoare asociată unei persoane sau unui grup, în conformitate cu statusul social pe care îl au. Termenul de p. a fost introdus în psihosociologie de L. Leopold (1916). Utilizat inițial pentru a desemna reprezentarea re

laţiilor între două persoane („prestigiu asociativ"), termenul p. este astăzi înţeles ca prestigiu social. Uneori, în psihologia socială nemarxistă, termenul p. este considerat ca sinonim cu cel de status social (v.). Între cei doi termeni nu poate fi o echivalenţă semantică, primul avînd o semnificaţie psihosociologică, cel de al doilea o semnificaţie sociologică. P. decurge din poziţia obiectivă pe care o are un individ sau un grup în cadrul structurii sociale şi nu poate fi înţeles decît prin raportare la un sistem social dat, în mod deosebit, la structura de clasă. În capitalism, dată fiind proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie, p. unei persoane sau al unui grup se măsoară în posesia bunurilor materiale. De aici decurge şi fetişizarea bogăţiei în societăţile bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie. În socialism, prin poziţia egală faţă de mijloacele de producţie a tuturor membrilor societăţii, se creează condiţiile obiective pentru ca din ce în ce mai mult p. indivizilor şi al grupurilor să fie proporţional cu cantitatea, calitatea şi importanţa socială a muncii depuse. Direct sau indirect, p. este determinat de activitatea de muncă, de profesiune. În psihologia socială studierea prestigiului ocupaţional constituie o preocupare veche. Prima anchetă privind p. profesiunilor s-a realizat în anul 1920. Au urmat anchetele lui Bogardus (1928), Taft (1935), Tiryachian (1958). De un deosebit interes s-a bucurat ancheta desfăşurată în şase ţări (R.F. Germania, Japonia, Marea Britanie, U.R.S.S., S.U.A., Noua Zeelandă) de către Alex. Inkeles şi Peter N. Rossi (1956). Concluzia acestei anchete internaţionale arată că există o ierarhie relativ invariabilă a p. asociat sistemului industrial. Studierea p. ocupaţional s-a dezvoltat în două direcţii: studii comparative în cadrul aceleiaşi societăţi la diferite intervale de timp şi studii comparative internaţionale (interculturale). Din prima categorie semnalăm ancheta realizată în Japonia de către Sigerki Nisihira, care compară p. asociat unui număr de 98 de profesiuni în 1955 şi în 1964. Făcînd distincţie între profesiunile moderne şi cele tradiţionale, Sigerki Nisihira ajunge la concluzia că factorii care decid asupra p. social al profesiunilor, în Japonia, sînt în primul rînd nivelul intelectual şi funcţia de conducere. În plus, caracterul modern al profesiunilor şi importanţa instituţiei explică, în parte, evaluarea p. Pentru cea de-a doua direcţie de cercetare este reprezentativă ancheta făcută de către R.W. Hodge în 23 de ţări industrial dezvoltate şi în curs de dezvoltare (rezultatele au fost publicate în 1966). Concluzia acestei anchete relevă o anumită similaritate a p. ocupaţional în ţările dezvoltate industrial şi cele în curs de dezvoltare. Deşi studierea p. ocupaţional a fost îndelung cercetată, au rămas încă insuficient elucidate unele probleme: care sînt criteriile de evaluare a p. ocupaţional?; această evaluare este unanimă?; care este motivaţia ierarhizării profesiunilor? Astfel de probleme şi încă altele impun continuarea cercetărilor privind p. social, cu atît mai mult cu cît rezolvarea lor are o aplicabilitate directă în orientarea profesională şi în asigurarea cu forţă de muncă a tuturor ramurilor economiei. (*S.C.*)

pretestare, operaţie de punere la punct a unor tehnici de investigaţie (chestionare, probe standardizate de performanţă etc.) înainte de a le utiliza în cercetarea propriu-zisă. Se realizează: a) fie ca o fază premergătoare în elaborarea însăşi a instrumentului cercetării, cînd are loc reflecţia asupra valenţelor metodei; b) fie ca moment de mînuire a metodei elaborate, în scopul adecvării

ei la condițiile terenului în care urmează să se efectueze cercetarea, în acest caz apreciindu-se: economia de timp, numărul de evenimente necesar a fi probate, operativitatea înregistrării și fixării datelor, relația subiectului sau a grupului investigat față de metodă. Atît în elaborarea instrumentului cercetării, cît și în acomodarea acestuia la condițiile de teren, p. se efectuează pe un număr restrîns de cazuri, luate aleator, pe o populație asemănătoare cu cea care urmează să fie investigată. Chiar dacă operația p. nu face parte integrantă din procesul cercetării fenomenelor psihosociale, datele ce le poate oferi asupra comportării subiecților față de metodă sînt deosebit de importante și nu pot fi omise din interpretarea științifică a rezultatelor. Pentru o edificare asupra atitudinii subiectului sau a grupului investigat față de instrumentul cercetării, T. Orne (1963) recomandă forma de „pretestare fără răspuns" în care indivizii sînt invitați ca parcurgînd instrumentul să-și spună părerea cu privire la ce urmărește ancheta respectivă. (*A.B.T.*)

profil de stare, aspect al analizei sistemice (v.), constînd în determinarea, în formă de tabel sau grafic, a valorilor principalelor coordonate de definiție ale sistemului la un moment dat de timp și exprimarea, cu ajutorul aparatului logico-matematic, a dependențelor semnificative dintre ele. Raportat la anumite criterii-etalon, p. de s. permite stabilirea locului sistemului dat pe traiectoria generală a mișcării lui. Compararea între ele a două sau mai multe p. de s. ale aceluiași sistem este modalitatea esențială de dezvăluire și formulare a legii de evoluție ulterioară a sistemului dat. Determinarea p. de s. devine cu atît mai necesară, cu cît sistemul la care ne referim este mai complex. În psihologia socială, recurgem la p. de s. pentru a exprima mai riguros tabloul de ansamblu al caracteristicilor structural-funcționale ale grupurilor. Acest tablou va fi cu atît mai relevant, cu cît variabilele (coordonatele de definiție ale grupului), pe baza cărora se determină, sînt mai esențiale. (*M.G.*)

propagandă, acțiune organizată, sistematică instituționalizată de răspîndire a unei ideologii, de influențare a concepțiilor, atitudinilor, opiniilor, comportamentelor individuale și colective. P. are ca scop formarea convingerilor ideologice ale oamenilor, urmărește infuzarea unui sistem de valori și criterii menit să ghideze acțiunile oamenilor în diversele sfere ale vieții sociale — în politica economică, culturală, de educație, în viața cotidiană. Din punct de vedere sociologic p. este o instituție socială, un factor de control, *de socializare* politică. Ea este un instrument fundamental, indispensabil al politicii, ideologiei și culturii, „Propaganda este o instituție organizată pentru dirijarea și influențarea opiniei. Propaganda este o manifestare naturală a societăților care cred în ele, în vocația lor, în viitorul lor. Adevărul are nevoie de un climat pentru a exista și pentru a cuceri. Ar fi absurd a crede că s-ar putea crea un asemenea climat, un asemenea cîmp de forță într-un secol în care toate problemele se pun în termeni de masă, fără a recurge la puterea persuasivă, la puterea de convingere a propagandei" (J. Domenach, 1960). Sub raport psihosocial, p. este un ansamblu de mijloace de persuasiune, de influențare a atitudinilor, opiniilor, comportamentelor unor vaste ansamble umane, un sistem de interpretare a faptelor, evenimentelor, ideilor din punctul de vedere al unei anumite ideologii, al unei anumite politici, în scopul înfăptuirii unor acțiuni practice conforme idealurilor sociale pe care propaganda respec-

tivă le servește. P. se adresează constant nu numai minții și judecății oamenilor, ci și factorilor afectivi ai personalității umane, sentimentelor sociale, căci prin însuși conținutul ei, componenta ideologic-rațională este și purtătoarea unui conținut emoțional. Din acest punct de vedere, p. este „o acțiune psihologică asupra persoanelor, grupurilor, sau unei populații în vederea difuzării unei idei, cunoașterii mai bune a unor lucruri, creșterii numărului de partizani și intensificării valorilor lor militante" (R. Mucchielli, 1965). Nota definitorie a p. este partinitatea, angajarea, opțiunea directă în slujba intereselor și năzuințelor unui sau unor clase sociale dintr-o epocă istorică concretă, aparținînd unei națiuni determinante. Partinitatea propagandei are o bază nu numai ideologică și politică, ci și una psihologică. Aceasta derivă din faptul că nu există un neutralism psihologic. Spiritul uman, ansamblul trăsăturilor psihologice omenești sînt astfel structurate încît ele au nevoie și caută o anumită orientare, simt nevoia să se situeze pe o anumită poziție, să se atașeze afectiv de anumite valori. De aceea, acțiunea de p. trebuie să ia în considerație legile psihologiei individuale și ale psihologiei sociale, să influențeze activ gîndirea și sentimentele individului uman, considerat întotdeauna ca membru al unor grupuri sociale definite, aflat în situații sociale și psihosociale concrete. În literatura occidentală destul de mulți autori socotesc că p. și educația se află la poli opuși, apreciind-o ca mijloc de „dresare" a individului uman, de manipulare ideologică a maselor. „Trebuie ca acțiunea să devină de ordin reflex pentru ca propaganda (burgheză, reacționară, mistică — n. n.) să aibă eficacitate, trebuie să provoace un scurt circuit al gîndirii omului. Aceasta se face prin recurgerea la instincte, la sentimente, la reflexe, la mituri" (J. Ellul, 1962). În cadrul societății socialiste, p. este chemată să îndeplinească în domeniul ideologic și politic aceeași funcție instructiv-educativă și formativă pe care școala o realizează în domeniul culturii și științei. Totodată, p. are o marcată funcție mobilizatoare fiind chemată să contribuie direct la înfăptuirea practică a politicii interne și externe a partidului. „Explicarea politicii generale nu este suficientă. Activitatea ideologică, propaganda de partid trebuie să acționeze pentru a studia și — pe această bază — — pentru a ajuta la înțelegerea justă a fenomenelor sociale care au loc în societatea noastră, ...să contribuie la elaborarea căilor pentru a stimula această activitate, ... să ducă la ridicarea nivelului ideologic al comuniștilor, al activului de partid și de stat, în așa fel încît fiecare să devină nu numai un activist care își îndeplinește în mod curent însărcinările date, dar și un militant revoluționar activ, care să pună întotdeauna pe primul plan lupta pentru realizarea în viață a politicii interne și externe a partidului" (Nicolae Ceaușescu, 1977). La baza întregii munci politico-ideologice, de propagandă stau aprecierile, concluziile și orientările conținute în documentele Congreselor și Conferințelor naționale ale partidului, în cuvîntările secretarului general — expresie a aplicării creatoare a principiilor socialismului științific la condițiile României și ale situației internaționale actuale. Eficiența întregii activități de p. depinde de conținutul ei de idei, de legătura strînsă cu viața, cu realitățile și, totodată, de luarea în considerație a mecanismelor psihologice și psihosociale care condiționează influențarea activă a atitudinilor, opiniilor, comportamentelor, stărilor de spirit etc. (*P.P.*)

prosocial (comportament), rezultat al procesului de socializare, caracterizat prin orientarea spre valorile sociale. Termenul de comportament p. a fost introdus în psihosociologie de Janusz Reykowski (1976), care îl definește ca pe un comportament orientat spre ajutarea, protejarea, sprijinirea, dezvoltarea celorlalte persoane fără așteptarea unei recompense externe. În țara noastră, asupra acestui tip de comportament și a semnificației contribuției lui J. Reykowski a atras atenția Cătălin Mamali, care analizează comportamentul p. prin intermediul conceptului de „balanță motivațională". (*S.C.*)

proximitate, fenomen legat de ecologia grupului mic (de factorii spațiali, de mediu ai relațiilor care se stabilesc în grup), desemnînd gradul de apropiere, spațială și, implicit, psihologică, a persoanelor aflate în interacțiune. Cercetările experimentale au dus la identificarea mai multor moduri de aranjament spațial al membrilor grupului. Distingem, astfel, aranjamentul „față-n față", „în colț", „alături" și în „colțuri opuse", poziții diferite între ele ca grad de p. și, totodată, ca grad de apropiere psihologică între indivizi. Se pare că așezarea de tipul „alături" este cea mai intimă și cea mai apropiată din punct de vedere psihologic, fiind urmată de așezarea „în colț" și „față-n față", așezarea „în colțuri opuse" fiind apreciată de subiecții supuși cercetării ca „îndepărtată și izolată din punct de vedere psihologic". Preferarea conduitei de așezare este întotdeauna dependentă de mai mulți factori (personalitatea subiecților, natura sarcinii și ambianța socioculturală), fapt care trebuie avut în vedere atunci cînd se trece la proiectarea spațiilor în care urmează să funcționeze oamenii și relațiile dintre oameni. (*P.G.*)

psihodramă, tehnică de cercetare, făcînd parte din complexul metodelor sociometrice, prin care se încearcă o prelungire a cercetării în acțiune. Potrivit concepției autorului ei, J. L. Moreno, p., cu implicațiile ei psihanalitice, apare ca o procedură destinată să permită subiecților exprimarea liberă și spontană a cauzelor care au dus la dereglări psihice și sociale în comportamentul lor. Forma de exprimare nu este însă relatarea verbală; spre deosebire de terapia psihanalitică, ea presupune „jocul scenic", interpretarea de către subiect a diferite roluri sociale, fie acestea reale sau imaginare. De aici și tabloul componentelor metodei psihodramatice: platoul (scena sau spațiul) rezervat jocului; subiectul („pacientul"), care nu interpretează un rol străin, ci „se joacă" pe sine însuși; psihodramaturgul (regizor, terapeut, analist) care se ocupă atît de coordonarea interpretării scenice, cît și de stimularea jocului subiectului; grupul de ego auxiliari, format din actori terapeutici, figurînd personaje reale sau imaginare, implicate în „drama" subiectului-pacient; auditoriul, cu rolul de opinie publică comentînd și luînd atitudine față de jocul personajului. (*P.G.*)

psihologie socială (psihosociologie), știință de graniță între psihologia generală și sociologie avînd ca obiect propriu de cercetare fenomene și fapte ireductibil psihosociale (v.) respectiv fenomenele spiritual-psihologice individuale, de grup, colective care iau naștere din comunicarea și interacțiunea dintre oameni în toate activitățile lor sociale și se manifestă în concepții, motivații, atitudini, convingeri, opinii, comportamente, mentalități, tradiții, stări de spirit, sentimente etc. P.s. se ocupă cu studiul particularităților psihice ale oamenilor, ca ființe social-culturale, ale conduitelor lor în cadrul grupurilor sociale concret-

istorice din care fac parte, cît şi cu studiul particularităţilor psihologiei de grup, colective şi de masă aşa cum se manifestă ele în trăiri şi comportamente comune. În perspectiva psihologiei sociale, omul şi procesele sale psihice apar sub un dublu aspect: a) selectiv-concentrat, care se referă la om ca membru şi exponent al unei anumite epoci, orînduiri, clase, naţiuni, culturi, profesiuni şi la procesele sale psihice ca depozitare şi transformatoare ale experienţei furnizate de aceste cadre sociale; b) dinamic-desfăşurat, care priveşte omul ca subiect activ care comunică, acţionează, se confruntă cu alţi subiecţi, stabileşte relaţii, se angajează în schimburile interpsihice influenţînd şi suportînd influenţe (P. Golu) .P.s. nu este doar o ramură a psihologiei generale sau a sociologiei, ci este o ştiinţă particulară relativ independentă, cu categorii, teorii, legi şi metode proprii. Particularitatea distinctivă a p.s. faţă de psihologia generală constă în faptul că ea este integral o ştiinţă socială care nu se mai preocupă de procesele psihice general-umane, de specie, ci de manifestarea lor concretă în cadrul unor colectivităţi umane concret-istorice, bine determinate. „P.s. lasă complet afară psihofizica şi psihofiziologia, dar se interesează în detaliu de procesele interacţiunii şi comportamentelor în grup pe care în mod tradiţional psihologia generală le ignoră" (J.Stoetzel, 1963). „P.s. se fundamentează pe cea generală, prin aceea că aplică principiile psihologiei generale la circumstanţe sociale diferite. Pe de altă parte, studiul circumstanţelor sociale diferite modifică noţiunile noastre despre ceea ce este general. În primul caz, lucrurile considerate pînă în prezent ca generale în cadrul comunităţii se relevă ca produse ale culturii, în al doilea caz, studiul relaţiilor şi interacţiunilor poate releva caracteristicile generale ale naturii umane" (W. Sprott, 1952). Între p.s. şi psihologia generală există raporturi de reciprocitate şi strînsă colaborare. „P.s. atacă prejudecata care reduce psihologicul la individual şi socialul la colectiv" (A. Levy, 1965). Specificul p.s. faţă de sociologie constă în faptul că ea studiază nu întregul social, ci o latură a vieţii sociale şi anume manifestările de conştiinţă socială şi individuală în contexte sociale concret-istorice, ca reflectare directă şi mediată prin intermediul ideologiilor (v.) şi sistemele valoric-normative (v.) a existenţei sociale a respectivelor comunităţi umane. P.s. şi sociologia se întrepătrund, mai ales la nivelul sociologiilor de ramură, dar, în acelaşi timp, sînt deosebite „sociologia ocupîndu-se de realitatea socială obiectivă în toată complexitatea ei, iar p.s. de latura subiectivă a acestei realităţi (Miron Constantinescu, 1972). Relevarea relativei independenţe şi specificităţi a p.s. faţă de sociologie este importantă pentru evitarea psihologizării acesteia din urmă, fenomen caracteristic pentru orientările nemarxiste din ştiinţele sociale contemporane. „Între sociologie şi p.s. cooperarea nu se poate naşte prin subordonarea uneia dintre cele două ştiinţe celeilalte" (Roger Bastide, 1963). Fiind o ştiinţă de contact la graniţele dintre psihologia generală, sociologie, etnologie, antropologie socială şi culturală şi alte ştiinţe sociale (istorie, economie politică, pedagogie, politologie, ştiinţe juridice, ştiinţa conducerii, etică, estetică etc.) p.s. desfiinţează de fapt graniţele rigide între ştiinţele social-umane (M. Ralea şi T. Herseni, 1966), jucînd un rol unificator şi avînd accentuate funcţii praxiologice. „Se poate spune că la ora actuală p.s. reprezintă elementul cel mai dinamic al ştiinţelor sociale. Dacă ea are de achitat multe chitanţe faţă de ştiinţele

sociale cu care are raporturi strînse: psihologie, etnologie, sociologie, psihoanaliză, totuşi din partea sa a dat foarte mari stimulente atît sub raport metodologic şi al rigorii tehnicilor de cercetare, cît şi sub acela al inspiraţiilor teoretice propriu-zise (R. Pinto şi M. Grawitz, 1969). Deşi — după cum rezultă din conţinutul numeroaselor tratate manuale, monografii de p.s. apărute în diferite ţări, inclusiv în România — există încă o accentuată diversitate de opţiuni în alegerea şi ordonarea problemelor şi temelor ce fac obiectul de studiu al p.s., şi cu atît mai mult în interpretarea fenomenelor şi proceselor psihosociale, totuşi există un anumit consens în ce priveşte abordarea unor teme ca: procesul de socializare a persoanei umane, integrarea psihosocială (familială, şcolară, profesională, politică etc.), aspectele psihosociale ale raporturilor interpersonale de comunicare şi ale vieţii în grupurile mici (de învăţătură, muncă, conducere, distracţie etc.), psihosociologia colectivităţilor sociale structurate (clase sociale, naţiuni etc.), studiul atitudinilor sociale, raporturile status-rol-personalitate, comportamente în situaţii de mulţime, comunicaţia colectivă, persuasiunea, opinia publică, propaganda etc. „Psihologia socială se ocupă de procesele culturale prin care într-o societate dată: 1) se organizează cunoştinţele; 2) se stabilesc raporturile între indivizi şi mediul înconjurător, raporturi întotdeauna mediate de un terţ; 3) se canalizează structurile în cadrul cărora oamenii se conduc; 4) se codifică raporturile interindividuale şi inter-grupale; 5) se constituie o realitate socială comună care are la origine atît relaţiile cu ceilalţi, cît şi raporturile cu mediul înconjurător în jurul căruia noi creăm reguli şi investim valori" (S. Moscovici, 1970). Într-o formulare sintetică mai generală, un alt autor apreciază că „obiectul psihologiei sociale este studiul proceselor de interacţiune între indivizi, între indivizi şi grupuri, între grupuri" (D. Victoroff, 1967). Ca orice disciplină ştiinţifică, p.s. are preocupări general teoretice (psihologie socială generală care se ocupă cu categoriile şi legile de constituire şi desfăşurare a fenomenelor şi proceselor psihosociale indiferent de domeniile concrete de activitate şi relaţii social-umane) şi domenii specializate, aplicative cum sînt psihosociologia vieţii economice (industrială, agrară, comercială, publicităţii etc.) a vieţii politice, juridice, culturale, ştiinţifice, religioase, a educaţiei, sportului etc. O ramură puternic dezvoltată azi a p.s. este psihosociologia organizaţională, a conducerii şi formării cadrelor. De asemenea, cunoaşte dezvoltare psihosociologia vieţii cotidiene, a modului de trai, a loisirului. În ultimul deceniu, atît p.s. generală, cît şi p.s. de ramură şi aplicativă au cunoscut o puternică dezvoltare în România, odată cu reluarea cercetărilor sociologice teoretice şi de teren. Au apărut manuale şi tratate (*Introducere în psihologia socială* de M. Ralea şi T. Herseni, 1966, *Psihologie generală şi psihologie socială*, 2 vol., de Ana Tucicov-Bogdan, 1973; *Psihologie socială* de Pantelimon Golu, 1974; *Psihologie socială* de P. Pânzaru, 1973; *Psihologia socială* de I. Radu, 1977), precum şi numeroase culegeri de studii (*Psihosociologia culturii de masă*, 1968; *Laboratoarele uzinale de psihosociologie*, 1974 etc.) şi o serie de monografii (*Sociometria*, 1967 şi *Sociologia americană a grupurilor mici*, 1970 de Achim Mihu, *Elemente de psihosociologie a muncii eficiente* de Septimiu şi Adina Chelcea, 1977; *Raporturile interpersonale* de V. Constantin Cicîrlan, 1973; *Psihosociologia circulaţiei rutiere* de Vasile Frunză, 1975; *Preferinţa interpersonală* de Dinu Grama, 1974;

Psihosociologia organizării întreprinderilor industriale de T. Herseni, 1969; *Intercunoaștere* de C. Mamali, 1974; *Liderii în dinamica grupurilor* de A. Neculau, 1977; *Microsociologia colectivului de elevi* de I. Nicola, 1974; *Psihosociologia conducerii colective a întreprinderii industriale*, de I. Petrescu, 1977; *Relațiile umane în grupele de muncă industrială. Cercetare de psihologie socială concretă* de Geta Dan-Spînoiu, 1971; *Cerințe psihologice pentru conducerea unităților economice* de A. Tabachiu, 1974; *Teoria grupurilor și cercetarea colectivelor școlare* de N. Radu, M. Ioniță, V. Martin, A. Predescu, 1974; *Metoda normativă în psihosociologia organizării*, 1972 și *Psihosociologia organizării și a conducerii*, 1974 de Cătălin Zamfir; *Psihologia socială a grupurilor școlare*, 1972 și *Psihologia socială și organizațională industrilă*, 1975 de M. Zlate. Împreună cu celelalte ramuri ale științelor sociale, p.s. din România, fondată pe principiile teoretice și metodologice ale materialismului dialectic și istoric și avînd ca obiectiv principal de studiu realitățile social-umane din țara noastră, contribuie la cunoașterea științifică a procesului făuririi și dezvoltării conștiinței socialiste a maselor, al însușirii și aplicării sistemului de valori și norme ale societății noastre, al cristalizării opiniei publice socialiste, precum și la optimizarea raporturilor interumane în toate tipurile de grupuri sociale (de muncă, de învățare, de conducere, familiale etc.), la creșterea randamentului în activitățile productive, la stimularea formării și afirmării personalității multilateral dezvoltate. (*P.P.* și *P.G.*)

psihoterapie de grup, complex de tehnici de terapie psihologică în tulburările psihogene și adaptative, utilizînd ca factor terapeutic acțiunea grupului constituit în acest scop. J.L. Moreno, S. H. Foulkes, Carl Rogers au contribuit cel mai substanțial la perfecționarea **p. de g.** Între tehnicile **p. de g.** psihodrama (sau sociodrama) creată de J.L. Moreno — care și impune termenul de **p. de g.** cu ocazia Congresului de psihiatrie de la Philadelphia (1932) — este cea mai cunoscută. Încă în 1913, J.L. Moreno și-a dat seama că fiecare membru al grupului poate fi agent terapeutic pentru ceilalți. Pornind de la acest fapt, după 1918, la Viena, face încercări sistematice de aplicare a „teatrului terapeutic". După 1925, în S.U.A., J.L. Moreno pune la punct tehnica psihodramei (1927) (v.). Scopul este acela de învățare (sau reînvățare) a rolurilor sociale (v.) de către bolnavul psihic, ca și acela de sporire a capacității bolnavului de schimbare a rolurilor, de cultivare a spontaneității. În anumite cazuri, utilizîndu-se psihodrama pot fi puse în evidență cauzele tulburărilor psihice și a dificultăților de adaptare psihosocială, obținîndu-se vizibile ameliorări ale stării de sănătate a pacienților. După 1960, **p. de g.** se îmbogățește cu noi tehnici, cele mai multe de sorginte psihoanalitică (v.). Dintre acestea amintim: terapia primară, terapia Fischer-Hoffman, analiza afectivă, gestalt-terapia. *Terapia primară*, tehnică terapeutică de inspirație freudiană, creată de Arthur Janov, pornind de la ideea că efortul de conștientizare a elementelor refulate și exprimarea lor constituie premisa necesară a însănătoșirii psihice. În raport cu psihanaliza clasică, A. Janov accentuează importanța exteriorizării în grup a emoțiilor în vederea readucerii în conștiință a experienței primare refulate. *Terapia Fischer-Hoffman* se bazează pe ideea că tulburările psihice ale adulților își au originea în perioada copilăriei, în relațiile dintre părinți și copii. Se consideră că viața psihică a individului este modelată de relațiile inițiale ale acestuia cu părinții.

T.F.-H. constă din conştientizarea în etape, în aproximativ trei luni, a elementelor refulate generate de relaţiile iniţiale dintre părinţi şi copii. *Analiza afectivă* porneşte de la abordarea terapeutică globală (emoţională, intelectuală şi corporală), considerîndu-se că însănătoşirea pacientului nu poate fi obţinută pe compartimente. În cadrul *a.a.*, pacienţii sînt puşi în contact direct cu situaţii sociale foarte diferite, considerîndu-se că numai experienţa directă poate duce la schimbarea personalităţii. Tehnica propriu-zisă constă din şedinţe individuale cu psihoterapeutul, şedinţe de grup, activitate individuală şi activitate didactică (împreună cu alt membru al grupului). *Gestalt-terapia*, imaginată de Frederich Perls, se inspiră din filozofia existenţialistă şi din psihologia formei (gestaltism). În cadrul acestei tehnici psihoterapeutice pacientul pune în scenă şi joacă conflictul său interior, grupul constituind un fel de „cor antic", care susţine tema invocată de protagonist. Tema poate fi o pură ficţiune sau poate fi desprinsă dintr-o situaţie reală, exprimînd o anumită disfuncţionalitate psihosociologică. Raportul dintre tratamentul psihologic individual şi variatele psihoterapii de grup a fost abordat în literatura noastră de specialitate de G. Ionescu (*Introducere în psihologia medicală*, 1973). (*S.C.*)

psihoză, maladie gravă, de deteriorare a relaţiilor normale ale indivizilor cu mediul social ambiant, cu deosebire a relaţiilor interpersonale, precum şi de tulburare a raporturilor faţă de propria persoană. În sens sociologic şi psihosocial, psihozele exprimă stări de spirit obsesional-generalizate, de contaminări în cadrul unor grupuri sociale, cauzate adesea de teama unor convulsii sau calamităţi care ar putea afecta grupul. Aşa de pildă sînt: p. războiului, a secetei ce ar putea veni, a devalorizării banilor etc., care aduc după sine fenomene de disfuncţie socială, ca şi în relaţiile indivizilor şi care uneori sînt greu de remediat. Statistic, s-a demonstrat faptul că în etapele de criză socială (războaie, ocupaţii, recesiuni economice) numărul p. creşte, ca şi răspîndirea lor în masă, prin contagiune (v.) evidenţiindu-se astfel funcţia patogenă a conflictelor sociale, a stărilor de tensiune şi frustrante din colectivitate, atît de caracteristice pentru societatea capitalistă contemporană. Cunoscute fiind efectele nefaste ale p. colective, societatea socialistă manifestă o grijă deosebită pentru moralul maselor, pentru mobilizarea conştientă a forţelor colective pozitive în prevenirea şi înlăturarea oricăror dificultăţi din activitatea grupurilor umane. (*A.B.T.*)

public, categorie sociologică şi statistică ce desemnează o colectivitate de persoane, puţin numeroasă sau foarte numeroasă, concentrată sau dispersată spaţial, omogenă sau eterogenă din diferite puncte de vedere (sex, vîrstă, grad de instrucţie, profesie, apartenenţă politică, ideologică, rezidenţă etc.) care are însă comun un centru de interes sau informaţie identice şi simultane la un moment dat. Dată fiind marea varietate a acestor preocupări sau centre de interes, avem practic de-a face nu cu un singur p., ci cu numeroase p. în sînul aceleiaşi mase de oameni, al aceleiaşi colectivităţi sau societăţi. „Privind realitatea actuală în toată complexitatea ei, ne găsim în fiecare clipă în faţa unui număr imens de publicuri de tot felul, care acţionează paralel sau interferent, concentric sau piramidal, în armonie sau în contradicţie unele cu altele. Aceeaşi persoană poate să facă parte dintr-o mulţime de cercuri sociale sau publicuri (naţional, internaţional, artistic, sportiv, ştiinţific, radiofonic etc.)" (M. Ralea T., Hariton, 1962). Fiecare persoană aparţine

succesiv sau simultan tot atîtor p. cîte centre de interes are prin sistemul comunicaţiilor şi contactelor interpersonale (Lundberg, Schrog, Jarsen, 1954). Aceasta este un rezultat obiectiv al diviziunii sociale a muncii, a multiplicării şi diversificării activităţilor şi relaţiilor sociale. În societatea modernă coexistă publicuri participante şi asistente; dispersate şi concentrate; organizate, instituţionalizate şi spontane, îndeplinind fiecare dintre ele funcţii şi roluri specifice. De asemenea, dimensiunile p. sînt variabile, mergînd de la grupuri relativ reduse, pînă la scară naţională şi mondială. Categoriile de p. şi dimensiunile lor au implicaţii importante asupra proceselor de constituire şi manifestare a opiniei publice (v.), asupra structurii sale interne (stratificarea şi distribuţia statistică a opiniilor în cadrul aceluiaşi p. asupra aceleiaşi chestiuni) ca şi asupra rolului şi influenţei sociale a opiniei publice. Compoziţia p. este şi ea variată, mergînd de la cel omogen (din diverse puncte de vedere, al profesiei, vîrstei, gradului de instrucţie, apartenenţei de clasă sau naţionale etc.), pînă la cel eterogen (p. de la cinematograf, p. manifestărilor sportive, al emisiunilor de radio şi televiziune, al literaturii beletristice etc.). Anchetele şi sondajele de opinie publică urmăresc cu grijă să stabilească caracteristicile sociologice ale p. pentru a putea face corelaţiile corespunzătoare între aceste caracteristici şi opiniile exprimate. (*P.P.*)

publicitate, acţiune menită să facă cunoscută publicului calităţile anumitor produse, servicii, instituţii pentru a-i capta atenţia şi a-l determina să le achiziţioneze, folosească, frecventeze. Bazîndu-se pe imagini şi formule specifice (solganuri publicitare), p. este destinată promovării unor comportamente imediate, adresîndu-se nu sistemului de gîndire şi concepţiilor generale ale oamenilor, ci sensibilităţii, intereselor şi nevoilor lor de moment. Ea mizează pe sugestie şi imitaţie. P. face apel la procese psihologice relativ simple care nu pun în joc convingerile majore ale grupului şi nici structura profundă a personalităţii. Cu toate acestea, aşa cum remarcă unii cercetători, „publicitatea vehiculează o ideologie pe care o reflectă şi o produce în acelaşi timp. Ea reflectă un sistem de idei, de opinii, de valori, şi de reprezentări colective mai mult sau mai puţin explicite, mai mult sau mai puţin organizate..., ea difuzează o mitologie socială, justifică un stil de viaţă, o concepţie asupra existenţei, vieţii şi sănătăţii, tinzînd să integreze indivizii în raporturile sociale ale modului de producţie dominant. Ideologia publicitară contribuie la reproducerea formaţiunii sociale capitaliste“ (L. Bardin, 1975). (*P.P.*)

R

raţionalizare, reglementare şi modificare a anumitor stări de fapt, în concordanţă cu anumite legi, norme şi criterii de optimalitate. Condiţia principală a r. o reprezintă cunoaşterea în prealabil a naturii şi legilor fenomenului ce urmează a fi raţionalizat. Un domeniu esenţial la a cărui r. psihologia umană îşi poate aduce o contribuţie apreciabilă este cel al vieţii şi activităţii de grup (în grupurile mici, mijlocii şi mari), al relaţiilor interpersonale în colectivele instituţionalizate de toate tipurile. R. este o formă superioară de reglare pe care o întîlnim numai la nivelul omului, singura fiinţă capabilă de cunoaştere în sensul propriu al cuvîntului, de înţelegere, predicţie-anticipare, decizie şi de acţiune în concordanţă cu scopurile dinainte formulate. Din acest punct de vedere, r. devine un mecanism psihologic complex de autoorganizare şi automodelare a comportamentelor şi activităţilor individuale şi sociale. Sursa principală a r. este cunoaşterea ştiinţifică, obiectivă a situaţiilor reale în care se desfăşoară activitatea, a raportului dintre aspiraţii şi posibilităţi. În societatea socialistă, forma superioară de r. este planificarea. P.C.R. pune în permanenţă în faţa organelor de conducere imperativul intensificării preocupărilor pentru perfecţionarea şi optimizarea atît a activităţii de planificare, cît şi a celei de conducere concretă a operei de înfăptuire a obiectivelor stabilite. (*M.G.*)

război psihologic, manifestare a unui conflict puternic (v.) intergrupal, sau internaţional. El constă în utilizarea psihologică a mijloacelor ideologice, a informaţiilor reciproce şi a comunicării sociale pentru a submina moralul adversarului şi a forţa soluţionarea conflictului la modul dorit de fiecare grup. R.p. precede adesea izbucnirea conflictului armat şi se desfăşoară obişnuit prin mijloace alambicate în timpul conflagraţiei armate, continuînd uneori şi după încetarea acesteia, urmărind slăbirea moralului adversarului ca şi grăbirea victoriei dorite. Utilizînd sistematic cînd ameninţarea, cînd discreditarea, ori promisiunea pentru a instiga la revoltă şi dezertarea indivizilor din tabăra adversă, r.p. nu este altceva decît o formă extremă a influenţării sociale (v.) cu adînci efecte şi de durată asupra masei indivizilor. Nu numai conflictele de ordin social-politic şi armate stau la baza r.p., ci şi conflictele industriale, concurenţa economică, interesele etnice contradictorii ale diferitelor grupuri sociale, conflictele religioase etc. În toate ocaziile r.p. urmăreşte derutarea opiniei adversarului, pierderea încrederii în forţa şi valorile grupului respectiv, în perspectiva luptei la care sînt angajaţi indivizii, dezinformarea şi demoralizarea adver-

sarului. Denumit adesea şi „războiul nervilor", r.p. urmăreşte, în cadrul conflictelor armate, uzura morală a adversarului pentru a-l face mai vulnerabil faţă de lovitura ce urmează a-i fi dată. Nefaste sînt consecinţele lui, care nu afectează numai combatanţii, ci pe toţi membrii comunităţilor aflate în conflict, slăbind capacitatea de conciliere şi înţelegere a oamenilor. Substitut al războiului armat a fost războiul rece, tot un r.p. în etapa imediat următoare încetării celui de-al doilea război mondial şi care a dăunat destinderii internaţionale şi dezvoltării unor relaţii de colaborare şi înţelegere între popoare. (*A.B.T.*)

recompensă, relaţie psihosocială ce exprimă un mod de întărire a actelor şi comportamentelor învăţate ale subiectului prin factori pozitivi, gratifianţi şi care îi aduc satisfacţie. Se opune sancţionării prin pedeapsă a indivizilor, care, în genere, este neplăcută, dezorganizatoare şi generează anxietate. În condiţiile învăţării umane, atît r. individuale, cît şi cele administrate în colectiv sînt căutate de indivizi şi sînt trăite ca stări reconfortante, mobilizatoare, în timp ce pedepsele sînt evitate sau primite cu rezistenţă. R. aplicate indivizilor, ca şi grupurilor umane pot fi materiale sau morale. La nivelul interacţiunii persoanelor şi în comportamentele de grup primează, cu deosebire în societăţile evoluate, r. morale. Acestea sînt de mai multe forme ca: încurajarea publică sau individuală, lauda, recunoaşterea socială, evidenţierea, promovarea socială, consacrarea în activitate ş.a. Sensibilitatea pentru r. morală se formează relativ timpuriu la copii. Experimental s-a stabilit că şcolarii mici sub influenţa laudei dau o mai mare performanţă în învăţare, decît sub acţiunea criticii, sau a pedepsei prin dezaprobare, ca şi atunci cînd sînt trataţi cu indiferenţă (E. Hurlock, 1964). R., în alternanţă cu pedepsele, constituie modalităţi ale socializării persoanei (R. Linton, 1945) şi ale controlului social. (*A.B.T.*)

redundanţă. 1. Surplusul de semnale (litere) care se utilizează pentru asigurarea fidelităţii transmiterii mesajelor în interiorul unui sistem de comunicaţie în care acţionează factori perturbatori (zgomot). 2. Excedent de informaţie (informaţie suplimentară, superfluă) care nu aduce ceva semnificativ pentru definirea fenomenului considerat. 3. Grad de interacţiune şi dependenţă reciprocă între elementele unui sistem sau structuri, care condiţionează rezistenţa şi stabilitatea în faţa influenţelor perturbatoare. Coeficientul de r. se determină după formula:

$$R = \frac{H\ \max - H_t}{H\ \max} \cdot 100,$$

unde $H\ \max$ = entropia maximă a mesajului, iar H_t = entropia actuală a mesajului. Din relaţia de mai sus rezultă: a) dacă $H\ \max - H_t = 0$, $R = 0$; b) dacă $H\ \max - H_t > 0 \rightarrow R > 0$. Valoarea lui R se exprimă în procente, fiind cuprinsă între/0% şi 100%/. R. cea mai mare o posedă limbile naturale. În plan comportamental, cu cît un sistem se caracterizează printr-un coeficient de redundanţă mai mare, cu atît el va avea un grad de organizare şi de stabilitate mai înalt şi viceversa. Astfel, r. devine şi un criteriu de estimare a nivelului de organizare sistemică. (*M.G*)

reeducare, activitate corectivă, social organizată cu indivizii şi care urmăreşte, prin intermediul unor noi influenţe educative recuperarea organică, neuro-funcţională, psihică sau morală a unor infirmi, mutilaţi, deficienţi caracteriali ori delincvenţi. În sens medico-pedagogic fenomenul r. (Heilpädagogik) priveşte cazurile de recu-

perare în plan organic, neuro-funcţional, ori psihic a deficienţilor, survenite ulterior educaţiei propriu-zise a acestor indivizi şi care necesită un proces de readaptare la mediu, condiţii de muncă etc. De regulă, această r. cade în sarcina medicilor şi defectologilor (pedagogi). Sensul psihosocial al r. se referă la reconsiderarea relaţiilor interpersonale ale indivizilor, a sistemului de atitudini caracteriale, la schimbarea unor criterii şi valori morale. În cazul delincvenţilor, unde recuperarea lor este psihosocială şi morală, r. are loc în instituţii specializate, fiind încredinţată unui personal anume format, cu pregătire sociopsihologică şi pedagogică adecvată. Ea se continuă apoi în mediul social deschis, la locul de muncă, în procesul de învăţămînt, ori în cadrul unor influenţe obşteşti organizate. R. delincvenţilor în psihologia contemporană are la bază ideea reversibilităţii comportamentului social al indivizilor, faptul că delincvenţii sînt social traumatizaţi şi că un tratament psihoterapeutic complex, prin aplicarea concomitentă a principiilor ergoterapiei (terapie prin muncă) şi ale socioterapiei poate duce la resocializarea dorită a infractorilor. Prin Hotărîrea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din 1977 s-a stabilit că cea mai mare parte din sarcinile r. şi ale reintegrării sociale a tinerilor revine colectivelor de muncă, organizaţiilor U.T.C. şi obşteşti din instituţii, consiliilor de educaţie anume create şi, în genere, acţiunii larg socialecetăţeneşti a oamenilor muncii. (*A.B.T.*)

regresie. 1. (În psihologie). Tendinţă a comportamentului unui individ sau grup de a reveni la forme (stadii) primare (cu caracter eminamente ludic); este determinată de o nevoie internă de relaxare. 2. (În statistică). Procedeu care permite ca pe baza corelaţiei performanţelor la două probe (X şi Y), stabilite pe un eşantion reprezentativ, să se prevadă, cu o probabilitate suficient de mare, performanţa pe care un subiect oarecare (aparţinînd aceleiaşi populaţii ca şi eşantionul) o va obţine la o probă (un examen, de pildă) cunoscînd rezultatul pe care l-a obţinut la cealaltă probă (un test de aptitudini). În acest scop, se aplică ecuaţia de regresie:

$$X = b_x (Y - \bar{Y}) + \bar{X}$$

(pentru regresia lui X în Y) sau:

$$Y = b_y (X - \bar{X}) + \bar{Y}$$

(pentru regresia lui Y în X). (*M.G.*)

relaţii interpersonale. 1. (În sens larg). Categorie fundamentală a psihologiei sociale care desemnează orice legătură între persoane sub forma percepţiei, înţelegerii, evaluării, preferării unei persoane de către altă persoană. 2. (În sens specific). Uniune psihică, conştientă, directă, bazată pe o legătură inversă complexă şi care cuprinde minimum două persoane. Reprezintă cadrul primordial de manifestare a celui mai caracteristic fenomen de psihologie socială, interacţiunea, acţiunea unei persoane asupra alteia şi influenţa inversă pe care o suportă ea din partea acesteia. R.i. au la bază faptul că comportamentul uman se desfăşoară într-un cîmp social, unde persoana ia drept „obiect" al cunoaşterii şi acţiunii alte persoane, iar aceste alte persoane devin interlocutori şi parteneri de interacţiune ai individului considerat. Astfel, dacă-i considerăm pe A şi B parteneri de interacţiune, putem înregistra faptul că A influenţează asupra lui B, iar B reacţionează la A, devenind şi el stimul pentru A. Un comportament „se trage" oarecum din celălalt, creîndu-se lanţuri sau suite de comportamente, ale căror secvenţe se intercalează şi se intercondiţionează. Procesul se poate relua si

repeta de numeroase ori, ajungîndu-se la un fel de structură bivalentă, dinamică, retroactivă. Indivizii îşi interajustează comportamentele, se adaptează unul la altul, adaptîndu-se totodată la evenimentele la a căror producere concură prin interacţiunea dintre ei. Modificîndu-l pe *B*, prin influenţa exercitată asupra lui, *A* se modifică şi pe sine, prin adecvarea reacţiilor sale de răspuns la comportamentul modificat al lui *B*. Capacitatea unui partener de a se adapta la celălalt depinde de corectitudinea cu care percepe şi evaluează modul în care apare „în ochii" celuilalt. Ceea ce presupune ca între cei doi să se deruleze un anumit ciclu de interacţiune, în cursul căreia unul îl modifică pe celălalt, percepe efectele pe care le-a avut asupra acestuia şi se adaptează la acest partener modificat şi în care, de acum, este el însuşi „implicat". Interacţiunea dintre parteneri depinde de particularităţile lor psihice individuale şi la rîndul ei influenţează asupra acestor particularităţi, determinînd apropierea lor. Tot acest proces se proiectează pe fondul situaţiei sociale în care decurge interacţiunea. R.i. se deosebeşte de alte categorii de interacţiuni ale omului cu ambianţa: cu obiectele mediului fizic (această relaţie se deosebeşte prin aceea că obiectul nu este „însufleţit", nu răspunde psihic omului), cu animalele (relaţia om-animal, deşi interpsihică, nu este, totuşi, interpersonală, deoarece animalul este o entitate biologică inconştientă) chiar cu alţi oameni, nu orice interacţiune la nivel uman fiind un act interpersonal (relaţia dintre medic şi bolnavul care şi-a pierdut cunoştinţa, relaţia dintre mama şi copilul ce n-a început încă să vorbească nu sînt relaţii interpersonale). R.i. presupune conştiinţa relaţiei şi reciprocitatea conduitei partenerilor. Ea este o relaţie interumană trecută printr-o filieră psihică conştientă. În societate există şi alte relaţii interumane (de pildă, relaţia „producător—consumator", „director — angajat", „comandant—subordonat") care, în condiţiile în care partenerii nu se percep, nu comunică şi nu interacţionează nemijlocit, nu sînt relaţii interpersonale. Pentru a putea fi denumită ca interpersonală, relaţia interumană trebuie să dispună de toate notele cuprinse în definiţie. Planul interpersonal al relaţiilor interumane dispune de o fenomenologie proprie, de o structură marcată de antinomii interne. O primă antinomie vizează dedublarea interpersonalului în act şi în relaţie. Actul se referă la desfăşurarea vie, actuală, schimbătoare a interacţiunii, exprimînd dinamica cotidiană a acestei interacţiuni. În actul interpersonal se regăsesc şi se contopesc, formînd o sinteză, percepţii şi comunicări, acţiuni şi răspunsuri, trăiri şi stări afective de atracţie sau de repulsie. Actele interpersonale dau naştere, prin condensare şi sedimentare, r.i., structuri interpsihice stabile, statornicite între oameni ca urmare a interacţiunii lor eşalonate în timp. Prietenia, dragostea, iubirea, ura, gelozia etc. sînt astfel de exemple. În ele recunoaştem o cumulare şi structurare de profunzime a actelor interpersonale, care, prin mecanisme de acomodare, asimilare, alienare şi stratificare conduc interacţiunea fie spre fuziune interpersonală fie spre diferenţiere şi separare. O altă antinomie a interpersonalului ţine de dedublarea lui în relaţie şi în conştiinţă a relaţiei. Partenerii nu numai că se relaţionează, dar şi percep această relaţionare, o percep mai superficial sau mai profund, mai limitat sau mai extins, în funcţie de faptul dacă partenerii conştientizează doar condiţiile actuale în care îşi desfăşoară interacţiunea, sau operează în baza unor criterii mai adînci, văzîndu-se

pe sine nu numai ca indivizi, dar şi ca exponenţi ai anumitor grupuri şi clase sociale. Faptul a fost sesizat de Marx cu prilejul analizei pe care o întreprinde în jurul fetişismului mărfii şi al implicaţiei lui — alienarea umană — şi are o deosebită importanţă pentru înţelegerea dinamicii formării conştiinţei de grup şi de clasă. Interpersonalul mai cunoaşte şi o altă dedublare, aceea în comportament interpersonal efectiv şi în opinie despre acest comportament. Partenerii nu numai că se interacţionează şi că percep acest lucru, dar au şi anumite păreri despre relaţiile dintre ei, le apreciază într-un fel oarecare, considerîndu-le ca fiind „bune", „calde", „apropiate" sau, dimpotrivă, „proaste", „reci", „distanţate". Interpersonalul constituie astfel un tot înlăuntrul căruia conlucrează conduita efectivă cu elementele informaţionale despre ea, atitudinile afective preferenţiale cu încercările de apreciere şi valorizare a partenerului şi a interacţiunii cu el. Este ceea ce constituie dimensiunea axiologică a actului interpersonal. Privit analitic, acest tot relaţional se poate descompune în mai multe componente: relaţii comunicative, relaţii perceptive, relaţii simpatetice. Primele se referă la schimbul de mesaje informaţionale dintre indivizi şi au drept principal instrument de codificare şi transmitere a informaţiei mijloacele lingvistice, în speţă limbajul. Intercomunicarea verbală poate fi simplă sau complexă, îmbrăcînd forma convingerii, persuasiunii, sugestiei, în cadrul cărora informaţia cognitivă este secundată sau chiar dominată de informaţia emoţională. Relaţiile interperceptive, care formează aşa-numita comunicare nonverbală, au drept conţinut oglindirea omului în alt om şi ele se realizează prin intermediul a o serie de stimuli vizuali, tactili, auditivi, care-i parvin subiectului de la înfăţişarea externă, vocea, gestul, mimica şi acţiunea partenerului de interacţiune. Toţi aceşti indici dau acces la motivaţiile, atitudinile şi proprietăţile dispoziţionale ale celor cu care interacţionăm, ceea ce face, ca prin percepţie interpersonală, oamenii să se cunoască, să-şi înţeleagă reciproc particularităţile, în consecinţă, să se apropie sau să se îndepărteze afectiv. Factorul afectiv constituie suportul celei de-a treia categorii de relaţii interpersonale — cele simpatetice sau preferenţiale — care constau în atitudinile pozitive sau negative, de atracţie — sau de repulsie şi, corespunzător lor, în actele de alegere sau respingere ale unei persoane faţă de altă sau alte persoane. Între cei doi poli extremi ai atitudinii afective se află zona sentimentului de indiferenţă afectivă. Interacţiunea interpersonală este un fragment al unei dimensiuni mai mari — interacţiunea de grup şi în grup — grupul social fiind creat din necesitatea rezolvării în comun a anumitor sarcini. Scopul şi activitatea comună figurează printre notele lui definitorii. Ele constituie suportul relaţiilor funcţionale, relaţii ocupaţionale, al căror contur este dat de interacţiunea dintre persoană şi sarcina de muncă. Între ele şi tipurile de relaţii interpersonale, descrise anterior, există o strînsă legătură. Astfel, relaţiile funcţionale nu au un conţinut exclusiv tehnic, operaţional, nu sînt pur şi simplu relaţii de tipul „om — maşină", ci ele cuprind şi elemente de raportare interpersonală, prin intermediul percepţiilor şi reprezentărilor interpersonale generate nemijlocit în procesul muncii. Şi invers, relaţiile interpersonale de factură perceptivă şi comunicativă, în măsura în care vehiculează un conţinut legat de sarcina de muncă, sînt şi relaţii funcţionale. Cît priveşte relaţiile simpatetice, ele au drept mecanism premergător interacţiunea perceptivă şi comunicativă, iar drept principal

cadru de realizare contextul relaţiilor funcţionale. Complexitatea şi întrepătrunderea tuturor acestor fenomene fac ca, în planul cercetării concrete, abordarea ştiinţifică a r.i. să nu fie posibilă decît printr-un ansamblu de metode, în care se includ observaţia psihosocială, experimentul şi testul sociometric. Relaţionarea interpersonală este întotdeauna mutuală, în sensul că acţiunii îi urmează un răspuns. Ea poate fi descrisă ca mutuală şi într-un alt sens al cuvîntului, mai special, anume acela că persoanele implicate nu numai că-şi răspund, dar îşi răspund prin aceleaşi genuri de conduite. Este ceea ce se petrece în cazul modurilor de interacţiune bazate pe cooperare, competiţie, conflict. Aici, persoanele aflate în interacţiune ocupă poziţii similare, îşi răspund prin atitudini similare şi vădesc iniţiativă în menţinerea formei respective de mutualitate. Ceea ce nu se întîlneşte, de pildă, în cazul unor relaţii definite prin dimensiunea dominaţie—subordonare. În concluzie, r.i. aparţin sferei largi a relaţiilor sociale, situîndu-se undeva la nivelul interferenţei dintre relaţiile care compun existenţa socială (relaţii de producţie, de schimb, de consum) şi cele care alcătuiesc „etajul" ideologic al conştiinţei sociale (politice, juridice, etice, estetice etc.). Ele sînt relaţii de tipul „om—om", fiind nu numai sociale, dar şi psihologice, prin aceea că angajează într-un mod direct percepţia, gîndirea, sentimentele şi atitudinile oamenilor şi solicită obiectivarea lor în comportamente relaţionale efective. V. şi atitudine, comportament uman, situaţie psihosocială. (*P.G.*)

reprezentare socială, modalitate de redare în imagini intuitive şi în termenii interacţiunii psihosociale a indivizilor, a unor procese sociale, evenimente, fapte umane existente sau închipuite. Prin conţinutul lor, r.s. sînt reproduceri mintale ale socialului: imagini ale unor comportamente grupale, ale relaţiilor indivizilor, ale statusurilor, ale comunicării şi ale proceselor psihosociale din grupărea dată. Principalele caracteristici ale r.s. se referă la: a) obiectul lor, constituit nu doar din stimuli, ci din situaţii sociale complexe şi din fenomene de interacţiune umană; b) structura lor psihosocială, ele fiind o construcţie mintală a realului, o expresie particulară, intuitivă a gîndirii sociale din comunitatea dată (Cl. Herzlich, 1969); c) la caracterul lor colectiv, obiectul lor putînd fi: relaţie interpersonală, normă de grup, sistem de valori etc. R.s. exprimă de regulă, în chip metaforic, proprietăţile acestora în mod social organizate în jurul unor semnificaţii centrale, fixate şi generalizate de colectivitate. Astfel, în r.s. nu avem de-a face pur şi simplu cu reproducerea fotografică, iconică a faptelor, ci cu remodelarea lor personală, inseparabilă de activitatea simbolică a subiectului şi solidară totodată cu inserţia sa în mediul social dat (H. Blumer, 1967). În general r.s., departe de a fi simple copii ale faptelor psihosociale, includ procese de valorizare grupală a realităţilor date, atitudini de acceptare ori respingere colectivă. Ca mod de activitate a gîndirii sociale aceste reprezentări contribuie la definirea grupului de apartenenţă a individului, constituind fondul de imagini comun cu care operează membrii grupului, în care se înţeleg, păstrînd pentru membrii aceluiaşi grup aceleaşi sensuri. De exemplu, imaginea socială de putere, apare în unele colectivităţi realizată ca atribut şi emanaţie a clasei dominante, în altele ca rezultat al unităţii mulţimilor de oameni; sau, imaginea de boală, pentru unele colectivităţi păstrează sensul unei ispăşiri a păcatului, iar în altele, cu înţeles de abatere de la starea de sănătate,

ori ca expresie a unei vieţi mizere a indivizilor. R.s. asupra fenomenelor umane sînt mediate de limbaj, motiv pentru care realizarea adecvată a acestor reprezentări presupune stăpînirea corectă a limbii respective. Atît la nivelul activităţii persoanelor, cît şi în viaţa grupurilor umane r.s. îndeplinesc importante funcţii: a) de dirijare şi reglaj a comportamentelor individuale şi colective, fără de care nu este posibilă angajarea într-o acţiune socială a indivizilor; b) de modalitate şi instrument prin care persoanele, ca şi grupurile umane învaţă ambianţa socială, prin care membrii grupului înţeleg fenomenele şi îşi interiorizează experienţa socială; c) de proiectare şi, respectiv, anticipare a acţiunilor comune; d) rolul de acceptare sau de rectificare a comportamentelor sociale; e) de proiecţie înspre obiect a universului social al subiectului, ca de pildă, în cazul vizionării unui film cu desene animate, în care indivizii percepînd stimulii ca linii şi puncte, figuri, îşi proiectează sensuri şi raporturi coerente, un deznodămînt logic şi consecinţele firesc aşteptate; f) o funcţie simbolică, de impregnare a imaginilor cu afectivitate şi stări atitudinale, care permit apoi indivizilor, ca şi grupurilor umane, să anticipeze acţiunea psihosocială în modele optime, în aspiraţii superioare, în dorinţe, scopuri şi idealuri. La producerea r.s. acţionează, în principal, următorii factori: 1) dispersia informaţiilor în grup cu privire la fenomenele psihosociale reprezentate, şi în genere, decalajul existent între informaţia prezentă şi cea efectiv necesară unei cunoaşteri certe; 2) faptul că indivizii, ca şi grupurile umane sînt în mod diferit focalizaţi asupra obiectelor sociale sau a problemelor semnificative; 3) presiunea la influenţă, întotdeauna prezentă în grupul social dat şi în virtutea căreia se produce o anume disparitate de poziţie a membrilor faţă de obiectul semnificativ; 4) prezenţa unor interacţiuni conflictuale produse de nivele de experienţă socială diferită a persoanelor, de lacunele lor în cunoaştere, de distanţa dintre ştiinţă şi sensul comun al lucrurilor. Jocul acestor factori decide pînă la urmă (S. Moscovici, 1972) organizarea şi formarea reprezentărilor colective, în care ca dominante contează: modelele culturale promovate de colectivitate, mentalitatea indivizilor, raporturile conflictuale existente în grup, experienţa comună a indivizilor şi grupal generalizată. O viziune determinist-materialistă şi istorică asupra genezei r.s. au adus-o clasicii marxismului. Existenţa socială şi, mai precis, modul în care oamenii produc bunurile necesare traiului determină reprezentările lor asupra vieţii şi a realităţii sociale (Marx—Engels). Astfel, de pildă, una a fost imaginea colectivă a muncii privită ca povară, ca pedeapsă înjositoare pentru om în condiţiile societăţii sclavagiste; alta devine reprezentarea muncii în condiţiile exploatării capitaliste moderne; după cum, o nouă imagine asupra muncii generează societatea socialistă, în care munca este înţeleasă nu numai mijloc de producere a bunurilor materiale şi spirituale necesare omului, dar şi condiţie de realizare plenară a personalităţii fiecăruia, de dezvoltare a capacităţilor creatoare, de înaintare pe linia progresului a întregii colectivităţi, de valorizare a fiinţei umane. Totodată, r.s., ca imagini colective asupra realităţii, prezintă o evoluţie şi determinări culturale. Cercetările de antropologie culturală au descris tipuri de reprezentare a timpului şi spaţiului la diferite popoare prin acţiunile social-dominante: de pescuit, vînătoare, păstorit etc. Imaginea de sine, ca şi reprezentarea persoanei celuilalt formează o categorie specială a r.s. Ele se constituie, pe

de o parte, ca ansambluri de informații, intuitiv configurate, despre propria persoană, ori despre celălalt (ceilalți), iar pe de altă parte, ca efecte ale unor percepții sociale (v.) în care intervine întreaga experiență cognitivă a subiectului. Aceste reprezentări sociale se realizează în procesul intercunoașterii (v.) persoanelor, fiind întotdeauna raportate și ajustate la imaginea grupului despre persoana dată. Organizarea ierarhică și coerentă la individ a reprezentărilor sale sociale formează cîmpul de reprezentare, o componentă importantă a concepției sale despre lume și viață. Reprezentările privitoare la transformările sociale din colectivitate, la condițiile și factorii de progres ai dezvoltării sociale, cu anticiparea în imagini realiste a viitorului constituie un suport fundamental în orizontul ideologic al individului. Tot astfel, cum lesne se constată că pătrunderea în viață a celor mai legitime proiecte, idei sau măsuri directive întîmpină mari dificultăți acolo unde se produc blocaje de r.s. adecvată a respectivelor transformări în conștiința maselor, ori unde lipsesc cu desăvîrșire r.s. corespunzătoare. În cercetările de psihologie socială conceptul de r.s. este uneori echivalent cu universul de opinii (S. Moscovici), ori egal cu o organizare durabilă a percepțiilor și cunoștințelor, relative la un anume aspect al individului (R. Kaës). În antropologia culturală r.s. formează o sursă importantă de cunoaștere a vieții spirituale a diferitelor popoare. (*A.B.T.*).

respingere, dimensiune a relațiilor interpersonale de ordin preferențial, constînd într-o conduită de evitare a contactelor cu anumite persoane, în virtutea unor sentimente de antipatie sau de repulsie pe care persoana care respinge le nutrește față de persoane sau persoanele respinse. R. este opusul alegerii interpersonale și, ca și aceasta, face parte din categoria actelor de decizie, de opțiune, fiind legată, psihologic, de sfera voițională a personalității. R. poate fi unilaterală sau reciprocă. Cu cît este mai extins teritoriul r., în grupul social, cu atît sînt mai slabe și mai puțin numeroase interacțiunile active dintre membri, faptul repercutîndu-se negativ asupra coeziunii de grup. Cu toate acestea, există o anumită corespondență între diadele interpersonale întemeiate pe atracție reciprocă și cele întemeiate pe r. reciprocă, în sensul că ambele pot fi stabile, spre deosebire de diadele mixte. În cazul diadelor reciproc negative, stabilitatea se explică prin aceea că fiecare membru, fiind negativ recompensat de atitudinea partenerului, este motivat pentru un comportament de evitare a asociației și a comunicării cordiale cu el. Evitîndu-se reciproc, partenerii au mai puțin șansa de a-și modifica atitudinea de ostilitate unul față de altul. În planul cercetării concrete, r. poate fi înregistrată, sociometric, prin intermediul relatărilor subiectului cu privire la persoanele cu care n-ar dori, sau nu i-ar face plăcere să se afle împreună (în caz de restructurare a grupului de apartenență și de constituire a altui grup). Cercetarea trebuie să înregistreze atît mobilurile în baza cărora operează r. cît și nuanțele și treptele ei de intensitate. V. și **antipatie, atracție, simpatie.** (*P.G.*)

rețele de comunicare, modalități funcțional structurate și relativ stabile de comandă, transmisie și circulație a informațiilor (mesaje) în diferite organizații sociale: echipă de muncă, grup restrîns, format în scop experimental, ca și grupe naturale, instituții ierarhic constituite, colective de educație ș.a. Ele exprimă modul de distribuție a mesajelor în sistemul comunicării, înglobînd

atît pe emițători (expeditori), cît și receptorii (destinatari), precum și „dispecerii", ori „retransmițătorii" comunicării din acel sistem, inclusiv „pașii" comunicărilor (distanțele) dintre parteneri. Pot avea forma lineară, asemenea unor „fire" care leagă doi sau mai mulți parteneri, de felul: A ⇄ B; sau A ⟷ B semneîe ⟷ și ⇄ exprimînd intercomunicarea persoanelor; ori forme cu diferite centre coordonatoare în comunicare (v.). Dincolo de schemele stabilite de Leawitt în condiții experimentale de laborator, comunicarea socială din diferite grupuri reale ne relevă variate rețele ca A → B → C; A → B/B¹ → → C/C¹ → D, descriind modalitatea comunicării verbale „de la om la om"; ori rețele care includ intervenția unor alți interlocutori, de felul:

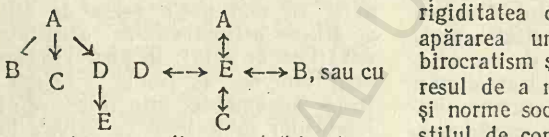

prezența unor „dispecerate" în structura comunicării, cum ar fi:

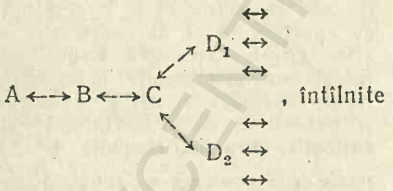

în colective de muncă, adesea în forma unor mixturi de rețele lineare și cele cu „dispecerat" sau cu „retransmițători" (T. Slama-Cazacu, 1964), care concentrează informația principală și o retransmit selectiv (redistribuie) partenerilor interesați în efectuarea operațiilor cerute. (*A.T.B.*)

rezistență la schimbare, fenomen opus modificărilor dorite din comportamentul, relațiile ori opiniile persoanelor și care se manifestă prin respingerea schimbării la nivel de individ sau grup. R. la s. se caracterizează prin blocaje de acțiune, prin stări tensionale, refuz față de schimbările psihosociale ce se produc. Acestea se pot manifesta atît în plan individual, cît și în grup, la toate nivelurile organizării sociale. Factorii de r. la s. sînt: a) de ordin psihologic-subiectiv ca: interese particulare, habitudinile statornicite în comportamentul indivizilor, sentimentul de teamă de necunoscut, apărarea unui statut cîștigat etc.; b) de ordin psihosocial colectiv ca: interese generale, apărarea unor avantaje ale profesiunii de mai mult timp exercitată, lipsa unor informații necesare cu privire la consecințele schimbării pentru întregul grup, apărarea unor poziții cîștigate; c) de ordin instituțional, cum ar fi: rigiditatea organizațională, rutina, apărarea unei ierarhii instituite, birocratism și conservatorism, interesul de a menține anumite valori și norme sociale în instituția dată, stilul de conducere autoritar, ignorarea de către instituție a experienței științifice, predominanța unor tradiții opuse inovației. În condițiile rezistenței crescute la schimbare, pătrunderea noului este trăită de indivizi ca o amenințare personală, trezindu-le manifestări de apărare, uneori chiar stări de agresivitate. Reducerea r. la s. se obține prin organizarea efortului de luptă între vechi și nou, prin activități educative pentru depășirea rutinei, prin metode participative, cu deblocajul atent al unor idei anchilozate în mentalitatea indivizilor (E. Minaric, 1971), prin revizuiri critice a ceea ce este perimat și ceea ce rămîne viabil în tradiții, prin stimularea largă a creativității indivizilor în contactul lor

permanent cu procesele obiective ale dezvoltării societăţii. (*A.B.T.*)

rezolvare, înlăturare a unei incertitudini privind un fenomen (aleator) prin efectuarea unui experiment adecvat sau prin recoltarea din alte surse a unei informaţii relevante despre el; găsirea soluţiei la o problemă, prin aplicarea unor procedee algoritmice sau euristice; găsirea modalităţilor corespunzătoare de atenuare a tensiunilor sau conflictelor apărute în cadrul unor grupuri sau colectivităţi umane. R. oricărui gen de probleme presupune participarea proceselor cognitive, îndeosebi a gîndirii şi imaginaţiei. O sarcină importantă a psihologiei sociale este aceea de a studia şi dezvălui specificul r. diferitelor situaţii problematice, a contradicţiilor care apar în contextul vieţii şi activităţii sociale, al raporturilor dintre diferite clase şi grupuri, al comunicării şi relaţiilor interpersonale. (*M.G.*)

rigiditate, lipsă de supleţe a proceselor gîndirii, incapacitate a subiectului de a se transpune în situaţia altuia, sprijinirea sa strictă pe principii învăţate. Ca trăsătură de personalitate r. se referă la forţa atitudinilor individului, a ideilor şi convingerilor sale de a rămîne neschimbate. Ea se asociază cu prejudecăţile (v.) şi stereotipiile din gîndirea persoanelor, cu indecizia în acţiuni, cu acceptarea îngustă a experienţelor numai în limitele a ceea ce îi este cunoscut şi obişnuit subiectului. Psihologia socială studiază fenomenul r. în legătură cu rezistenţa la schimbare (v.) a comportamentelor grupale, cu evoluţia normelor colective, cu realizarea de roluri sociale. În acest sens, posibilitatea schimbării se consideră invers proporţională r. fenomenelor respective (R. Pinto, M. Grawitz, 1969). Efectuarea rolului social fără originalitate, strict după model, prin cristalizarea comportamentelor într-un tipar social exersat este semnul unei mari r. Ritualizarea conduitelor şi a manifestărilor sociale se bazează pe o reproducere a lor rigidă. Evident, asemenea însuşire în comportamentul social al indivizilor este potrivnică oricărei dezvoltări creatoare. Adesea r. în rolul de părinte împiedică apropierea acestuia ca prieten, ori confident al copilului; după cum, r. unor conduite de subaltern, trenează, la un moment dat, realizarea rolului de iniţiator şi şef al subiectului într-o acţiune dată. Modalităţile de prevenire şi eliminare a r. din conduitele umane sînt multiple: reconsiderarea critică şi în termenii condiţiilor nou create a diferitelor comportamente sociale, participarea creatoare a subiecţilor la elaborarea noilor forme de comportament, încurajarea socială a schimbării, cu dezavuarea repetiţiei, a şablonului şi clişeelor din relaţiile umane. (*A.B.T.*)

risc, fenomen psihologic complex rezultînd din raportul dintre probabilitatea reuşitei şi cea a eşecului unei acţiuni îndreptate spre atingerea unui anumit obiectiv — „cîştig" — cu semnificaţie individuală sau socială. În interpretarea r. trebuie delimitate două momente: a) conştientizarea posibilităţii eşecului (pierderii) şi b) asumarea răspunderii pentru efectuarea acţiunii. Valoarea r. este direct proporţională cu probabilitatea eşecului — p(e) — şi cu gradul de conştientizare a acestei probabilităţi — *C*(*pe*). În sens propriu, de r. se poate vorbi numai în cadrul situaţiilor cu caracter aleator, unde, ca urmare a prezenţei factorului „întîmplare", deznodămîntul nu poate fi prevăzut cu certitudine. În asemenea situaţii, în structura comportamentului uman se delimitează două funcţii: funcţia de cîştig (U) şi funcţia de pierdere (E). Subiectul caută să aleagă o asemenea strategie de acţiune, care să maximizeze valoarea primei funcţii şi să minimizeze valoarea celei de a doua. Din punct de vedere psihologic, în faţa situaţiilor

care implică r. se pot delimita trei tipuri de atitudini: a) o atitudine impulsivă (pripită), caracterizată prin subestimarea posibilităţii de eşec; b) o atitudine de prudenţă exagerată şi ezitare, caracterizată prin supraestimarea posibilităţii de eşec şi c) o atitudine realist-lucidă, care are la bază o estimare relativ obiectivă a raportului dintre probabilitatea reuşitei şi probabilitatea pierderii. Aceasta din urmă este socotită superioară pentru eficienţa activităţii în ansamblu. (*M.G.*)

ritual, ansamblu de comportamente ceremoniale. A. van Gennep (1920) analizează în profunzime r. de trecere de la statusul (v.) de copil la cel de adult. Marcel Mauss propune divizarea r. — ca acte care se repetă şi a căror eficacitate este de ordin extraempiric — în două categorii: r. pozitive şi r. negative, subliniind astfel ideea că a nu comite un act constituie prin sine însuşi un act. Astfel, tabu-urile, interdicţiile, prohibiţia au funcţie de r. Jean Cazeneuve defineşte r. ca act individual sau colectiv care, conformîndu-se anumitor reguli precise, lasă totuşi o marjă de improvizaţie, fiind un comportament relativ suplu, specific uman. Sintetizînd teoriile emise cu privire la r., J. Cazeneuve (1958) ajunge la concluzia că nu este posibil de redus funcţia r. la un substitut de instinct, nici de identificare a lui cu un proces nevrotic sau de sacralizare a faptului social. În realitate, funcţia r. este complexă, contradictorie, dialectică, ajutînd individului să se integreze în grup şi colectivitate. (*S.C.*)

rîs, mod de reacţie socio-afectivă, plăcută a fiinţei umane la percepţia unor situaţii comice, a unor expresii verbale sau unor comportamente ale persoanelor. R. este un fenomen universal uman şi de natură psihosocială, pentru că se produce la indivizi numai în prezenţa reală sau simbolică a altor persoane; pentru că ceea ce provoacă r. sînt situaţiile incongruente neapărat legate de fapte, atitudini şi relaţii umane, cultural modelate; pentru că angrenează cu necesitate mecanisme psihosociale şi se propagă prin contagiune psihosocială (v.). Nu orice situaţie incongruentă ori conduită ieşită din comun produce r. În genere, rîdem şi ridiculizăm acele situaţii şi conduite neobişnuite care au putut fi evitate; rîdem de replici şi judecăţi incoerente acolo unde ele au putut fi corecte şi coerente şi, nu rîdem de abaterile pentru care cineva nu poate fi făcut răspunzător. Situaţia unui bolnav nu provoacă r.; în schimb, cea a unui bolnav închipuit da. Nu sînt ridiculizaţi indivizii cu inteligenţa mediocră, decît dacă pretind că au o inteligenţă superioară. Mecanismele fiziologice ale r. sînt înnăscute. În schimb, semnificaţiile sociale ale acestui comportament diferă de la o colectivitate la alta şi intercultural. Pentru individ r. are în genere un efect reconfortant, de deconectare de la dificultăţile problemelor ce-l preocupă. La nivelul colectivităţii, r. îndeplineşte şi alte funcţii: de facilitare a unor contacte sociale, de comunicare afectivă, de consolidare a opiniei grupului, de influenţă educativă, de critică şi ridiculizare ş.a. Trebuinţa de a rîde se formează relativ timpuriu la copil, legată la început de satisfacţiile sale biologice, manifestate într-un context social şi sub influenţa comunicării cu adultul. (*A.B.T.*).

rol (social), concept complementar, după unii autori (S.F. Nadel, 1957), chiar sinonim celui de status social (v.). Distincţia între r. (s) şi status este introdusă de Ralph Linton în lucrarea *The Study of Man* (1936), r. fiind considerat „aspectul dinamic al statusului", punerea în vigoare a drepturilor şi datoriilor asociate statusului social al indivizilor sau gru-

purilor umane. În psihologia socială, sociologie şi antropologia socială şi culturală, termenul de r. circulă astăzi fie cu sensul dat de R. Linton, fie în accepţiunea mai veche a lui George Herbet Mead, care accentuează momentul de îndeplinire a r., capacitatea de a comunica, de a prelua rolul celuilalt. G.H. Mead (1934) consideră că învăţarea r. duce la formarea personalităţii conştiente şi asigură funcţionarea comunităţilor umane. Punînd accentul pe interacţiune, T.R. Sarbin (1954) defineşte r. ca o secvenţă modelată de acţiuni sau fapte învăţate, efectuate de o persoană într-o situaţie de acţiune. Aşa cum remarca A.M. Rocheblave-Spenle (1969), noţiunea de r. exprimă atît un comportament efectiv, cît şi o prescripţie normativă. Ca prescripţie normativă, definiţia dată de Jean Stoetzel (1963) r. ca „ansamblu de comportamente pe care alţii îl aşteaptă legitim" din partea individului este larg acceptată. Pentru a evita posibila confuzie a sensurilor termenului de r., T.M. Newcomb propune utilizarea termenului de r. pentru sensul prescriptiv al conduitei teoretice asociate unui status şi a termenului de comportament de r., pentru comportamentul efectiv al individului sau al grupurilor umane cu un anumit status. Ca şi în cazul statusului social, fiecare persoană la un moment dat nu are numai un singur rol, ci un set de roluri (R.K. Merton), care pot fi congruente sau incongruente, în care caz pot da naştere unor conflicte de r. (conflict inter-rol, spre deosebire de conflictul intra-rol). La originea unor conflicte de r. (conflicte intra-rol) pot sta discrepanţa dintre trăsăturile de personalitate ale purtătorului de r. şi prescripţiile r., incapacitatea individului de a satisface cerinţele şi exigenţele lui. În situaţiile de mare tensiune (de ex. catastrofe naturale), cînd punerea în act a prescripţiilor r. nu permit nici o deviere, discrepanţa personalitate-rol se poate accentua. Asociate statusurilor respective, r. pot fi impuse (prescrise) şi dobîndite, între diferite r., purtătorul de r. putînd face o segregare (distanţare spaţio-temporară între diferitele r. ale persoanei). Sensul prescriptiv al termenului de r. se referă la aşteptările celorlalţi faţă de purtătorii de r., la normele de rol (H. Popitz, 1967). Din punctul de vedere al clarităţii r., există diferenţieri între variatele r. sociale: cele profesionale sînt de regulă mai clar definite. Spre deosebire de acestea, r. de adolescent, de pensionar etc. sînt mai imprecis definite, fapt care se poate repercuta negativ în planul integrării sociale a respectivilor purtători de rol. Nu toate prescripţiile r. au aceeaşi valoare. T. M. Newcomb, analizînd r. de mamă, distinge conduitele prescrise esenţiale (de ex. hrănirea copiilor) de cele permise sau indiferente (de ex. a spune poveşti copiilor) şi de cele interzise (de ex. incestul). Interpretarea r., între ceea ce este esenţial şi ceea ce este interzis, permite o marjă de libertate (T. Parsons, 1951), fiecare personificînd r. într-o manieră originală. Prin aceasta şi prescripţiile r. se modifică în timp, limitele lui nefiind fixe. Aşa cum remarca J. Cazeneuve (1976), r. este un element al dinamicii sociale, care nu trebuie rigid legat de status. Raportul r. — personalitate sînt reciproce: nu numai personalitatea influenţează r., dar şi acesta influenţează personalitatea, anumite cerinţe ale r. putînd deveni atribute constante ale personalităţii. R. K. Merton (1957), analizînd structura socială birocratică, arată că presiunea constantă la care este supus individul într-o astfel de structură are drept consecinţă achiziţionarea unor trăsături de personalitate cum

sînt cele de prudență, disciplină, supunere față de reguli etc. (*S.C.*)

rumoare, formă de exprimare spontană a opiniei publicului marcînd dezacordul sau caracterul de noutate al informației prezentate. R., ca suprapunere confuză a vocilor în public, se manifestă în condițiile în care opiniile nu sînt cristalizate sau există o interdicție de exprimare a acestor opinii. În psihosociologia engleză și franceză, termenul de r. desemnează transmiterea neoficială a știrilor, zvonul (v.). (*S.C.*)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

S

satelizare, relaţie de dependenţă dintre copil, incapabil încă să-şi satisfacă trebuinţele, şi adult, care-l ajută în acest proces. (Termenul a fost împrumutat din ştiinţele naturii de David P. Ausubel, *Ego Development and the Personality Disorders*, 1952.) S. apare ca o relaţie dintre două persoane în care persoana dependentă are un status subordonat şi cea care ajută un status supraordonat. Relaţia de s. se distinge şi printr-un proces accentuat de identificare a persoanei dependente cu persoana în raport cu care satelizează. Persoana dependentă împrumută de la persoana dominantă sistemul de aşteptări şi normele acesteia şi percepe relaţiile cu lumea prin prisma sistemului de valori ale persoanei de care depinde. În cadrul satelizării există chiar posibilitatea „identificării necritice cu părinţii săi şi cu grupa căreia îi aparţine" (D.P. Ausubel şi E.V. Sullivan, *Theory and Problems of Child Development*, 1970). Pe parcursul dezvoltării copilului şi a relaţiilor sale cu părinţii are loc un proces treptat de de-s. Relaţia de s. care este o relaţie de dependenţă este extensibilă şi la alte raporturi sociale, cu precizarea că datorită caracterului reciproc al acţiunilor interumane toţi termenii raportului se diferenţiază prin grade diferite de dependenţă şi autonomie. (*C.M.*)

satisfacţie, stare afectivă pozitivă, de mulţumire, manifestată la obţinerea unui succes, ori ca urmare a împlinirii unor motive sau trebuinţe, a atingerii scopurilor sale, ca şi la creşterea performanţelor şi a calităţii acţiunilor efectuate. În opoziţie cu insatisfacţia, starea de s. se realizează ca dispoziţie tonifiantă, de mobilizare psihică a subiectului pentru noi acţiuni. În plan psihosocial, s. *în muncă* a oamenilor este legată de nevoia de realizare a personalităţii fiecăruia, de trebuinţa autodepăşirii şi a dezvoltării indivizilor ca membri ai societăţii, activitatea muncii fiind condiţie şi totodată cauză a celor mai mari s. ale fiinţei umane. Atît la nivelul grupurilor de interacţiune umană, cît şi al întregii colectivităţi, s. indivizilor constituie un factor important al dezvoltării sociale. În cadrul organizării vieţii sociale şi cu deosebire a celei socialiste, s. în muncă a indivizilor devine o funcţie principală a conducerii sociale a colectivităţii şi care constă în a asigura membrilor săi: bucuria muncii, promovarea după merite în muncă, o retribuţie echitabilă a muncii depuse. Sensul etic, mai particular, utilizat în cadrul relaţiilor umane, a da s. cuiva înseamnă acţiune de reparare a unei ofense aduse şi care, în funcţie de gravitatea ei şi a uzanţelor sociale existente, se remediază fie prin retractarea aprecierii nefavorabile făcute, fie prin cerere de scuze în public, ori

reevaluarea persoanei lezate în cadrul grupului şi acordarea unei aprecieri pozitive. (*A.B.T.*)

saturaţie. 1. (În analiza factorială). Încărcătură pe care un test o are într-unul din factorii posibili (în factorul general, G., în factorii de grup V (verbal), P. (spaţial), I (imaginativ) etc. sau în factorii specifici, implicaţi în aptitudinile speciale: matematice, filosofice, tehnice, sportive, muzicale etc. 2. (În psihologia personalităţii). Limită superioară, dincolo de care diferitele influenţe din mediul extern încetează să mai determine efecte sau modificări pozitive sau tolerabile în diferitele structuri — cognitive, afective, motivaţionale etc. — ale sistemului personalităţii. Această limită se mai numeşte şi *prag* al s. În raport cu diferite genuri de influenţe şi pentru diferite structuri ale personalităţii, valoarea pragului de s. este diferită. Din punct de vedere psihologic şi psihosocial, aproximarea pragului de s. este o condiţie esenţială a găsirii modalităţilor adecvate de acţiune asupra individului sau grupului şi a prevederii rezultatelor influenţelor exercitate. În funcţie de natura modificărilor pe care dorim să le producem în convingerile, atitudinea şi comportamentul celor din jur, în anumite situaţii se cere să atingem şi să depăşim pragul de s., în alte situaţii — să ne menţinem sub nivelul lui. Instalarea stării de s. are la bază sumarea efectelor, determinată de repetarea excesivă a unuia şi aceluiaşi gen de influenţe. În plan subiectiv, s. este trăită ca o stare tensională, de disconfort, care se poate exterioriza în reacţii de apărare, de respingere, în tendinţa de a evita contactul cu obiectul sau situaţia devenită intolerantă, repulsivă. De fenomenul s. este necesar să se ţină seama în procesul educaţional, în organizarea ambianţei şi locurilor de muncă, în optimizarea climatului psihosocial în cadrul diferitelor grupuri profesionale. (*M.G.*)

schema activităţilor, modul în care sînt distribuite între membrii unui grup mic activităţile parţiale care sînt implicate de activitatea globală, definitorie pentru grupul respectiv. S.a. a fost analizată de G.C. Homans (1951) în strînsă reţie cu schema interacţiunilor. În cadrul unui grup uman există, conform concepţiei lui Homans (*The Human Group*, 1951), o dependenţă mutuală între s. a. şi schema interacţiunilor dintre membrii grupului: dacă s.a. unui grup este schimbată, atunci se modifică şi schema interacţiunilor dintre membrii lui şi invers. (*C.M.*)

schimbare, trecere de la o stare, calitate, ori structură psihosocială relativ stabilă în interacţiunea umană către relaţii şi forme noi, mai evoluate. Dacă, în general, psihologia individului se interesează de „ceea ce este constant şi modificabil în structura personalităţii" (B. Bloom, 1964), psihologia socială studiază schimbarea în legătură cu dinamica grupurilor umane, cu procesul de introducere a noi valori şi norme în colectivitate, în legătură cu modificarea atitudinilor şi a comportamentelor sociale ale indivizilor, mai ales cu reducerea stărilor tensionale din grup şi cu suprimarea conflictelor manifestate în colectivitate. Conceptul de s. *psihosocială* are în vedere nu orice modificare de comportament social sau relaţie umană, ci procesul de înlocuire a stării, însuşirii, structurii psihosociale existente, cu altele nou elaborate, care să îndeplinească mult mai adecvat şi eficient funcţiile în cadrul dezvoltării întregului ansamblu al organizaţiei sociale date. Fenomene de s. se produc atît la nivel macrosocial cît şi în microgrupuri, în relaţiile persoanelor cu grupul. S. din comportamentul social al indivizi-

lor, precum şi cele de grup se desfăşoară sub influenţa s. fundamentale din societate. Astfel, revoluţionarea modului în care oamenii produc bunurile necesare traiului, schimbă esenţial relaţiile lor sociale, înlocuindu-le cu noi tipuri de relaţii, care la rîndul lor aduc s. în conştiinţa oamenilor. S. de nivel macrosocial, cum ar fi: desfiinţarea proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie şi trecerea la proprietatea socialistă, sau trecerea la societatea dominant industrializată şi urbanizată, ori introducerea învăţămîntului generalizat pe întreaga colectivitate ş.a. se răsfrîng la toate nivelele interacţiunii psihosociale a oamenilor. De asemenea, inovaţiile tehnice asimilate de societate produc s., atît în cadrul macrostructurilor sociale (industrie, comerţ etc.) cît şi al microstructurilor, în cultură, în modelele de conduită, în criteriile de apreciere ale indivizilor. Inovaţiile tehnice pătrund şi produc s. mai întîi la nivelul fenomenelor economice, apoi în organizarea colectivităţilor, în structurile acestora şi pînă în sfera conştiinţei oamenilor (Jan Szczepański, 1964). Orice s. socială însă se realizează pe fondul unei continuităţi materiale şi a elementelor culturale care menţin totuşi colectivitatea durabilă. Nu toate structurile colectivităţii şi nu toate comportamentele sociale ori relaţiile indivizilor se schimbă uniform. Astfel, limba, tradiţiile culturale, conştiinţa colectivă a propriei istorii, nenumărate obiceiuri şi moravuri sînt stabile în societate, ele menţin identitatea unei colectivităţi, a unui popor sau naţiuni. Unele s. sociale sînt consecinţa difuziunii obiectelor culturale de la o colectivitate la alta, a circulaţiei descoperirilor şi a informaţiei ştiinţifice. Transformările şi s. sociale profunde sînt determinate însă de creşterea şi dezvoltarea însăşi a comunităţii, de necesitatea obiectivă, la un moment dat, a schimbării pe care indivizii o resimt ca nevoie de s. şi de introducere a noii norme de viaţă. Expresii a unor asemenea s. istorice determinate sînt reformele sociale, revoluţiile, mişcările protestatare în societate, planurile de reconstrucţie şi de dezvoltare a societăţii. Concomitent cu determinismul lor obiectiv macrosocial, s. în relaţiile persoanelor, precum şi în grupele de interacţiune umană manifestă o seamă de caracteristici şi determinări proprii, desfăşurîndu-se în forme şi cu aspecte specifice. O s. *în grup*, de exemplu, are mai puţine şanse de reuşită dacă porneşte dintr-o presiune exterioară asupra grupului şi nu este resimţită ca nevoie interioară a membrilor interesaţi în ea. Opuse s. în conduita umană sînt inerţia (v.) şi rezistenţa (v.) indivizilor şi a grupărilor la s. Cercetările experimentale au stabilit că s. comportamentului social al persoanelor este mult mai facilă dacă se efectuează în grup decît în condiţii izolate, cu fiecare individualitate în parte (K. Lewin, 1943). Două condiţii sînt necesare, în prealabil, provocării unei s. *în grup*: mai întîi, obţinerea a unui cît mai înalt grad de implicaţie a membrilor grupului în acţiunea ce urmează a fi efectuată şi apoi, asigurarea unei depline libertăţi de decizie personală la indivizi pentru realizarea s. date. Direcţiile de acţiune concomitentă în producerea s., după K. Lewin, ar fi: a) cea de întărire a influenţei care acţionează pentru s. dorită; b) direcţia de diminuare a forţelor antagoniste, a rezistenţei la s. Procesul s. conduitelor se produce potrivit teoriei lewiniene, în trei etape: 1) de descristalizare a conduitei şi atitudinilor anterioare; 2) de deplasare a forţelor şi de refacere a conduitei într-o formă nouă; 3) de cristalizare a noii conduite la un nivel diferit. Deciziile grupale urmate de „realizarea experienţială", sub forma efectuării şi a trăirii noii

experienţe de către indivizi, sînt mult mai eficiente pentru s. decît expunerile verbale asupra scopurilor ei, ori a importanţei noului comportament. Fenomenul s. comportamentelor sociale este condiţionat atît de factori psihosociali externi, cît şi de factori individuali, interni. Cercetări speciale asupra modificării atitudinilor persoanelor, de ex. cu privire la comportamentul atitudinal faţă de fumat al indivizilor (I.L. Janis, L. Mann, 1965), ori privind schimbarea atitudinilor în raport cu introducerea reformei şcolare în Belgia (J. M. Nuttin, jr., 1972) au relevat rolul important al factorilor emoţionali în schimbare. Influenţa jocului de rol emoţional (rol playing) ca şi a jocului de rol cognitiv „contra-atitudinal" se dovedeşte a fi activă în schimbarea comportamentului atitudinal. În condiţiile vieţii de grup s. psihosociale se obţin prin intervenţia şi acţiunea colectivă conştientă. Teoria generală a grupurilor stabileşte pentru realizarea unor s. adecvate următoarele cerinţe: a) cunoaşterea cît mai exactă de către toţi membrii grupului a stadiului şi situaţiei concrete în care se găseşte grupul şi care necesită s.; b) examinarea atentă a situaţiei sub raportul s. cu elucidarea în principal a următoarelor probleme: de ce este de dorit s. preconizată? ce se poate obţine prin s. proiectată? în ce direcţie este dorită şi indicată s.? cu ce preţ şi eforturi se va efectua ea? ce acţiuni necesită din partea grupului? ce consecinţe va aduce s. în viaţa grupului şi a membrilor săi? În baza unui asemenea studiu al situaţiei grupului c) se formulează propunerile pentru s., acestea urmînd a fi apreciate de toţi membrii grupului, în aşa fel încît decizia să rezulte ca expresie a voinţei şi angajării colective în respectiva s. În viaţa grupurilor se produc şi sînt posibile: s. *de scopuri*, *de aptitudini*, *de statusuri şi roluri*, *de sistem de organizare*, *de norme şi valori sociale*, *în relaţiile interpersonale ale membrilor*. (*A.B.T.*)

scop, reprezentare anticipată a rezultatelor acţiunii umane. În sens general, s. sociale se stabilesc pe baza cunoaşterii legilor obiective ale dezvoltării sociale şi urmăresc satisfacerea trebuinţelor materiale şi spirituale ale oamenilor. În mod curent se face distincţie între s. individuale şi colective. De asemenea, în analiza psihosocială a grupurilor se face distincţie între s. — *comune* ceea ce se împarte între indivizi — şi s. *similare* — ceea ce obţine individul ca urmare a colaborării cu ceilalţi (Jan Szczepański). S., ca reflectare conştientă a trebuinţelor şi intereselor, reprezintă elementul central în structura acţiunii sociale. Reprezentativă în acest sens este poziţia lui Talcott Parsons (1953) care defineşte acţiunea ca fiind orientată spre atingerea unor s. şi, prin urmare, aplicînd procese selective legate de acestea. Termenul de s. este utilizat şi pentru explicarea sistemului social. R. K. Merton (1957) arată că este posibil ca adeziunea la reguli, concepută la origine ca mijloc, să se transforme cu timpul într-un s. în sine. Astfel, distincţia dintre comunitate (Gemeinschaft) şi societate (Gesellschaft) făcută de Ferdinand Tonnies este interpretată în funcţie de rolul relaţiilor interumane. În cadrul comunităţii, relaţiile interumane sînt un s. în sine şi pentru sine, în timp ce în societate acestea sînt mijloace pentru atingerea s. la care aderă membrii sistemului social. În psihosociologia organizării, s. ca reprezentare mintală a unei stări viitoare care orientează activitatea membrilor organizaţiei, este caracteristica definitorie a organizaţiilor. În funcţie de s., tipologia organizaţională include organizaţii utilitare, coercitive şi normative. S. organizaţiilor pot fi unice şi permanente sau multiple şi temporare. Uneori, între s. declarate şi cele reale ale organizaţiilor pot

exista discrepanţe, fără ca acest lucru să fie conştientizat. De asemenea, există posibilitatea deplasării s. Cel mai frecvent caz îl constituie inversarea raportului scop-mijloc, acesta din urmă devenind prioritar. În acest caz, se promovează un comportament ritualizat. O formă benignă deschimbare a s. o constituie multiplicarea şi extensiunea lor în vederea adaptării organizaţiei la mediu. Tendinţa modernă în teoria organizaţională este dată de multiplicarea s. De regulă, organizaţiile cu s. multiple sînt mai eficiente. Integrarea învăţămîntului cu cercetarea şi producţia reprezintă exemplu de multiplicare a s. organizaţiei de tip normativ. (*S.C.*)

securitate psihică, nevoie sau stare de motivaţie pe baza căreia se dezvoltă, în ontogeneză, mecanisme superioare de apărare a *Eu*-lui. S.p. se exprimă într-o trăire afectivă pozitivă de confort şi echilibru interior, de relaxare şi libertate. Ea apare în urma elaborării unei obişnuinţe în cadrul anturajului în care este inclus individul, prin cunoaşterea semnificaţiei diverselor influenţe care se exercită asupra sa şi a înlăturării, pe această bază, a supoziţiei despre caracterul agresiv-perturbator al lor. S.p. este o cerinţă fundamentală a dezvoltării optime a personalităţii umane şi a valorificării eficiente a capacităţilor ei în cadrul activităţii. Această cerinţă trebuie satisfăcută de-a lungul întregii existenţe a individului. O importanţă deosebită o capătă realizarea sentimentului de s.p. în cadrul grupului (colectivului) în care individul îşi petrece cea mai mare parte a timpului: familia, colectivul şcolar, colectivul de muncă. Cercetările de psihologie socială au demonstrat că, în cadrul grupului, sentimentul de s.p. este direct proporţional cu gradul de deschidere, încredere, acceptare şi simpatie reciprocă între persoanele care alcătuiesc grupul dat. (*M.G.*)

segregaţie, separare topografică a unei minorităţi etnice sau religioase de majoritatea comunităţii; conceptul aparţine ecologiei sociale. S. poate fi *rezidenţială*, sub forma spontană, ca în cazul imigranţilor aparţinînd aceleaşi grupări minoritare, care se aşează împreună pînă la desăvîrşirea aculturaţiei (v.) — cam de la a doua generaţie, sau *forţată, legiferată*, aşa cum se practică în multe regiuni din S.U.A., populaţia de culoare fiind obligată să domicilieze în cartiere rezervate. S. se manifestă nu numai topografic, ci şi în planul drepturilor indivizilor, sub presiunea unor concepţii sociale rasiste, aşa cum a fost ea practicată de „sudişti" în S.U.A., de hitlerişti în Germania nazistă, actualmente de rasiştii din Africa de Sus, care au ridicat s. la rangul de politică de stat. Fenomenul s. este o sursă de convulsiuni şi tensiuni sociale; împotriva ei luptă atît cei defavorizaţi, cît şi masele largi ale lumii progresiste contemporane. (*A.B.T.*)

selectivitate, proprietate ce caracterizează interacţiunea şi comunicarea omului cu lumea externă. Ea constă în dependenţa procesului de extragere, prelucrare şi utilizare a informaţiei de orientarea internă (stări de set, factori motivaţionali şi de personalitate etc.) a subiectului. S. se evidenţiază pregnant în procesele percepţiei, memoriei, gîndirii (elaborarea deciziilor), în distribuţia cu gradul de dezvoltare a personalităţii, cu activismul voluntar organizat şi cu spiritul critic al subiectului. (*M.G.*)

semn, suport fizic de ordin substanţial sau energetic al unui conţinut informaţional (semnificaţii) constituit social-istoric, care se impune ca atare tuturor membrilor unei colectivităţi. Cele mai reprezentative s. sînt cuvintele limbii naturale,

elaborate ca instrument specific de comunicare interumană. S. verbale posedă cea mai înaltă saturaţie semantică. Pe baza lor, în cadrul cunoaşterii ştiinţifice şi al tehnicii, s-au dezvoltat s. convenţionale ale limbajelor artificiale, logico-matematice, formalizate. (*M.G.*)

semnal. 1. (În teoria generală a comunicaţiei). Suport fizic al unui mesaj informaţional. 2. (În psihologie). Stimul în sine, care, în virtutea unui proces de condiţionare — asociere directă sau indirectă (prin instructaj verbal) cu stimuli cu semnificaţie adaptativă intrinsecă — dobîndeşte proprietatea de a declanşa comportamente specifice, atît în plan individual, cît şi grupal. S. fiinţează ca atare numai atîta timp cît acţiunea sa este însoţită sau urmată de acţiunea stimulilor întăritori. Legătura lui cu comportamentul specific dat are, deci, un caracter temporar şi concret-situaţional (de ex.: sunetul sirenei întreprinderii industriale care marchează principalele momente ale duratei zilei de lucru; sirena locomotivei care „anunţă" sosirea şi plecarea trenului din staţie; fluierul arbitrului care semnalizează începutul, întreruperea şi sfîrşitul unui meci; luminile semafoarelor care reglementează traficul autovehiculelor şi pietonilor în oraş etc.). (*M.G.*)

simbol, obiect, imagine sau o entitate grafică care desemnează sau exprimă altceva decît ceea ce sînt ele. Legătura dintre s. şi ceea ce semnifică el se stabileşte pe baza unor convenţii, avînd un caracter circumstanţial, fiind valabilă fie pentru grupuri mai restrînse de oameni, fie pentru perioade mai scurte de timp (de ex.: emblemele, stemele, drapelele, insignele, însemnele gradelor militare, grafemele de diferite tipuri folosite în ştiinţele formalizate — matematica, logica etc.). Pentru a decodifica un s. trebuie cunoscută convenţia care a stat la baza instituirii lui. În planul vieţii social-politice, s. îndeplinesc funcţiile de: evocare, gratificare (recompensă), diferenţiere-evidenţiere. În artă, s. dobîndesc un conţinut evocativ intrinsec. Crearea şi folosirea s. izvorăsc şi sînt subordonate unor nevoi spirituale specific umane: de eternizare a memoriei unor evenimente, de idealizare şi sacralizare, de autoperfecţionare, de autodelimitare şi autoafirmare, de comunicare, de cunoaştere şi de precizie (simbolistica ştiinţifică). (*M.G.*)

simpatie, sentiment pozitiv, de atracţie şi preţuire pe care îl încearcă o persoană faţă de altă persoană în virtutea satisfacţiilor — intelectuale, morale, profesionale, estetice — pe care i le prilejuieşte contactul cu ea, vector al relaţiilor interafective — opus celui al antipatiei. Persoana simpatizată este, de regulă, preferată în actul interpersonal, atunci cînd este vorba de a participa la o acţiune comună (de muncă, de petrecere a timpului liber). În virtutea caracterului ei gratifiant, s. interpersonală îndeplineşte o funcţie constructivă în cadrul grupului, fiind suportul psihologic al intensificării interacţiunii şi al creşterii coeziunii de grup. V. şi **antipatie, atracţie.** (*P.G.*)

sintalitate, totalitatea însuşirilor psihosociale comune şi caracteristice unui grup de persoane, care conferă grupării o identitate distinctă de a altor grupuri similare (R.B. Cattell, 1950). Noţiunea de s. este corespondentă celei de personalitate (v.) din psihologia individului (H. Piéron, 1951), exprimînd o realitate grupală complexă, întotdeauna calitativ deosebită de simpla reunire a individualităţilor. De pildă, determinarea s. a grupului familial se obţine prin studiul intercorelaţiilor dintre atitudinile familiale, statutul economic al familiei, caracteristicile parentale, sănătatea familiei, presti-

giul ei, relațiile cu vecinii etc. În baza unei analize factoriale fine se poate obține astfel (după R. Cattell) imaginea unitară a s. unei familii date. Ca indicatori de s. a microgrupului se pot lua: munca în comun a membrilor, efortul lor constructiv, sentimentele amicale sau ostile față de alte grupuri, disensiunile din grup, perseverența grupală în învingerea dificultăților, forța morală a grupului, realismul grupului și deschiderea sa spre viață, opusă agresivității, spiritul gospodăresc în grup, capacitatea de analiză și decizie colectivă ș.a. De observat este faptul că s. cuprinde doar trăsăturile comune rezultate din relațiile interpsihice și conduitele colective ale indivizilor și nu pe cele ce țin de însăși structura microgrupului, ori dinamica de grup, precum nici de trăsăturile de personalitate ale membrilor grupului dat. (*A.B.T.*)

sistem valoric-normativ, element constitutiv al fiecărei formațiuni economico-sociale, de la cea mai simplă la cea mai complexă, care constă în sisteme de criterii (ideologice) și reguli care călăuzesc constant activitatea unor grupuri mari sau mici. Ele sînt însușite de membrii grupului social în procesul socializării (v.) și al experienței sociale practice (metoda încercărilor și a erorilor), sînt impuse ca moravuri, tradiții, obiceiuri, legi, statusuri, regulamente și respectate prin stimulente și sancțiuni instituționale (juridice) sau psihosociale (opinie publică). Modelele socioculturale de comportament („cultural pattern") au un dublu caracter: *valoric*, desemnînd ceea ce e considerat necesar, bun, frumos etc. și unul *normativ*, desemnînd ceea ce este obligatoriu. Fiecare activitate social-umană (economică, politică, juridică, științifică, artistică, religioasă, familială etc.) își are propriul s.v.-n. al cărui conținut e dat de natura sistemului social, de ideologia dominantă. Pentru a fi eficient, s.v.-n.al societății sau al grupului trebuie internalizat, adică să ajungă și să funcționeze în subiectivitatea participanților. Din punct de vedere psihosociologic, „sistemul valoric-normativ al unei activități se definește deci ca expresie subiectivă, valorizantă și normativă a modului de organizare a respectivei activități" (C. Zamfir). (*P.P.*)

situație psihosocială, componentă esențială a interacțiunii interpersonale, cadrul concret în care se întîlnesc și se pun în contact indivizii cu diferitele lor particularități psihice individuale. În psihologia socială, termenul are un sens dinamic, sugerînd caracterul fluent, schimbător al interacțiunii de la un moment de timp la alt moment de timp. Plasat într-o situație, omul se manifestă actual și tocmai aceasta se are în vedere cînd se vorbește de s.p., fenomen care, atunci cînd îl raportăm la cadrele sociale mari, la factorii macrostructurali de ordin economic și cultural, ne apare la rîndul lui ca fiind determinat, cauzal, de aceste cadre și modele socioculturale. S.p. include cîmpurile unde se stabilesc raporturile cotidiene dintre oameni și factorii care intervin în aceste raporturi. Există, astfel, o coordonată spațială a situației, constînd în teritoriul comun de interacțiune, există o componentă structural-funcțională, prilejuită de exercitarea rolurilor sociale (familiale, profesionale, civice); o componentă normativă axiologică, constînd în ierarhia de modele sau ranguri de pe poziția cărora se exercită interacțiunea statusurilor și rolurilor. S.p. este, astfel, și un fapt obiectiv, o parte a lumii externe, constînd în condițiile obiective și în clasele de obiecte-sociale (indivizi, grupuri) și nonsociale (fizice) — către care este orientat subiectul și în raport cu care acționează, și unul subiectiv, de valoare, atitudine și percepție inter-

personală. În procesul interacţiunii, fiecare partener înglobează, în cîmpul conştiinţei sale, propria sa persoană, persoana celuilalt şi aspectele ambianţei comune în care decurge interacţiunea. Se creează un context identic pentru ambele persoane, în care fiecare percepe ceea ce se petrece ca fiind împărtăşit de amîndoi, situaţia avînd pentru fiecare proprietatea de a fi şi situaţia celuilalt. V. şi relaţii interpersonale. (*P.G.*)

slogan, formulă şoc, concisă şi uşor repetabilă, cu scop publicitar sau de propagandă politică. Ca act verbal, s. îndeplineşte toate cele şase funcţii lingvistice, care — după R. Jakobson (1963) — sînt proprii oricărei comunicări: funcţia expresivă, conativă, referenţială, fatică, metalingvistică, poetică. Esenţial pentru un s. este şocul pe care îl creează tradus în imposibilitatea vreunui răspuns din partea destinatarului şi în tendinţa de a fi repetat. André Gide (1948) definea s. ca fiind orice formulă concisă, uşor de reţinut datorită scurtimii sale şi capabilă să „izbească" spiritul. O definiţie mai complexă a s. o dă Olivier Reboul (1975), care consideră s. o formulă concisă şi izbitoare, uşor repetabilă, polemică şi, cel mai adesea, anonimă, destinată să determine masele să acţioneze atît prin stilul său, cît şi prin elementul de autojustificare, pasională sau raţională, pe care îl conţine. După O. Reboul, pot fi diferenţiate trei tipuri de s.: publicitare, politice şi ideologice. S. *publicitar* se referă, într-o formulă scurtă, utilizînd cuvinte şoc, la calitatea produselor cu scopul desfacerii mărfurilor. El face apel la interesele individului, acţionînd persuasiv. S. *politic* exprimă o idee sau o imagine forţă, printr-o formulă concisă, utilizînd adesea ceea ce este simplu, evident, popular în vederea aderării la o acţiune sau strategie politică. Funcţia conativă (incitativă) a s.*p.* este primordială. S.*p.* face apel la interesele colective, determinînd coeziunea maselor (clase, naţiune). S. *ideologic* exprimă interesele şi experienţa de clasă, fiind un produs al diferitelor grupuri sociale. El se caracterizează printr-o mare durată de acţiune şi justifică practica respectivelor grupuri sociale. Sin. *deviză*, *cuvînt de ordine*, *consemn*, *clişeu*. (*S.C.*)

sociabilitate, caracteristică a individului de a fi agreabil şi prietenos cu alţii, de a căuta compania celorlalţi, de a fi deschis pentru comunicare şi interacţiune cu semenii. S. exprimă capacitatea subiectului de a efectua facil contactele sociale, de a întreţine relaţii mutuale, de a se transpune în situaţia celorlalţi, de a comunica amplu cu un cerc larg de persoane. Este o aptitudine specială, clar decelabilă, dar deosebit de complexă, proprie individului extravertit (v.), dobîndită şi educată în cea mai mare parte în cursul vieţii şi activităţii sociale. După J.P. Guilford (1959) factorii personali ai s. sînt: plăcerea în a efectua sarcini sociale, satisfacţia de a fi împreună cu alţii, dorinţa de a avea prieteni şi cunoştinţe printre ceilalţi, satisfacţia şi dorinţa de a lucra cu alţii, de a participa la activităţi de grup. S. se opune închiderii în sine şi caracterului introvertit al personalităţii (H.J. Eysenck) şi este incompatibilă cu agresivitatea în conduitele individului. În psihologia socială, nivelul de s. al persoanelor dintr-un grup se apreciază, printre altele, luînd ca indicatori nu numai expansivitatea (sociometrică) a subiectului (v.), ci şi statutul preferinţelor întrunite de acesta, precum şi coeficientul de reciprocitate în preferinţe, calitatea s. fiind dată, mai ales, de acceptarea reciprocă a persoanelor sociabile. Termenul de s. este utilizat adesea impropriu, ca fiind sinonim cu socialitatea, care se referă la un pretins instinct sau tendinţă ce ar sta la baza organiză-

rii indivizilor în societate, avînd deci același înțeles cu gregaritatea (v.). Tot socialitatea este, pe de altă parte, caracteristica unor specii de animale unde indivizii cooperează instinctiv în diverse activități adaptative la mediu (H.C. Warren, 1934). (*A.B.T.*)

socializarea adulților, proces de însușire a unor noi norme și valori, asumarea de noi roluri sociale de către persoanele adulte. S.a., ca proces continuu, este format dintr-un cuplu dinamic de desocializare și resocializare (de renunțare la vechile norme și valori și însușirea altora noi). S.a. este mai evidentă în perioadele de schimbare revoluționară a societății și în anumite momente de viață ale individului: căsătorie, schimbarea profesiunii, pensionare etc. Față de socializarea copilului, s.a. are nu numai un ritm specific, dar și un conținut specific. Noile achiziții pot intra în conflict cu vechile norme și valori, resocializarea făcîndu-se într-o perioadă cu atît mai îndelungată cu cît este vizată o vîrstă mai înaintată. După Orville G. Brim, Jr. (1966) schimbările în conținutul s.a. vizează: mutarea interesului de la valori și motive spre comportamentul manifest, de la achiziționarea de noi elemente spre sinteza celor vechi, de la idealism spre realism, de la așteptări spre medierea conflictelor dintre diferitele așteptări, de la cerințele generale ale societății spre așteptările rolului specific și de la componentele „eu-lui" spre alte componente. (*S.C.*)

socializare anticipativă, formă a socializării; proces de „actualizare a valorilor și orientărilor care există în grupuri și statusuri în raport cu care persoana nu este încă angajată dar cu care are șanse să intre în relație" (R.K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, 1968). S.a. pregătește individul pentru statusuri viitoare care, la rîndul lor, fac parte dintr-o succesiune de statusuri. Merton consideră că s.a. are, în principal, un caracter informal și implicit, ea nefiind realizată de către persoane specializate. S.a. presupune o „gradare a rolurilor" care sînt preluate de individ în cursul trecerii sale printr-o anumită succesiune de statusuri. S.a. este un proces complementar și în raport cu ritmurile de trecere, ea pregătind individul pentru viitoarele cicluri de viață. Într-un sistem social deschis, s.a. este, conform concepției lui Merton, funcțională pentru individ și aparent disfuncțională pentru solidaritatea grupului sau stratului social căruia acesta îi aparține. S.a. este strîns dependentă de mobilitatea socială reală și potențială care caracterizează o anumită structură socială. Numai într-o structură socială care permite mobilitatea, pregătirea atitudinală și comportamentală pentru schimbările de status poate fi urmată de schimbări reale într-o mare proporție de cazuri. S.a. implică o pregătire pentru rol-statusuri viitoare pentru individ, dar *existente* în structura socială. S.a. presupune o identitate a statusurilor pentru care se face pregătirea persoanei în momentul, sau pe durata pregătirii cu statusurile pe care persoana le va ocupa în mod real, în viitor. Din acest punct de vedere structura socio-ocupațională (și, în speță, rețeaua de statusuri) din perioada pregătirii *To* este presupusă a fi aceeași cu rețeaua de statusuri viitoare, din momentul *Tn* al integrării. S.a. nu se reduce doar la procesul pregătirii personalității pentru statusuri viitoare, care există de-acum în structura socială, ci ea implică și pregătirea atitudinală și comportamentală a personalității pentru crearea unor noi statusuri sociale, inexistente pînă atunci în structura socială. S.a. implică socializarea personalității nu numai

pentru adaptarea sa la rol-statusuri viitoare, ci şi pentru acţiunea de proiectare şi actualizare a unor noi statusuri. (*C.M.*)

socializarea individului, proces obiectiv deosebit de complex prin care individul, însuşindu-şi limba colectivităţii şi interiorizînd norme şi modele sociale de comportament, devine membru al acelei societăţi. Procesul s.i. coincide cu dezvoltarea şi transformarea indivizilor umani de-a lungul copilăriei pînă la stadiul lor de adulţi. El se realizează sub influenţa hotărîtoare a unor factori sociali, ca: familie, şcoală, instituţii sociale, economice, politice, culturale, sistemul de practici şi valori sociale din colectivitatea dată. Aptitudinea subiectului pentru socializare constituie una din caracteristicile esenţiale ale naturii sale umane (J. Piaget, 1947; O. Klineberg, 1963), procesul socializării avînd să-i formeze o sensibilitate deosebită pentru stimulii sociali (v.), să-i dezvolte receptivitatea la obligaţiile sociale din mediu, structurîndu-l ca fiinţă socială, cu disponibilităţi de participare şi cooperare în acţiune cu semenii. Adesea s.i. este privită şi ca mecanism prin care colectivitatea transmite membrilor săi normele sociale, valorile, credinţele etc. (H. Mendras, 1967). Apreciate din acest punct de vedere mecanismele socializării sînt comune tuturor indivizilor aparţinînd aceluiaşi grup şi, totodată, diferă de la o colectivitate la alta, în funcţie de gradul de dezvoltare a societăţii respective, de particularităţile ei economico-sociale, culturale etc. Aceste mecanisme încep şi se structurează odată cu primele „experienţe sociale" ale sugarului, date de modul în care acesta este alăptat şi îngrijit de adult, de regimul etapelor sale de veghe şi somn, de felul de hrană şi adăpost primit, de stimularea dirijată a interacţiunii sale psihice cu mediul uman, toate aceste experienţe fiind social reglementate, de foarte timpuriu în viaţa copiilor. Apoi, înaintînd în vîrstă şi experienţă umană, rînd pe rînd, individul preia statusuri şi roluri sociale, pe care i le stabileşte colectivitatea: de „copil mic", „preşcolar", „şcolar", „adolescent", cu realizarea relaţiilor şi comportamentelor sociale cerute. Departe de a copia în mod pasiv conduitele adultului, dezvoltarea socială a copilului este un proces de elaborare activă, de inserţie progresiv-transformatoare a fiinţei sale în mediul uman. Fiecare colectivitate integrează indivizii prin acceptibilitatea activă, plină de cerinţe crescînde şi multiple condiţionări. De aceea, ar fi o greşeală să se creadă că socializarea reclamă indivizilor doar o învăţare repetitivă a mediului lor social înconjurător. Dimpotrivă, aceasta îi solicită la continui readaptări, într-o competiţie şi mobilitate socială existentă, cu angajări nemijlocite la realizări sociale, într-un plan comun de viaţă cu semenii (Y. Castellan, 1970). Dar socializarea tinerelor generaţii nu este totuna cu civilizarea lor, procesul socializării fiind mult mai cuprinzător, înglobînd şi forme mai puţin civilizate. Modelarea socială a fiinţei umane se realizează în contexte sociale concrete, cu relaţii şi conţinuturi specifice, proprii fiecărei comunităţi, fiecărui popor. De exemplu, la tribul Manus, din Noua Guinee (M. Mead, 1930) direcţia şi finalitatea socializării copilului este de a-l face „să conteze cît mai mult pe sine", fără vreo supunere faţă de alţii. Ele contrastează cu dezvoltarea socială a copiilor tribului Kafiri din Africa (D. Kidd, 1906), crescuţi într-o strînsă dependenţă faţă de adulţi şi la care primele lucruri necesare a fi însuşite sînt politeţea şi consideraţia faţă de alţii; tot astfel, cum se deosebesc şi de sensul socializării tinerilor la populaţiile insulelor

Samoa (M. Mead, 1928), unde accentul cade pe dezvoltarea timpurie a responsabilităţii indivizilor, motiv pentru care copiilor li se încredinţează creşterea şi dezvoltarea fraţilor mai mici. Există societăţi care înconjoară sau nu copiii cu afecţiune, formîndu-le fie nevoia, fie lipsa de afecţiune. În procesul socializării sale odată cu însuşirea limbii şi a comunicării prin simboluri verbale cu adultul copilul trăieşte, simte nemijlocit şi îşi însuşeşte şi atitudinile acestuia faţă de copilărie, asimilînd moduri de afecţiune social-umană, acţiuni şi comandamente în baza cărora devine membru al respectivei colectivităţi. În societatea socialistă, factorul principal al socializării tinerelor generaţii îl formează modelul muncii, educaţia prin muncă şi în spiritul muncii socialiste fiind aplicată aproape în toate etapele copilăriei. Un factor important al socializării este şi jocul copiilor, care reproduce, în esenţă, relaţiile şi comportamentul social al oamenilor adulţi. Cercetările de psihologie socială au stabilit că o socializare masivă a individului se produce în jurul vîrstei de cinci ani, cînd se pun în fapt bazele personalităţii sale. Ea se continuă în şcolaritate şi pe toate etapele de evoluţie ulterioară a individului. Există tendinţa, cu deosebire la psihologii behavioriştii (v.) de a reduce s.i. la un fel de „disciplinare" a lor din fragedă copilărie, prin exerciţii de condiţionare la normele şi cerinţele societăţii. Astfel, socializarea a fost descrisă ca un mod de „dresură socială", de conformism total la normele colectivităţii, la viaţa de grup. Felul în care, de pildă, se instalează la indivizi aversiunea faţă de unele alimente, respinse cu desăvîrşire în comunitatea dată (D. Katz, 1933), dar fără ca aceştia să fi parcurs vreo experienţă personală, dezagreabilă cu alimentul respectiv, este dat adesea ca ilustrare a forţei socialului în conduita individuală a persoanelor. Pentru unii psihologi (J. Piaget, 1947), socializarea copilului ar consta mai mult în structurarea şi maturizarea operaţiilor logice ale intelectului. Psihologia socială contemporană priveşte realizarea socializării la nivelul întregii personalităţi a individului, cu deosebire la nivelul relaţiilor sale interpersonale şi a comportamentelor de grup, ca pe o dezvoltare socială a fiinţei umane, expresă şi latentă, conştientă şi neconştientizată, cognitivă, afectivă, atitudinală, volitivă şi creatoare, prin învăţare instituţionalizată, dar şi extraşcolară, prin învăţare socială efectivă (v.) şi cu consecinţe adaptative sociale remarcabile. Astfel, învăţarea de roluri sociale este specifică socializării. În genere, se consideră că datele biologice ale speciei umane, învăţarea socială şi istoria personală a subiectului fac din fiecare individ uman un exemplar de tip social. Premisele biologice ale socializării, după L. Broom şi Ph. Selznick (1968) sînt: a) existenţa impulsurilor la om şi nu a unor instincte invariabile ca în cazul celorlalte animale; b) nevoia de interacţiune umană în copilărie; c) îndelungata dependenţă faţă de adult; d) capacitatea amplă de învăţare caracteristică speciei umane; e) disponibilitatea biologică de a însuşi vorbirea şi limbajul simbolic. Învăţarea socială asigură elaborarea experienţei prin participare la acţiunile celorlalţi, iar istoria individuală este în funcţie de caracteristicile psihice ale subiectului, de ritmul dezvoltării sale, de condiţiile social-concrete educaţionale pe care le-a parcurs şi le parcurge. Familia, şcoala şi educaţia nu sînt singurii factori şi nici întotdeauna

decisivi în procesul s. i. Strada, ambianța, armata, instituțiile culturale, precum și organizațiile de copii și de tineret anume create, sînt, de asemenea, condiții și factori de socializare. Dar, după cum se pot însuși conduite sociale pozitive, prin același proces de socializare tinerii dobîndesc și stereotipiile sociale, unele prejudecăți. ca și comportamentul deviant, urmînd conduite și modele disociale, sau antisociale (delictuale). Termenul de resocializare a indivizilor se folosește pentru procesul de reeducare (v.) a deficienților caracteriali minori. (*A.B.T.*)

sociogramă v. text sociometric.

solidaritate, caracteristică a persoanelor de a fi în interdependență, sentimentul apartenenței la un tot social, conștiința intereselor comune (de grup, de clasă etc.). Teoria s. sociale postulează existența unei asemenea tendințe a tuturor societăților, indiferent de structura lor. Această teorie inițiată de Claude-Henri de Saint-Simon și de Auguste Comte a fost dezvoltată de Leon Bourgeois (1896), care în numele „cvasicontractului social" opune, pe plan ideologic, s. socialismului. În concepția lui Emile Durkheim se face distincție între s. *mecanică*, specifică societăților primitive, și s. *organică*, caracteristică societăților moderne. În societățile bazate pe s. *m.*, indivizii sînt puțin diferențiați, iar coeziunea lor se datorează forței conștiinței colective și supunerii totale față de normele tradiționale. S. *m.* este cu atît mai puternică cu cît conștiința socială depășește mai mult în volum și intensitate conștiința individuală. Ca urmare a dezvoltării diviziunii muncii, oamenii se constituie în individualități, apar idei și norme variate și coeziunea socială rezultă din complementaritatea funcțiunilor personalităților, instituindu-se un nou tip de s., cea *organică*. „Prima nu este posibilă decît în măsura în care personalitatea individului este absorbită de personalitatea colectivă, a doua nu este posibilă decît dacă fiecare are o sferă de acțiune care îi este proprie, în consecință este o personalitate" (*De la Division du travail social*, 1893). Fenomenul de s. în cadrul grupurilor și colectivităților umane constituie o realitate, este un fenomen psihosocial derivat, o reflectare a existenței sociale. Relațiile sociale coezive generează s., ca o dispoziție a membrilor colectivității. Coeziunea (v.) se referă la structura obiectivă a relațiilor sociale, în timp ce s. este un fenomen psihosocial, de natură ideală. Așa cum remarca Percy S. Cohen, un grup uman poate fi coeziv, fără ca membrii respectivului grup să fie conștienți de acest lucru, dar nu poate exista s. în afara conștientizării acestei stări (*Modern social theory*, 1968). În sistemele sociale, s. derivă din interesele comune ale membrilor grupului și colectivităților umane, obiectivate în relații sociale coezive, sau este un rezultat al unor presiuni exterioare. Ambele mecanisme pot acționa concomitent, s. nu poate exista însă în absența unor interese comune (fie că se opun intereselor altor grupuri umane, fie că presiunea altor grupuri activează interesele interne ale membrilor propriului grup). S. socială generată de activitatea în comun a oamenilor, și de interiorizarea normelor și valorilor comune, poate influența existența socială, dar a pune la baza societății s. înseamnă a te situa pe pozițiile psihologismului în sociologie. (*S.C.*)

stabilitate, proprietate (capacitate) a unui sistem de a-și menține echilibrul optim (structural și funcțional) în decursul unui anumit interval de timp, în ciuda variațiilor mediului extern. Coeficientul cel mai ridicat de s. se obține în cadrul sis-

temelor cu autoreglare, care dispun de conexiune inversă negativă. În psihologia socială, conceptul de s. are în prezent o mare importanţă operaţională în analiza dinamicii grupurilor. (*M.G.*)

status (social), poziţie a unui individ sau a unui grup în cadrul unui sistem social, implicînd un ansamblu legitim de aşteptări faţă de cei care ocupă alte poziţii în cadrul aceluiaşi sistem; reprezintă un concept fundamental în psihologia socială, antropología socială şi culturală, sociologie. Termenul de s. este preluat din filosofia socială (Hobbes, Locke, Smith), preocupată de problemele autorităţii şi ordinei sociale. În filosofia socială prin s. erau desemnate drepturile şi datoriile unei persoane, puterea de care aceasta dispune. Făcînd distincţie între „situaţia statutară" şi „situaţia de clasă", Max Weber dă iniţial termenului de s. un sens pur psihologic, sinonim celui de prestigiu (v.). Acest sens se păstrează în sociologia şi psihosociologia nemarxistă contemporană. Eludîndu-se legătura dintre poziţia de clasă şi status, termenul de s. este utilizat adesea în concepţiile nemarxiste pentru a desemna doar distribuţia prestigiului. O teorie autentică, pe deplin ştiinţifică, a s. şi rolului (v.) nu poate fi elaborată decît pe de poziţiile materialismului dialectic şi istoric. Determinantă pentru s. (s.) al unei persoane sau al unui grup este poziţia faţă de mijloacele de producţie. Relaţiile de producţie, în unitatea lor dialectică cu forţele de producţie, îşi pun amprenta asupra personalităţii; poziţia în relaţiile de producţie şi de schimb ducînd la dezvoltarea unor anumite laturi ale personalităţii. În *Contribiţii la critica economiei politice* (1859), K. Marx, analizînd s. de vînzător şi de cumpătător, arată că poziţiile diferite ale indivizilor în sistemul social nu decurg din natura umană, ci din relaţiile sociale. Acestea pot influenţa în aşa măsură „natura umană" încît în cadrul aceleiaşi naţiuni să apară „două naţiuni", cu psihologii diferite: burghezii şi proletarii (F. Engels. *Situaţia clasei muncitoare din Anglia*, 1845). Din perspectiva antropologiei culturale, Ralph Linton a contribuit cel mai mult la clarificarea conţinutului conceptului de s., definindu-l ca „loc al individului în societate", ca „o colecţie de drepturi şi datorii" (*The Study of Man*, 1936). Această definiţie este preluată de Talcott Parsons, (1951) care va accentua caracterul complementar al s. (s.). În psihologia socială, definiţia dată de Jean Stoetzel este larg acceptată: „statusul este ansamblul comportamentelor la care se poate aştepta legitim din partea altora" (*La Psychologie sociale*, 1963). În literatura de specialitate din ţara noastră o contribuţie substanţială la precizarea conţinutului şi determinarea conceptului de s. (s.) şi-au adus-o prof. T. Herseni, H.H. Stahal, I. Natansohn, P. Pânzaru, I. Radu, A. Neculau, C. Mamali. S-a făcut distincţia între s. (s.) *actual* (R. Linton), care este pus în evidenţă la un moment dat, şi s. (s.) *latent*, al unei persoane, fiecare persoană avînd mai multe s., dar punînd în evidenţă, în funcţie de situaţia socială concretă, un anume s., celelalte rămînînd în stare latentă. O persoană poate avea în acelaşi timp s. (s.) de: bărbat, matur, inginer, soţ, părinte, prieten, membru al unei asociaţii sportive şi al unei organizaţii politice etc. S. (s.) de inginer va fi actual în cadrul producţiei, dar va rămîne în stare latentă în cadrul asociaţiei sportive ş.a.m.d. Multitudinea s. (s.) ocupate de una şi aceeaşi persoană în diferitele sisteme sociale particulare constituie setul de s. (s.) (s. set) al respectivei persoane. Acelaşi Ralph Linton (1936) dife-

renţiază în cadrul setului de s. (s.) al unei persoane cele *atribuite*, pentru care individul nu a făcut nici o opţiune (de ex. sexul) şi cele *achiziţionate*, pe care le-a ales şi pentru dobîndirea cărora a făcut eforturi, şi-a impus anumite renunţări (de ex. profesiunea, apartenenţa politică etc.). E.K. Wilson (1966) distinge trei categorii de s. (s.): *biologic*, *familial* şi *extrafamilial*. Toate s. (s.) asociate unei persoane formează o constelaţie, în care profesiunea, în societăţile moderne, apare ca factor central. S. (s.) parţiale ale unei persoane pot fi echilibrate, avînd o înaltă corelaţie, ceea ce duce la cristalizarea sau congruenţa s. social (G. C. Homans, 1961). Există însă situaţii de incongruenţă a s. (s.), de conflict (v.) între s. pe care le are la un moment dat una şi aceeaşi persoană. *Conflictul inter-*s. poate fi generat de opoziţia dintre s. (s.) atribuite şi s. (s.) achiziţionate (de ex. originea socială şi apartenenţa politică), dar şi de lipsa de corelare (necristalizare) a s. (s.) achiziţionate (de ex. apartenenţa politică şi credinţele religioase). Unele s. (s.) sînt generatoare de conflicte prin natura lor internă. S. (s.) intermediare sînt caracterizate prin astfel de conflicte intrastatus (de ex. maistrul în întreprinderea industrială, subofiţerii în organizaţia militară, asistentul în instituţia de învăţămînt etc.). Studiile asupra conflictelor inter- şi intra-s. au scos în evidenţă importanţa interpretării pe care o dau indivizii propriilor lor s. (s.) şi posibilitatea de decizie pe care o au în vederea depăşirii conflictului. În analiza structurii sociale se accentuează faptul că s. (s.) sînt complementare şi că definirea lor nu poate fi făcută decît prin raportarea lor reciprocă. Astfel, Talcott Parsons analizează cuplul s. (s.) de medic şi de bolnav. S. (s.) al medicului se defineşte prin competenţă tehnică, universalism (nu îşi alege pacientul), specificitate profesională (se limitează la tratarea bolii), neutralitate afectivă, dezinteres şi altruism. Complementar, s. (s.) al bolnavului grupează următoarele elemente: scutirea de responsabilitate, dreptul necondiţionat la ajutor, obligaţia de a dori însănătoşirea, obligaţia de a coopera pentru însănătoşirea sa (*The social sistem*, 1951). Unele cercetări au pus în evidenţă legătura dintre s. (s.) şi anumite maladii psihice (R.W. Frumkin, 1955, R. Bastide, 1965). De asemenea, s-au găsit corelaţii semnificative între s. (s.) şi atitudini (S.A. Stauffer, Seymour Lieberman), între s. (s.) şi satisfacţia muncii (S.A. Tanennbaum, Cătălin Zamfir). S. (s.) se exprimă printr-o serie de simboluri şi semne distinctive, cum sînt: uniforma, decoraţiile şi medaliile, portul naţional etc. Într-o întreprindere industrială o parte din personal lucrează în salopetă (muncitori), o altă parte au halate de protecţie (maiştri, inginerii), iar directorul — de regulă — nu are obligaţia de a purta uniformă. Asociaţia dintre s. (s.) şi simbolurile prin care acestea se exprimă este atît de puternică încît în terminologia psihosociologică nemarxistă uneori se substituie s. (s.) prin simbolul său. (*S.C.*)

steinzor (efect), v. efect steinzor.

stereotipie, imagine simplificatoare, uniform fixată şi apriorică oricărei judecăţi profunde şi obiective asupra grupului sau a unor persoane, ori procese sociale. Aceasta poate fi o *autostereotipie*, privind doar propria persoană sau *aleostereotipie*, cînd se referă la un grup, sau în genere la alte persoane. Deosebit de prejudecată (v.), s. se detaşează de factorii emoţionali, menţinîndu-se la nivelul unor generalizări, prea puţin fondate însă, din sfera cognitivă a subiectului. De exemplu, automobiliştii tind să opereze cu stereotipul

de agent de poliţie (R. Mucchielli, 1968) sau profesorii au o imagine stereotipă a „elevului cuminte", distinctă de cea a „elevului problemă". În general, s. exprimă imagini anchilozate, temerile fixate în legătură cu realizarea unui produs, speranţele nutrite, expectativa indivizilor, ori doleanţele lor în legătură cu o situaţie socială sau cu o grupare umană dată. S. în cunoaşterea persoanelor sînt favorizate şi de fenomenul inerţiei, caracteristic percepţiei sociale (v.) a indivizilor. Operînd s. subiectul subestimează caracteristicile reale ale faptelor psihosociale, ale grupelor sau ale altor persoane, orientîndu-şi necorespunzător comportamentul în grup şi generalizînd adesea manifestările altora după aspecte particulare, nesemnificative, fixate în imaginea sa apriorică simplificatoare. S. pot dirija comportamentele colective ale indivizilor, înlocuind acţiunea judicios elaborată în baza unei cunoaşteri veridice a realităţii cu imagini şablonizate şi clişee arbitrare, constituind astfel o sursă de conflicte sociale şi o frînă în procesul dezvoltării sociale. (*A.B.T.*)

stil de conducere, variabilă psihosocială, aferentă structurilor de conducere şi poziţiei de lider în grup, însemnînd, în sens larg, felul cum se lucrează cu oamenii, iar într-un sens mai restrîns, un ansamblu de procedee strîns îmbinate între ele şi fundamentate ştiinţific, îndreptate spre realizarea funcţiilor activităţii de conducere. Stilul înseamnă metodă, strategie, însăşi chintesenţa conducerii, factor cu o puternică penetraţie în toate aspectele vieţii de grup: performanţă, relaţii, motivaţie, climat etc. Idee pe care ne-o impun şi numeroase date ale cercetării de teren, care arată că membrii diferitelor grupuri de muncă, fiind anchetaţi asupra ponderii cu care cred ei că influenţează diferiţi factori asupra productivităţii muncii, situează s. de c. pe primele locuri. Prima încercare de abordare experimentală a s. de c. aparţine lui K. Lewin şi colaboratorilor săi (White şi Lippit) care, lucrînd pe cluburi de copii în vîrstă de 10 ani, antrenate în confecţionarea unor măşti de teatru, utilizează experimental următoarele strategii de conducere: stilul *autoritar* sau *autocratic* (liderul determină întreaga activitate a grupului, el o lansează, el dictează tehnicile şi etapele de lucru, fixînd pentru fiecare membru sarcina de muncă şi partenerii cu care va conlucra), stilul *democratic* (discutarea problemelor şi luarea deciziilor se fac în grup, încurajat şi ajutat de lider, care doar sugerează tehnicile de lucru, grupul putînd să aleagă între ele; liderul apare ca un membru al grupului, fiind obiectiv şi realist în aprecierile performanţei celorlalţi), stilul „*laissez-faire*" (membrii grupului au toată libertatea de a decide, liderul furnizînd doar materialele de lucru şi, eventual, unele informaţii suplimentare, fără să participe la discuţie şi fără să se intereseze de mersul lucrului). A reieşit că: stilul *autoritar*, deşi eficient, induce, datorită presiunii liderului, tensiune, frustrare, care se traduce în plictiseală, apatie, nemulţumire sau chiar ostilitate şi agresivitate; stilul *democratic* creează raporturi optime de interacţiune între subiecţi şi sarcină, rezolvarea problemelor apare ca rezultat al propriei lor activităţi, al iniţiativei şi independenţei lor de acţiune, pe fondul relaţiei pozitive cu sarcina dezvoltîndu-se relaţii pozitive şi un climat socio-afectiv plăcut; stilul „*laissez-faire*" duce la eficienţă scăzută (se lucrează la întîmplare, fără angajare propriu-zisă în sarcină), favorizînd, pentru început, o atmosferă destinsă. Evident, aceste trei stiluri, evidenţiate experimental, vizează nivelul microsocial al conducerii şi ele nu pot fi extrapo-

late, pur şi simplu, la nivel macrosocial, unde acţionează alte criterii şi alte contexte, ideologice şi valorice, ale conducerii. Dar chiar şi la nivel microsocial, trebuie spus că problematica s. de c., observate şi studiate pe terenul grupurilor naturale, este mult mai complexă decît ne-o înfăţişează cercetările experimentale. Asupra s. de c. îşi pune amprenta o serie de factori cum ar fi: felul activităţii, particularităţile microgrupului social (componenţă umană, tradiţii de conducere, relaţii interpersonale, reţele de comunicare), poziţia grupului în micromediul social, însuşirile psihice ale persoanei liderului etc. În esenţă, problema s. de c. este problema modului în care se asigură şi se îmbină între ele eficienţa muncii cu satisfacţia în muncă (climatul socioafectiv), facilitarea operatorie cu facilitarea motivaţională. Un rol important îl joacă modul cum sînt dispuşi membrii grupului în raport cu sarcina de muncă şi modul de luare a deciziei. Din acest punct de vedere, s-a constatat că, potrivit cercetărilor lui H. Leavitt, organizarea de tip „stelar", care se caracterizează printr-un înalt grad de concentrare a informaţiei şi a „puterii" în mîna liderului, conducerea fiind dominant autoritară, este cea mai eficientă pe linie de performanţă, dar, afectiv, generează insatisfacţie, displace, membrii grupului percepîndu-se ca subordonaţi. La polul opus se situează organizarea „circulară", oarecum lipsită de lider (lucrînd, deci, cu precădere, în regimul „laissez-faire"), neorganizată, puţin eficientă, comiţînd erori, dar dătătoare de satisfacţii. Ideală ar fi organizarea „în roată", care încearcă să armonizeze eficienţa cu satisfacţia, prin îmbinarea s. de c. centralizată cu participarea activă a celor situaţi în alte puncte ale grupului, mai îndepărtate de centru. Aşadar, o anumită reţea de organizare (dispunerea poziţiilor în grup) favorizează un anumit s. de c. Pe măsură ce urcăm spre nivele din ce în ce mai înalte ale ierarhiei conducerii, predomină tot mai mult, în activitatea de lider, competenţa socio-organizaţională, ceea ce face ca cel mai eficient să fie stilul care asigură cel mai bine traducerea în practică a acestei dimensiuni. Şi cum reţelele de organizare nu sînt imuabile, ci se creează şi se transformă continuu, rezultă că una din misiunile ştiinţei conducerii este aceea de a contribui la prefigurarea lor activă, militînd pentru cele care favorizează conducerea democratică, colectivă, participativă generatoare în acelaşi timp de eficienţă profesională şi de satisfacţie personală. Ca urmare a profundelor transformări revoluţionare petrecute în societatea noastră s-au creat condiţii obiective şi subiective pentru participarea directă a oamenilor muncii la realizarea întregii politici interne şi externe a statului. „Soluţionarea contradicţiilor şi dezvoltarea continuă a orînduirii socialiste impun amplificarea şi perfecţionarea conducerii colective, renunţarea la principiul conducerii unipersonale, participarea tot mai largă a maselor de oameni ai muncii la conducerea tuturor domeniilor de activitate" (Nicolae Ceauşescu, *Raport de activitate al C.C. al P.C.R. prezentat la Congresul al XII-lea*). V. şi conducere, lider. (*P.G.*)

stimulare, acţiune de sprijinire şi încurajare, prin intermediul unor recompense (materiale sau morale), a unor atitudini, opinii, iniţiative şi comportamente, la nivel individual sau grupal. S. joacă un rol motivaţional important atît în dirijarea procesului educaţional şi a participării indivizilor la diferite forme concrete de activitate, cît şi în reglarea climatului psihosocial şi

a relațiilor interpersonale în cadrul grupurilor instituționale. (*M.G.*)

stimulent, recompensă materială sau morală care are rolul de a evidenția, consacra și susține eforturile individului sau grupului pentru realizarea unor obiective cu semnificație socială. În societatea umană s-au constituit, istoricește, sisteme complexe de s. care pot fi: a) *materiale* (bani, obiecte etc.); b) *spirituale* (acordarea posibilității de perfecționare profesională, cărți, excursii etc.); c) *morale* sau *psihosociale* (evidențieri verbale, scrise, acordarea de însemne, distincții etc.). După raportul și locul pe care-l ocupă în structura activității, s. pot fi *extrinseci* sau *intrinseci*. Cele din urmă presupun o identificare cu cauza sau activitatea dată și au o forță de susținere mai mare decît cele dintîi (v. motivație). Folosirea adecvată a s. are o mare importanță psihologică în dezvoltarea inițiativei și creativității în muncă, a exigenței și autoexigenței, în instaurarea unui climat psihosocial optim în cadrul colectivelor de muncă. În societatea noastră, se urmărește o evaluare cît mai obiectivă a contribuției fiecărui individ și colectiv de muncă la îndeplinirea sarcinilor ce-i revin în cadrul construcției socialiste, asigurîndu-se folosirea cît mai echitabilă și eficientă a tuturor genurilor de s.: materiale, spirituale, morale. (*M.G.*)

stress psihic, stare de tensiune, încordare și disconfort determinată de agenți afectogeni cu semnificație negativă, de frustrarea sau reprimarea unor stări de motivație (trebuințe, dorințe, aspirații), de dificultatea sau imposibilitatea rezolvării unei probleme. Ca și cel fiziologic, s.p. are o desfășurare procesual-stadială: a) faza reacției de alarmă (R.A.), declanșată de acțiunea agentului stressant (stressorului); b) faza de rezistență (F.R.) în cadrul căreia se activează mecanismele de autoreglare (apărare a *Eu*-lui), care duc la creșterea nivelului de rezistență dincolo de limita normală obișnuită; c) faza de amplificare și extindere (F.E.), care se instalează în cazul cînd mecanismele de adaptare și restabilire a echilibrului cedează în fața efectelor perturbatoare ale agentului stressant, capacitatea de rezistență scăzînd sub nivelul normal. S.p. a devenit un fenomen curent al vieții moderne, ca urmare a creșterii ritmului solicitărilor și variațiilor ambianței. Între anumite limite, el joacă un rol important în dezvoltarea personalității, în optimizarea performanței în activitate. Efectele dezadaptative (tulburări ale echilibrului psihic normal de genul fenomenelor nevrotice sau psihotice) se instalează numai atunci cînd forța și durata (respectiv, frecvența) de acțiune a factorilor stressanți depășesc pragul superior de rezistență tensională a individului. (*M.G.*)

subiect psihosocial, realitate psihoindividuală concretă supusă cercetării; persoana asupra căreia se fac observațiile, căreia i se aplică probele experimentale, cu care se desfășoară intervierea etc. și deci, ale cărei variabile, independente și dependente, sînt supuse modificării și controlate de cercetător; expresie statistică în cercetare, evidențiind unitatea individ-persoană în raport cu mulțimea grupală investigată. În psihologia socială noțiunea de s. exprimă individul în relațiile sale de grup, deținînd status-uri psihosociale și îndeplinind diferite roluri sociale. În același timp, s. este înțeles în evoluția sa istorică — ca totalitate a relațiilor sociale (K. Marx) — și ca un „centru de acțiune" (F. Heider, 1958), cu intenționalitate și control conștient, ca ființă receptivă la influența soci-

ală, activă şi creatoare de valori (*A.B.T.*)

sugestie, provocare a unor acţiuni sau comportamente ale subiectului, în afara voinţei sale, ca urmare a unor modificări exclusive ale atenţiei ce se desfăşoară fără vreun efort deosebit. S. se poate produce spontan, sau provocată de o altă persoană (heterosugestie), ca şi prin reflecţie proprie (ca autosugestie). Este un proces psihofiziologic normal, propriu tuturor indivizilor, cu deosebire celor mai impresionabili şi consideraţi mai receptivi la s. Copiii, ca şi persoanele naive, sau cu debilitate mintală sînt mult mai sugestibili decît alţii. Ei primesc în mod pasiv şi fără controlul voluntar necesar influenţa altor persoane, modelele recomandate, informaţiile propagate prin diferite modalităţi. În general, imaturitatea afectivă şi insuficienţa intelectuală favorizează s. indivizilor. În condiţiile vieţii de grup fenomenele de heterosugestie se amplifică. De asemenea, s. în grup poate îmbrăca o formă educativă: de luptă împotriva timidităţii, a insecurităţii indivizilor, împotriva lipsei de stăpînire de sine etc. Se cunosc mai multe forme ale s. cu valoare terapeutică, numită şi „medicaţie psihologică" (P. Janet) ca: s. *directă*, bazată pe raportul de autoritate dintre medic şi pacient, care se poate desfăşura sub forma persuasiunii, sau a unei psihoterapii raţionale; s. *hipnotică*, folosită în tratarea isteriei ş.a. Sugestibilitatea este capacitatea individului de a primi fără nici un control sau discernămînt ideile şi influenţa altora, de a se supune imediat trecînd la acţiunea sugerată, de a accepta pasiv prestigiul, ideile altor persoane. Ea nu se identifică cu imitaţia (v.), care se caracterizează prin însuşirea şi reproducerea voită a comportamentului altor persoane şi nici cu fenomenele de *mimetism* (v.), care constituie o formă primitivă a imitaţiei. (*A.B.T.*)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITAR

T

temperament, latură dinamico-energică a personalității, condiționată, cu precădere, de proprietățile naturale generale înnăscute ale sistemului nervos (forța, mobilitatea și echilibrul excitației și inhibiției). Corespunzător celor patru tipuri generale de sistem nervos (puternic — echilibrat — mobil, puternic—neechilibrat — excitabil, puternic — echilibrat—inert și slab), se delimitează patru tipuri temperamentale: *sanguinic, coleric, flegmatic* și *melancolic*. În realitate, aceste tipuri se întîlnesc foarte rar în formă pură. În structura temperamentului unui individ concret se includ, cel mai adesea, trăsături aparținînd unor tipuri mixte (sanguinico-colerice, colerico-melancolice, flegmatico-melancolice, sanguinico-melancolice etc.). T. joacă un rol important în condiționarea configurației și dinamicii relațiilor interpersonale. (*M.G.*)

teorie psihosocială, cuantum de propoziții ordonate, de idei și raporturi coerent exprimate privind o arie a realității obiective sau a conștiinței umane. T.p. nu se identifică cu întregul sistem al științei, aceasta pe lîngă t.p. conține și date preteoretice, un aparat conceptual-metodologic specific, cuantumuri de tehnici și procedee de investigație, algoritmii necesari cercetării, inclusiv indicațiile practice privind observarea și experimentarea faptelor în domeniul dat (Peter Ruben, 1969, *Wörterbuch der marxistisch-leninistischen Soziologie*).T.p. permite, în domeniul psihologiei sociale, organizarea datelor disparate într-o imagine coerentă asupra comportamentului social al indivizilor, asigurînd astfel o mai bună înțelegere a acestuia. Într-o etapă preștiințifică a dezvoltării sale, teoriile din psihologia socială s-au centrat asupra relevării cauzei, a determinantului existent exclusiv în individ ori colectivitate, care ar genera comportamentele sociale și relațiile persoanelor. Așa au fost: *teoria instinctualistă* a lui W. McDougall (1908), care căuta să explice asocierea indivizilor în colectivitate prin „instinctul lor gregar" (v.), teoria biologistă (v.) a lui A.L. Kroeber, care încerca să deducă însușirile psihosociale și spirituale ale indivizilor umani din particularitățile structurii lor biologice, sau *teoria psihicului colectiv*, diferit de cel al indivizilor și care ar acționa asupra lor printr-un fel de contagiune mentală (v.), produsă sub influența conducătorilor (elaborată de G. Le Bon, 1895) ș.a. Treptat, odată cu constituirea psihologiei sociale ca știință, începînd mai ales cu al treilea deceniu al secolului nostru, prima lucrare de sinteză fiind *Social Psychology* a lui Floyd A. Allport (1924), funcțiile teoriei devin multiple și mult mai importante: a) de elaborare a însăși obiectului psi-

hologiei sociale ca ştiinţă; b) de delimitare a domeniului ei de fapte în cadrul totalităţii fenomenelor de interacţiune umană; c) de relevare a întrepătrunderilor psihologiei sociale cu celelalte ştiinţe comportamentale; b) de organizare şi sistematizare a datelor într-o viziune coerentă; e) de construcţie a explicaţiilor necesare, cu relevarea dependenţelor interioare posibile a fenomenelor psihosociale studiate; f) de expresie adecvată şi formulare într-un limbaj ştiinţific corespunzător a informaţiilor, în aşa fel încît ele să poată fi înţelese şi de alţii; g) de previziune a comportamentelor sociale ale indivizilor; h) de stimulare a investigaţiei ştiinţifice şi înaintare în cercetarea psihosocială; i) în sfîrşit, dar nu în ultimul rînd, de dirijare a practicii sociale într-o serie de probleme studiate, mai precis de stăpînire şi dirijare a fenomenelor psihosociale date în mod conştient. Fără a se substitui sistemului ştiinţei şi ocupînd adesea o poziţie între ipotezele de cercetare şi sistem, t.p. trebuie să constituie după M. Deutsch (1972), o elaborare intelectuală care să cuprindă: 1) un cuantum de abstracţii psihologice care să-i alcătuiască osatura, scheletul logic necesar, obligînd la un număr de concepte fundamentale în sistemul gîndirii formale cu care operăm; 2) constructele teoretice, respectiv acele noţiuni ştiinţifice care formează vocabularul teoriei; 3) regulile de corespondenţă, de ordine între concepte, pe de o parte, şi între aceste constructe şi datele observaţiei, ale confruntării empirice, pe de altă parte. Dar, deosebit de alte ştiinţe, t.p. nu poate fi construită în mod deductiv, după modelul logicii formale şi nici în mod descriptiv-matematic, pretinzînd exclusiv o expresie simbolică, ori o formalizare logică. Cele mai multe concepte cu care operează psihologia socială prezintă nu numai valoare teoretică, ci şi o valoare empirică importantă, care pune în relaţie abstracţiile conceptuale cu faptele psihosociale observate şi trăite de subiecţi. În acelaşi timp, t.p. nu sînt lipsite de ambiguitate. Omiţînd adesea unele verigi inductiv-logice, teoriile în domeniul cunoaşterii psihosociale se bazează mai mult pe criterii de plauzibilitate, pe calculul probabilităţii comportamentelor aşteptate, pe o raţionalitate mai mult intuitivă decît cea logică-abstractă (M. Deutsch, R.M. Krauss, *Theories in Social Psychology*, 1965). Aşa se explică faptul că limbajul curent, cu termenii uzual folosiţi este atît de prezent în teoretizările psihologiei sociale. De asemenea, trecerea de la constatări empirice implicit sesizate, spre analize explicite, ştiinţific argumentate formează caracteristica principală a teoriei în psihologia socială. Cît priveşte forţa predictivă a teoriei în acest domeniu s-a putut constata că însăşi previziunea făcută şi comunicată subiecţilor poate modifica în mod esenţial comportamentul preconizat (R. Merton, 1957). Orice descriere teoretică, sistematizare şi interpretare a datelor psihosociale porneşte de la o poziţie filozofică a cercetătorului cu privire la om, de la concepţia sa fundamentală asupra individului uman, a capacităţilor şi destinului acestuia înăuntrul colectivităţii în care trăieşte şi activează. T.p. ştiinţifică actuală nu poate ocoli problema naturii fiinţei umane, faptul că „esenţa umană nu este inerentă structurii biologice a indivizilor şi că aceasta rezidă în sistemul relaţiilor sociale din colectivitate". (K. Marx, 1845), mai precis, în interacţiunea vie, concretă a individului cu semenii. Întotdeauna, şi în toate împrejurările, indivizii umani nu au intrat în relaţii în viaţa socială ca nişte „*Eu*-uri pure", ci ca fiinţe concrete, active, depe o anumită treaptă a forţelor de producţie

şi a necesităţilor lor, „aceste relaţii determinînd la rîndul lor producţia şi necesităţile — tocmai comportarea lor ca indivizi, unii faţă de ceilalţi, a creat relaţiile existente şi le creează din nou în fiecare zi" (K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, 1846). Tratarea teoretică ştiinţifică a comportamentului social al indivizilor trebuie să surprindă această *interdeterminare* cumulativă într-un sistem complex de condiţionări reciproce. Ea nu se mai poate limita la analiza unor cauze pur interioare, nici la înregistrarea doar a efectelor exterioare sau la descrierea relaţiei dintre cauză şi efect. De primă importanţă în analiza teoretică sînt dependenţele funcţionale ale proceselor manifestate în cadrul adaptării sociale a persoanelor, în contextul relaţiilor istoric determinate şi în eforturile lor comune de schimbare a societăţii. Apreciate din acest punct de vedere, cunoscutele curente de gîndire psihologică — structuralismul, psihoanaliza, funcţionalismului, gestalt-teoria, behaviorismul (v.) — care au influenţat şi continuă să influenţeze explicaţiile şi conceptele psihologiei sociale, n-au constituit teoriile ei propriu-zise, ci doar largi orientări teoretice, conferindu-i moduri diferite de abordare metodologică a fenomenelor interacţiunii umane (A. Lévy, 1965). Desprinzînd pentru studiul psihicului individului o „variabilă fundamentală" — fie pulsiunea internă instinctivă a libidoului, fie reacţia organică sub forma comportamentului motric ori secretor, fie ideea formei, a întregului din percepţia subiectului etc. —, aceste orientări au postulat, de fiecare dată, caracterul universal al fenomenului cheie considerat şi valabil deci pentru interacţiunea socială a persoanelor. Evident, o asemenea tratare teoretică a comportamentului uman, individual şi de grup, n-a fost lipsită de exagerări de tot felul; după cum, nici de interpretări inadecvate şi de generalizări neştiinţifice. Neajunsul cel mai mare al teoretizărilor deduse din curentele sus-citate ale psihologiei clasice a fost lipsa de viziune deterministi-storică şi culturală asupra proceselor psihosociale din colectivitate, precum şi neglijarea aspectului evolutiv al fenomenelor, ca şi a participării creatoare a indivizilor la schimbările din grup şi, în genere, din societate. Importante influenţe asupra dezvoltării t.p. sînt exercitate de cercetările din domeniul sociologiei contemporane, de cele de antropologie culturală, de etnologie. Cu toate acestea, elaborarea t.p. ştiinţifice se consideră a fi abia la începuturile ei; ea se găseşte în urma faptelor investigate, a multor date de laborator obţinute, a experimentelor de teren efectuate, precum şi a unor aplicări practice a rezultatelor cercetării contemporane. De o valoare teoretică excepţională se dovedesc a fi tezele concepţiei materialist dialectice şi istorice cu privire la personalitatea individului şi la relaţiile sale sociale în colectivitate. T.p. ştiinţifice i se impune o anume *fertilitate logică*, care să-i permită sistematizarea datelor observabile, cu inferenţele necesare în sfera proceselor intersubiective umane; să fie astfel elaborată încît să ofere conexiuni şi legături multiple între conceptele cu care operează, permiţînd vehicularea noţiunilor pe multiple căi şi în sisteme de referinţă ştiinţifice diferite; să fie susceptibilă de largă acoperire empirică, deschisă pentru un cîmp întins de fapte psihosociale (M. Deutsch), cu posibilitatea retrimiterii la observaţie, la experienţa interpsihică reală a subiecţilor, la trăiri, stări, relaţii şi procese sociale autentice. Totodată, i se cere t.p. ştiinţifice să fie deschisă spre cercetare, pentru a putea fi continuu con-

firmată (ori infirmată) prin noi investigaţii şi mereu dezvoltată, deoarece axiomatizarea propoziţiilor sale, cu postularea de principii rigide, transformă teoria într-o doctrină, întotdeauna stagnantă şi infructuoasă pentru dezvoltarea ştiinţei. Date fiind complexitatea determinărilor, concretitudinea şi particularităţile culturale ale obiectului şi domeniului psihologiei sociale (v.) e greu de conceput elaborarea unei teorii unitare, de mare anvergură, din care se se deducă ştiinţific dependenţele şi legile fundamentale ale interacţiunii şi comportamentului social al indivizilor, independent de antecedentele grupurilor umane, de istoria civilizaţiilor, de structura limbilor, a tradiţiilor culturale etc. De aceea, opţiunea unor psihologi sociali este pentru o teorie (teorii) de nivel mijlociu, considerată „de moyenne portée", sau, cum o numeşte Robert Merton, „middle-range theory", fără pretenţia de a cuprinde în ea istoria şi viitorul fenomenelor, definind-o ca teorie intermediară, care se situează „între ipotezele de lucru elaborate din abundenţă în rutina cercetării cotidiene şi vastele construcţii speculative, ordonate în jurul unei scheme conceptuale centrale" (R. Merton, 1957, în: *Social Theory and Social Structure*). Sînt adesea preferate teoriile psihosociale de nivel mediu cu tot riscul lor de a nu depăşi limitele unei şcoli psihologice sau ale alteia. Aşa de pildă, teoria cu privire la „frustraţie-agresivitate" (v.) în lucrările psihologilor sociali J. Dollard, E.N. Miller, L.W. Doob, O.H. Mowrer, R.H. Sears (1939), centrată pe patru noţiuni principale, de frustrare, agresivitate, inhibiţie a reacţiei şi de deplasare a răspunsului agresiv, cu toate ipotezele de bază şi cele subsidiare, se găseşte în întregime sub influenţa psihologiei dinamice lewiniene (v.). De nivel mijlociu este teoria asupra prejudecăţii indivizilor împotriva altor grupuri etnice, formulată de Th. M. Newcomb (1948, 1950) şi dominată de principiile analizei gestaltiste (v.). Ea cuprinde următoarele propoziţii, într-o ordine coerentă, de unde pot fi deduse şi alte dependenţe înăuntrul fenomenului descris: a) Fenomenul prejudecăţii individului împotriva altui grup etnic este învăţare; dar în condiţii şi circumstanţe care efectuează realmente o astfel de învăţare discriminatorie faţă de alte grupe etnice. (Încă de la trei ani sau poate mai puţin, copiii din cultura nord-americană fac diferenţă între păpuşile albe şi cele de culoare neagră, chiar dacă nu au încă prejudecăţi etnice.) b) Prejudecata împotriva celor aparţinînd altui grup etnic este un fenomen cultural, deoarece se constată că copiii unor naţiuni europene au mai puţine prejudecăţi faţă de cei de altă culoare, decît copiii albi din Africa de Sud faţă de negri. În consecinţă, asemenea atitudini nu pot fi explicate prin instincte ci numai prin învăţare (socială). c) Dezvoltarea prejudecăţii împotriva altor grupe etnice parcurge cîteva etape. Mai întîi, are loc un proces de învăţare a deosebirilor etnice, care proces este mai dezvoltat în mediul unde domină prejudecăţile împotriva altor grupe etnice, rase, naţionalităţi. La capătul acestei învăţări se obţine o predispoziţie perceptivă discriminatoare, de clasificare şi caracterizare defavorabilă a celor aparţinînd unui alt grup etnic. În al treilea rînd, se stabilizează o percepţie socială deformată, în defavoarea grupului faţă de care este nutrită prejudecata, subiectul ajungînd la aplicarea normei „duble" în ceea ce priveşte bun şi corect pentru grupul său şi pentru cei din alt grup etnic. d) Prejudecăţile ca atitudini negative faţă de alt grup etnic se achiziţionează prin intermediul proceselor de interacţiune în grupul de

apartenenţă al subiectului (v.) în care are loc o dublă învăţare: pe de o parte, învăţarea faptului că ceilalţi, străini de acest grup, formează o „ţintă bună" pentru comportamente negative, iar pe de altă parte, învăţarea faptului că diferite forme de comportament negativ faţă de ei sînt nu numai permise dar şi aprobate de grupul de apartenenţă al subiectului. e) Contactele personale ale subiectului cu cei din alt grup etnic nu generează astfel de prejudecăţi. Mult mai influente, în această privinţă şi chiar determinante, sînt prejudecăţile grupului de apartenenţă, climatul psihosocial cultivat împotriva altui grup etnic, mentalitatea grupală existentă. Mai mult, prejudecăţile etnice apar integrate prescripţiilor de rol dintr-o colectivitate (E. L. Horowitz, 1936). Ele se dezvoltă la indivizi prin contactul cu cei ce împărtăşesc aceleaşi prejudecăţi. Acolo unde există ameninţare din partea grupului străin, teama de celălalt, ostilitatea, prejudecăţile împotriva unui grup etnic minoritar, cultivate într-o societate, au tendinţa să se extindă la indivizi şi împotriva altor grupuri etnice. De aceea, una din modalităţile reducerii conflictelor intergrupale, pe considerente etnice, este estomparea acestora, cu crearea condiţiilor de comunicare şi cooperare între grupurile respective (Th. M. Newcomb, 1965, *Social Psychology*). *Teoriile parţiale* se referă la procesele şi aspectele mai limitate ale interacţiunii indivizilor, ca de exemplu *Teoria echilibrului homeostatic* (F. Heider, 1946) exclusiv cognitiv, cea a *disonanţei cognitive* (L. Festinger, 1957) inspirată din prima, *teoria comunicării în grupul restrîns* (Alex. Bavelas, 1951) ş.a. Nu lipsesc nici teoriile de o mai mare cuprindere, care au impulsionat cercetarea psihosocială şi continuă semnificativ să o influenţeze, ca: teoria „cîmpului psihic" a lui Kurt Lewin (1929), cea a dinamicii grupurilor (v.) bazată pe cercetările sale (1947) sau teoria rogeriană a personalităţii în acţiune (C. R. Rogers, 1954) ş.a. De largă circulaţie în cercetarea psihosocială este *teoria status-rolurilor* dezvoltată de R. Rommetveit (1955), R. Merton (1957), J. W. Thibaut şi H. Kelly (1959) ş.a. după care poziţia relaţională a subiectului este dată de sistemul status-urilor existente, individul comportînd concomitent un ansamblu de statusuri, ordonate orizontal faţă de persoanele de acelaşi rang şi vertical într-o ierarhie de ranguri. Rolul, fie ca sistem de aşteptări sociale faţă de statusul dat (= rol prescris), ori perceput ca o poziţie aplicabilă propriei comportări (= rol subiectiv), sau ca o punere în act şi în conduite manifeste a poziţiei de interacţiune a persoanei înfăţişează în cadrul acestei teorii o dinamică bogată, cu stări conflictuale, cu efortul personalităţii de a obţine performanţă în rol etc. În teoria grupurilor o nouă viziune, mai realistă, o aduce în etapa actuală concepţia „activismului grupului" elaborată de psihologul social sovietic A. V. Petrovski (1973), care priveşte stratificarea activităţii grupului real dincolo de relaţiile lui afective difuze şi legată de scopurile grupului, de sarcinile concrete de acţiune ale membrilor, de activitatea lor socială comună, de sistemul de valori cu care operează grupul. (*A.B.T.*)

test sociometric, instrument fundamental al complexului metodelor sociometrice, creat şi introdus în cercetarea psihosocială de J. L. Moreno şi avînd o dublă destinaţie: a) să permită determinarea locului pe care îl ocupă un individ oarecare în contextul relaţiilor interpersonale din grup (cît de popular sau, dimpotrivă, cît de izolat, respins, ignorat este); b) să permită detectarea structurii psihologice globale a grupului, cu diferitele lui substructuri,

centre de influenţă, grade de coeziune etc.). Prin intermediul t. s. se încearcă o studiere a socialului (a structurilor de grup) prin prisma factorilor psihologici, în speţă, a atracţiilor şi a repulsiilor care se manifestă în interiorul grupului. Cercetarea prin t.s. străbate mai multe etape. Distingem mai multe etape: a) alcătuirii şi aplicării testului, b) despuierii testului şi a alcătuirii sociomatricei, c) întocmirii sociogramei, d) reorganizării grupului potrivit imaginii rezultate din test. În cursul primei etape se construiesc şi se aplică itemii sociometrici, prin care li se cere subiecţilor să-şi exprime preferinţele, repulsiile şi indiferenţele faţă de ceilalţi membri ai grupului din care fac parte în prezent sau din care ar putea face parte în viitor, în legătură cu participarea la o activitate comună (muncă, învăţătură, petrecerea timpului liber) sau la o situaţie comună (locuitul în comun). Sînt vizate nu toate relaţiile interpersonale, ci numai relaţiile preferenţiale (simpatetice, afective) şi relaţiile perceptive avînd drept conţinut reflectoriu preferinţa simpatetică. Spre deosebire de celelalte teste care se aplică în cercetarea psihologică — teste de cunoştinţe, de inteligenţă, de abilităţi manuale etc. — şi care creează situaţii uniforme de examen psihologic, t.s. evită plasarea subiectului într-o situaţie standardizată. Aceasta se asigură prin mai multe măsuri: înainte de a se proceda la testarea preferinţelor se recomandă a se efectua o anchetă sociometrică în cursul căreia cercetătorul se străduieşte să înlăture neînţelegerile şi eventualele atitudini defensive faţă de test — teamă, rezistenţă — atitudini care-şi pot avea originea în sentimentul neplăcut pe care poate să-l încerce subiectul ca urmare a conştientizării dinamicii poziţiilor sale preferenţiale în grup. Pentru a învinge aceste dificultăţi, cercetătorul trebuie să nu se rezume la a contempla din afară, „la rece", „obiectiv" grupul testat, ci trebuie să pătrundă în interiorul lui, să anuleze distanţele dintre el şi membri, să devină prieten cu ei, să se identifice cu situaţia lor, să devină mediatorul realizării doleanţelor şi aspiraţiilor lor. Membrii grupului sînt atraşi şi implicaţi personal în test; ei învaţă să coopereze şi se deprind să se raporteze la problemele altora ca la propriile lor probleme. Ei capătă sentimentul că de claritatea şi exactitatea exprimării preferinţelor depinde deţinerea, în grup, a poziţiei dorite. Iar aceasta devine unul din mobilurile puternice ale adeziunii la test. În consecinţă, evitarea situaţiei standardizate se obţine prin adecvarea t.s. la dispoziţiile, atitudinile, motivaţiile (înclinaţiile, trebuinţele, interesele) subiecţilor faţă de test. Deosebit de importante, pe linia asigurării capacităţii de penetraţie a testului în problematica cercetată, sînt criteriile care stau la baza lui. Moreno le consideră norme sociale miniaturizate, motive sau mobiluri comune, care antrenează indivizii în direcţia aceluiaşi obiectiv, făcîndu-i să se regăsească, preferenţial, pe aceeaşi platformă. Unele criterii au o sferă de manifestare extinsă, fiind întîlnite în toate colectivităţile sociale. De pildă, criteriul preferinţei pentru partenerul de muncă în comun, pentru partenerul de coabitare, de petrecere a timpului liber în comun, criteriul atracţiei pentru partenerul de sex opus sau cel al preferinţei pentru vizitele reciproce. Alte criterii vizează domenii de preferinţă oarecum mai particulare (vînatul şi pescuitul în comun etc.) şi au o sferă mai restrînsă. Indiferent de mărimea sferei criteriilor, important este ca în cercetarea practicată prin t.s. să se asigure tangenţa cu esenţialitatea şi autenticitatea criteriilor, să se procedeze

astfel încît întrebările, puse în legătură cu unul sau cu altul din criterii, să corespundă trebuinţelor şi intereselor reale ale subiecţilor, să aibă „acoperire" în experienţa lor trăită sau care, cu necesitate, va fi trăită. Numai astfel va fi stimulat şi declanşat un punct fundamental din arhitectonica proceselor sociometrice — spontaneitatea afectivă a subiecţilor. Se poate opera şi o altă distincţie înlăuntrul criteriilor sociometrice, împărţindu-le în criterii diagnostice (care permit recoltarea unor informaţii privind anumite stări de fapt: preferinţa obiectivată într-un comportament practicat efectiv) şi criterii acţionale (care deschid în faţa subiecţilor perspectiva unor acţiuni apropiate şi reale: reorganizarea formaţiei de lucru, petrecerea vacanţei care se apropie etc.). T.s. poate cuprinde unul sau mai multe criterii, în funcţie de complexitatea structurii grupului, de vîrsta şi experienţa subiecţilor, de obiectivele urmărite în cercetare. Pe fondul unuia şi aceluiaşi criteriu preferenţial pot fi înregistrate variate categorii de mobiluri ale preferinţei simpatetice şi diferite grade de intensitate ale exprimării preferinţei. Itemii cuprinşi în t.s. se adresează fie aspectului pozitiv (atracţiei), fie celui negativ (respingerii) sau, în interacţiune nulă, indiferenţei interpersonale. Atracţiile, respingerile şi indiferenţele pot fi înregistrate fie într-un regim nelimitat exprimare, fie într-unul limitat. Sau se poate recurge la o procedură potrivit căreia subiecţii au libertatea să-şi exprime un număr nelimitat de preferinţe, în prelucrarea datelor ţinîndu-se, însă, seama, doar de un număr limitat al lor. Se pot utiliza diferite procedee de înregistrare a preferinţelor: cotarea (prin puncte) în ordinea descrescîndă a poziţiilor exprimate, cuantificarea matematică diferenţiată a preferinţelor înlăuntrul grupajului de preferinţe exprimat, compararea pe perechi, prin cuplarea, rînd pe rînd, a fiecărui membru cu toţi ceilalţi, metoda ordonării, prin aşezarea în ordine preferenţială, de către subiect, a membrilor cuprinşi în lista totală a grupului, metoda scărilor de estimare (îl preferă pe partener „întotdeauna", „adesea", „uneori", „rareori", „niciodată"). Alegerea sociometrică se face întotdeauna în lumina imaginii pe care o are subiectul despre partenerii săi, fiind anticipată, confirmată sau infirmată de această imagine. În virtutea acestui fapt este necesar ca odată cu măsurarea „expansiunii afective" a subiecţilor să fie testată şi acuitatea percepţiei lor interpersonale. Cercetarea prin t.s. se continuă prin operaţia de despuiere a rezultatelor şi de alcătuire a sociomatricei. Ea constă în înscrierea subiecţilor într-un tabel cu dublă intrare, în dreptul fiecărui subiect trecîndu-se, pe orizontală, alegerile şi respingerile emise, pe verticală, alegerile şi respingerile primite. Se procedează la citirea sociometriei, degajîndu-se, în primul rînd, elementele nodale ale sistemului preferenţial: reciprocităţile (pozitive, negative) şi opoziţiile de sentimente. Se calculează apoi o serie de indici sociometrici care, în principal, ne informează: asupra statusului sociometric al fiecărui subiect, rezultînd din jocul atracţiilor şi respingerilor primite; asupra expansiunii afective, rezultînd din jocul atracţiilor şi respingerilor emise; asupra statusului sociometric perceput (indicele de transpătrundere) rezultînd din jocul atracţiilor şi respingerilor „ghicite" de subiect; asupra expansiunii afective percepute (indicele de transparenţă socială) rezultînd din „ghicirea" de către subiect a partenerilor care se cred atraşi sau respinşi de el; asupra coeficientului de coeziune al grupului, care este cu atît mai mare cu

cît este mai extinsă, în cîmpul interacțiunii psihosociale, dimensiunea atracției și invers; asupra disonanței sociometrice a grupului, rezultînd din diferența dintre valoarea relației sociometrice și valoarea percepției sociometrice și exprimînd gradul de cunoaștere interpersonală a membrilor grupului. Etapa următoare a cercetării prin t.s. o constituie alcătuirea sociogramei, un instrument de figurare a datelor, un fel de „hartă" a configurației parțiale sau totale a relațiilor preferențiale care ne permite „să vedem" tipologia rețelelor și substructurilor simpatetice ale colectivității („perechi"; „triunghiuri", „lanțuri" etc.), care sînt „liderii" (informali) ai grupului și care sînt „izolații" (din punct de vedere preferențial). Asemenea unui microscop care face accesibile vederii elementele mici ale structurii, sociograma dă posibilitatea explorării mai adînci a „universului" preferențial, prilejuind, totodată, sinteza, vederea de ansamblu. Se pot alcătui sociograme individuale, redînd poziția unui membru în contextul preferințelor din grup și sociograme colective, redînd rețelele de interacțiune interpersonală ca un tot. În funcție de mărimea grupului, sociogramele se pot diversifica, obținîndu-se „hărți" distincte pentru reciprocități (pozitive sau negative), pentru atitudinile opuse (atracție-respingere), pentru alegeri și respingeri unilaterale etc. Un tip important de sociogramă este cea „releven" care este construită în funcție de poziția reală în spațiul de muncă a membrilor grupului (D. Grama, 1974). Exigențele sociometriei reclamă ca cercetarea efectuată prin t.s. să se încheie, în mod firesc, prin operația de restructurare practică a colectivității „măsurate" sociometric, de așa manieră încît structura ei formală să fie pusă în concordanță cu structura informală, relevată de test, membrii grupului căpătînd astfel convingerea că participarea lor la studiul fenomenelor preferențiale din grup a avut un sens. Fără a minimaliza rostul acestei etape finale, precizăm că ea nu trebuie absolutizată, adecvarea formalului la informal nefiind întotdeauna unicul lucru care se cere. Uneori, dimpotrivă, este necesară ridicarea și „ancorarea" informalului, a „microsocialului" în cîmpul parametrilor formali ai vieții de grup. Contează criteriile de valoare care stau la baza închegării și funcționării substructurilor afective ale grupului. Eficiența cercetării prin t. s. este asigurată nu numai de acuratețea întocmirii și aplicării testului, ca atare, ci și de îmbinarea lui cu alte metode, între care testele de personalitate (îndeosebi, cele proiective), scările de atitudini, tehnicile de evaluare obiectivă a personalității etc. V. și orientare sociometrică. (*P.G.*)

teoria triontică a personalității, „viziune antropologică globală și integrală asupra omului sănătos mintal sau alterat de boala psihică, prins în rețeaua complexă a determinărilor sale socio-culturale" (elaborată de Eduard Pamfil și folosită de el și Doru Ogodescu, *Psihologie și informație*, București, 1973; Ed. Pamfil și D. Ogodescu, *Persoană și Devenire*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976). T.t.a p. consideră personalitatea umană matură ca fiind de natură inter-ontică, adică rezultatul interacțiunii în una și aceeași persoană a trei elemente: Ipseitatea (EU), Tuitatea (TU) și Ileitatea (EL). *Ipseitatea* reprezintă polul strict determinist al ființei umane, fondul energetic elementar care se desfășoară orb, „fără judecată", fără planificare dar cu o anumită finalitate implicată. *Tuitatea* reprezintă „proiecția concentrată a microgrupului de inserție" (1976), fiind polul afectiv al persoanei și avînd o funcție antientropică. Primul raport dintre

EU și TU fiind un corelat de delimitare, iar în cadrul acestui raport, în una și aceeași persoană, TU apare ca o replică endo și exogenă a lui EU, satisfăcînd necesitatea de comunicare. *Ileitatea* reprezintă în cadrul persoanei proiecția concentrată a societății în ansamblul acesteia. Ileitatea delimitează organizarea și exprimă o demarcație critică a diferențelor dintre EU și TU. Principiul de bază în t.t. a p. este principiul triontic, conform căruia dezvoltarea și funcționarea persoanei se realizează în condițiile reciprocității cunoștințelor prin acordul sinergic dintre EU-TU-EL. T.t. a p. este utilizată de autorii ei în explicarea fenomenelor psihopatologice în care este perturbată triada EU-TU-EL care este caracteristică personalității și raporturilor interumane sănătoase. (*C.M.*)

tipologic, ceea ce este comun unui grup (colectivității) și-l distinge de un alt grup. Trăsăturile t. vizează atît organizarea structurală, cît și pe cea psihocomportamentală a omului. Sfera t. poate fi mai întinsă sau mai restrînsă, în funcție de criteriile după care se delimitează conținutul însușirilor studiate: rasiale, etnice, etice, psihologice, psihosociale etc. T. servește drept cadru de referință în descrierea și explicarea cazurilor individuale. (*M.G.*)

tradiție, moștenirea de obiceiuri (v.), datini, credințe, concepții, care se transmit prin viu grai, din generație în generație, și constituie patrimoniul cultural și istoric al unei colectivități umane (clasă, popor, națiune). Subliniind importanța t. pentru viața socială, K. Marx notă în *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte* (1852): „Tradițiile tuturor generațiilor moarte apasă ca un coșmar asupra minților celor vii". J.M. Baldwin accentuează rolul t., ca „ereditate socială" în formarea personalității sub influența exercitată de „matricea socială". F. Boas (1911) demonstrează importanța t. care oferă modele elaborate de generațiile anterioare ce interferă cu procesele psihice actuale ale individului și determină comportamentul acestuia. T. cuprinde atît elemente înaintate, cît și elemente retrograde. Cultivarea t. are în vedere ridicarea pe un plan superior a elementelor înaintate și eliminarea elementelor care nu corespund progresului social. Activitatea politico-educativă pe care o desfășoară partidul nostru pornește de la cunoașterea t. revoluționare ale poporului, ale mișcării muncitorești, ale culturii progresiste naționale și universale, modul de a trăi și gîndi al poporului constituind întotdeauna temelia dezvoltării culturii cu adevărat înaintate. La creația prezentului socialist, trebuie adăugat creația trecutului, dînd prețuirea cuvenită marilor înfăptuiri ale înaintașilor, moștenirii progresiste a mișcării noastre revoluționare. (*S.C.*)

trebuințe (nevoi, necesități), stare în care se află un individ sau grup, caracterizată prin lipsa unui obiect, obligator sau util, fie pentru viața sa internă, fie pentru viața socială în raport cu alți indivizi sau grupuri. T. au un triplu caracter: *bio-fiziologic*, *social-istoric* și *psihosocial*. T. *biofiziologice* (primare) sînt general-umane, dar fiind socializate sînt satisfăcute sub incidența normelor socio-culturale. În cursul evoluției sociale, t. biologice își păstrează funcțiile de bază, dar îmbracă tot mai mult forme social-culturale. „Foamea e foame, dar foamea care se potolește cu carne fiartă, consumată cu ajutorul cuțitului și al furculiței e altfel de foame decît aceea sub imperiul căreia se înghite carnea crudă cu ajutorul mîinilor, al unghiilor și al dinților" (K. Marx, 1844). Ele au caracter repetitiv, ciclic, necesitînd satisfacerea lor cu regularitate fie și la un prag minimal pentru a se asigura viața însăși. În mod convențional,

t. sînt separate în primare (organice, fiziologice și secundare) psihosociale: t. de răspuns afectiv din partea altora, de securitate sentimentală pe termen lung, de noutate a experienței (R. Linton, 1936). O clasificare mai complexă cu intenția de ierarhizare a t. face Maslow (1954): *fiziologice* (hrană, adăpost, repaos, sexuale), de *securitate* (echilibru emoțional în activitățile de muncă, viață etc.), *sociale* (de afiliere și apartenență la variate grupuri sociale), *psihosociale* (stimă de sine, prestigiu, considerație etc.), de *autorealizare* personală în activități creative, *cognitive*, *estetice* etc. Otto Klineberg (1967) încearcă o „clasificare" a trebuințelor privite ca mobiluri ale activităților și relațiilor umane, interesantă din punct de vedere al legăturii dialectice dintre biologic și social. El distinge: 1) mobiluri general-umane „stabile", care au o bază fiziologică și nu admit nici o excepție; factorii sociali joacă un rol în manifestarea lor, dar nu le determină existența (foamea, setea, respirația, nevoia de somn, nevoile organice în genere); 2) mobiluri care au o bază organică determinantă, apar în toate societățile, dar admit excepții în ce privește indivizii; factorii sociali determină nu numai forma lor de expresie, dar pot împiedica, în circumstanțe determinate, apariția lor (sexualitatea, comportamentele post-materne, instinctul de conservare); 3) mobiluri care au o bază fiziologică directă și apar ca mare frecvență, dar admit excepții atît la grup, cît și la indivizi (agresivitatea, afirmarea de sine, eschivarea); 4) mobiluri care n-au o bază fiziologică cunoscută, dar care apar cu oarecare frecvență, fie în virtutea factorilor sociali comuni majorității societăților omenești, fie ca mijloc de satisfacere a intereselor practice (gregarismul, mobilul paternal, prematernal, supunerea, achizivitatea etc.). P.H. Chombat de Lauwe (1964) face distincția între t. *obligații* și t. *aspirații* care generează comportamente de preocupare dominat de necesitate, respectiv comportamente de interes liber, în care alegerea devine posibilă, depășind constrîngerile mediului social-economic; trecerea de la unul la altul devine posibilă cînd se întrunesc condiții materiale corespunzătoare și individul sau grupul sînt capabile să-și orienteze acțiunile spre realizarea aspirațiilor. Nu există t. fără obiect. T. sînt un element constitutiv esențial al motivației (v.) (Nuttin, Bojovici, Al. Roșca, B. Zörgö, M. Golu). Pentru ca t. să devină motivație ele trebuie conștientizate (A. Leontiev), integrate în imagini (H. Piéron), imagini-ghid (P.H. Ch. de Lauwe). Definirea marxistă a conceptului de t., ca expresie a nevoilor biologice și psihologice, socialmente și istoriceşte condiționate, se inspiră, din definirea esenței umane ca sinteză a determinărilor biopsihosocial-istorice ale individului și speciei umane. Ceea ce psihosociologia nemarxistă a ajuns să recunoască tîrziu, anume caracterul social-istoric și cultural al t. și modului de satisfacere a lor, marxismul a postulat de la început, analizînd minuțios și concret raporturile dialectice între trebuințe-producție și consum-satisfacere. „Fără trebuință nu există producție. Dar consumul reproduce trebuința. Consumul creează obiectul imaginat pentru producție. Producția creează consumul, creînd îndemnul (mobilul, stimulentul) de a consuma și însăși capacitatea de consum ca o trebuință. Această din urmă identitate — este de repetate ori explicată în economia politică, în legătură cu cererea și oferta, cu obiectele și nevoile, cu nevoile naturale și cu nevoile create de societate" (Marx, 1859). Producția, nu numai că este menită a satisface t., dar ea și creează unele noi. Alături și împreună cu t. naturale,

relativ puține la număr, apar unele social-culturale, tot mai numeroase (unele chiar artificiale), și forme tot mai diversificate de satisfacere a lor. E surprinsă aici interacțiunea, mereu reînnoită istoricește, între biologic și social, între individual și colectiv, între obiectiv și subiectiv, între necesitate (nevoie) și libertate (opțiune). În concepția marxistă, t. și satisfacerea ei nu sînt nici fapte pur biologice (fiziologice), nici pur social-economice sau psihologice, ci o structură complexă integrată și dinamică a tuturor acestor elemente devenite motivație a acțiunii. T. (naturală ori socială) se conștientizează, devine astfel dorință, imbold, stimul și factor motor al activității, al relațiilor social-umane, al cooperării sau al antagonismelor, într-un cuvînt, devine motiv respectiv mobil subiectiv al cauzalității (P. Golu, 1973). La rîndul ei, satisfacerea t. provoacă sentimentul de satisfacție, care nu numai că nu blochează apariția a noi t. și dorințe, ci abia că le generează. O t. și dorință odată satisfăcută lasă cîmp liber de apariție a noi imbolduri, de fixare a noi scopuri, de modificare a nivelului de aspirații (K. Lewin, P. H. Ch. de Lauwe). „Trebuințele se produc la fel ca produsele. Ceea ce a fost înainte lux, devine acum ceva necesar și așa-numita trebuință de lux... se transformă într-o necesitate... sub imperiul celor mai naturale nevoi" (Marx, 1859). De regulă, t. chiar organice devin motive ale activității, nu nemijlocit și în formă brută, ci în contextul social-cultural și istoric determinat. Însuși faptul diviziunii sociale a muncii determină ca satisfacerea t. să fie mijlocită social, omul dînd curs realizării unor nevoi sociale și prin ele, indirect, satisfăcîndu-le și pe cele strict personale. În epoca contemporană, problema satisfacerii echitabile a t. fundamentale, materiale și nemateriale ale omenirii, aflate în creștere accelerată, se află în centrul cercetărilor științifice pluridisciplinare (V. Rapoartele către Clubul de la Roma, lucrările Institutului Bariloche, în special ale lui C. Mallman și J. Mc. Hale) și ale dezbaterilor social-politice subordonate obiectivului instaurării unei noi ordini economice internaționale și respectării drepturilor fundamentale ale omului (J. Galtung ș.a.). În țara noastră, satisfacerea tot mai deplină a t. materiale și spirituale ale maselor reprezintă țelul fundamental al politicii partidului și statului. Programul P.C.R. postulează că „ridicarea nivelului de trai material și spiritual al întregului popor în concordanță cu necesitățile fiziologice științific determinate și cu cerințele spirituale generate de progresul neîntrerupt al cunoașterii umane" reprezintă însăși esența societății socialiste multilateral dezvoltate. (*P.P.*)

U

umanism, concepţie şi atitudine care pune pe primul plan al preocupărilor, activităţilor şi relaţiilor sociale — omul, ca făuritor al tuturor valorilor materiale şi spirituale, obiectivele făuririi şi afirmării nestingherite a personalităţii umane, a libertăţii şi creativităţii sale puse în slujba întregii societăţi, a legitimităţii fericirii tuturor oamenilor. U. promovează încrederea în capacităţile creatoare constructive ale omului şi formulează idealul dezvoltării armonioase, multilaterale a omului. Sintetizînd şi ducînd mai departe tot ceea ce lăsase moştenire tradiţia umanistă a epocilor anterioare, Marx şi Engels au conferit u. un caracter ştiinţific şi, în acelaşi timp, revoluţionar, transformator. „Superioritatea umanismului marxist constă... în faptul că nu este numai o poziţie *teoretică*, ci şi un *comportament practic*, este o meditaţie filosofică asupra umanului în ipostaza sa reală, concret-istorică —, dar şi o acţiune concentrică pentru transformarea condiţiei umane, în sensul marilor mutaţii pe care le realizează construcţia socialismului şi comunismului" (Al. Tănase, 1975). Respingînd denaturările instinctualiste, sociologist-vulgare şi psihologiste, u. marxist a accentuat unitatea dialectică dintre trăsăturile general-umane şi cele concret-istorice ale omului, condiţiile economico-sociale, politice şi culturale obiective necesare pentru afirmarea personalităţii multilateral dezvoltate, în contextul făuririi societăţii socialiste şi comuniste. „Comunismul este adevărata rezolvare a conflictului dintre om şi natură, dintre om şi om, adevărata soluţionare a conflictului dintre existenţă şi esenţă, dintre obiectivare şi autoafirmare, dintre libertate şi necesitate, dintre individ şi specie. El este dezlegarea enigmei istoriei şi e conştient că este această dezlegare" (Marx, 1844). U. socialist, spre deosebire de cel burghez, oferă o înţelegere complexă şi dinamică a omului, a locului şi rolului său în societate, nu ca ins izolat, exagerînd trăsăturile sale individuale, ci ca om social, aflat în strînsă legătură şi interdependenţă cu semenii, cu întreaga viaţă socială. U. socialist întruchipat în Codul de principii ale eticii şi echităţii socialiste — are un sens activ, militant. Izvorînd din natura şi din ţelurile societăţii socialiste, care pune pe prim plan omul, u. revoluţionar are în vedere ca fiecare om al muncii să fie un participant activ, conştient, bine pregătit la întreaga operă de făurire a noii societăţi, un cetăţean responsabil pentru activitatea proprie şi a colectivului din care face parte, un om înaintat. U. socialist nu are nimic comun cu atitudinea concesivă faţă de cei ce încalcă normele etice socialiste de viaţă şi de muncă şi cu atît mai puţin faţă de cei ce încalcă legalitatea socialistă.

Spiritul de dreptate este indisolubil legat de acela de exigenţă, ordine şi disciplină conştientă, de neadmiterea nici unei abateri de la normele socialiste de convieţuire, de respingere şi dezavuare a recidivelor moralei burgheze şi mic-burgheze, a manifestărilor antisociale. Esenţa u. revoluţionar — care inspiră întreaga politică a partidului nostru — constă în situarea omului în centrul tuturor preocupărilor şi activităţilor sociale şi, în acelaşi timp, în stabilirea unor raporturi armonioase, organice între individ şi colectivitate, promovarea consecventă a intereselor generale, de care depinde şi satisfacerea intereselor individuale. În virtutea principiilor u. socialist relaţiile dintre toţi membrii societăţii trebuie să se întemeieze pe egalitate deplină, pe colaborare, stimă şi întrajutorare tovărăşească. Conform concepţiei noastre despre u. — societatea socialistă şi comunistă va asigura împlinirea multilaterală a personalităţii umane, valorificarea tuturor capacităţilor şi talentelor fiecăruia în slujba binelui comun, a prosperităţii întregii societăţi, făurirea conştientă de către toţi cetăţenii a propriului lor destin, comun în care îşi găseşte deplina realizare destinul individual al fiecărui cetăţean. „În conformitate cu înaltele sale idealuri umaniste, partidul va combate cu tărie propaganda naţionalist-şovină a cercurilor reacţionare din afară, denaturarea realităţilor din ţara noastră, încercările de dezorientare a oamenilor muncii de alte naţionalităţi“ (Nicolae Ceauşescu, *Raport al C.C. al P.C.R. la Congresul al XII-lea*). În aceasta constă superioritatea idealului umanist al partidului nostru, al poporului, al societăţii socialiste multilateral dezvoltate. (*P.P.*)

umanizare, fenomen general, deosebit de complex, de transformare a individului din fiinţă biologic constituită într-un reprezentant al speciei umane. Procesul u., în dezvoltarea indivizilor, are ca premisă şi îl continuă pe cel al hominizării, care a stat la originile trecerii de la hominide (= maimuţe antropoide) spre specia *Homo sapiens-sapiens* (J. Chateau, 1970) şi care descrie antropogeneza. Dar, numai într-o formulă foarte condensată hominizarea se reia în fiecare individ, prin programul organizării informaţiei sale ereditare, de specie umană (M. Beniuc, 1969). Zdruncinarea acestei concentraţii în evoluţia embrionului poate împiedica umanizarea noii fiinţe. U. propriu-zisă începe odată cu actualizarea la individ a echipamentului ereditar al speciei, cu punerea în funcţiune, în chip uman, a disponibilităţilor sale anatomo-fiziologice şi instinctuale înnăscute. Ea se realizează în interacţiunea copilului cu mediul uman şi, cu deosebire, cu adultul: prin coordonarea funcţională a aparatelor senzorio-motorii, prin apucarea şi manipularea obiectelor, prin exerciţiul opozabilităţii degetului mare de la membrele superioare, prin cîştigarea poziţiei bipede şi a mersului, prin producerea gînguritului, a sunetelor articulate, prin organizarea schemelor de afecţiune umană, a condiţionării instinctelor speciei la factori umani de hrană şi îngrijire, prin formarea unei percepţii de tip uman a mediului. Pe fondul acestei u., odată cu însuşirea limbii şi a conduitelor sociale se realizează socializarea copilului (v.). În acest sens, u. se poate defini ca o treaptă inferioară socializării, căci socializarea se referă mai ales la acţiunea integrativă valorică la care este supus individul de-a lungul evoluţiei sale. În sens psihosocial şi etic u. mai înseamnă şi realizarea condiţiei umane la proporţiile şi calităţile dezvoltării superioare a oamenilor, fiind astfel opusă dezumanizării care înseamnă situaţie şi

condiţii ce împiedică adaptarea normală şi înfloritoare a indivizilor. De exemplu, urbanizarea excesivă, *alienarea* faţă de muncă (v.) de care vorbeşte K. Marx, supraaglomerarea de populaţii în spaţii restrînse de locuit (Lewis Humford, 1965) sînt forme ale dezumanizării. Prin înlăturarea exploatării indivizilor, societatea socialistă creează condiţii de u. a ansamblului relaţiilor sociale din colectivitate, stimulînd iniţiativele creatoare, cooperarea indivizilor, capacitatea de decizie şi conducere, dezvoltarea plenară a personalităţilor ca şi a colectivelor umane. (*A.B.T.*)

umor, formă superioară a comicului care constă în a prezenta sub înfăţişare serioasă situaţii hazlii, generatoare de veselie. După H. Hoffding, u. constituie un mod specific al individului de a reflecta viaţa (Lebensgefühl). Producerea şi receptarea u. este un gen de interacţiune umană a indivizilor, o relaţie de comunicare spirituală a persoanelor, izvorînd dintr-o viziune filozofică optimistă „sub specie aeternitatis" a fenomenelor din jur. De asemenea, ca trăsătură de personalitate u. ne permite să rîdem şi de propriile cusururi, subliniind un grad superior de evoluţie, o capacitate de a ne contempla şi judeca (W. McDougall, 1936). În acelaşi timp, producerea şi receptarea mesajului umoristic este un semn al inteligenţei sociale, al lipsei de prejudecăţi la individ şi îngustimi dogmatice. Realizarea u. la nivelul vieţii de grup exprimă o apartenenţă solidă a membrilor la grup, adeziunea lor la normele grupului, cu respingerea categorică a unor valori adverse grupului dat. (*A.B.T.*)

utilitarism, concepţie etică apărută în sec. 19 potrivit căreia, criteriul principal al moralităţii trebuie să-l constituie folosul (individual) (J. Bentham şi J.St. Mill). Opţiunea morală trebuie, deci, întemeiată pe calculul foloaselor. În ciuda încercărilor lui J.St. Mill şi ale altor autori de mai tîrziu de a da precumpănire satisfacţiilor superioare — intelectuale — faţă de cele inferioare — senzoriale — şi de a introduce, alături de principiul individualităţii principiul solidarităţii, u. rămîne, în esenţă, o doctrină burgheză, care are la bază promovarea individualismului şi egoismului (*M.G.*)

V

valenţe (psihice), fenomene care se includ, ca factori componenţi, în structura motivaţiei, constînd în caracteristicile pozitive sau negative pe care le capătă, în raport cu dinamica satisfacerii trebuinţelor, acţiunea anumitor obiecte şi situaţii-stimuli (biologici sau sociali, materiali sau culturali). Distingem, astfel v. *pozitive* (cînd, prin caracteristicile lor, obiectele şi situaţiile contribuie la satisfacerea trebuinţelor şi, implicit, la producerea satisfacţiei) şi v. *negative* (cînd obiectele şi situaţiile nu satisfac trebuinţele, ducînd la frustrare, privare de informaţie, insatisfacţie). Întrucît obiectele şi situaţiile dobîndesc aceste proprietăţi, de regulă prin condiţionare, prin învăţare, v. este un fapt psihic. La om, ea este, totodată, un fapt social, înzestrarea „realităţilor obiective" cu capacitatea şi forţa de a motiva comportamentul fiind reglată de norme şi valori culturale. Mecanismul general de inserţie a valenţei în dispozitivul motivaţional al persoanei constă în faptul că o sarcină, cu cît este mai uşoară, făcînd să crească probabilitatea subiectivă a reuşitei în satisfacerea trebuinţei, cu atît sînt mai reduse valenţa sarcinii şi, implicit, satisfacţia resimţită de pe urma realizării ei. Şi, invers: cu cît sarcina este mai grea (obstacole mai multe în calea activităţii), cu atît devine mai puţin probabilă atingerea obiectivului (satisfacerea trebuinţei) şi cu atît devin mai semnificative valenţa sarcinii şi satisfacţia subiectului în urma îndeplinirii ei. V. şi motivaţie. (*P.G.*)

valoare, relaţie socială prin care comunităţile umane exprimă concordanţa dintre lucruri, idei, fapte sau procese şi necesităţile sociale istoriceşte condiţionate de praxis. V. variază de la o epocă la alta, de la un sistem social la altul, şi, în interiorul fiecărui sistem, de la o clasă socială la alta. În acelaşi timp, există şi un sistem de v. general-umane. Studiate la început de filozofie, în cadrul căreia se diferenţiază o ramură specializată axiologia, cercetarea empirică a v. constituie în prezent o preocupare majoră a psihologiei sociale, sociologiei şi antropologiei sociale şi culturale. În această perspectivă, v. semnifică standardele culturale care generează norme instituţionalizate. V. se identifică cu normele fundamentale ale societăţii globale sau ale diferitelor colectivităţi umane. Însuşite în procesul socializării (v.), v. orientează activitatea membrilor societăţii şi fac posibilă integrarea lor socială. Pentru studierea empirică a v. au fost create scheme de „orientări de valoare". Astfel, Talcott Parsons elaborează un model cu cinci orientări de valoare (1937) care cuprinde următoarele direcţii majore ale comportamentului uman: 1) afectivitate-neutralitate afectivă; 2) orientare spre sine — orien-

tarea spre colectiv; 3) universalism-particularism; 4) calitate-realizare; 5) specificitate-difuziune. Un model cu trei orientări de valoare: 1) omul şi natura; 2) omul şi omul; 3) omul şi valoarea, este creat de Clyde Kluckhohn (1951). În ţara noastră, cu sprijinul dr. V.V. Caramelea a fost aplicat, în staţiile pilot de antropologie socială şi culturală de la Cîmpulung şi Berevoeşti (1974), un chestionar vizînd orientările de v. (elaborat de Zdenek Salzmann). O trăsătură comună a încercărilor de caracterizare a v. o constituie relevarea potenţialului acţional al lor. McLaughlin (1965) consideră că v. nu sînt direct observabile, conţin elemente cognitive, afective şi conative, nu operează independent de individ şi de cîmpul social, se referă la standardurile dezirabilului, sînt organizate ierarhic în sistemul personalităţii şi relevante pentru comportamentul real. Guy Rocher (1968) menţionează printre alte caracteristici ale v. relativitatea acestora şi funcţia lor în determinarea comportamentului. L. Grünberg (1972) consideră că dimensiunea proiectivă a v. oferă motive şi proiecte de acţiune. O schemă metodologică mai unitară asupra potenţialului acţional al v. este realizată de G. England (1968, 1970) care, pe baza unor studii experimentale asupra orientărilor v. ale unor conducători de organizaţii industriale, postulează existenţa v. *potenţiale*, care cuprind totalitatea v. deţinute de o persoană, reprezentînd fondul axiologic al acesteia. V.p. sînt împărţite în v. *nonrelevante*, cu efect minor sau chiar fără efect asupra comportamentului, şi v. *exprimate*. V. sînt clasificate în: *operative*, cu o probabilitate ridicată de a fi transformate direct într-o stare intenţională, într-un comportament manifest, *adoptate*, însuşite de individ şi influenţînd comportamentul prin configuraţia factorilor situaţionali, *intenţionale*, care au o probabilitate mică de a fi transformate în reacţii comportamentale manifeste. Modul în care o persoană îşi distribuie resursele ei de timp, energie, bani constituie, după K. Baier (1969) un indicator relevant al impactului comportamental al v. V. au un caracter dinamic, conţinutul, formele de actualizare şi structura ierarhică a acestora modificîndu-se odată cu transformările individului şi mediului social. Printre modurile de schimbare a orientării valorice, Nicholas Rescher remarcă: aderarea la v., producerea de noi v., redistribuirea lor, accentuarea şi estomparea acestora. Dinamica v. este influenţată şi influenţează structura motivaţională a personalităţii (C. Matusewicz, 1974), unii autori susţinînd că v. unui obiect este dependentă de numărul trebuinţelor pe care le poate satisface (H. Bossel, 1976). Concepţia materialist dialectică şi istorică asupra v. consideră că în procesul producerii, reproducerii şi transformării v., un rol fundamental îl are munca. V. nu există în mod izolat, manifestîndu-se totdeauna sub forma unui set de v., variabil prin numărul, ierarhizarea şi stabilitatea v. componente. Seturile de v. se diferenţiază printr-o orientare prioritară. Dinamica sistemului de v. al personalităţii este dependentă de caracteristicile concret istorice ale societăţii, fiind mediată prin grupul de apartenenţă şi de referinţă, climatul psihosocial, succesiunea statusurilor şi comunicarea interumană. (*S.C.* şi *C.M.*)

variabilă psihosocială, mărime intermediară compozită, în care se combină valori psihologice şi valori sociale, elemente aleatoare şi elemente controlabile şi care ocupă o poziţie intermediară, de legătură între determinismul social şi comportamentul personal, interpersonal şi colectiv, între solicitări şi conduită. Astfel, dacă la nivelul per-

soanei, sarcinile și solicitările externe (ale muncii, ale profesiunii) constituie variabila independentă, performanța prin care se răspunde, variabila dependentă, atunci diferitele caracteristici psihice interne ale persoanei (cunoștințele, inteligența, aptitudinile, motivele, interesele) și diferitele valori psihosociale, montate pe acestea (așteptarea, perceperea, înțelegerea, acceptarea sau respingerea rolului), formează împreună v.p. Tot astfel, la nivel interpersonal, schimbul psihologic care se petrece între indivizi și canalele percepției, comunicării și simpatiei interpersonale este o v.p. De asemenea, la nivel de grup, proprietăți cum sînt consensul, conformismul, autoorganizarea, coeziunea sînt tot v.p. În sfîrșit, la nivelul marilor ansambluri umane (clasele, masele, națiunile, popoarele), conștiința de clasă, spiritul masei, profilul spiritual, tradiția, cultura sînt v.p. În toate cazurile, v.p. este una intermediară, cu rol de prefigurare și reglare a comportamentelor sistemului de referință și ea constituie dimensiunea principală a obiectului de studiu al științei psihosociale. V. și psihologie socială. (*P.G.*)

vocație, înclinație sau predispoziție specială a individului de a exercita o activitate socială — adesea profesională — cerînd acestuia devotament și abnegație deosebită. V. se manifestă la subiect ca o tendință dominantă, ori nevoie puternic resimțită de a efectua un anumit tip de activitate. V. este trăită ca o dorință intensă, de o asemenea forță, încît creează impresia unei chemări irezistibile în individ de a acționa în domeniul dat (P. Foulquié, 1962), de a se desfășura „în raport cu aptitudinile cerute de acea activitate" (H. Piéron, 1957). Potrivit domeniilor în care persoanele activează v. lor poate fi: pentru știință, tehnică, artă, conducere socială, educație etc., asociind adesea o seamă de interese și aptitudini speciale pentru activitățile date. În structura personalității, v. este legată de sensul *eu*-lui persoanei, de scopurile vieții, de semnificațiile muncii pentru sine și pentru colectivitate. Ea include atît procese raționale și, deci, conștiente cît și neconștiente, impulsiv-afective, toate contribuind la decizia vocațională a subiectului, la afirmarea v. sale (R. Friedman, M. Wallace, 1960, 1968). V. nu este înnăscută, cuprinsă în structura biologică a individului uman. Dimpotrivă, ea se formează pe o anumită treaptă a dezvoltării sale psihosociale, sub influența hotărîtoare a primelor experiențe familiale ale copilului cu mediul muncii, pe măsura formării imaginii despre sine și în interacțiune cu factorii socioculturali, instituționali existenți: școală, organizații culturale, profesie, știință, artă etc. În cadrul vieții de grup a indivizilor, v. este trăită și interpretată ca un fel de misiune socială a persoanelor, o angajare prin roluri și acțiune socială la destinul colectivității. Conștiința propriei v. într-un context psihosocial, are sensul adînc de angajare responsabilă a indivizilor la progresul acelei societăți. V. pentru activitățile sociale se naște și se educă prin participarea nemijlocită la viața colectivității, inițiind, organizînd și efectuînd acțiuni sociale corespunzătoare. (*A.B.T.*)

voință colectivă, totalitate a eforturilor membrilor grupului, îndreptate spre atingerea unui obiectiv comun. Categorie a psihologiei sociale — înrudită cu cele de „memorie colectivă", „gîndirea colectivă", „sentimente colective". V.c. presupune subsumarea conștientă a motivelor și scopurilor individuale unor seturi de norme și valori colec-

tive, coordonarea acțiunilor pe direcția aceleiași finalități. Ea este o variabilă psihosocială, una din cele mai importante în viața de grup, în care se exprimă și din care se alimentează, totodată, activismul, autoorganizarea și coeziunea grupului. V.c. se formează sub influența trebuinței și a dorinței membrilor grupului de a fi împreună, de a decide și a acționa împreună, fapt care se obține numai treptat, pe măsură ce se acumulează experiența comună de viață și se produce maturizarea socială a grupului, deprinderea sa de a lucra cu toți membrii laolaltă. (*P.G.*)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Z

zvon, ştire, noutate ambiguă, neverificată despre un eveniment, transmisă oral într-o colectivitate socială pe canalele relaţiilor interpersonale; mesaj deteriorat, destorsionat în cursul transmiterii sale. „Zvonul e o informaţie care suferă asemenea deformări în cursul procesului de transmitere încît nu poate constitui în nici un caz o bază valabilă pentru a determina convingerile sau comportamentele noastre“ (G. Allpport şi L. Postman, 1947). De regulă, z. apar şi se difuzează cu uşurinţă într-un climat de tensiune, în condiţii de criză (economică, politică, de încredere) şi de absenţă a informaţiilor oficiale (vid informaţional). Autorii citaţi au întreprins un studiu experimental de laborator pentru relevarea proceselor mentale care explică exagerările şi deformările spectaculoase caracteristice z. şi care afectează atît de mult starea de spirit şi capacitatea de discernămînt a publicului. Ei au constatat că mesajul iniţial, în cursul difuzării sale orale, suferă, în primul rînd o reducţie, o comprimare, transmiterile succesive eliminînd o serie de detalii astfel încît, la a 5-a, a 6-a retransmitere, se pierde pînă la 70% din conţinutul informaţional iniţial al mesajului. Această reducţie nu se petrece la întîmplare, ci în funcţie de interesele subiecţilor. („În interiorul unui grup, propagarea zvonurilor privind un subiect determinat e în raport direct cu importanţa şi natura ambiguă a acestui subiect pentru viaţa fiecărui membru al grupului“, G. Allpport şi L. Postmann.). În al doilea rînd, în procesul retransmiterii mesajului, are loc o accentuare a unor detalii, percepţia şi reproducerea fiind selective. Astfel, se manifestă tendinţa: de a reţine unele elemente (cuvinte) bizare, frapante în dauna unor elemente importante, de fond; de a mări proporţiile evenimentului; de a actualiza, dramatiza şi localiza evenimentul; de regulă, detaliile reţinute la început sînt accentuate mult mai puternic decît cele ulterioare (efectul de anterioritate). În al treilea rînd, are loc procesul de asimilare, de transpunere, împrumut, falsificare rezultat din obiceiurile, interesele, mentalităţile, prejudecăţile, sentimentele şi stereotipurile verbale ale celor cărora li se adresează ştirea. Cu toată diferenţa calitativă dintre situaţia de laborator (artificială) şi situaţiile sociale reale în care iau naştere şi se propagă z., concluziile experimentului clasic efectuat de autorii citaţi indică unele caracteristici reale ale distorsionării mesajelor în procesul comunicării interpersonale. Importanţa studierii şi cunoaşterii mecanismelor psihosociale ale z., e cu atît mai importantă cu cît ele nu numai că apar în situaţii de criză (economică, politică, informaţională) ci pot contribui la declanşarea sau agravarea acestora

(predicția creatoare de evenimente, R.K. Merton), fapt care transformă z. într-un instrument preferat al contrapropagandei. (*P.P.*)

X

xenofobie, atitudine de aversiune și respingere generalizată față de indivizi străini de grupul etnic, de clasă etc. din care face parte subiectul. Rasismul, ca și șovinismul sînt forme particulare extreme ale x. întreținute și cultivate de ideologiile reacționare. Trăită ca stare afectivă negativă, x. se manifestă în orînduirile bazate pe clase antagoniste, atît în plan individual cît și la nivel de grup, în toate ocaziile fiind învățată (O. Klineberg, R. M. Goldenson, 1963), social dobîndită și manevrată, iar în anumite epoci exacerbată, ca în sistemele fasciste, în slujba claselor stăpînitoare. (*A.B.T.*)

Tehnoredactor: MARILENA DAMASCHINOPOL
Coli de tipar : 16. Bun de tipar : 8.11.1980.

Tiparul executat sub comanda nr. 4 la I.P. „Filaret", str. Fabrica de chibrituri nr. 9—11, București
Republica Socialistă România

C.11

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

0000480 DEP. LEGAL 1961

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

LEI 18